VELUT ARBOR ÆVO

Presented to the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

by

FRIENDS OF THE
YIDDISH COLLECTION

בלויז וועגען די הוצאות וואָס דאָס קינד דאַרף קאָסטען, צו עס האָדעוועט זיך ביי דיא עלטערען צו ניט. אָט דאָס וועט דיא גע־זעלשאַפט נעהמען אויף זיך, פונקט וויא זיא וועט נעהמען אויף זיך דיא קאָסטען פון אַלטע, קראַנקע און שוואַכע. וויטער איז א פראַגע פון איינצעלהייטען, און אין איינצעלהייטען, וויא איך האָב שוין געזאָגט, קען מען זיך ניט אריינלאָזען.

פעננע איז געבליבען שטעהן און געקוקט אויף דער ערד; עס איז געווען קענטיג, אַז זיא וויל עפּעס פרעגען און האָט ניט קיין מוטה.

— פרעגט וויטער, שעהמט זיך ניט, — האָב איך איהר צו־געגעבען קוראַזש.

— גאָר נישט.... איך האָב נור געוואָלט פרעגען.... איך האָב געוואָלט פרעגען ווען איהר קלייבט זיך צו דרוקען וואָס איך האָב אויפגעשריבען....

ענדע.

איהר זיי פארליערן ניך זייער געדולד און קריגענען זיך. ווען א מאן מיט א פרוי הייראטהען אהן פערליעבטקיים און דערנאך לעבען זיי גוט און געוואוינען זיך צו אייגער צום אנדערען, ווערען זיי צוגעבונדען, און אמאל קומט ראן צו זיי דיא אמת'ע ליעבע. אבער געווענגליכער איז דאס אהן ליעבע. זיי זיינען זיך פריי, גינציג און צוגעוואוינט אייגער צום אנדערען וויא חברים.

— און וויא וואלט געווען אין א סאציאליסטישע לאנד?

— וויא זאל זיין? וואהרשיינגליך וועט מען זיך דאס רוב צוזאמענגעהן וויל מען איז פערליעבט. אבער קיין כלל דארף דאס נאר נים זיין. ווען א פאאר וועלען ליעבען צו שמועסען ארער פארברייגגען צוזאמען, און זיי וועלען זיך געפעלען מיט זייערע כאראקטערען, וועלען זיי אפשר אמאל זיך צוזאמענקומען אהן פארליעבטקיים. ווער קען וויסען זאגען א רעה? און ווער קען היינט פאראויסזאגען אלע איינצעלהייטען וועגען דעם וויא עס וועט זיין. אלץ וואס מען קען און מען דארף, איז פארשטיין דעם עיקר; און דער עיקר איז, אז אלע וועלען זיין גלייך, אלע שותפים איבער אלעס; אז קיינער וועט ניט זיין אבהענגיג אן אן אנדערען, אז יעדער וועט זיין פריי מיט זיין קערפער און מיט זיין גייסט.

זיא האט שוין געוואלט אוועקגעהן, האט זיא זיך דערמאנט אן נאך א זאך.

— יא, נאך איין פראגע! זיא האט זיך מיר געפלאנטערט דיא גאנצע צייט וואס איהר האט גערערט. איהר זאגט, אז קינדער וועלען זיין בעזארגט פון דער געזעלשאפט. וואס מיינט איהר מיט דעם? וועלען זיי זיך נים האדעווען ביי זייערע עלטערען?

— וואס עפעס גראד אזוי? וועגען קינדער־געדטנער און שוהלען איז ניטא וואס צו ריידען. וועגען בייבים ווייטער, — צו מען זאל זיי האדעווען אין געזעלשאפטליכע אנשטאלטען, — וועט זיך וועגרען: איב א פאאר באלט וועט זייער קינד וועלען אליין האדעווען און מען וועט וויסען, אז זיי קענען דאס טהאן וויא עס בעדארף צו זיין, וועט מען זיי געוויס נים שטערען. דיא אמת'ע פראגע איז

מיר זיינען צוזאמען ארויסגעגאנגען פון פארק און זיך געזעגענט. א פאאר מינוטען שפעטער האט זיא מיר אנגעיאגט, א פארסאפעטע.

— ענטשולדיגט מיר! נאך איין פראגע! — האט זיא נעזאגט, קוים אבציהענדיג דעם אטהעם פון איהר האסטיגען געהן. — איהר וועט מיר האלטען פאר א משוגענע.... אבער מיר מאכט ניט אויס. איהר קלערט זיך שוין סיי־וויא סיי: „וואס פאר א מאדנע אלטע מויד דאס איז! אן אלטע מויד וואס איז פארקאכט נור אין ליעבע....

איך האב איהר געפרופט געבען קאמפלימענטען, אבער זיא האט זיי אוועקגעמאכט מיט'ן האנט אזוי וויא פליעגען אין זומער.

— וויא מיינט איהר, איז ליעבע טאקי נויטיג צו גליק? — האט זיא געפרעגט, — קען מען טאקי אהן ליעבע ניט לעבען גליקליך צוזאמען? א פערהייראטהע פאאר פאלק מיין איך!...

איך האב געוואלט עפעס זאגען, אבער זיא האט ניט געלאזען. זיא איז געוועזען פולל מיט געדאנקען וועגען איהר פראגע און זיי האבען זיך פון איהרע ליפען אריבערגעגאסען וויא וואסער פון אן איבערגעפילטע כלי.

— מיר מאכט ניט אויס וואס איהר וועט וועגען מיר דיינקען. מיר דוכט, אז ליעבע איז דער גרעסטער גליק וואס א מענש קען נור האבען. אפשר האב איך א טעות. וויא איך פארשטעה, אזוי רייד איך. אבער איין זאך קומט מיר אויס מאדנע. פאר וואס זעהט מען אפט, אז מען האט חתונה אהן ליעבע און דערנאך לעבט מען גליקליכער וויא א פערליעבטע פאאר?

— איך גלויב, אז עס האט ניט איינס צו דאס אנדערע, — האב איך געענטפערט. — פערליעבטקייט איז איין זאך און האבען א גוט לעבען איז א גאנץ אנדערע זאך. איהר שרייבט דאך אליין וועגען דעם. דיא ליעבע קען זאגאר געהן צוזאמען מיט האס. אפט טרעפט אז א פערליעבטע פאאר שטימען גראד ניט מיט זייערע כאראקטערען;ביידע זיינען כעסן'ס למשל. זיי ווערען גיך ברוגז,

געוואנטע קינדער. און אויב מען וועט זיך אויפהערען צו געפעלען, וועט מען זיך צוגעהן. איבער ניוואלט וועט קיינער ניט האלטען.

— און ווי וועט זיין, אז „ער" וועט ליעבען און „זיא" ניט, אדער פארקערט?

— וועט מאכי זיין שלעכט. אבצושאפען די שמערצען פון א האפנונגסלאזע ליעבע אדער פון איפערזוכט נעהמט זיך דער סאציאליזם ניט אונטער. קען ער זיך אונטערנעהמען אבצושאפען צאהן־ווערטאג? אפשר וועט די מעדיצין אויפהערען א מאל דערצו און אפשר ניט. אבער יעדענפאלס וועלען אימער זיין זאכען, געגען וועלכע דער מענש איז מאכטלאז. קען מען אבשאפען שניי אדער האגעל אדער שטורם־ווינטען? און דעם כאאס געגען די פיינדליכע קרעפטען פון דער נאטור מאכט מען גרויסע פארשריטע און א סאציאליסטישע מענשהייט וועט מאכען נאך גרעסערע. אבער אין גאנצען בעפרייען זיך פון אלע ווערטאגען וועט דער מענש מסתמא ניט קענען. איפערזוכט איז אפשר איינע פון דיזען זארט וועהטאגען. אבער וואס קען מען העלפען?... דער סאציאליזם נעהמט זיך אונטער אבצושאפען די צרות, וואס שטאמען פון מענשען און בלויז פון מענשען, אבער אלע צרות, וואס שטאמען פון דער נאטור — ניט....

דא איז פארביי אונז פארבייגעגאנגען א פרוי מיט א בייבי־קעריידזש. זיא האט אויף אונז ניט געקוקט. ווען זיא איז אוועק א היבשע שטיקעל ווייטער, האט פעני א שמייכעל געטהאן.

— דאס איז מיין שוועסטער, — האט זיא געזאגט שמייכעלענדיג.

— בעללא? — האב איך געפרעגט.

זיא האט א שאקעל געטהאן מיט׳ן קאפ אויף יא.

— זיא איז דאס אומישנע פארבייגעגאנגען, אים נייגיעריג־קייט. זיא מיינט אז איהר זייט.... א נייער קאנדידאט אויף א חתן ביי מיר....

אין זיא האט א שמייכלען לאך געטהאן.

צום ביישפיעל, אז זעלטען וועלכער מאן עס איז טריי זיין פרוי; און דאך מאכט מען זיך אזוי וויא יעדער וואלט נעבעך געווען א צדיק. דער היינטיגער שטענדיגער קאמפף איבער דיא שטיקעל ברויט ענטוויקעלט פאלשקייט, אונעהרליכקייט און צבועצסטווא. אין א סאציאליסטישער געזעלשאפט וועט ניט זיין קיין ברויט־קאמפף צווישען מענש און מענש און אלע וועלען בעקומען א גוטע ערציהונג; אלזא וועט צבועצסטווא זיין א זעהר זעלטענע קראנק־הייט. דאן וועט מען קיין מאסקע ניט דארפען טראגען, און ניט קענען טראגען.

— וויא זשע וועט זיין? וועט יעדער טהאן וואס ער וועט וועלען?

— הולטייסטווא וועט זיין א זעלטענהייט; מענשען וועלען פיהרען א געזונטען, נאטירליכען לעבען, און איבערטריבענע ליידענ־שאפט וועט ניט זיין קיין אפטע חלאת.

— היינט לעבט מען אין א שטענדיגען קאמפף — האב איך פארטגעזעצט, — אין א קאמפף צו ווערען רייכער, און אין הוילע ציטערנים טאמער ווערט מען ארימער אדער מען שטארבט גאר פון הונגער. מען כאפט איינער ביי דעם אנדערען; מען יאגט זיך, מען רייסט זיך. פון דעם זיינען דיא נערווען צומרייסעלט, צו־ריסען. און דערפון קומען ארוים אלערליי אונגאטירליכע גע־שמאקען, אלערליי ווילדע פיהרונגען. ווען אלע מענשען וועלען זיין שותפים, וועלען זיי זיך ניט רייסען, ניט דורשטען ארייגצוכאפען וואס מעהר און ניט ציטערען צו שטארבען פון הונגער. לאנגווייליג וועט ניט זיין, ווארים מען וועט זיין פארטאן אין אלערליי אינטערעסאנטע זאכען — אין קונסט און וויסענ־שאפט, אין געזונטע „ספארטס“, אין אמת'ע פערגעניגענס. עס וועט זיין גוט ענטוויקעלט אי דער קערפער אי דער גייסט. דיא נערווען וועלען זיין געזונטע, דיא בלוט וועט זיין א ריינע, דיא ליעבע וועט זיין א ריינע און א שעהנע. מען וועט זיך צוזאמענ־קומען מיט ריינע ליעבענדע הערצער און עס וועלען געבארען ווערען

תּכתים, האָבּען זײ דאָס אײנגעפֿיהרט דעם כּלל, אַז זײ מעגען אַלץ אין אַ פֿרוי מאָר קײן װאָך נים.

איך האָב איהר אָנגעװיזען אױף דעם, װאָס אין איהר ערצעהלונג איז געשריבּען װעגען דיעזען פּונקט.

— אַ ביסעל בּין איך מים אײך אײנפֿערשטאַנען, אָבּער נים פֿיעל. דער עיקר איז דאָ דיא בּרױט־פֿראַגע, און דיא פֿראַגע פֿון הערשאַפֿט, — האָב איך ערקלעהרט, — אין דיא פֿריצישע צײטען איז דיא מאָראַל געװעזען אַ פֿריצישע. פֿאַר װאָס? דיא פֿריצים זײנען געװעזען דיא הערשער, איז דיא מאָראַל געװעזען אין זײערע אינטערעסען. נו, און אַלגעמײן רײדענדיג װעגען דיא שיכות צװי־שען דיא מענער און פֿרויען, זײנען דיא מענער דיא הערשער. דעריבּער איז דיא מאָראַל אין זײערע אינטערעסען; מיר האָבּען, אַלזאָ, מ ע נ ע ר ־ מ אָ ר אַ ל. דיא מענער זײנען דיא געזעצ־געבּער און דיא ריכטער. אַזױ איז דאָס אין דעם פּאָליטישען לעבּען און אַזױ איז דאָס אױך װעגען מאָראַל. הײנט האָט דיא פֿרױ קײן פּאָליטישע רעכטע, און הײנט דאָט זיא אױך נים קײן מאָראַלישע רעכטע, איבּ מען קען דאָס אַזױ אָנרופֿען. און פֿון װאַנען שטאַמט דאָס אַלץ? פֿון דעם װאָס דער מאַן איז דער בּרױט־געבּער. אין אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿט װעט דיא פֿרױ זײן פּונקט אַזאַ מענש װיא דער מאַן. זיא װעט זײן אַ גלײכער שותּף אין אַלץ. פֿרויען װעלען דיענען דער געזעלשאַפֿט פּונקט װיא מענער, און זײ װעלען זײן פּונקט אַזױ ענטװיקעלט װיא זײ. אַלזאָ װעלען זײ אין אַלעם האָבּען פּונקט דיא זעלבּע רעכטע װיא זײ. דיא מאָראַל װעט ד אַ ן זײן אַ גלײכע פֿאַר בּײדע געשלעכטען, פּונקט װיא דיא פּאָליטישע רעכטע װעלען זײן גלײך פֿאַר בּײדען.

— פֿיעלעס, װאָס הײנט װערט גערעדט װעגען מאָראַל, איז איבּערהױפּט נים מעהר װיא צבֿיעצבֿיעס, — בּין איך זיך אַלײן אַרײנגעפֿאַלען אין דיא רײד, — אַלע װײסען אַז מען מײנט דאָס נים. מען גלאָצט מיט דיא אױגען און מען רעדט װיא הײליגע, און אין האַרצען װײס יעדער אַז עס איז אַן אָנשטעל. מען װײס,

פיעל זיא טראגט אויפ'ן קאפ וועגען דיעזע ענינים און וויא גוט זיא געדיינקט דאס אליז.

— גלויבט איהר טאקי, אז קינסטלערשע נשמות פאדערען מעהר ליעבע וויא געוועהנליכע נשמות? — האט זיא געפרעגט.

— וואס הייסט, „מעהר ליעבע"? — האב איך איבערגע־פרעגט. — ווען מען רעדט וועגען ליידענשאפטליכע ליעבעס־דורשטיגע נאטורען, קען מען מיינען צוויי פערשיעדענע זארטען מענשען. מען קען מיינען אזעלכע, וואס ליעבען ליידענשאפטליך דיא זעלבע פערזאן. זיי זיינען איהר טריי אויף אימער און ליעבען איהר מיט אן אונגעוועהנליכען פייער און איבערגעבענהייט.

אלס ביישפיעל האב איך געבראכט דעם רוסישען שריפט־שטעלער, טורגענעוו, וועלכער האט רואינירט זיין גאנצען לעבען, ליעבענדיג וויא א שקלאף דיא פראנצויזישע אקטריסע, מאדאם וויארדא, וועלכע איז געווען פערהייראטה צו אן אנדערען און האט טורגענעוו'ן שלעכט בעהאנדעלט.

— ווידער איז פאראן א זארט מענשען, וועלכע ליעבען זיך ניך איין, אבער מיט א פייער וואס געדויערט ניט לאנג; באלד ליעבען זיי זיך איין אין אן אנדערע; דער פלאם צינדט זיך גיך אן און ווערט גיך פערלאשען. נו, וועמען ארט דאס? דיא הויפט זאך איז אז אלץ זאל געהן פון הארצען און ניט צוליעב עפעס אן אנדער אינטערעס. ווען דיא ליעבע איז אן אמת'ע, און דערביי ווערט ניט בעגאנגען קיין לומפעריי, קיין עולה, האבען מיר קיין רעכט ניט זיך צו מישען. היינט איז דיא פרוי ביי דעם מאן אין דיא הענט. ער גיט איהר עסען, איהר מיט דיא קינדער. אט אויף דעם איז געגרינדעט דיא גאנצע היינטיגע מאראל. היינט איז דאס רוב טאקי דיא פפליכט פון א מאן צו דערשטיקען אין זיך ליעבע צו אן אנדער פרוי, אום ניט צו צוברעכען דעם פאמיליען־נעסט. וואס אנבעטרעפט דיא פרוי, איז דאך אבגערעדט. אזוי וויא דיא מענער זיינען דיא ברויט־געבער, דיא הערשער, דיא בעל

— דאס וואס זיין איהר עסק, און ווייטער קיינעם'ס ניט. ווילסט נעהמען דאס פון אייטער איהר? אפילו היינט מישט זיך דאך דאס געזעץ אויך ניט אין אזעלכע זאכען. מעהר ניט, היינט בעהערט מען אזא פרוי. און אפילו דאס ווענדט זיך אויך פון דעם וועך דיא פרוי איז: אייב זיא איז א געוועהנליכע פרוי, בעהיטעט זיא א מיאוסען נאמען. אייב, ווייטער, זיא איז א רייכע און געהערט צו דיא „הייכע פענססטער", איז דאס פאר איהר נאך שעהן. נעהמט אמעריקא למשל: דא הערשט דער „פוריטאניזמער" גייסט, דאס הייסט, מען איז דא העכסט „פרום" און „שטרענג". טהעאטראליש, וואס ווערען געשפיעלט איבער גאנץ איירעפא, ווערען דא אפט פערבאטען אלס „אייננעלאסענע"; דאס זעלבע איז מיט געדרוקטע ראמאנען. פון דעסטוועגען פיהרען דיא הינגע געהערזעה און זייערע דאמען אלערליי לינקע ראמאנען, און דאס רעכענט זיך נאך מעשה אריסטאקראט.

— אמעריקאנער און אמעריקאנערינס זיינען אויך אזוי, — האט פעגני בעמערקט. — זיי מעגען אויך אלין.

איך האב זיא געלערנט ווענען גרויסע פאמיליען און פאטעטיסען, וואס האבען געפיהרט א פרייען לעבען. זיא האט געוואוסט פון דיא בעריהמטע ענגלישע שרייבערין דושארדזש עליאט, וועלכע האט געלעבט מיט דעם ענגלישען דיינקער און שרייבער דושארדזש הענרי לואיס, כאטש זיי זיינען ניט געווען געזעצליך פערהייראטהע; זיא האט ניט פערשטאנען, אז ביידע זיינען זיי געווען הויך־מאראלישע מענשען, און אז ענגלאנד, וואו זיי האבען געוואוינט, איז פונקט אזא פרומע לאנד וויא אמעריקא. אויך איז זיא בעקאנט געווען מיט דער ליעבעס־געשיכטע פון דעם גרויסען מוזיקער שאפען און דער שריפטשטעלערין זשארזש זאנד, וויא אויך מיט זשארזש זאנד'ס אנדערע ראמאנען. ווענען אלע דיעזע זאכען האט פעגני געלעזען אין פערשיעדענע אידישע צייטונגען, זשורנאלען, ביכער, און זיא האט אלין געוואוסט מיט יעדען נאמען און מיט יעדער איינצעלהייט. עס איז פראקטיש געווען נשתומם צו ווערען, וויא

יעדע פאמיליע איז א בעזונדערע וועלטעלע). אין א סאציאליס־טישער וועלט אבער וועט ניט דיא פרוי ניט דיא קינדער אן דעם מאן־און־פאטער אבהענגיג ניט זיין. יעדע פרוי וועט האבען א בעשעפטיגונג, צו וועלכע זיא וועט זיין פעהיג און וועלכע וועט איהר זיין אנגענעהם. זיא וועט אליין פארדיענען איהר חיונה אזוי גוט וויא איהר מאן. און דיא קינדער וועט אויפהאלטען דיא גאנצע געזעלשאפט. און קיין ירושה וועט גאר ניט זיין. עס וועט זיין א וועלט ניט פון פריוואט אייגענטהום און אונזיכערהייט, נור פון בשותפות'דיגע אייגענטהום און זיכערהייט. קיינער וועט ניט קענען איבערלאזען א ירושה און קיינער וועט כמעט ניט האבען וואס איבערצולאזען בירושה (איך זאג „כמעט", ווארים זאכען וואס דער מענש אליין געברויכט פאר זיין אייגענעם גענוס, וויא צום ביישפיעל, א בילד, אדער א פידעל, אדער א שטוהל, וועלען בע־לאנגען צו איהם. פארקויפען דאס אבער, אדער מאכען געשעפט דערמיט וועט ער ניט קענען. ציהען חיונה פון זיין אייגענטהום וועט ער ניט דארפען און ניט טארען). קיין ברויט־פראגע וועט שוין מעהר ניט זיין; דעריבער וועט מען מעהר ניט דארפען בעווארענען דיא אינטערעסען פון א פרוי און פון קינדער. אלזא, פאלען אראפ אלע שטערונגען זיך צו שיידען מיט דיא אלע גט־צערעמאניעס אדער גט פראצעסען. דער מאן וועט זיין פריי און דיא פרוי וועט זיין פריי. עס וועלען ניט זיין קיין געצוואונגענע התונות און קיין געצוואונגענער לעבען צוזאמען. מען וועט זיין פריי צו ליעבען און פריי אויפצוהערען צו ליעבען. אט דאס איז אייגענטליך דער עיקר פון אמת'ע פרייע ליעבע.

דיא אויגען האבען ביי פעני'ן געפינקעלט און דער פנים האט ביי איהר געברענט, אזוי וויא זיא וואלט לאנג געשטאנען ביי אן אויוועז.

— און וויא וועט זיין, אז איינע וועט וועלען לעבען א פרייען לעבען, — היינט מיט דעם און מארגען מיט יענעם? — האט זיא געפרעגט, ניט קוקענדיג מיר גלייך אין פנים.

בלויז דורכ'ן געזעץ אדער וואגאר אהן דעם אויך. פיעל וויכטיגער
איז דיא פראגע וועגען א גט. שיידען זיך איז היינט שווער. ווארום?
עס דאס איז דיא וויכטיגע פראגע. א פאר פאלק קען, צום
ביישפיעל, ניט רייזען. ווייטער לעבען איז א גיהנם. דאכט זיך,
דאס בעסטע וואלט פאר זיי געווען זיך צו צוגעהן. איז דאס אבער
זעהר שווער. דאס געזעץ שטעלט זיי דערביי דיא גרעסטע שטער־
רונגען. און ניט נור דאס געזעץ; ווייערע בעקאנטע, און דיא
וועלט אין אלגעמיין לאזט זיי אויך ניט פאנאנדערגעהן. צו
שיידען זיך איז ניט שעהן, אדער וואגאר „ניט מאראליש". אזוי,
צום ביישפיעל, איז ביי דיא ענגלענדער אדער דיא אמעריקאנער.
אלזא טרעפט אויך בריט אין שרים, אז א פאר פאלק פלאגט זיך
אף דעם גאנצען לעבען אין שנאה און קריגעריי און ביידע האבען
ניט קיין מוטה אדער קיין מעגליכקייט איינער פון דעם אנדערען
זיך צו בעפרייען. זעהר אפט האלט מען זיך צוליעב דיא קינדער.
צו דורך דעם, צו דורך דעם, אבי מען האלט זיך איבער־גוואלט.
ניט איין זעלבסטמארד איז דורך דעם שוין ארויסגעקומען. פאר
וואס זשע איז דאס אזוי? פאר וואס איז אזוי שווער צו שיידען
זיך? פרעגט ביי דיא גלחים, וועלען זיי אייך זאגען, אז צו גט'ען
זיך איז א גרויסע עבירה. און אמת'ן אבער שטאמט דאס אלץ פון
דער ברויט־פראגע. דיא פרוי מיט דיא קינדער איז היינט אבהענגיג
פון דעם מאן־און־פאטער. ער איז ווייטער שפייזער כל זמן ער לעבט
און ווען ער שטארבט לאזט ער זיי איבער בירושה דאס וואס ער
פארמאגט. דעריבער פאדערען דיא אינטערעסען פון דער פאמיליע,
אז ער זאל זיך ניט קענען אפטשעפען. און דעריבער זיינען דיא
געזעצע און דיא אלגעמיינע מיינונגען וועגען גט'ען זיך זעהר
שטרייננג. דיא געזעצמאכער זיינען אפילו דיא מענער (ווי זיינען
היינט דיא הערשער; נו, וואלטען זיי געקענט מאכען געזעצע וואס
זאלען זיי ערלויבען זיך צו בעפרייען. אבער געוועהנליך זיינען
דיא אינטערעסען פון יעדען מאן פארבונדען מיט דיא אינטערעסען
פון זיין פאמיליע. עס איז א וועלט פון פריוואט אייגענטהום, און

אזוי פיעל, און יעדע פערדאמט אלע אנדערע. אט זיינען פאראן מענשען, וואס האבען גאר א רעליגיאן אהן א גאט. זיי גלויבען נור אין נאטור־קרעפטען, אין ענטוויקלונג, און אין דער מענשהייט. דיא מענשהייט פארנעהמט ביי זיי דעם פלאץ פון א גאט און דיא וויסענשאפט מיט דער קונסט זיינען זייער תורה. און זיי רופען דאס אן רעליגיאן! איין זאך קענען מיר אייך זאגען: ווען אויף דער וועלט וועלען ניט זיין קיין ארימע און קיין אונטערדריקטע, וועלען אלע זיין אמת געבילדעט און דיא אלגעמיינע בילדונג וועט שטעהן זעהר הויך. פון אבערגלויבערישע נארישקייטען וועט דאן קיין רייד ניט קענען זיין. דיא רעליגיאנען, וויא מען פערשטעהט דעם ווארט געוועהנליך, וועלען דאן קיין פלאץ ניט האבען. א חוץ אלעם: ביז היינט איז געווען א ספעציעלער אינטערעס דיא רעליגיאנען אויפצוהאלטען: דיא הערשער, דיא דריקער, דיא רויבער לוינט זיך אז זייערע אונטערטהעניגע זאלען זיין בהמות און ציטערען פאר׳ן הימעל — פאר אזא הימעל, וועלכער זאגט, אז עס מוזען זיין ארימע און רייכע, און אז אלץ איז א מזל זאך. אין א סאציאליסטישער וועלט וועלען קיין הערשער ניט זיין; אלע וועלען זיין גלייך. דעריבער וועט קיינער ניט האבען דעם דאזיגען אינטערעס אויפצוהאלטען דיא רעליגיאנען. אדער נעהמט דיא גלחים. רעליגיאן איז זייער געשעפט. פיעלע פון זיי לאכען זיך אליין אויס פון דעם. זיי ציהען אבער זייער חיונה פון אבער־גלויבען. דעריבער פארשפרייטען זיי דאס. אין א סאציאליסטישע געזעלשאפט וועט יעדער זיך געפינען אן עהרליכע בעשעפטיגונג. פון צבועצסטווא וועט מען קיין לעבען ניט קענען מאכען און ניט דארפען מאכען.

— וועט מען חתונה האבען אהן א רעליגיעזע צערעמאניע, הייסט עס, — האט זיא געזאגט מיט א פערטראכטע, טיעף־פער־אינטערעסירטע מינע.

— ניט דאס איז דער עיקר, — האב איך איהר איבערגעשלא־גען דיא רייד. היינט האבען דאך אויך פיעלע פאאר פאלק חתונה

וואָלט נאָך געווען א האַלבע צרה. דאָס ערגסטע איז געווען, וואָס מיין ערקלערונג האָט איהר ווענינ אינטערעסירט. זיא האָט זיך אַנגעשטרענגט צו הערען און פּאָרט געהערט בלויז מיט איין אויער. כל זמן איך האָב גערעדט דירעקט איבער דער פראגע וועגען מיינער און פרויען, האָט זיא זיך צוגעהערט מיט דער טיעפסטער אויפ־מערקזאַמקייט. ווייא איך בין אָבער אריבערגעגאנגען צו אנדערע פּונקטען פון דעם סאָציאַליזמוס, איז דאָס איהר אין איין אויער אריין און פון דעם אנדערען ארויס. אָבער וויא אזוי קען מען ערקלערען וויא אין א סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט וועט זיך פיהרען מכח ליעבע און הייראטה, ווען מען פארשטייט ניט פריהער וואָס א סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט איז אזוינס, — און וואָס עס באַטייטעט איהר עיקר? דאָך מיט איהר גוטען קאָפּ האָט זיא פּאָרט געכאַפּט דעם סך הכל פון מיינע רייד, און דאָס געוואוסט וויא צו שטעלען ווייטערע פראגען. אזוי פרעגענדיג און אליין ריידענדיג, האָט זיא מיר ווייטער ארויסגעקערעוועט אויף דעם ענין, אין וועלכען זיא איז געווען פארטיעפט.

— ווען אלע וועלען זיין גלייך, וועט א מיידעל ניט דארפען הייראטהען א מאַן, וואָס זיא ליעבט ניט; זיא וועט ניט דארפען איהם הייראטהען נור דערפאר וואָס ער קען איהר געבען עסען. דאָס פארשטעה איך שוין, — האָט זיא געזאָגט — דאָס איז איינס. דאָס איז שוין גוט. וואָלט דאָס נור אזוי געקענט מקיים ווערען, וויא גוט דאָס איז.... קיין פּראָסטיטוטקעס וואָלטען דאן ניט זיין, ווייל קיין פרוי וואָלט ניט זיין אָרים אָדער עלענד. דאָס פארשטעה איך אויך. אויך וואָלט קיין מאַן פאר נדן זיך ניט מוזען פארקויפען צו א פרוי וואָס אין איהם ניט ליעב. דאָס איז מיר אויך קלאָר. וויא איז אָבער מיט חופה וקדושין? אין רעליגיאָן גלויבט איהר דאָך מסתמא ניט....

אין דיא סאָציאַליסטישע פּראָגראַמען ווערט וועגען רעליגיאָן ניט דערמאָנט. דאָס איז א פּריוואַט זאַך. פיעלע פון דיא טרייעסטע סאָציאַליסטען זיינען רעליגיעז. אָבער רעליגיאָנען זיינען פאראן

זיך דיא הערשאפט פון דיא פריצים. דאן וועלען זיי, דיא ארביי־
טער, זיין אי ארבייטער אי בעל־הבתים.

אלע צוזאמען וועלען זיי דאס זיין — האב איך ווייטער
געזאגט. — אלע בשותפות! ווארים אין זייער שותפות׳דיגער
ארבייט בעשטעהט זייער מאכט. א וועלט פון שותפים און קיינע
געדונגענע, קיינע אונטערטעניגע. פארגעסט ניט דעםווארט
שותפים! דיא סאציאליסטען ווילען האבען אז אלע זאלען זיין
שותפים איבער אלע פאבריקען, איבער אלע באהנען, מינען,
פארמס, טעלעגראפען, שיפען, איבער דיא סקלאדען פון אלערליי
זאכען א. ז. וו. דער פארצייטיגער פויער װאלט זיך לייכט גע־
קענט זיין שטעדטעל בעשטעהן אהן א פריץ. ער װאלט זיך אליין
געקענט בעארבייטען דיא ערד און זיין פאר זיך א בעל הבית.
דער אונגליק איז אבער געװען, װאס דיא ערד האט בעלאנגט ניט
צו איהם, נור צום פריץ און ער אליין איז אויך ניט געװען קיין
בעל הבית איבער זיך. ער האט אויך בעלאנגט צום פריץ. דער
היינטיגער ארבייטער װיעדער איז יא א בעל הבית איבער זיך אליין.
אבער װאס איז דיא פעולה? אז ער האט ניט ביי װאס צו אר־
ביימען און מיט װאס צו ארבייטען.... פארצייטען פלעגען אויף אלין
זיין קליינע בעל מלאכות, און א קליינער בעל מלאכה ארבייט ביי
א ביסעל װאארע און מיט א פאאר ביליגע שטיקלעך געצייג, און
יעדער קען גרינג װערען פאר זיך א בעל הבית. היינט אבער פא־
דערט זיך א גרויסע פאבריק מיט מאשינען, מיט א סך װאארע.
דאס האט דער ארבייטער ניט. דעריבער מוז ער זיך פארדינגען
צו דעם קאפיטאליסט, מאכען איהם רייכער און אליין זיך פלאגען
אין דלות. דעריבער פאדערען דיא סאציאליסטען, אז אלץ װאס
איז נויטיג צו דער ארבייט זאל בעלאנגען בשותפות צו אלעמען.
דאן װעלען מעהר ניט זיין קיין ארימע.

זיא האט מיר אי יא פערשטאנען אי ניט פערשטאנען. מיינע
סאציאליסטישע געדאנקען זיינען צו איהר געקומען צו פלוצלינג.
זיא האט ניט געהאט קיין צייט זיי צו פערדייהען. אבער דאס

וועם קיינער ניט זיין געצוואונגען צו הייראטהען און ליעבע ערער צו לאזען זיך קענערן.

ויא האט מיר געפרעגט דיא געוועהנליכע קשיא: וויא קען דאס זיין, אז עס זאלען ניט זיין קיין ארימע לייט? וויא קען מען איבערמאכען דיא וועלט?

און איך האב איהר געגעבען דעם אנטוואָרט, וואס איך האב שוין געגעבען פיעלע אנדערע אויף דיא דאָזיגע פראגע: עס איז א כמות, אז מען קען דיא וועלט ניט ענדערען. אדרבא, זיא האלט שטענדיג אין ענדערען זיך. אט זיינען אמאל דיא פריצים געוועזען דיא הערשער און היינט זיינען קאפיטאליסטען דיא הערשער. ווען מיט צוויי הונדערט יאהר צוריק, למשל, וואלט איימיצער געזאגט, אז עס וועט קומען א צייט ווען בעל הבתים פון ווארשטאטען, סוחרים און פראצענטניקעס וועלען פיהרען דיא הויפט „גרענדע" אויף דער וועלט. וואלט מען געענטפערט, אז דאס איז אונמעגליך; מען וואלט אויך געטענה׳עט, אז דיא וועלט קען מען ניט איבערמאכען. יא, דיא וועלט ענדערט זיך, בייט זיך שטענדיג. עס קומען צו מאשינען, עס ווערען איינגעפיהרט נייע פיהרונגען, עס קומען ארויס נייע אומשטענדען. דאס וואס געכמען וואלט געווען אונגלויבליך, איז היינט א גאנץ געוועהנליכע זאך.

איך האב איהר ערקלעהרט אז דורך די מאשינען פארלירט דער קאפיטאליסט זיין אמת׳ע ווערדע, ווארים עס פארערט זיך אז פיעל מענשען זאלען ארבייטען צוזאמען, און וואס פאר א ווערטה האט איין מענש, (ערער עטליכע פארטנערס)? איך האב אנגע־וויזען אז דאס ניט דיא ארבייטער — אלעמען צוזאמען — דיא מאכט איבער דער וועלט. זיי זיינען אייגענטליך שותפים ביי דער ארבייט, — האב איך גע׳טענה׳ט, — אלץ מאכען זיי צוזאמען מיט זייער שותפות׳ע ארבייט. נו, מוז קומען א צייט, ווען זיי וועלען בין זיך ארויסווארפען דיא קאפיטאליסטען, פונקט וויא אמאל האבען דיא קאפיטאליסטען ארויסגעווארפען פון

וועלט, איז געוועזן א פ ר י צ י ש ע מ אָ ר א ל, איצט זיינען קאפיטאליסטען דיא הערשער, האָבען מיר א ק א פ י ט א ל י ס־ ט י ש ע מ אָ ר א ל. דער קאפיטאליסט נעהמט זיך אויך צו דיא שעהנסטע פרויען. ער שענדט אויך אָרימע מיידלעך און ווייבלעך; מעהר ניט וואָס היינט געהט עס צו אויף אן אנדער שטייגער. ביי דעם פריץ זיינען דיא פויערטעס איינפאך געוועזן שקלאפינען, וועה־ רענד דיא היינטיגע אָרימע פרויען זיינען בלומר'שט פריי. אין אמת'ן אָבער זיינען זיי פונקט אזוי פערשקלאפט וויא פארצייטען א פויערטע. דער הונגער טרייבט זיא צו שקלאפעריי אויף'ן פאב־ ריק; דער הונגער טרייבט פיעלע פרויען צו האנדלען מיט זייערע קערפערס; דער הונגער, דיא אָרימקייט, טרייבט א שעהנע מיידעל חתונה צו האָבען מיט א מיאוס'ען מאן, ביי וועמען זיא ריכט זיך צו האָבען א רייכען לעבען. עס איז פונקט דאָס זעלבע וויא דאָס, וואָס דער פריץ פלעגט שענדען „זיינע" דאָרף שיקסעס. דער קאַ־ פיטאליסט הייראטה וועמען ער וויל, שענדעט וועמען ער וויל. ער איז רייך, אלזאָ איז ער דער פריץ. ניט דוקא וועגען געלט האנדעלט זיך דאָ, נור סתם וועגען רייכטום. אין אייער ערצעהלונג רעדט איהר וועגען נדן. אָבער נדן איז דאָך אויך ניט דוקא געלט. פאר־ צייטען פלעגט מען א כלה קויפען פאר א פאָאָר שעפסען, למשל, אָדער פאר א שטיק לייוועגט, אָדער פאר א קעסיל. און היינט קויפט מען איהר פאר א הויז, א פאבריק אָדער א קלייט.

— וויא זשע וועלען טהאָן אייערע סאָציאליסטען? וויא וועט איהר מאַכען, אז אלץ זאָל זיין ריכטיג ראיעל און אמת מאָראליש?

— אמת מאָראליש? איך האָב אייך שוין געזאָגט, אז אמאָל פלעגט זיין א פריץ'שע מאָראל און אז איצט האָבען מיר א קאפיטאַ־ ליסטישע מאָראל. ווען דער סאָציאליזמוס וועט מקוים ווערען, וועט זיין א ס אָ צ י א ל י ס ט י ש ע מ אָ ר א ל. דאן וועט איין מענש ניט הערשען איבער'ן אנדערען; קיינער וועט ניט דארפען אָנקומען צו קיין אנדערן'ס לאסקע, ניט זיין ביי קיינעם אין דיא הענט. עס וועלען ניט זיין קיין אָרימע לייט. דעריבער

— און דאָס אַלץ האָט דאָן געהייסען „מאָראַליש" — האָב איך פאָרטגעזעצט — און לויט דיא בעגריפע פון יענע צייטען איז דאָס טאַקי געווען מאָראַליש.

— וואָס הייסט עס איז געווען מאָראַליש? עס איז דאָך אָבער אונמאָראַליש! דאָס קען דאָך יעדער פאַרשטיין.

בשעת זיא דאָס דאָס געפרעגט, האָט זיא זיך אָנגעשטריינגט מיר צו קוקען גלייך אין דיא אויגען, אַזוי וויא מיר וואָלטען גערעדט וועגען אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך. אָבער דיא איבערטריבענע ערנסט־קייט, מיט וועלכע זיא האָט גערעדט, האָט אויסגעזאָגט, אַז זיא שעהמט זיך צו ריידען וועגען דעם ענין, הגם זיא ברענט מיט אינטערעס.

— ווען אַ מאַן געהט שפּאַצירען מיט זיין אייגענע פרוי, איז דאָס מאָראַליש? — האָב איך געפרעגט.

— געוויס. פאַר וואָס ניט? — האָט זיא געזאָגט מיט אַ מינע פון איינעם, וואָס ערוואַרט עפּעס אונערוואַרטעטעס.

— נו, און דאָך זיינען ער היום פאַראַן הונדערטע חסידישע שטעטלעך וואו דאָס רעכענט זיך פאַר אונמאָראַליש. ביי אונזערע זיידעס האָט געהייסען אונמאָראַליש ווען דער חתן האָט גערעדט צו דער כלה פאַר דער חתונה. היינט קושט זיך אַ חתן מיט אַ כלה פאַר אַלעמען אין דיא אויגען און עס איז פאָלשטענדיג מאָראַליש. אין מעקסיקאָ, צום ביישפּיעל, מעג יעדער האָבען וויא פיעל ווייבער ער קען נור שפּייזען (און אַזוי איז דאָך אַ מאָל געווען ביי אידען אויך) און דאָס הייסט חעבסט מאָראַליש. ביי אַנדערע נאַציאָנען, ווידער, ווען מען האָט מעהר וויא איין ווייב, הייסט עס העכסט אונמאָראַליש. איהר זעהט, אַלזאָ, אַז דיא מאָראַל איז ניט קיין איבּיגע זאַך, און ניט אומעטום דיא זעלבע. פערשיעדענע צייטען און ערטער האָבען פערשיעדענע זאַרטען מאָראַל. אַלץ ווענדעט זיך אָן דיא אומשטענדען.

ווען דיא פריצים זיינען געווען דיא הערשער איבער דער

גערּאנקען, צו וועלבע זיא האָט מיט איהר אייגענעם שכל ניט גע־קענט צוקומען. איך האָב פאָרטגעזעצט:

— אָהן געלט קען אויך זיין „אָרעם און רייך". דאָס איז דיא הויפט־זאך. איהר האָט א טעות ווען איהר גלויבט, אז א וועלט קען זיך ניט פיהרען אָהן געלט; א וועלט קען זיך יאָ פיהרען אָהן געלט! דער אונגליק איז אָבער וואָס אָהן געלט קענען אויך זיין אונגערעכ־טיגקייטען און מיאוס'ע פיהרונגען. אָט נעהמט, למשל, א פארציי־טיגען דאָרף. צו ווייט דארפען מיר גאָר ניט געהן. מיט א יאָהר 50 צוריק, למשל, איז נאָך אין רוסלאנד געווען דיא „פאנסטשינע", דאָס הייסט דער פויער איז געווען אזוי וויא א קנעכט ביי'ן פריץ. דאן האָט מען אויף'ן מאיאָנטעק קיין געלט ניט געברויכט. דער פריץ האָט דאָרטען געהאט פון אלעם פארטיגען. דער פויער האָט געמוזט ארבייטען פאר איהם אומזיסט. האָט איהר, אלזא, א ביי־שפיעל פון „אָרים און רייך" אָהן געלט. דער פריץ איז געווען רייך און דער פויער — אָרים. דעם פריץ'ס רייכטום איז בעשטאנען אין קאָרן, ווייץ, גערשטען, האָבער, וואָס דער פויער פלעגט פאר איהם ארויסציהען פון דער ערד, אין די האָלץ, וואָס ער האָט פאר איהם געהאקט, אין דיא בהמות וואָס ער האָט פאר איהם געפיטערט, אין דיא האָניג, וואָס ער האָט פאר איהם פון ביהנשטאָקען געשאפען. וויא־זשע איז דאָרטען געווען מכח ליעבע? ווען דעם פריץ איז גע־פעלען געוואָרען א דאָרף־שיקסע, אָדער א פערהייראטהע פויערטע, פלעגט ער איהר שענדען און קיינער האָט ניט געטאָרט איהם זאָגען א וואָרט. דיא פרויען פון דאָרף זיינען געווען דעם פריץ'ס אייגענ־טום אזוי וויא קיה, אָדער ציעגען; ער האָט געמעגט טהאָן מיט זיי וואָס ער האָט געוועלט. אזוי איז דאן געווען דיא מ אָ ד א ל. נאָך פריהער איז אין אלע לענדער געווען א געזעץ, אז צו דער נאכט פון דער התונה האָט יעדע כלה פון דאָרף, איידער זיא האָט בעלאנגט צו איהר חתן, בעלאנגט צום פריץ.

פעני איז רויט געוואָרען, אָבער זיא האָט זיך געסטארעט ניט אראָפצולאָזען דיא אויגען.

רעדען נור איין זאך: מען זאָל אָבטאַסטען געלט.) איז דאָס איהר שטאַרק געפעלען געוואָרען; אָבער וויא איז דאָס מעגליך? וויא קען מען דאָס אויסקויפען אָהן געלט?

— מיינט איהר, הייסט עס, אז אָהן געלט וואָלט דיא וועלט אויסגעהאַנגען? — האָב איך געפרעגט מיט א שמייכעל.

אין מיין שמייכעל האָט מסתמא זיך געפיהלט אַן אָנצוהערע־ניס, אז ויא איז זעהר אַן אונוויסענדע, נאַריש אידענע, וואָרים איבער איהר פּנים איז אריבערגעלאָפען א וואָלקען פון פערדרוס. ויא האָט זיך אָבער גלייך בערוהיגט און געזאָגט:

— איך מיין גאָר ניט. איך וויל וויסען וואָס א י ה ר מיינט. דעריבער בין איך דאָך געקומען ריידען מיט אייך.

—וויא לאַנג, גלויבט איהר, עקזיסטירט גאָר געלט אויף דער וועלט? — האָב איך אָנגעהויבען, און איך האָב איהר געגומען ער־קלעהרען וויא א מאָל, פאַרצייטען, פלעגט מען זיך בייטען מיט איין זאך אויף אַן אנדער זאך: א שעפּס אויף קאָרן, למשל, א פעל אויף א האָט, א. ז. וו.

ווען מען האָט שוין געהאַט א כך זאכען צו בייטען און פיעלע מענשען האָבען זיך געבייטען, איז ביסלעכ־וויין געוואָרען א מאָדע, אז אלערליי זאכען זאָלען איינגעביטען ווערען אויף איין זאך, אויף פיה, למשל, אָדער אויף תבואה, אָדער אויף דיא פעדערען פון גע־וויסע שעהנע פייגלעך. אזוי איז א סך בעקוועמער. דאן איז דיא פיה אָדער דיא תבואה אָדער דיא פעדערען געווען געלט. ערשט שפּעטער האָט מען איינגעזעהן, אז ווען מען זאָל גאָלד מאַכען פאַר געלט, וועט זיין נאָך בעקוועמער.

נאָך דעם וויא איך האָב דאָס אַלץ ערקלעהרט, האָב איך איהר ווייטער א פרעג געטהאָן:

— נו, מיינט איהר נאָך אַלץ, אז געלט איז דער עיקר?

זיא האָט ניט געוואוסט וואָס צו ענטפערען. עס איז קענטיג געווען, אז פאַר איהר עפענט זיך דאָ א טיר צו א נייע וועלט מיט

ניט געפונען. איך בין אן אונוויסענדע און א רויהע, אבער דאס וואס איך פארשטעה, פארשטעה איך מיט מיין אייגענעם שכל.

זיא איז געבליבען ביי דאס איהריגע, כאטש ברענט איהר און בראט איהר!

דיא איינציגע פראגע, וואס האט איהר שטארק אינטערעסירט און וואס האט, דאכט זיך, ניט געהאט קיין שייכות צו דיא פראגען וועגען מענער און פרויען, איז געוועזן:

וויא אזוי קען זיך א וועלט פיהרען אהן געלט?

איך זאג „דאכט זיך", ווארים אין אמת'ן האט דיעזע פראגע ביי איהר יא געהאט א שייכות צו דעם ענין פון מענער און פרויען — א גרויסע שייכות, א וויכטיגע, א טיעפע. געלט האט ביי איהר געהייסען נדן אדער איבערהויפט דער פערמעגען צוליעב וועלכען א שעהנע מיידעל נעהמט א מאנסבילל, וואס זיא האט ניט ליעב אדער א מאנסבילל נעהמט א פרוי, וואס ער האט ניט ליעב.

מען זאגט א ווערטיל: „אויף געלט שטעהט דיא וועלט". פעני'ס וועלט איז געשטאנען אויף ליעבע און הייראטה. אבער זיא האט פערשטאנען, אז דיעזע זאכען ווענדען זיך אן דער געלט־פראגע. האט עס, אלזא, ביי איהר געשטימט מיט'ן ווערטיל, אז „אויף געלט שטעהט דיא וועלט". זיא איז געקומען צום שלום, אז געלט איז דער קוואל פון אלע צרות און פון אלע מיאוס'ע זאכען וואס קומען פאר מכח פרויען און מענער, חתנים און כלות און מכח דער גאנצער מאראל. זיא האט איינגעזעהן, אז דער אונגליק שטעקט אין דעם, וואס עס איז פאראן „רייך און ארים" אויף דער וועלט. אבער דאס, האט זיא געמיינט, קומט נור פון געלט. דער וואס האט געלט, איז רייך; דער וואס האט ניט קיין געלט — איז ארים. פאר געלט קויפט מען ליעבע; צוליעב געלט ווערט געשאפען פאלשע ליעבע; צוליעב געלט ווערט צושטערט אמת'ע ליעבע; קורץ, געלט איז א טייוועל, וועלכער טהוט אפ אלערליי לומפיגע שפיצ־לעך מיט דער ליעבע. נו, דיא סאציאליסטען ווילען דעם דאזיגען טייוועל דערשטיקען (זיא האט געמיינט, אז דיא סאציאליסטען פא־

ווענין... איך מיין דאָ אָבער נור אזעלכע ארטיקלען, בעריכטען איבער ביכער, וואָס בעציהען זיך אויף געוויסע ענינים. זיא איז געווען פאראינטערעסירט נור אין ליעבעס־געשיכטען, אין דער פראַגע וועגען היראַטה, וועגען מענער און פרויען, חתנים און כלות. פראַגעריטע אָדער קאָמעדיעס וואָס שפּאָטען ארויס פון פערהעלט־ניסע צווישען דיא געשלעכטען א. ז. וו. אַלץ וואָס איז שייך צו דיזע זאַכען האָט איהר אינטערעסירט אָהן א ברעג. זיא האָט גע־קענט גהען צופוס צעהנדליגע בלאָק ווכענדיג ביי דיא כטענדס אָדער אין ביבליאָטהעקען אן אלטען נומער פון א צייטונג, וואו עס איז געווען געדרוקט עפּעס א בעריכט אָדער אן ארטיקעל וועגען א כלה אָדער וועגען א גט, צום ביישפּיעל.

ווייטער האָט איהר קיין זאַך כמעט ניט אינטערעסירט. זיא האָט קיין געדולד ניט געהאַט ניט צו לעזען און ניט צו הערען אפילו. לייענענדיג אַזוי פיעל וועגען איהרע בעליעבטע ענינים, האָט זיא זיך אַזוי פיעל אָנגעלעזען, אז איהר מאַרך איז געווען שטאַרק ענט־וויקעלט, חוץ זעהר איינזייטיג ענטוויקעלט. פארגעסט ניט, אז זיא האָט איבערגעלעזען א גאַנצען באַרג פון ליטעראַרישע ווערק און דאָס אַליין האָט שוין איהר אויסגעלערנט א סך וועגען מענשען מיט זייערע כאַראַקטערען און נשמות.

קורץ, זי איז געווען א מאָדנער געמיש פון איננעווענדליכע ענטוויקלונג און פון דיא גרעבסטע אונוויסענהייט.

רייהענדיג מיט איהר האָב איך באַמערקט, אז ווען זיא וואָלט ניט געווען אַזוי באַלעזען, וואָלט זיא ניט געקענט אַזוי פארשטיין איהרע חתנים און זיך אַליין.

— אַנקענען וואָס זאָגט איהר דאָס? — האָט זיא זיך אָבגעני־רופען. — איהר ווילט מיט דעם בעווייזען, אז ווען מען וויים ניט וואָס אַנדערע קאָפּ־מענשען זיינען געוואָהר־געוואָרען קען מען גאָר ניט פארשטיין? איך האָב אַלץ אַליין פארשטאַנען! און דיא ביכלעך און צייטונגען וואָס איך האָב געלעזען האָב איך קיין נייעס

וואו מען ווייס ניט וואָס פריהער איז געווען. פונקט אזוי וואָלט געווען, ווען מען וואָלט ניט געוואוסט דאָס,וואָס דיא פריהערדיגע קאָפּ־מענשען האָבען שוין אויפגעטהאָן. מען וואָלט אימער געשטאַנען ביי דער ערשטער שורה פון פּאָרטשריט. דאָס הייסט — עס וואָלט קיין פּאָרטשריט ניט געווען. עס וואָלט געווען אונוויסענהייט, ווילד־קייט — האָב איך געענדיגט מיט גיפט.

זיא האָט דאָס אָבער ניט געפיהלט. ווענינגסטענס, האָט זיא ניט ארויסגעוויזען אז זיא פיהלט מיין שטאָבוואָרט. און ווען איך האָב זיך אָבגעשטעלט האָט זיא ווידער גענומען בעדויערען איהר אונגעבילדעטקייט און אונוויסענהייט, אזוי וויא ניט איהר מיינט מען דאָס. און — מערקווירדיג — איך האָב ווידער דייטליך גע־זעהן, אז זיא מיינט ניט וואָס זיא זאָגט און אז זיא האלט זיך פאַר אַ געבילדעטע. מיינע רייד האָבען אויף איהר קיין שום ווירקונג ניט געהאַט.

זיא איז געווען פאַר'עקשן'ט, הארט וויא אַן אַלטער בייגעל. עס איז איהר געווען ניט איינ־צו־בייסען. איבערהויפּט האָט זיא זיך ארויסגעצייגט גאַנץ אנדערש וויא איך האָב זיך איהר פּאָרגעשטעלט לעזענדיג איהר לעבענס־בעשרייבונג. איך מיין ניט, אז זיא איז ערגער, וויא איך האָב געמיינט. ניין, ניט דאָס! ווען איהר לעזט אימיצען'ס בריעף, למשל, מאָלט זיך אין אייער געדאַנק יענעם'ס גייסטיגער געשטאַלט. נו, האָב איך פענני'ס גייסטיגען געשטאַלט, איהר פּערזענליכקייט, זיך פּאָרגעשטעלט בשעת איך האָב געלעזען איהר ערצעהלונג, און איצט, ווען איך בין מיט איהר אליין בע־קאַנט געוואָרען, האָב איך געפונען אַ גאַנץ אנדערען גייסטיגען אָנבליק.

פערשטאַנען האָט זיא ווירקליך אַ סך, און געדאַנקען זיינען איהר אָנגעקומען זעהר גרינג. אָבער מערקווירדיגער פון אַלץ איז איהר זכרון. זיא האָט געלעזען כמעט אַלץ, וואָס עס איז נור ווען עס איז געשריעבען געוואָרען אויף אידיש, אין צייטונגען, זשורנאַ־לען, ביכער אָדער ביכלעך, און אַלץ געדיינקט זיא כמעט אויף אויס־

זיך אין הארצען האָט זיא געגלויבט, אז זיא פארשטעהט אלץ אזוי גוט וויא דער גרבילרעטשטשיק.

אין פערלויף פון אונזער געשפּרעך האָט זיא איין מאָל א זאָג געטהאָן:

— פון הימעל שיקט מען דאָך דיא וויסענשאַפט ניט ארונטער. ווער שרייבט אָט דיא אַלע ביכער? דאָך ניט קיין מלאכים, — מענשען שרייבען דאָך דאָס...

זיא האָט ניט דערהערט. איך האָב אָבער געקענט זעהן, אז ביי זיך אין הארצען זאָגט זיא: „נו, בין איך פונקט אזא מענש וויא זיי".

איהר פארביסענע גרויסקייט ביי זיך אין איהר גיט־גלויבען אין קיין ביכער האָט אין מיר אָנגעצונדען א פארגעט להבעיס־גער פיהל. עס האָט אין מיר זיך צוברענט א באַגעהר איהר אָפּצושלאָגען דיא פּהילען, איהר צו בעווייזען, אז זיא איז טאַקי אַן אונוויסענדע. איך האָב אָבער אָנגעפאַנגען פריינדליך:

— איהר האָט א טעות. אין ביכער קען מען דאָך ניט וויסען צו וואָס אַנדערע האָבען זיך דערטראַכט. בילדונג, וויסענשאַפט אין אַן אוצר, וועלכער זאַמעלט זיך פון דור צו דור. טויזענדע יאָהרען וויא ער זאַמעלט זיך. פערשיעדענע קאָפּ־מענשען פון פערשיעדענע לענדער און ציימען פארשען, קוקען נאָך, בעטראַכטען, און דאָס וואָס זיי מהיען אויף, ווערט פערשריעבען. דיא שפּעטערע דיינקער לעזען דאָס, וואָס די פריהערע זיינען דערגאַנגען אין זיי דערנעהען נאָך עפּעס. זיי הייבען זיך אויף א טרעפּעל העכער. דיא נאָך שפּעטערע הייבען זיך אויף נאָך העכער. און אזוי נעהט דיא וויסענשאַפט ארויף אלץ העכער און העכער. ווען אָבער מען זאָל ניט לערנען, לעזען און פארשטיין וואָס פריהער איז מען געוואָהר געוואָרען, וואָלט יעדער דאָך געמוזט אָנהייבען פון אָנפאַנג, און וואָס וואָלט ער געקענט אויפטהאָן? שטעלט אייך פאָר אז איהר לעזט א בוך, און אזוי גיך וויא איהר לעזט אָפּ א שורה פארגעסט איהר זיא. היינט וויא קענט איהר לעזען דיא צווייטע שורה? מען קען ניט לעזען ווייטער

בלאָק... האָב איך אייך עטליכע מאָל אָבגעהיט, ווען איהר קומט אריין אין פּארק. דאָס בין איך מיט א כיון איצט פּארביינעגאנגען. איך האָב געוועלט צוגעהן און קיין העזה ניט געהאט.

— אזאַ שעהמערינגע זייט איהר דאָס? — האָב איך נעטריעבען קאטאָוועס.

— כ'וויים!... איך בין א פּראָסטע אונוויסענדע מיידעל... פּרוויענצימער... רופט מיר וויא איהר ווילט... נו, האָב איך מורא געהאט, אז איהר וועט מאכען חוזק פון מיר מיט מיין שרייבען. אָבער אז איהר לאכט ניט און ווילט דאָס נאָך דרוקען, איז דאָך אודאי גוט. . . .

מיר האָבען זיך צורעדט וועגען דעם אינהאלט פון איהר שריפט. באלד האָט זיך אימיצער צוגעזעצט צו אונז, און צו ריידען וועגען אזעלכע זאכען איז געוואָרען אונמעגליך, — זיינען מיר אויפגע־שטאנען, געשפּאצירט דורכ'ן פּארק, געזעצט זיך אויף אן אנדער ליידיגע באנק, ביז דאָרטען האָט זיך אויך אימיצער צוגעזעצט; און אזוי בייטענדיג דיא ביינק און ארומשפּאצירענדיג, האָבען מיר פּער־בראכט אין געשפּרעך איבער דריי שטונדען, ביז דיננער־צייט. זעהר אָפט האָט זיא דערמאָנט, אז זיא איז ניט קיין געבילדעטע, אן אונ־וויסענדע. ווען זיא האָט געמאכט עפּעס א בעמערקונג, פּלעגט זיא צולייגען: „אזוי קומט אויס נאָך מיין נארישען שכל"; אָדער: „אויב עס איז א גרויסע נארישקייט, דארפט איהר ניט פּארגעסען, אז איך בין ניט מעהר וויא אן אונוויסענדע, ניט קיין געלעהרענטע; א מיידעל פון א גאנץ יאָהר".

אָבער כאָטש זיא האָט אזוי געזאָגט, האָב איך פון דעסטוועגען געקענט זעהן, אז זיא האלט פון איהרע מיינונגען זעהר שטארק, און אז איהרע בעמערקונגען האָבען ביי איהר אפשר נאָך מעהר ווערטה וויא ביי מיר. עפּעס האָט זיא מיר גערעדט וועגען איהר אונווי־סענהייט צו אָפט!.. און וואָס עפּטער זיא האָט וועגען דעם גע־רעדט, אלץ דייטליכער האָב איך געזעהן, אז זיא האלט פון זיך. בילדונג האָט ביי איהר אייגענטליך א קנאפּע ווערדע געהאט. ביי

עפּילאָג.

עס זיינען איצט פֿיער וואָכען, עטוואָס ווייניגער. איך האָב שוין לאַנג געהאַט איבערגעלעזען פֿאַנני'ס מאַנוסקריפּט. איך בין געווען זעהר נייגעריג איהר צו זעהן און צו ריידען מיט איהר. אָבער זיא האָט זיך אַלץ ניט בעוויזען. און איך האָב קיין בעגריף ניט געהאַט וואו זיא וואוינט.

איינמאָל א זונטאג אין־דער־פֿריה, ווען איך בין געזעסען אין פּאַרק אויף א באַנק, ניט ווייט פֿון מיין וואוינונג, איז זיא אָנגע־קומען. איך האָב איהר גלייך דערקענט. זיא איז געגאַנגען פֿאַרביי מיר. אָבער איך האָב איהר בעגריסט און אָבגעשטעלט. איך האָב איהר געבעטען זיצען לעבען מיר און זיא האָט מיין איינלאַדונג אָנ־גענומען.

איך האָב איהר געזאָגט, אז איך וועל איהר ערצעהלונג לאָזען דרוקען. זיא איז רויט געוואָרען, און איהרע אויגען האָבען גענומען בלאַנדזשען פֿון פֿרייד און פֿאַרשעמטקייט. זיא האָט זיך אָבער באַלד בערוהיגט.

— אימזיסט מאַכט איהר אויף זיך א בלבול, אז אייער געזיכט קען מען ניט דערקענען — האָב איך געזאָגט, שמייכלענדיג. אָט האָב איך אייך גלייך דערקענט; און איך האָב דאָך אייך געזעהן נור איין מאָל.

— וואָס זאָל איך דאָ לייקענען? איך בין זעהר צופֿריעדען, וואָס מיין שרייבען וועט געדרוקט זיין. איך בין ניט קיין געבילדעטע. איך האָב זיך גאָר ניט געריכט. איך'ל אייך זאָגען דעם אמת: איך האָב אייך אַלץ געוואָלט זעהן און פֿרעגען; איך האָב אָבער קיין קוראַזש ניט געהאַט. איך וואוין אָט דאָ דערביי. א פּאָאָר

טויטע קללות. און אזוי האָט זיא איהר נעבראַנדעוועט יעדען טאָג, ביז איין מאָל האָט זיא זיך מיט איהר געטראָפען אין שוהל. זיי האָבען זיך אָנגעקוקט א מינוט, און — אז דיא מאמע ניט דאָס אַ פּאַלל צו איהר מיט א נעשריי:

— מלכּה!

זיא האָט זיך צו־וויינט אויף׳ן קול, און זיי האָבען זיך גענומען קושען. ווען זיי האָבען זיך פונאַנדערגענומען, האָט דיא מאמע וויי־טער געכליפּעט און מלכּה האָט געלאַכט פריינדליך. זיי זיינען גע־וואָרען דיא בעסטע פריינד. זיי זעהען זיך זעהר אָפט עד היום, און גאַנצע שעה׳ן־ווייז דיידען זיי וועגען דער היים און בערײדען אַמעריקא.

כען אין זיין צואה! עס דאס איז געווען דיא אמת'ע אהרואבע פון זייער מלחמה געגען מיר! זיי האבען געוואוסט, אז זייער פאטער איז עלענד, און אז מיט מיר וואלט ער זיינע אלטע יאהרען פער־בראכט אין רוהע און נחת. ער האט זיי דאס הונדערט מאל געגעבען צו פערשטיין, זיך געבעטען ביי זיי, אז זיי זאלען אויף איהם רחמנות האבען; אבער זיי האבען קיין רחמנות נ י ט געהאט. דיא עטליכע דאללאר, וואס זיי האבען זיך געריכט צו בעקומען נאך זיין טוידט איז זיי געווען טהייערער וויא זיין רוהע און נחת. ווען ער וואלט ניט געהאט קיין פעני וואלטען זיי איהם געלאזט הייראטהען מיט מיר. זיי וואלטען זיך נאך געפרעהט, וואס ער וועט ניט „דורען זיי א מת"... . זיי האבען איהם פארמוטשעט, דיא טעררערקעס. ער איז נאך דער געשיכטע געוואָרען ווייס וויא שנעע. ער האט אויסגע־זעהן מיט צוואנציג יאהר עלטער וויא פריהער.

שדים זיינען דאס, ניט קיין מענשען, און אלץ איבער דיא פאר דאללאר! אלץ ווייל עס זיינען פאראן רייכע און אָרימע אויף דער וועלט, און יעדער שפרינגט פון הויט צו זיין רייך. מען טרעט אויף דעם אנדערען. מען צורייסט דיא הארץ פון אן אייגענעם טאטען, אבי נור ארייננציקריגען א פאר דאללאר.

מיין שוועסטער האט זיך גענומען צום הארצען במעט אזוי פיעל וויא איך. דיא מאמע האט אויך געוויינט. אבער איהרע טרעהרען זיינען ניט געגאנגען פון הארצען. א קונץ איז אז א אידענע זאל וויינען? אידער דער שדוך איז אבגעלאזען געווארען האב איך איהר געגעבען אנצוהערעניס, אז ווען איך וועל חתונה האבען וועט זיא וואוינען ביי מיר, אז מיין מאן וועט געווים זיין גוט צו איהר. הייבט עס. אז זיא וואלט צו מיין הייראטה נאר ניט צוגעלייגט. אבער זיא איז שוין גלאט געווען אלט און גרינגליך פיהלען א זאך האט זיא שוין ניט געקענט, דאכט זיך. נור איין מאל האט זיא ארויסגעוויזען מערקווירדיגע געפיהל. עס איז געווען א מאָדנע סצענע.

זיא האט געהערט, אז מלכה, איהר הימישער רביטשנא, איז געקומען אין אמעריקא — האט זיא איהר גענומען שילטען מיט

דאס האט איהם שרעקליך געקריינקט. ער איז אומגעגאנגען א צוטומעלטער, א פאר'צרה'טער. ער איז אראפגעפאלען פון גע־זיכט. עס איז געווען א רחמנות אויף איהם צו קוקען.

קיין שטארקען, קעמפפענדען כאראקטער האט ער ניט געהאט. זיין ליעבע צו מיר האט איהם געריסען פון איין זייט, און זייערע פערפאלגונגען האבען איהם געריסען פון דער אנדער זייט.

און איך בין אויך ניט קיין כוואט צום קעמפפען. איך בין געווארען שרעקליך אראפגעפאלען ביי זיך, און מיין רחמנות צו איהם האט מיר גאר מיין לעבען פארפינסטערט.

קורץ, דער סוף איז געווען אז מיר האבען זיך געזעגענט און אויפגעהערט זיך צו זעהן.

אה, וויא מיין הארץ האט געבלוטעט! איך האב געביינקט נאך איהם אהן א שיעור. איך האב קיין נעכט ניט געשלאפען, קיין אפעטיט צום עסען ניט געהאט. איך האב געביינקט נאך דיא גליק־ליכע עטליכע מאנאט, וואס איך האב מיט איהם געהאט, נאך דיא גליקליכע יאהרען און יאהרען, אויף וועלכע איך האב געהאפט. וויא א צופאטשטע האב איך זיך געפיהלט — עפעס אזוי וויא א גנב, וועלכען מען האט געכאפט מיט זיין גנבה. דיא גנבה האט מען איהם פון דיא הענט ארויסגעריסען, און איהם געשלאגען אהן רחמנות, פון אלע טרעפ אראפגעבריקעט און אויף'ן גאס א צובלו־טיגטען ארויסגעשליידערט. אט אזוי האב איך זיך געפיהלט.

און פאר וואס האט מען דאס מיר אלץ געטהאן? זיינען דיא מעכטער געווען אייפערזיכטיג צוליעב דעם אנדיינקען פון זייער געשטארבענע מוטער? זיי האבען איהר גאר זעלטען דערמאנט. זיא איז שוין לאנג געווען טוידט, און זיי זיינען געווען צו שטארק פאר־טהאן אין זייערע פערגניגענס, דרעססעס און ווייבערשע פלאטקעס אום צו דיינקען וועגען אזעלכע זאכען.

ער האט געהאט א היבשע ביסעל ריעל עסטייט און לויט דעם געזעץ ידשן'ט א פרוי א דריטעל פון דעם. דאס איז ניט ריי־ענדיג וועגען א צואה. היינט טעה זיים וויפיעל ער וואלט מיר אפגעשריע־

— בערוהיגט אייך; ניט דא איז דער פלאץ צו ריידען וועגען אזעלכע זאכען — האב איך זיך ביי איהר געבעטען — איך וועל אייך אלץ ערקלעהרען. אבער וועט איהר בייטען אייער מיינונג.

דאס וואס איך האב זיך געשעהמט און געשראקען זיך האט צוזאמענגעפאסט אין איהר. זיא האט נאך העכער געשריהען, מיט נאך מעהר צו־להכעיס און כעס. אבער ביסלעכווייז האב איך איהר געווירקט. מיר האבען אבגעמאכט זיך צו זעהן ביי איהר אין שטוב.

דארטען האב איך אהויז איהר געפינען איהר איינציגע שוועס־טער — א געלאסענערע, א קליגערע און מיט אן ערנסטען כאראקטער ווי זיא. דער געשפרעך איז בעשטאנען פון דיא שרעקליכסטע בע־ליידיגונגען פאר מיר. אח, וויא זיי האבען מיר געצאפט מיין בלוט! מיינע רייד האבען ניט געהאלפען. זיי האבען מיר איבערגעלאבט, געגעבען „קאמפלימענטען" אנצוהערעניסען, אז איך בין א מיאוס'ע אלטע מויד און האב זייער רייכען בחור אריינגעכאפט אין א נעץ פון אינטריגען. איך בין אוועק אהיים מיט א צוטראטענע, צובלוטיגטע הארץ.

איהם האבען זיי געמוטשעט אויף אן אנדער שטייגער. זיי האבען איהם פראבירט ניט געלאזט לעבען. זיי האבען איהם ניט אויפ־געהערט צו געבען אנצוהערעניסען אויף מיר, צו בעליידיגען מיר, לאבען פון מיר. זיי האבען געוואוסט, אז דאס שניידט איהם וויא מיט מעסערס, — האבען זיי דאס געטהאן אהן אן אויפהער. קיין פריינדליכע מינע האט ער פון זיי ניט געזעהן. זייערע קינדער, צו וועלכע ער איז צוגעבונדען, האבען זיי אויפגעהעצט געגען איהם. איין מאל, צום ביישפיעל, ווען ער איז אריינגעקומען צו זיין איינ־געדע ספאקטער אין הויז, און איהר דריי־יעהריגער איגנעלע, סידניי, זיין ליעבלינג, איז צוגעלאפען צום „גרענדפא". וויא איבער, האט זיא געזאגט:

— גרענדפא וויל דיך מעהר ניט קענען, סידניי. ער וויל אונז קיינעם מעהר ניט קענען. ער האט א בעסערע ליידי.

גען צו מענשען זיינען געוואָרען גאָר אַנדערע. קורץ, ס'איז געוואָרען א גאנץ נייע וועלט פאר מיר.

מיר האָבען אָבגעמאכט, ווען אונזער חתונה זאָל זיין, דיא איינ־צעלהייטען, וויא אזוי דאָס אלץ צו־צוריכטען; וואו זיך צו באזעצען, וויא פיעל צימערען, וואָסערע פוירניטשור. אלץ זאָל זיין איינפאך און גוט, ליכטיג, ריין, היימיש. איך האָב אימער געטרוימט וויא אזוי איך וועל זיך זאָרגען וועגען זיינע וויגאָדעס, וועגען זיי געזונד, וועגען זיין גוטען געמיטה; און דאָס האָט מיר פארע זט דעם גרעסטען פערגניגען.

זיינע צוויי טעכטער — ביידע פערהייראַטהע — האָבען נאָך פון קיין זאך ניט געוואוסט. ער האָט זיך געקליבען זיי צו זאָגען, און ער האָט אלץ קיין מוטה ניט געהאַט. מיר האָט דיא הארץ גע־זאָגט, אז עס וועט זיין צרות; אָבער איך האָב זיך געקלערט: זיי וועלען צוערשט זיין אין כעס אָבער זיי וועלען בעסער ווערען.

איך האָב א טעות געהאַט.

זיי האָבען זיך דערוואוסט, אז זייער פאָטער באגעגענט זיך אָפט עפּעס מיט א פרויענצימער (אז איך בין א מיידעל, האָבען זיי צוערשט ניט געוואוסט), און זיי האָבען גענומען שפּיאָנעווען און היטען. איין מאָל איז דיא עלטערע געקומען צו מיר אין שאַפּ, און מיר געזאָגט אָהן קונצען, איך זאָל „זיך אָפּטשעפּען פון איהר פאָטער".

זיא איז א נארישע, בייזע פרוי, הגם אזוי איז זיא ניט קיין שלעכטע. זיא איז געקומען אויסגעפּוצט, רייך און איהר געשפּרעך מיט מיר האָט אויפגערודערט דעם גאנצען שאַפּ. אלע האָבען גע־קוקט, און ביי מיר האָט געפלאַמט דער פּנים. זיא האָט געפּרופט ריידען שטילל, און זאָגאר פריינדליך, אָבער איהר האַס צו מיר איז געווען אזוי גרויס, אז ניט ווילענדיג האָט זיא גערעדט מיט גיפט, און ביסלעך־ווייז איז איהר קול געוואָרען העכער און בייזער.

— מיין פאָטער וועט מיט אייך ניט חתונה האָבען — האָט זיא געזאָגט — עס איז אן עברה אַיַער אַרבּייט.

איך. זעהר אַסם בעשטעהט ריא גאַנצע ליעבע אין קערפּער. א מאַן האַלט, צו בייזשפּיעל, זיין ווייב וויא פֿון אייז אין קאַפּ, אָבער קיין חבר איז זיא איהם ניט. ער קען מיט איהר זיך קישען און האַלזען. אָבער פיהרען א לאַנגען געשפּרעך — ניט. זיא איז ביי איהם „ניט מעהר וויא א אידענע", דאָס הייסט א ווייב, אָבער ניט קיין מענש. און זיא איז צופריעדען. זיא בעטראַכט זיך אויך פאַר „ניט מעהר וויא אַ אידענע". דאָס רוב פאָמיליען לעבען אזוי. יאין אמאָל איז פאַרקעהרט: דיא ווייב איז פיעל קלינער און זיא האַלט דעם מאַן ניט פאַר קיין מענשען.

עס זיינען אָבער אויך פאַראַן א כך מענער, וואָס קוקען אויף זייערע ווייבער יאָ ווי אויף הבר'טעס, און דיא פרויען אויף זיי — וויא אויף חברים. זיי ליעבען זיך אי מיט'ן גוף אי מיט דער נשמה. אזא זאָרט ליעבע איז געוועזען צווישען מיר און דעם ליעבלאָרר. און אָנגעפאַנגען האָט זיא זיך ניט פֿון גוף, נור פֿון גייסט. דורך דעם וואָס מיר האָבען זיך פאַראינטערעסירט אין דיא געשפּרעכען, וועלכע מיר האָבען געפיהרט, זיינען מיר געוואָרען צוגעבונדען קערפּערליך אויך.

איך בין געוועזען גליקליך, אמת גליקליך; און ער אויך. ער האָט נאָר געמוזט אויסזעהן אייגנער, מונטערער, שעהנער, לעבעדיגער, פֿלינקער. זיינע גרויסע שוואַרצע אויגען האָבען געשיינט מיט גליק. דיא וועלט האָט ביי אונז בעקומען נאָר א נייע בעדייטונג.

אמאָל, ווען איך פֿלעג לייגען אין א דאַמאַן, צ. ב., אַז דיא וועלט האָט פאַר דעם העלד אָדער העלדין בעקומען א נייע בעדייטונג, האָב איך ניט געגלויבט וואָס דאָס הייסט. איך פֿלעג מיינען, אַז דאָס איז גלאַט ווערטער. כאַלע, וועלכע ווערטער עס ווערען גע־ברויכט בלויז פֿון פוסטע ווענען! איצט אָבער האָב איך פערשטאַנען, אַז דאָס זיינען ניט קיין פּוסטע ווערטער: די וועלט האָט טאַקע אין אמת'ן א גאַנץ נייעם טעם בעקומען ביי מיר. אַלין האָט נאָר אַנדערש אויסגעזעהן. איך האָב זיך נאָר אַנדערש געפֿיהלט. מיינע בעציהונ־

זיינען געפעלען געוואָרען מיינע רייד. מיר האָבען זיך אזוי גוט פערשטאַנען איינע דיא אנדערע! ער איז א מענש מיט שכל, ניט מיט קיין ביטרען שכל, נור מיט אן אידעלען, א פיינעם. ער האָט אויך א טבע צו בעטראַכטען מענשען און וואָס מיט זיי קומט פאָר, אזוי וויא איך. קורץ, אונז האָט געצויגען ווייטער צו האָבען גע־שפּרעכען.

צוערשט האָב איך װעגען איהם געקלערט וויא װעגען אן אַלטען מאַן, א זיידען, אן אָנקעל, מיט וועמען עס איז א פערגניגען צו ריידען. עס זיינען דאָך פאַראַן אזוי װעניג מענשען אזעלכע! אָבער נאָך דעם צווייטען אָדער דריטען געשפּרעך האָב איך גענומען פיהלען אנדערש צו איהם. אונזערע רייד האָבען אָנגעפאַנגען צו האָבען א מעהר פּערזענליכען כאַראַקטער. ער האָט שוין גערעדט א ביסעל װעגען זיך און א ביסעל װעגען מיר פּערזענליך און איך אויך אזוי. דורך דעם האָב איך עפּעס אזוי וויא פּלוצלונג אויף איהם גענומען קוקען גאָר מיט אנדערע אויגען.

„ער איז נאָך גאָר ניט אזוי אַלט“ — האָב איך א מאָל צו זיך א זאָג געטהאָן, און בין עפּעס אזוי וויא אינערליך רויט געוואָרען, פאַר זיך אליין זיך פאַרשעהמט. „ער איז שעהנער וויא פיעלע יונגע. וואָלסטו איהם געקענט הייראַטהען?“

וואָס א טאָג ווייטער האָב איך מעהר געפּיהלט, אז יאָ...

מיר זיינען געוואָרען זעהר נאָהענטע פריינד, און פיעל מעהר וויא פריינד... מיט דייטליכע װערטער האָט ער מיר קיין ערקלעה־רונג ניט געמאַכט; אזוי וויא אליין ניט בעמערקענדיג, האָבען מיר ביסלעך־ווייז אָנגעהויבען צו ריידען און האַלטען זיך וויא פער־ליעבטע. מיר פּלעגען אָפּמאַכען וואו זיך צו טרעפען. ער פּלעגט מיר נעהמען אין גוטע רעסטאָראַנען; מיר פּלעגען געהן שפּאַצירען, אוים־פּאָהרען.

דאָס רוב ליעבעס פאַנגען זיך אָן פון דעם גוף; מען פאַר־אינטערעסירט זיך אין א פּאָאָר אויגלעך, בעקלעך, אין א געזונטען קערפּער; דורך דעם װערט מען שוין צוגעבונדען צו יענעם׳ס רייד

געווען נור ליעבע; מיר ווינען געווען אמת'ע גוטע פריינד, אמת געטריי איינער דעם אנדערען. אויך זיינען מיר געווען אמת'ע חברים.

איך בין שוין דאן אלט געווען עטליכע און דרייסיג יאהר, אבער ווען איהר וועט הערען וויא אלט ער איז געווען, וועט איהר זיך וואונדערען, וואס איך האב אזא מאן גענומען ליעבען. און אפשר וועט איהר מיר ניט גלויבען, אז איך האב איהם גאר געליעבט. איהר וועט זיך קלערען: אז אלטע מיר! — איז זיא בעריט געווען חתונה צו האבען מיט א טייטען, אבי עס זאל הייסען, אז זיא איז פערהייראטעט.

ער איז געווען א מאן פון עטליכע און פופציג יאהר, און ער איז שוין געווען גאנץ גראה. און דאך פארזיכער איך אייך, אז מיין ליעבע צו איהם איז געווען זעהר גרויס. איך האב דא געזאגט, אז מיר זיינען געווען חברים און טריי איינער דעם אנדערען; וועט איהר דאך אוודאי מיינען, אז קיין ליעבע וויא צווישען מענער און פרויען איז ביי אונז ניט געווען. פערזיכער איך אייך נאך א מאל, אז מיר האבען זיך אמת געליעבט. מיר האבען זיך געפיהלט וויא יונגינקע חתן־כלה, .ויא א יונגע פאאר טייבעלעך האבען מיר זיך געפיהלט.

ער איז געווען שעהן־געבויט, א געזונטער, א געזעטער מאן, מיט שעהנע אויגען. פיעל אינגערע וויא איך וואלטען זיך אין איהם דאן געהענט פערליעבען.

אונזער בעקאנטשאפט האט זיך אנגעפאנגען פון א געשפרעך, וואס מיר האבען געהאט אין מיין שוועסטער'ס שטוב. ער איז געווען דער לענדלארד. און זיא האט אהארשט אריינגעטופט אהין. ער איז געווען גאנץ רייך, א למדן פון דער היים און דא איז ער געווארען פריינצוזאגען. עס האט זיך ארויסגעצייגט, אז ער האט געהערט פון מיין טאטען דעם ראש ישיבה. מיר האבען זיך צורעדט וועגען היימישע און היינטע אידען און מיר איז געפעלען געווען וואס ער האט געזאגט — זיינע געדאנקען, זיין ארט ריידען; און איהם

VII

איך וועל דערצעהלען נור וועגען נאך איין חתן מיינעם — וועגען מיין ליעבסטען.

דאס איז געוועזען דער איינציגער מיט וועמען איך בין געוועזען אמת גליקליך; מיר האבען זיךביידע געליעבט, און אונזער ליעבע איז געוועזען דורכאוים ליעבע; ווארים עס זיינען פאראן אזעלכע ליעבעס וואס זיינען געמישט מיט האס: מען ליעבט דעם קערפער און מען האט פיינט דעם כאראקטער; מען ליעבט זיך וויא חיות, אבער אלס מענשען קען מען זיך ניט פארטראגען. ביי אונז איז ניט געוועזען אזוי. מיר האבען זיך געליעבט אי קערפערליך אי אלס מענשען.

פאר וואס טרעפט דאס אזוי אפט, אז פארליעבטע קריעגען זיך, שלאגען זיך זאגאר? א מאל דערגעהט דאס אפילו צו א מארד. פאר וואס איז דאס אזוי? דאכט זיך, שלאגען שלאגט מען דיא וואס מען האט פיינט... דער תירוץ איז, אז צוזאמען מיט דער ליעבע געהט דארטען א שנאה, און דיא שנאה ציינט זיך צייטענווייז ארויס. מען ליעבט דיא ליעב, און מען טראגט א שנאה אויף דעם אינערליכען מענשען.

„ליעבע“! — וואס פאר א פאלשער ווארט דאס איז! אויף א מוטער, וואס שפרינגט אין פייער פון איהר קינד'ס וועגען, זאגט מען, אז זיא ליעבט איהר קינד; און אויף אן איינגעליעבטע פרוי וועלכע פאר'סם'ט איהר געליעבטען זאגט מען אויך, אז זיא ליעבט... וויא לעכערליך דער ווארט איז! אויב א ווארט קען זיין א צבועק, איז דאס דיעזער ווארט „ליעבע“.

און מיין ליעבע, וועגען וועלכע איך וויל דא דערצעהלען, איז

אין. זיא פלעגט אָבער מיטלאכען, וואָרים ער פלעגט דאָס אלץ זאָגען מיט ליעבע. ער איז פּראָסט געוועזען פארקאָכט אין איהר. איך פלעג זיך וואונדערען: וואָס טהוט זיך דאָ מיט איהם? וויא באלד או ער ווייס או זיא איז א מיאוס'קייט, טאָ וואָס ציהט איהם אזוי צו איהר?

איך בין געקומען צום שלום, או דאָס ווינען איהרע בעוועגונגען, איהר שטימע, און איהר האלטען זיך.

א זעהר אנגענעהמען קול און זעהר אנגענעהמע אויזאיעם האָט זיא; א מאָדנע ווייכקייט, א ליעבליכע אומעדיגע פארטראכטקייט ליעגט אין זיי; זיא רעדט וועניג, שמייכעלט מיט אן עהרליכען גוטען שמייכעל, און אלץ וואָס זיא טהוט, טהוט זיא אידעל און שטיל. און האלטען האלט זיא זיך א ביסעלע מיט שטאָלץ. איהר פארשטייט? זיא איז ניט זעהר שטאָלץ, נור עטוואָס. איך אליין האָב זיך אויך פאראינטערעסירט אין דעם. א שטאָלצע האָב איך פיינט. אָבער איהר ביסעלע שטאָלץ האָט מיר געצויגען. נו. האָט דער באָכם זיך פארליעבט אין דעם און אין איהר קול און אין איהרע אויזאיעם. עפּעס אזוי וויא אינוועניג וואָלט זיא געוועזען שעהן, און ער האָט זיך פארליעבט אין דיא אינערליכע מידעל כאָטש דיא אויסערליכע האָט געהאַט א קרומען נאָז מיט מיאוס'ע צייהן און ניט־קיין־שעהנע אויגען.

זיי האָבען חתונה געהאַט.

מילא, אין דיעזען פאַל איז געוועזען ליעבע פון ביידע זייטען, וואָרים ער איז איהר מאָכע געפעלען געווען. אָבער וויא פיעל פּאָרלעך אזעלכע האָט איהר?..

אז עס וואָלטען ניט געווען קיין אָרימע און קיין רייכע, וואָלטען שעהנע פרויען ניט דארפען זיך פארקויפען צו ניט־קיין־געליעבטע פארדיענערס! און שעהנע יונגען וואָלטען זיך ניט פארקויפט צו רייכע פארזעהענים׳ען! אָבער וויא איז דאָס מעגליך? וויא קען דאָס א וועלט זיך פיהרען אז עס זאָל ניט זיין קיין אָרימע און קיין רייכע? דיא סאָציאַליסטען מיינען שוין גאָר גוט. אָבער וויא קען זייער מיין מקוים ווערען? מאַלע וואָס עס וואָלט געווען גוט...

ניט וועגען שעהנקייט אָדער מיאוס׳קייט האנדעלט זיך דאָ. ניט דאָס איז דער עיקר. מיט ליעבע ווערט געהאנדעלט. ליעבע ווערט געקויפט און פארקויפט. דאָס איז דער עיקר.

ניט אימער ליעבט מען זיך אין א שעהנע. אויף טריט און שריט טרעפט, אז מען פערליעבט זיך אין א מיאוס׳ע און נאָך עפטער טרעפט, אז א פרוי פערליעבט זיך אין א מיאוס׳ען מאנס־פערזאָן. אָבער צי שעהן צי ניט שעהן — אבי עס איז פאראן ליעבע אויף דער וועלט, און ליעבע קען מען קויפען פאר געלט. אָט דאָס מיין איך.

יאָ, דיא טיעפסטע ליעבע האָט מען א מאָל טאקי צו א פער־זעהענים. און אז מיר האלטען שוין יאָ דערביי, — וואָס איז איי־גענטליך שעהן און ניט־שעהן? זעהר אָפט איז דאָס ניט מעהר וויא א געשמאַק־זאך, א חן־זאך. דאָס וואָס איינעם געפעלט, גע־פעלט א צווייטען גראָד ניט. קיין שכל שטעקט אין דעריין ניט.

און דאָס איז נאָך אויך ניט אַלץ. עס טרעפט, אז א מאן, למשל, וויים אז דיא פרוי אָדער מיידעל איז א מיאוס׳ע, און דאָך איז ער פערליעבט אין איהר. זיא האָט אזוי פיעל חן אין זיינע אויגען, אז ער איז פשוט פאר׳כישופ׳ט. איך קען גראָד אזא בּאָריל. ער איז א מאָל געווען מיין באָסס. זיא האָט דאן געארבייט מיט מיר צוזאַ־מען. זיא האָט א קורצען קרומען נאָז מיט גרויסע שיטערע צעהן, און דיא אויגען זיינען ביי איהר אויך ניט איבעריג געראָטען. דער באָסס פלעגט דאָס אַלץ זעהן. ער איז ניט געווען פארבלענדט. ער פלעגט ליעבען צו רייצען זיך מיט איהר, וואָס פאר א „מאָנקי“ זיא

א פערהייראטהע מיאוס'ע רייכע פרוי! אז איך בעטראכט איהר, קומט בײ מיר אויס, אז איהר מאן האט זיך איהר פארקויפט פאר געלט — פארקויפט זיין ליב פאר איהר נרן.

עס איז עקעלהאפט נענוג ווען א שעהנע מיידעל האט חתונה מיט א מיאוס'ען מאנסבילל, ווייל ער איז א פארדיענער. זיא פארקויפט איהר לייב צו איהם. איינענטליך איז דאך דאס אזוי וויא א נאסען־פרוי מהוט. אבער צו דעם איז מען שוין מעהר צוגעוואוינט. אז א מאנסביל אבער זאל מיט זיין לייב האנדלען איז שוידערליכער.

דאכט זיך דיא פרוי, דיא וואס דארף האבען קינדער, וואס דארף זיין א מוטער, — זיא איז דאך היילינ. האט דאך בעדארפט זיין שרעקליכער צו זעהן וויא א פרויענציממער פארקויפט זיך? דער אנטווארט אבער איז: דער מאנסביל איז שוין פון לאנג דער פארדיענער, דער שפייזער. דעריבער איז ער שוין פון לאנג דער קויפער פון פרויען־פלייש. דעריבער איז מען צוגעוואוינט דערצו. נ.נ. קומט ארויס דער ווידערשפרוך אז נראד פון דעם היילינען געשלעכט שלעפען זיך איבער דיא גאסען ארום מיזענדע און טויזענדע פארשוועכטע, פארזונדיגטע, וואס האנדלען מיט זייערע לייבער.

דיא שעהנע כלה זאגט צו דעם מיאוס'ען רייכען בחור: „קענסט מיך האבען! פאר דיין געלט קענסטו, דוא מיאוס'קייט, מיין געליעבטער זיין. מיין ליעבע פארקויף איך."

דיא רייכע מיאוס'ע כלה זאגט צום שעהנעם בחור: „נעהם מיך! זיי מיין מאן! בעפריי מיך פון מיין מארטירעריי. איך וועל דיר דערפאר א גרויסען נדן בעצאהלען..."

אח, וויא מיאוס. וויא עקלעהאפט דאס איז!

ווען איך האב געהערט, אז עס זיינען פאראן מענשען יואס האבען דיא וועלט פאר וואס אין איהר זיינען פאראן רייכע און ארימע און דיא ארימע מוזען זיך פארקויפען צו דיא רייכע, — ווען איך האב דאס נום דערהערט, האב איך בײ זיך אין הארצען אויסגעשרויען:

. . . .

ענגליש אדער דייטש אדער רוסיש וואלט איך געהאט גאנצע בערג מיט קלוגע ארטיקלען און ביכער אזעלכע. איך מוז זיך בעגנוגענען מיט אידישע; אבער עס איז דא גענוג אידישע אויך — מען דארף נור ניט זיין קיין גלאמפּ; מען דארף זעהן וואס עס איז נאריש און וואס עס האט א טעם מיט א ריח. און מען דארף ניט סתם לייענען; מען דארף לייענען און בעטראכטען אלץ. דאס עפענט דעם מח.

איך האב שוין געזאגט, מיט וואס פאר א שנאה איך קוק אויף דיא שעהנע פרויען. ווען איך זעה א מיאוס'ע פרוי, וואס איז פארהייראטה ווייל איהר טאטע האט איהר געגעבען א סך נדן, דערפיהל איך צו איהר אויך א שנאה. עס ווילט זיך מיר אויסשרייען: „ווי געפעלט זי דיר? זי דארף דאך גאר בעלאנגען צו אונזער הדר!" איך פערגין איהר פּראסט ניט וואס זיא האט זיך אויסגעקויפט. און מיר דוכט זיך, אז זיא קוקט אויף מיר און שמייכעלט: „אהא! איך האב זיך ארויסגעכאפּט פון אייער אלט־מוידישע חבורה און דו מוזט דארטען בלייבען!"

ניט מיינט אבער, אז איך בין אזא ניט־פערגינערין. מען זאגט אז אן אלטע מויד האט א פארטריקענטע נשמה; אנדערע זאגען גאר, אז זיא טראגט א בעהאלטענע בלוט־דורשט אין זיך. עס איז ניט אמת. פיעלע פון אונז זיינען גראד ווייך און גוט וויא דיא ענגלען. און דאס לייגט זיך אויף'ן שכל אויך: א שעהנע פרוי איז אן עגאאיסטקע; איז צובאלעוועט; זיא איז געוואוינט צו קאמאנדעווען איבער מענער, און צו קוקען מיט פעראכטונג אויף איהרע ניט־שעהנע שוועסטער. זיא מיינט אין אמת'ן, אז דיא וועלט איז בעשאפען געווארען פון איהר'ט וועגען! מיר אבער, דיא פארבראקירטע, זיינען צוגעוואוינט צו זיין בעשיידען, ניט צו פאדערען צו פיעל. מיר זיינען געוואוינט ניט בעדיענט צו ווערען נור צו דיענען. מען חנפ'עט אונז ניט. מען פערדארבט ניט אונזערע הערצער.

ניין, ניט פון ניט־פערגינען איז דאס, וואס איך האב פיינט

גייט דיא גאַנגער פון ביינעס!.. אַ מאָהל מיינה איך צו זיך: אז עס וואָלט פיין גרן ניט געווען, וואָלסט דוא אייך געווען אַ פאַרבראַר־ קירטע, וואָרים די מענשער וואָלטען זיך דאַן געבאָטען לויטער פאַר שעהנע. הייגט אָבער, ווען דוא וואָלסט געהאַט אַ סך גרן, וואָלסט דוא דאָך אַ חתן געקראַגען...

האָב איך אָבער אזא מעטסטער: ווען עס וואָלט ניט געווען קיין גרן אויף דער וועלט, וואָלט אַ שעהנע פרוי געגומען נור אַ שעהנעם מאַן; נו, וואָלטען דיא מיאוס'ערע מענער געמוזט בליי־ בען ביי דיא מיאוס'ערע פרויען. דאָס וואָלט געווען נאַטירליך. און פאַרזעסענע מיידלעך וואָלטען געווען אַ גרויסע זעלטענהייט.

דיא געלט־פראַגע פאַרפלאָנטערט אלץ, מאַכט אלץ אונגאַטיר־ ליך. דיא מיאוס'ע בחורים וואָס פאַרדיענען גוטע געלט, כאַפּען צו אלע שעהנע מיידלעך; דיא מיאוס'ע מוידען וואָס האָבען גרן, נעהמען ווערטען זיי ווילען, און דיא אָרימע מיידלעך וואָס זיינען ניט שעהן, האָבען גאָרניט קיין איבזיכט חתונה צו האָבען.

איך בין צו דיא דאָזיגע געדאַנקען געקומען מיט מיין אייגע־ נעם שכל. מיין קאָפּ האָט אלע מאָל געאַרבייט אויף דיא דאָזיגע פראַגען, גאָרים דער, ווען עס קומט אַ שיך, יעגער הערט ניט אויף צו קלערען וועגען דעם שיך. פלעג איך אזוי לאַנג קלערען ביז איך פלעג זיך דערקלערען.

איך האָב געזעהן וואָס פאַר אַ מיאוס'ע וועלט מיר האָבען.

קיין געבילדעטע בין איך ניט אָבער לייענען אַ קלוגען אַרטי־ קעל אָדער אַפּילו אַ ביכעל האָב איך שוין פון לאַנג ליעב. געטריעבען דאָס מיר צו דעם מיין מיידעלישער אינטערעס. איך האָב געזוכט ראָמאַנען, און פון דיא נאַרישע ראָמאַנען בין איך צוגעקומען צו קלוגערע זאַכען. איינ האָב איך דערמאַנט אַ מאָל אַ ראָמאַן וואָס איז ניט אזוי נאַריש. אויף אידיש האָב איך געפונען מעשׂיות, וואָס איז ווערט געגעבען צו פאַרשטיין ריכטיג און גרינטיג. מען ווערט אַ פערשטענדיגער מענש דאָס לעזענדיג. גאַנצע נעכט קען איך אָביצען לעזענדיג אזעלכע זאַכען. הלואי וואָלט איך געהאַט

אפילו אזוי בעקאנטע געגומען שרייען אויף מיר, פאר וואס איך בין געוואָרען אזא „פערזויערטע“, אזא „מרוק“...

איך האָב אלע ווייבע געקוקט אין שפּיגעל צו זעהן מיט וואס איך נודע, עפּעס אזוי וויא מיין „נודען“ וואלט געוועזן אויסגעגאָסען ביי מיר אויפ׳ן פּנים. גאַנצענע שטונדען פלעג איך אָפּקלעהרען וועגען דעם.

— וואָס הייסט אייגענטליך „נודען“? — האָב איך זיך ענדליך געפרעגט.

אין אמת׳ען איז דאָס איינער פון יענע ווערטער, וועלכע מען קען ניט פערטייטשען. אָבער מיר האָט געצויגען צו זעהן זיך מיט איהם, נאָר עס האָט מיר געפעהלט א תירוץ אי פאר זיך אליין, אי פאר איהם; האָב איך אין דער פראגע דערזעהן א נייעם תירוץ. איך וועל געהן און איך וועל איהם פרעגען! זאָל ער מיר ערקלעהרען, מיט וואס איך נודע. איך האָב געפיהלט, אז מיט אזעלכע פראגען גופא, וועל איך איהם נודען. עס האָט אָבער ניט געהאָלפען, איך בין געגאַנגען איהם ווידער זעהן. און דער סוף איז געווען, אז ווען איך האָב איהם געכאַפּט נעכסטען מאָל, איז ער געצוואונגען געווען מיר צו זאָגען א ליעגען, אז ער מוז גלייך אוועקגעהן, און דערביי האָט ער בעמערקט, אז ער פאָהרט מאָרגען אוועק.

איך האָב געוואוסט, אז דאָס איז א ליעגען, אָבער מעהר נאָך איהם נאָכצולויפען האָב איך שוין קיין מוטה ניט געהאַט.

איך בין ווידער געבליבען אליין. ווידער האָב איך דער־פיהלט, אז איך בין א פארבראַקירטע, ניט וויא אלע.

באמערקט: היינטיגע צייטען איז דאָך אלץ צוליעב געלט. א רייכע מיידעל בלייבט דאָך ניט זיצען. אויף איהר געפינט זיך אימער א בעלן — זיא מעג אפילו זיין א מאלפּע.

פאר וואָס בין איך א פארבראַקירטע? פאר וואָס קומט דאָס מיר צו זיין א מארטירערין? ווייל איך בין אן אָרימע מיידעל! נו, איז דאָס ניט קיין מיאוס׳ע וועלט?

מיט דער נאַטור האָט דאָך דיא גדן ביזנעס ניט צו טהאָן. וואָס

געבען מיט אַ ראָה אין קאָפּ. וויאַלט מיין ווערמאַג אין מיין צוטרוי־
פּעלמקיים ניט געהאַלנט זיין גרעסער. ווען ער וואָלט זאָגען טויזענד
מאָל ערגערע זאַכען אויף מיר, וואָלט דאָס מיר אזא וועהטאָג ניט
פערשאַפט.

ער האָט זיך גלייך פערכאַפּט, געפּרובט פערגלעטען; ער האָט
מיך פערזיכערט, אַז ער האָט ניט געבריכט דעם ריכטיגען וואָרט,
אַז פערקעהרט, איהם איז אנגענעהם מיט מיר צו רעדען, ווייל איך
בין אַ קלוגע... עס האָט אָבער ניט געהאָלפען. דיא ווערטער: „דו
גורעסט מיך" זיינען פערבליעבען אין מיין הארצען וויא אַ ברע־
נענדער קייל. איך בין אַ קלוגע! כאַ! כאַ! כאַ! אזוי ווי עס איז
אונמעגליך צו זיין אַ קלוגע און דאָך גורען...

אַ מערקווירדיגע זאַך: דאכט זיך, אַ וואָרט און ניט מעהר,
און גאָר ניט אזא שרעקליכער וואָרט אויך... דאכט זיך, גאָר ניט
קיין גרויסע בעלידיגונג... אָבער פון דעם דאָזיגען „פילדרען" וואָרט
בין איך אזוינע אהיים אַ גאַנץ נייער מענש. עפּעס אזוי וויא מען
וואָלט מיר אריינגעוואָרפען אין אַ זומפּ פון אַ שרעקליכען וואָרט
שמוץ. און מיר אָפּגעבאָדען אזוי, אַז עס זאָל מיר דורכנעהמען אלע
גליעדער. מיין הארץ און מיין נשמה אָבגעבאָדען... וואו איך בין
געגאַנגען, און וואו איך בין געשטאַנען, האָב איך געפיהלט, אַז
איך גורע. מיט וועמען איך האָב גערעדט, האָט זיך מיר געדוכט,
אַז איך גורע איהם. ווען מען האָט מיר געוויזען עפּעס אַ קאַלטע
מינע, הגם דאָס איז געווען צוליעב אַ גאַנץ אַנדערע זאַך, האָב איך
געמיינט, אַז דאָס איז דערפאַר, וואָס מען האָט מיר פיינד, ווייל
איך גורע. אפילו מיין שוועסטער האָב איך אָפּט חושד געווען, אַז
זיא וויל פון מיר פּטור ווערען, אַז זיא וואַרט אַז איך זאָל שוין
צוזאַקנעהן אהיים, ווייל איך גורע איהר.

איך האָב געמיידעט ניט צו רעדען קיין סך; איך בין ניט
געקראָכען קיינעם אין דיא אויגען, איך האָב זיך געהאַלטען בצונ־
רער, כדי איך זאָל ניט גורען; האָט אָבער מיין שוועסטער און

אַנרופען אזעלכע זאכען מיט'ן נאָמען? עס איז גאָר קיין נאָמען צו דעם ניטאָ... פונקט וויא עס איז שווער אַנצואווייזען אין וואָס עס ליעגט א מענשען'ס חן, אזוי איז שווער אַנווייזען זיין אונ־חן.

אָבער א מאָדנע שטימונג איז אויף מיר אַנגעקומען. איך האָב זיך איינגעגעסען אין איהם אז ער מוז מיר אַלעס זאָגען; עפּעס אזוי ווי איך וואָלט דאָ מיט איהם געוואָלט האָבען א דעבאַטע, ערקלעהרען, אַז ער האָט א טעות, אַז דיא אַלע אורזאכען פון זיין פיינדשאפט צו מיר זיינען גאָר קיין אורזאכען ניט, און אַז ער דאַרף מיר יאָ ליעבען... ווענען א געשמאַק־זאַך לאָזט זיך ניט ארגומענ־טירען, נאַטירליך; מיט דעבאַטען איבערציינגען דעם וואָס ליעבט איך ניט, אַז ער דאַרף אייך יאָ ליעבען — דאָס האָט קיין זין ניט. און איך האָב דאָס אַלץ גוט געוואוסט, און דאָך... איך בין צוגע־שטאַנען, אַז ער מוז מיר פּאָרט אַלץ ערקלערען, און איך האָב זיך פון איהם ניט אָבגעטשעפּעט. אָבער איך בין ניט דיא איינציגע ניט־געליעבטע פערליעבטע, וואָס טשעפּעט זיך צו מיט אַזעלכע פראגען, עסט זיך איין אין דיא ביינער, ווערט נאָך מיאוסער דורך דעם, און קען זיך ניט העלפען...

אזוי האָב איך איהם געמוטשעט מיט מיינע פראגען, און ער האָט זיך אַלץ געטרייעט ארויסצודרעהען, ביז ענדליך האָט ער מיר געענטפערט.

אָ, ס'אַרא ענטפער דאָס איז געווען! אזוי לאַנג וויא איך וועל לעבען, וועל איך דאָס ניט פערגעסען. ער האָט דאָס ארויסגע־רעדט א ביסעל מיט גיפט, פון כעס פאַר וואָס איך לאָז איהם ניט צורוה, און אום מיך צו בעשטראָפען פאַר מיין צוטשעפּעניש זיך צו איהם; און א ביסעל טאַקע, ווייל איך האָב איהם געצוואונגען ארויסצוזאָגען דעם אמת.

— נו... — האָט ער געזאָגט, מיט א פּנים, וואָס האָט אויס־געדריקט אי פערדרוס, אי שעהמעדיגקייט — וויא זאָל איך דיר זאָגען?... דו גודעסט מיר... ס'הייסט, איך מיין ניט...

מיין האַרץ איז מיר איינגעפאַלען. ווען ער וואָלט מיר גע־

אזוי וויא זיך אליין צו שניידען דאס הארץ מיט א מעסער, און זיך צו באדען אין מיין אייגען בלוט.

— אלל רייט! איך וויל הערען דעם גאנצען אמת — האב איך געזאגט, מיט א מין ווילדען טאן — איך וויל איינמאל פאר אלע מאל וויסען, וואו עס ליעגט דא מיין אינגליק. פארוואס שטויס איך דיר אפ פון זיך? זאג! זאג! האב קיין מורא ניט! האב קיין רחמנות ניט! זאג!

ער האט מיר בעקוקט מיט א מינע פון איבעראשונג און פון רחמנות, און דאס מיר א גלעט געטהאן איבער'ן האנד.

— בערוהיג דיך, פעגני, — האט ער געזאגט, — ווארום ביסטו אזוי אויפגערעגט?

אפ פון דיעזען גלעט איז מיין הארץ אזוי וויא צושמאלצען געווארען, און טרערען האבען זיך מיר געשטעלט אין דיא אויגען.

— איך זעה, אז דו ביסט מיינער אן אמת'ער פריינד — האב איך געזאגט מיט א פערשטיקטען, פערוויינטען קול — פאר דיר בין איך בערייט מיין גאנצע נשמה אויפצועפענען. איך ערווארט פון דיר גאר ניט. איך וויים, אז דו קענסט מיר ניט ליעבען, און איך פאדער גאר ניט. דו ביסט דער איינציגער, וועמען איך ליעב אזוי שטארק, מעג איך דאך וועניגסטענס פון דיר פערלאנגען: דו זאלסט מיר אליין אויסזאגען. דעם גאנצען אמת. אלע, אלע קעהרען זיך אפ פון מיר; אבער פארוואס? פארוואס זאל איך ניט וויסען איין מאל פאר אלע מאל מיט וואס איך טרייב זיי אפ פון זיך. דו מוזט מיר זאגען דעם אמת; דו ביסט דער ערשטער, וועמען איך האב ווען עס איז ווירקליך געליעבט. איך האב א רעכט צו פאדערען פון דיר, דו זאלסט מיר אלעס אויסזאגען — האב איך איבערגעזאגט דאס זעלבע.

ער האט זיך א קרים געטהאן. עס איז איהם אונאנגענעהם געווארען... אזא געשפרעך איז איבערהויפט ניט קיין געשמאקע זאך. זוער וויל דאס יענעם ערקלעהרען מיט איינצעלהייטען, פאר וואס מען האט איהם ניט ליעב? א הויז דעם: קען מען רען איבער

מיר; טויזענד מאָל בעט איך דיר, ענטשולדיג מיר; איך ווייס, אז איך בין א פערברעכער געגען דיר.

— אפשר איז דאָס דיין ליעבע צו מאַטילדא'ן ? — האָב איך געפרעגט.

ביי זיך אין הארצען האָב איך געוואוסט, אז ניט דאָס איז דיא הויפּט־זאך. זיין ליעבע צו מאַטילדא'ן איז שוין לאַנג אין זיין הארצען אָבגעקיהלט געוואָרען; עס איז געוועזן ניט מעהר וויא א פערגאַנגענהייט אין זיינע ערינערונגען. און ווען ער האָט דער־צעהלט וועגען איהר, האָט ער בלויז דורכגעלעבט ריעזע אַלטע פער־גאַנגענהייט, אזוי וויא א לעזער פון א ראָמאַן לעבט דורך דאָס, וואָס עס קומט פאָר מיט דעם העלד און מיט דער העלדין. איך האָב דאָס גוט פערשטאַנען. איך האָב געוואוסט, אז ניט מאַטילדא שטעהט מיר דאָ אין וועג; ווען א שעהנערע מיידעל וויא איך בעגעגענט זיך מיט איהם, און ער ווערט מיט איהר נאָהענט בעקאַנט, וואָלט מאַטילדא איהם היינט ניט געקענט שטערען זיך פערליעבען אין איהר. ער האָט איינפאך מ י ך ניט געקענט ליעבען; און ניט בלויז האָט ער מיך ניט געקענט ליעבען, נאָר איך האָב איהם פון זיך פּראָסט אָפּגעשטויסען. דאָס אַלעס האָב איך זעהר גוט פער־שטאַנען. אָבער מיר איז אנגענעהם געווען זיך אליין אָפּצונארען, אראָפּצואווארפען פון זיך די שאַנד און ארויפצולעגען דיא גאַנצע שולד אויף מאַטילדא'ן. עס איז אָבער געווען אומזיסט.

— מאַטילדא ? — האָט ער זיך אָבגערופען — ניין !... איך וויל ניט נארען ניט זיך, ניט דיר, פענני...

עס האָט אין מיר אויפגעקאָכט דיא בלוט פון פערצווייפלונג, און פון פערצווייפלונג בין איך געוואָרען אזוי וויא א מעדדערין. איך וואָלט איהם דערשטאָכען אויפ'ן פּלאַץ. אָבער דאָס האָב איך דאָך ניט געקענט טהאָן. האָב איך מיין פערצווייפלונג אויסגע־גאָסען אויף זיך אליין. א זאָנדערבארער געפיהל האָט מיר בע־הערשט. מיר האָט זיך פּלוצלונג פערוואָלט צו הערען דאָס ערגסטע,

וויל בעסער צרויסקומען מיט'ן גאנצען אמת. עס איז מיר שווער געוועז צו קומען צו דיר...

— פארוואס? פארוואס? — האב איך געפרעגט מיט געבעט, טאקע וויא א פערזאנענהוילמע.

— עס איז א כך צו רעדען... אויס'ן גאס איז ניט דער פלאץ.

א מינוט זיינען מיר ביידע געשטאנען אהן ווערטער. נאכהער האט ער זיך אפגערופען:

— קום, לאמיר אריינגעהן אין א קאפע; לאמיר זיך דורכ־רעדען.

ווען מיר זיינען געקומען אין קאפע, האט ער אנגעפאנגען:

— איך האב צו דיר ניט קיין שלעכטען געפיהל, פעגני; איך בין דיר דער בעסטער פריינד; אבער וואס זאל איך טהאן? עס ציהט מיר ניט צו דיר. האב קיין פאראיבעל ניט אויף מיר. איך בין ניט קיין מערדער; איך האס זיך אליין, פארוואס איך זאג דיר אזעלכע ווערטער. איך בין אבער ניט שולדיג. לייקענען האט קיין זינען ניט; דו פערשטעהסט דאך סיי וויא סיי...

— נאר דעם אמת! — האב איך געזאגט — איך קען אליין אויסשטעהן; עס גיסט זיך פון מיר בלוט, אבער בעסער הערען דעם אמת! זאג מיר אלץ, דעם גאנצען, דעם גאנצען אמת וויל איך הערען... פארוואס ציהט דיך ניט צו מיר?

און ווען איך האב דאס געזאגט, האב איך אין הארצען מורא געהאט מאמער זאגט ער מיר טאקע דעם גאנצען אמת, דיא איינ־צעלהייטען פון זיין ניט־ליעבע צו מיר; איך האב געהאפט, אז ער וועט מיר ווייטער זאגען גלאט ווערטער, פערדריידען די צייהן...

— איך ווייס ניט... — האט ער ווידער אנגעפאנגען — איך קען דאס אליין ניט ערקלעהרען... עפעס... אה! פאדער ניט פון מיר, פעגני! איך וואלט אין פייער און וואסער געגאנגען פאר דיר; אזוי אמת פריינדליך בין איך צו דיר; אבער וואס זאל איך טהאן? בין איך דען א בעל הבית איבער מיינע געפיהלען? ענטשולדיג

שוואַך אין קערפּער און אין גייסט... איך האָב געמיינט, אַז איך וועל פון זינען אראָפּ.

א וואָך, צוויי וואָכען זיינען אוועק, און איך האָב איהם אַלץ ניט געפונען. א פערשמאַכטע פלעג איך אומגעהן איהם זוכען. ווען איך בין אַפּילו געווען הונגעריג, פלעג איך אויך ניט עסען. איך בין געוועזן אין גאַנצען פערטהאָן אין איין זאַך: איהם צו געפינען, מיט איהם זיך צו זעהן, צו רעדען מיט איהם... אַך! איך קען ניט ערקלעהרען וויא אַזוי איך האָב זיך דאַן געפיהלט. עפּעס אַזוי וויא אַן אָפּגע'משפּט'ע פערברעכערין בין איך געוועזן — אַן אָפּגע'משפּט'ע, וואָס דער אורטהייל בעשטעהט אין אַרומגעהן, אַרומגעהן איבער דיא גאַסען, און זוכען, און זוכען, און זוכען... אין האַלז איז טרוקען, אויפ'ן הארץ חלש'ט, דיא פיס זיינען אָפּ־געמאַטערט, אָבער איך געה ווייטער. א וואָרים איז געלעגען אין הארצען, וועלכער האָט ניט געלאָזען רוהען. איך געה, און געה, און געה... וויא א גלגול האָב איך אַרומגעוואַנדערט, א פערבלאָנ־דזשעטע נשמה, וואָס זוכט איהר בעל־הבית.

ענדליך האָב איך איהם בעגעגענט.

ער איז אַרויסגעקומען פון א סאַלון, אין וועלכען ער האָט פערקויפט סיגאַרען.

ווען ער האָט מיר דערזעהן, האָט ער זיך א כאַפּ געטהאָן. ער האָט זיך אָבער גלייך קאָנטראָלירט, און האָט געגעבען א שמייכעל צו מיר, א שעהמעדיגען און טרויעריגען שמייכעל... איך האָב זיך געמאַכט, אַז איך האָב איהם בעגעגענט דורך א צופאַל. אָבער ער האָט זיך געהאַלטען אָפּענער וויא איך. ער איז איבערהויפּט א מענש, וואָס האָט ליעב דעם אמת. אויב ער שפּיעלט א מאָל א פאַלשע ראָלע, טהוט ער דאָס אפשר אַליין ניט וויסענדיג. עס טרעפט אָפּט, אַז א מענש איז אויף זיך אַליין קיין מבין ניט, און זיינע אייגענע אָנשטעלען נאַרען איהם אָפּ...

— וואָס טויג דאָס לייקענען? — האָט ער געזאָגט — איך

וואס רעדן? געהן אין קאורט? נארישקייטען! עס איז ניט מעהר ווי א פאנדע פאר לייטען! וואס פאר א גליק איז א נעצוואונגענער שידוך? היינט צו וואס זאל איך זיך אדוועריטייזען. אז איך בין אן אלטע מויד, פון וועלכער דער חתן איז אנטלאפען? עס קען נאך אריינקומען אין די פייפערס, און א סוף! די גאנצע וועלט וועט וויסען. אז מען וויל מיר ניט, אין מיינער וועלען פון מיר רייכען נאך אייראער ווי וועלען מיט מיר בעהאנט ווערען. נו, בלייב איך מיט מיין וואונד אין הארצען, און מאך קיין טומעל ניט. מיין שוועסטער האבט זיך; זיא שרייט. מאכט גוואלדען, וויל לויפען דעם אנטלאפענעם חתן ארעסטירען פאר „ברעטש אוו פראמיס", אבער איך האלט איהר אפ און שטיל איהר איין.

דא איז אבער געווען גאנץ אנדערש.

איך בין געווען שטערבליך פערליעבט אין מאטילדא'ס געליעבטען; איך בין געווען בעצייבערט, און איך האב מיין גאנצע הערשאפט איבער זיך פערלארען. מיט'ן קאפ האב איך פערשטאנען. אז דאס בעסטע איז גאר ניט צו טראן, אבער דיא הארץ איז געווען צו שוואך צו פאלגען דעם שכל.

ניט ווילענדיג האב איך גענומען זוכען, שפירען, פארשען; איך האב געוואוסט, אין וועלכע רעסטאראנען ער געהט, מיט וועמען ער איז בעקאנט. מיט וועמען ער האנדעלט, וועמען ער פערטרויט זיינע סיגארען. איך בין נאכגעגאנגען וויא א דעטעקטיוו, און איבעראל געזוכט און נאכגעקוקט. וויא א הונט האב איך געשמעקט א פליאר פון זיינע פיס. יא, איך האב זיך ווירקליך ערנידעריגט ווי א הונט. און איך האב דאס ניט פערשטאנען; איך האב זיך אבער ניט געקענט העלפען; איך האב קיין שום קראפט ניט געהאט זיך איינצוהאלטען. איך בין געווען אזוי ווי א שכור, וועלכער ווייס, אז די בראנפען מאכט איהם אונגליקליך, און וועלכער קען זיך פון טרינקען ניט צוריקהאלטען.

פערליעבטקייט איז א קראנק וויא אלע קראנקהייטען. עס נעהמט צוערשט ביי איך דיא בזיונות און דעם מוטה; איהר ווייט

דערצעהלט וועגען זיין טרויעריגער ליעבעס־געשיכטע כדי אין מיין הארצען צו טשעפּען ראָמאנטישע סטרונעס? האָט ער גע־וועלט אין מיר ערוועקען א רחמנות־ליעבע צו איהם? ווען מען וואָלט מיר געשטעלט דיעזע פראגע, וואָלט מיין אנטוואָרט געווען אי „יאָ“ אי „ניין“. א ביסעל האָט ער מסתמא געוואוסט וואָס ער טהוט און א ביסעל האָט ער דערצעהלט אָהן א מיין. עס האָט זיך איהם פּראָסט געגלוסט צו דערצעהלען, און איבערצולעבען זיינע אמאָליגע געפיהלען. קיין פאלשער מענש איז ער יעדענפאלס ניט. ער האָט גראָד ליעב דעם אמת... אָבער וואָס מאכט עס אויס? האלטענ־דיג זיין קאָפּ אויף מיין פּלייצע, און טוליענדיג זיך צו מיר, פלעגט ער זיפצען און שיער ניט וויינען אויף יענע מיידעל אין וועלכע ער איז געווען פארליעבט. און איך — אָנשטאָט איהם פון זיך אָפּצושטופּען מיט כעס, בין איך אין איהם שרעקליך פארליעבט געוואָרען. און דאן האָט ער זיך געבאָדען אין מיין פארליעבטקייט, ערוועקט מיין אייפערזוכט, גערייצט זיך מיט מיין ליעבע, געצאפּט מיין בלוט אזוי וויא יענער שייגעץ מיט'ן הונגעריגען הונט. יאָ, וויא א הונט האָט ער מיר בעהאנדעלט. ער האָט מיר פּשוט אונטער דיא פיס געטראָטען, דער מערדער.

אָהה, וואָס איך בין אויסגעשטאַנען אין יענע עטליכע מאָנאַט! און דאָך... איהר וועט מיר אפשר ניט גלויבען; עס איז אָבער אמת: איך האָב זיך גראטולירט מיט דעם וואָס איך פיהל ענדליך דעם טעם פון זיין פארליעבט! איך האָב געקוואָלען פון מיינע יסורים וויא פון א תענוג. איך פלעג זיך צוהערען צו מיין וועהטאָג און זאָגען צו זיך: אָט דאָס איז דאָס! אָט דיעזער גיהנם איז דאָס דיא ליעבע! ענדליך האָב איך אויך דערלעבט! הייסט דאָך דאָס, אַז איך בין אויך א מענש...

ענדליך האָט דאָס איהם דערעסען. ער איז פארשוואונדען.

געוועהנליך, ווען מיינער א חתן הערט אויף צו קומען, לאָז איך דאָס געהן. איך לויף איהם ניט זוכען; איך מאך איהם ניט קיין סקאנ־דאלען; ערשטענס, שטעהט מיר ניט אָן; צווייטענס, קלעהר איך מיר:

צעהלט. עפּעס אזוי וויא דאָס וואָלט נאָר ניט געווען וויינער א ראָמאַן, נאָר אַזוי זיך א פּראָגנעדיע. ער איז דאָך מיין ליעבער. מיין מהייע־רער; דעריבער אינמערעסירט מיך אַלעס וואָס ראָט מיט איהם געמראָפען; און זיין טרויער איז מיין טרויער. אזוי האָט זיך מיר דאָס געדוכט. איך בין אריינגעשלעפּט געוואָרען אין דיעזער ראָלע מיינע ביז איך בין ניט אימשטאַנדע געווען צו פאַרשטעהן, אז איך שפּיעל דאָ א נאַרישע קאָמעדיע מיט זיך אַליין.

אָבער וויא דיא מעשה איז, איך בין אריין אין מיין ראָלע. און ווען ער האָט געשילדערט ויינע יסורים פון זיין ראָמאַן מיט מאַטיל־דאַ׳ן האָט מיר שרעקליך וועה געמהאָן דאָס הארץ פאַר איהם. נאָר אמת. איך וויל זיך אַליין ניט נאַרען. דער עיקר איז געווען, וואָס איך האָב געוואָלט איהם האָבען ליעבען זיך. ווען ער וואָלט ניט געוואָלט זיצען מיט מיר, מיידען איך זאָל איהם לאָזען שניידען מיין פליישׁ. וואָלט איך איהם איך געלאָזען — אבי ער זאָל נאָר ניט אוועקגעהן...

מאַמילדאַ פלעגט איהם צוהאַלטען מיט איהרע אַקטיאָרישע זיפצען, מיט איהר קאָמעדיע. מיט׳ן אַנשטעל, אז זי קען איהם געבען ניט ליעבען. און מיט מיר איז געווען פערקעהרט: איך האָב ניט קיין שעהנע בלויע אויגען; איך בין ניט קיין אריסטאָקראַטקע מיט דיימאָנס און בראַנצוויז. איך קען ניט נעהמען מיט דעם וואָס איך וועל זיך מאַכען, אז איך בין גלייכגילטיג. מיט אזעלכע שטיק וואָלט איך נאָר ניט געקענט אויספיהרען; איך פרעה זיך, ווען מען לאָזט מיר פאַלען צו די פיס מיט מיין ליעבע. ווען מען ערלויבט מיך געטראָמען צו ווערען; איך בין גליקליך ווען מיינער א געליעבטער פערניכט מיין בלוט. דער אונגליק איז, וואָס אפילו מיין בלוט וויל מען ניט פערניכטען...

ביינאַכט, אז איך פלעג איבערקלעהרען וואָס ער האָט מיר דערצעהלט. פלעג איך מיין קישען באַגיסען מיט טרעהרען.

איך בין איין מיין לעבען געווען איינגעליעבט צוויי מאָל, און דאָס איז געווען מיין ערשטע ליעבע. האָט דער מיטעל־יעהריגער מאַן דאָס אַלץ געמהאָן אומישנע? האָט ער מיט א כיון

ער פלעגט דערצעהלען מיט אזוי פיעל הארץ, מיט אזא ערנסט־קייט, אז איך פלעג אריינגעצויגען ווערען און זיך נאר פערגעסען, אז דאס איז מיין חתן. איך פלעג זיך צוהערען צו דער געשיכטע, זיך פארשטעלען, אז איך בין דערביי, פונקט וויא מען פיהלט בשעת מען לעזט א גוטען ראמאן. אבער מאטילדא'ל גלאנצינער שטערען האט אויף איין סעקונדע ניט אויפגעהערט צו בליסטשען פאר מיינע אויגען...

ער פלעגט איהר קושען, גלעטען, און זי פלעגט זיך לאזען. ער קושט איהרע לאנגע דונקעל־רויטע האר, איהרע ווייסע, ווייכע הענט; ער קושט דיא ברעמען פון איהרע גרויסע בלויע אויגען; און זיא ערלויבט איהם, און פון צייט צו צייט לאזט זי ארויס א זיפץ דאס האט געהייסען, אז זיא בעדויערט, ווארום זיא קען איהם ניט ליעבען; זיא סטארעט זיך ארויסצורופען אן אבקלאנג פון זיין ליעבע; אבער עס איז אלץ אומזיסט... זיא קען ניט... איהר הארץ בלייבט קאלט צו איהם. אלזא, זיפצעט זיא אויף זיין שיקזאל, פאר וואס ער ווערט ניט געליעבט פון איהר; און זיא זיפצעט אויף זיך אליין, ווארום איהר וואונש איהם צו ליעבען קען ניט פערווירקליכט ווערען. איהר פערשטעהט דעם ראמאנטישען פלאנטער מיט דיא ראמאנטישע קוואטש?

ווען איך בעטראכט דאס אלץ איצטער, פערשטעה איך, אז דאס איז געווען ניט מעהר וויא א מאדנער סארט קאקעטסטווא פון מא־טילדא'ס זייט...

עס זיינען פאראן טויזענדער פערשיעדענע קאקעטישע אנשטע־לען, און איך גלויב, אז מאטילדא'ס זיפצען זיינען געוועזען א זאנ־דערבארע מין קאמעדיע. אט מיט דעם האט זיא איהם געהאלטען נאהענט צו זיך, געפייניגט זיין הארץ ,און געקוואלען פון זיינע יסורים.

אבער דאן האב איך דאס ניט פערשטאנען, און איך האב זיך אזוי פעראינטערעסירט אין דער געשיכטע, אז איך פלעג קענען אפזיצען מיט איהם שטונדען לאנג, און זיך צוהערען וויא ער רער־

זיי ווינען געווען דיא רעכטע אריסטאקראטישע „סמעטענע" פון שטאדט; איהר מוטער איז געשטארבען, און זיא האט מייסטענס געוואוינט ביי איהר מוהמען, אבער איהר מוהמע איז אויך א רייכע אריסטאקראטישע פרוי.

זייער פאמיליע האט זיך געהאלטען אזוי גרויס. אז זיי איז ניט אנגעשטאנען זייערע טעכטער צו שיקען אפילו אין גימנאזיע, ווארים אהין זיינען דאך געגאנגען אריםע קינדער אויך. אין דייטשלאנד פלעגען זיי זיי שיקען. אין ברעסלאי, דאכט זיך. דארטען האבען זיי זיך געלערענט צוזאמען מיט אנדערע אריסטאקראטישע אידישע מיידלעך, עפעס אין א פריוואט פאנסיאן. מען האט זיי געלערענט דייטש, פראנצויז, טאנצען אויס'ן אריסטאקראטישען שטייגער, און די אלע צערעמאניעס.... פאר מיין התן איז געווען א כבוד אריינ־צוגעהן אין אזא הויז וויא מאטילדא'ס אדער איהר מיהמע'ס.

מאטילדא האט איהם ניט געליעבט; אבער זיא האט החכנית געהאט אויף איהם, און אויס מיטלייד איז זיא בעריים געווען מיט איהם התונה צו האבען. איהר מוהמע אבער האט געשטערט דעם שידוך. דיא דאזיגע מוהמע איז געווען אן אלטע אידענע מיט נייע געדאנקען. זי האט געוואלט, אז איהר פלימעניצע זאל זיין גליקליך. און אהן ליעבע איז קיין גליק ניטא, האט זי גע'טענה'ט. מסתמא האט זיא זיך אויף דער עלטער ארומגעזעהן אז איהרע איינענע יונגע יאהרען זיינען אהן ליעבע אוועקגעגאנגען...

נו, האט זיך דער ראמאן געצויגען.

ער פלעגט שטענדיג זיפצען און וויינען פון ליעבע, און מאטילדא פלעגט זיפצען און וויינען פון רחמנות און פון בעדויערען, ווארום זיא קען איהם ניט ליעבען; און פאר וואס דיא טאנטע לאזט איהר ניט חתונה האבען אהן ליעבע.

דאס אלץ פלעגט ער מיר שילדערען און דערצעהלען טאג טעג־ליך. ביז איך האב אנגעפאנגען צו זיפצען און וויינען אויף זיי ביידען: אויף מאטילדא'ן מיט איהר פערליעבטען — דאס הייסט מיין יעצטיגען התן.

געאַרבייט ביי סיגאַרען און צייטענווייז געהאַנדעלט מיט סיגאַרען.
אַ לעבען פלעגט ער אימער מאַכען, אָבער ניט קיין רייכען.

דער אונגליקליכער ראָמאַן, וועגען וועלכען ער האָט מיר דערצעהלט, איז פאָרגעקומען אין דער היים, אין רוסלאַנד. דיא מיידעל, אין וועלכער ער איז דאָרטען געווען פערליעבט, האָט געהייסען מאַטילדאַ. עפּעס אַ מאָדנער נאָמען איז דאָס! מאַטילדאַ! צו אַריסטאָקראַטיש קלינגט עס מיר, און דאָך ווילט זיך מיר לאַכען פון דיעזען נאָמען. איך האָב איהם אי ליעב, אי פיינד, נאָר דערביי זיינען מסתמא צוזאַמענגעפלאָנטערט דיא געפיהלען, וואָס זיין געשיכטע וועגען מאַטילדאַ'ן האָט אַרויסגערופען אין מיר. איך געדענק, אַז ער האָט איהר געשילדערט אַלס אַ שלאַנקע מיט שעהנע, דונקעל־רויטע האָאַר, מיט גרויסע בלויע אויגען — אַ גוטע, אַ שטילע.

ער האָט זיך געסטאַרעט איהר פאָרצושטעלען אַלס זעהר אַ שעהנע, אַ מערקווירדיג חנ'עוודיגע; אָבער איין מאָל האָט זיך ביי איהם, פערבייגעהענדיג, אַרויסגעבאַפּט די באַמערקונג, אַז זיא האָט געהאַט אַ גלאַנצינען שטערען, און דאָס איז ביי מיר פערבליבען אַלס דאָס וויכטיגסטע. וואָס ער האָט ניט דערצעהלט וועגען איהר, האָט אַלץ פאַר מיר געבליסטשעט איהר גלאַנציגער שטערען. דיא שעהנסטע סצענעס האָט ער אַרום איהר געשילדערט; אַלס אַ מין פּרינצעסין האָט ער איהר פאָרגעשטעלט; און איך זעה אַלץ איהר לעכערליך־גלאַנציגען שטערען!

— ווען ניט איהר שטערען, וואָלט זיא מסתמא געווען אַן אמת'ע שעהנהייט — האָב איך איין מאָל בעמערקט.

— וויים איך וואָס! — האָט ער געענטפערט מיט אונצופריעדענהייט און אונגעדולד. — בלויז אַ שטיקעלע שטערען האָט געגלאַנצט. אַ טהייערע מעשה! ווער האָט דאָס בעמערקט!...

— אָבער פון מיינע געדאַנקען האָט אַלץ ניט אָבגעטראָטען דער גלאַנציגער שטערען... זאָל זיין, אַז בלויז אַ שטיקעל — אבי עס האָט געגלאַנצט.

מאַטילדאַ'ס עלטערען זיינען געווען פיעל רייכער וויא זיינע.

איך זאג ניט אז איך האב געהאט אזא תתן. דאס ניט. אבער איינער א מיטעליעהרינגער מאן וואס האט זיך צו מיר געשרכן׳עט גאנץ ערנסט, איז ניט ווילענדיג צוגעקומען נאהענט צו אזא רייצע־נעס מיט מיר. ער האט דאס ניט געמהאן מיט א כיון. אבער זעהענדיג מיינע יסורים, האט ער דאך געקוואלען פון דעם — אי רחמנות געהאט אי געקוואלען.

אנגעטריבען האט זיך דאס פון דעם וואס איך האב געמיינט, אז איך האב איהם רחמנות. און שמעלט איך פאר: מיין רחמנות איז ערוועקט געווארען פון דעם, וואס ער האט מיר דער־צעהלט וויא ער האט געליעבט א פריילין, וועלכע האט איהם ניט גע־ליעבט. זיין צוזייטאגטע הארץ האט ער פאר מיר אויסגעגאסען. איך בין זיין כלה, זיין חבר׳טע, זיין בעסטער פריינד. האט ער געהייסען. פאר מיר, אליין, פארטרויט ער דיא גאנצע טראגעדיע פון זיין לעבען. דערצעהלען האט ער געקענט גוט. ער האט געהאט א גלאטען צינג, קיין ווער־טער האבען איהם ניט געפעהלט; און א שטימע האט ער אייך געהאט א שענע, א געדיכטע, א באסאווע... האט אידר א מאל באמערקט וואס פאר א ווירקונג א באסאווע שטימע האט אויף א פרוי? עס געהט איהר ביז דער רעכטער מיטענעס פון איהר הארצען. א באכט ברומט וויא א לייב. עס קלינגט מיט זכר; עס הילכט מיט מאכט, מיט דיא הערשאפט פון דעם זכר איבער דער נקבה. היינט שטעלט זיך שוין פאר ווען דיא באסבאווע שטימע רעדט צו אייך מיט אן אומערינגען הארציגען נגון, דערצעהלט פאר אייך דעם דערצעהלער׳ס לעבענס־טראגעדיע, און דיעזע טראגעדיע איז נאך א ראמאן!

ער איז ניט געוועזען קיין געבילדעטער מאן, און לערנען האט ער אייך ניט געקענט, אבער ער איז געוועזען פון אן ערלע בעל־הבתיש׳ע פאמיליע, און ער האט געוועזען וויא אן ערלעכער מענש. פון זיין אלטער געוואוינהייט איז ער געוועזען געט געקליידעט און האט געהאט פיינע, שמאלצע מאניערען. דא אין אמעריקא, האט ער צייטענווייז

און איהם געצוואונגען צו זעצען זיך מיט מיר אויף א ליכטינער באנק. אָבער איך האָב דאָס ניט געטהאָן האסטיג נענוג, ניט אויף'ן שטעלל. איך האָב דורכגעלאָזען א פּאָאָר מינוטען און דיעזע פּאָאָר מינוטען האָבען אויף מיר אויסגעזאָגט פון חדר.

ווען איך בין געקומען אהיים האָב איך געוואוסט, אז מאָרגען וועט ער ווידער אָנהויבען זיינע ניט־שעהנע מעשים. „איך וועל איהם ניט צולאָזען" — האָב איך זיך געטראכט. — „זאָל ער זיך איבערצייגען, אז איך בין ניט פון יענע..." און ביי זיך האָב איך געוואוסט דעם אמת; אז איך ערוואַרט מיט אונגעדולד אז עס זאָל שוין זיין מאָרגען אָבענד.

אויף מאָרגען אָבענד, ווען ער איז געקומען, האָט ער זיך גע־האַלטען גאַנץ אנדערש. ער איז געווען מעהר געזעצט; ער האָט געהיט זיין „שטאָטאָק". ער האָט אליין אויסגעווייכט צו פיהרען מיר אין א פינסטערען ווינקעלע. וועגען קושען האָט שוין קיין רייד ניט געקענט זיין. עס איז געווען גאַנץ דייטליך: ער האָט הרטה געהאַט אויף דיא גאַנצע בעקאַנטשאַפט, און האָט זיך געפּטאַרעט אליין צו פאַרגלעטען און ארויסקריכען אזוי, וויא ער וואָלט מיט מיר געווען גאַנץ ווייטע בעקאַנטע, איך זאָל זיך ניט האָבען וואָס צו טשעפּען.

עס זיינען פאַראַן יונגאַטשעס וואָס ליעבען זיך צו באָדען אין אַלט־מוידישע יסורים. זיי ערוועקען אין זיי ליעבע אָדער גלאַט ליי־דענשאַפט, מיט א כיון, כדי צו רייצען זיך מיט זיי.

איך האָב א מאָל געזעהן וויא א שייגעץ רייצט זיך מיט א הונ־געריגען הונט. ער האָט איהם געוויזען א גרויסע שטיק פלייש, און איהם בלויז צוגעוואָרפען א קליינעם ביינדעל. דאָס האָט נור ציברענט דעם הונט'ס אַפּעטיט, און דער מערדערישער שייגעץ האָט געקוואָלען קוקענדיג וויא ער שפּרינגט און ברומט און שטעקט הונגעריג אַרויס דעם צונג, דער הונט. נו, זיינען פאַראַן באַרמלאָזע הולטייסקע יונגען, וואָס ליעבען אויף אזא שטייגער זיך צו רייצען מיט א פאַרזעסענע מיידעל.

ארום ריא פעליכסען. אזוי ותענינגפטענם, ווערען מיר ערצויגען. אזעלכע בעגריפען און אזעלכע געפיהלען ווערען אין אונז איינגע־פלאנצט און געהארטעוועט פון קינדווייז אויף.

איין חתן מיינער איז געווען אן איינגעלאסענער יונג, און איך האב גלייך דערזעהן, אז ער מיינט נאר לכתחלה ניט קיין שדוך, נור א הולטייסקען צייטפארטרייב. דאך האב איך זיך געמאכט ניט וויסענדיג.

איך בין מיט איהם געווען פערלאבט א גאנץ קורצע צייט, און אלץ וואס איך געדיינק וועגען איהם איז, אז ער איז געווען א רויט־הארינגער, א שעהנער, געזונטער בחור. און אז ער האט גערערט מיט א פייליטשע אייסגעבראכטע און מיט פייסענדע „שין״ען. ווען מיר זיינען ארויס שפאצירען צום ערשטען מאל, האט ער מיר גלייך אויסגעפיהרט אין א שטילען ווינקעלע אין פארק און זיך שיין געכאפט ארומנעהמען און קושען.

— שששש! — האב איך איהם געפרובט אפשטעלען — דאס וועלען מיר נאך פאכפייען.

— איך ליעב אייך אבער אזוי—וי—וי! — האט ער געענט־פערט, דריקענדיג מיר צו זיך מיט אלע כחות און קרעכצענדיג „אזוי—וי—וי״ פון ענטציקונג.

— צו גיך האט איהר זיך אין מיר איינגעליעבט — האב איך געשפאסט, פערטהיידיגענדיג זיך, — איהר קענט דאך מיר אפילו ניט.

— כא, וואס־זשע איז? א נייעס איז דאס, אז מען ליעבט זיך איין אויפ'ן שטעלל?

און ער האט מיר ווידער געדריקט צו זיך און ווידער גע־קושט.

איך האב זיך געראנגעלט אי מיט'ן גאנצען הארצען, אי ניט מיט'ן גאנצען הארצען. איך האב נאטירליך פארשטאנען, אז ער „בלאפט״, און אז עס איז ניט קיין אנשטענדיגע בעגינע, אבער — קיין צדקניות בין איך ניט און איך בין ארייגעצויגען געווארען. אבער מיין שכל האט פארט געוויגט. איך האב זיך ארויסגעריסען,

גרעסטער הולטיי, פארפלעקט דאס פון דעסטוועגען ניט זיין פאטער־ליכקייט. גאנץ אנדערש איז עס מיט דער מוטער פון דעם קינד; ווען דיא מוטער איז ניט קיין מאראלישע פרוי, איז איהר מוטער־ליכקייט פארשוועכט, ווארים דאן קען מען ניט אלע מאל וויסען ווער דער פאטער איז.

דעריבער איז מען צוגעוואוינט צו זיין שטריינגער צו אונז וויא צו זיי, און היינטיגע צייטען איז דאס גאנץ ריכטיג אויך. מיר, פרויען, אליין ווילען, אז דיא מוטער־ראלע זאל זיין הייליג.

וועגען א ניט־פערהייראטהען מאן איז דאך אפגערעדט; איהם איז געוויס אלץ ערלויבט. א כלה ערווארט גאר ניט פון איהר חתן אז ער זאל זיין אונשולדיג. פארקעהרט, זיא וויל, אז ער זאל קיין „שלים־מזלניק" ניט זיין. אבער אפילו פערהייראטהע פרויען פער־האלטען זיך צו זייערע מענער אויך אזוי. „זאל ער הוליען; אבי ביי מיר אין שטוב איז ער מיין מאן" — אזא כלל האבען פיעלע פרויען, וואס אויף זייער איינענע מאראל איז קיין שפרינקעלע ניטא.

דיא מאראלישע ריינקייט פון א מיידעל פארערט מארטירעריי; דיא פרייהייטען וואס דיא מענער געניסען, זיינען אונז פערבאטען. מיר מוזען טראגען דיא לאסט פון איינגעהאלטענקייט. מיר טהוען דאס אבער מיט פערגעניגען — אין דער האפנונג א מאל צו היי־ראטהען. מיר האלטען זיך ריין און הייליג פאר דיא פאטערס פון אונזערע צוקונפטיגע קינדער. דער געדאנק וועגען זיי איז אונזער טרייסט. ווען א פארזעסענע מיידעל פארלירט איהר האפנונג צו הייראטהען, פארלירט זיא דיעזע טרייסט. דאן איז איהר מאר־טירערייַ אן אמת'ע מארטירעריי.

ניין, איך בין ניט קיין צדקניות. אבער מיר, פרויען, אויב מיר האבען נור דיא געוועהנליכע היינטיגע אנשטענדיגקייט אין זיך, טראגען מיר אויף זיך דיא מאראלישע פפליכטען פון אונזער גאנצען געשלעכט. דיא פרוי אין אלגעמיין מוז זיין אנשטענדיג; דעריבער איז יעדע פון אונז אזוי, סיידען זיא ווארפט פון זיך

VI

איך האָב שוין דערמאָנט די ריינטינע מאַרע, אז א שדוך האָט זאָל זיך ערהאַלטען אין ליעבע. מיין הייזען־מאַכער איז ניט געווען דער איינציגער, וואָס האָט די ראָזיגע מאַרע מקיים געווען. איך האָב געהאַט נאָך א פּאָאָר אויכלע. מערהרניט וואָס דער הייזען־מאַכער האָט זיך מאָהי געוואָלט איינרעדען, אז ער ליעבט אין די אנדערע צווי האָבען גלאַט געדרייט א מח. א חוץ דעם: ער האָט זיך אויסגעמיהרט לייטיש אין זיי — גאַנץ מיאוס.

איך וויל זיך דאָ ניט מאַכען פאר קיין צדקניות. אָבער וואָס איז שייך? א מיידעל — איז דאָס רוב אנשטענדיג. זיא ווייס ביי זיך, אז זיא מוז זיין פאָרזיכטיג, אז ניט, איז זיא א פערפאַלענע. דאָס רוב מיידלעך זיינען ריין; אָבער געבען זיי קרעדיט דערפאַר, אזוי וויא זיי וואָלטען געווען היילינע, איז לעכערליך. דאַכט זיך, אלע פאַרשטעהען דעם אמת: מיידלעך זיינען אנשטענדיג, ווייל זיי מוזען היטען זייער נאָמען. צי דען זיינען די בחורים ערגער פאר אונז, מיידלעך? צי דען זיינען זיי זינדיגערע מענשען בטבע? עס הייבט זיך נאָר ניט אָן! אין האַרצען זיינען פרויען פונקט אזוי גיטיפּרוס וויא זיי. נור זיי מעגען אלץ און מיר טאָרען קיין זאַך ניט. זיי קענען אָפּטהאָן וואָס אין קאָרט שטעהט און עס איז ניט קענטיג, און מיר זיינען פון דער נאַטור אין א גאַנץ אנדער לאַגע. מיר מוזען זיין פאָרזיכטיג.

אז מען טראַכט וועגען א זאַך גאַנצענע טעג, דערטראַכט מען זיך צו אלערליי געדאַנקען. איך קלעהר מיר אזוי, למשל:

דערפאַר וואָס מיר זיינען אין אן אנדער לאַגע האָבען מיר אנדערע פּפליכטען; אונזער פערענטוואָרטליכקייט איז גאָר אן אנדערע. מיר דאַרפען זיין די מוטערס. דעריבער מוזען מיר היטען אונזער אנשילד. דער פאָטער פון דעם קינד קען זיין דער

זייער געזונטער נקבה'שער קערפּער איז וויכטינער וויא בילדונג, מעכטינער וויא שכל. ווען א שעהנע פּרויענצימער גיט אויף מיר א קוק, ווער איך שרעקליך אראָפּגעפאַלען ביי זיך. איך דערמאָן זיך אַז איך האָב קיין ווערטה ניט אויף דער וועלט — עפּעס אַזוי וויא איך וואָלט דאַרפען זיך פאַרענטפערען וואָס איך סמייע אויך צו האָבען א פרויען־געשטאַלט! איך דערפיהל מיט אַלע מיינע גליעדער, אז איך בין א פאַרבראַקירטע, א פאַרשטויסענע.

אָה, וויא איך האָס דיא שעהנע פרויען!

אָבער ווען איך וואָלט אימער געפיהלט מיין אראָפּגעפאַלענ־קייט, וואָלט דאָך מיר אונמעגליך געווען צו לעבען אויף דער וועלט. א מענש איז ביי זיך א מענש. מען פערגעסט זיך אַז מען איז ניט אַזוי גליקליך וויא אַנדערע. אין לעבען זיינען פאַראַן פיעלע אַנדערע זאַכען, פון וועלכע מען קען האָבען פערגניגען. ליעבע איז ניט אַלעס, און הייראַטה איז ווייט ניט אימער ליעבע. מיר, פאַרזעסענע מיידלעך, האָבען א גרויסע טרייסט אויף דער וועלט: דיא צרות פון דיא פערהייראַטהע פאָאָר פאָלק, זייערע קריעגערייען, דיא לע־בענס־פערביטערונג וואָס פיעלע פון זיי שטעהען אויס — אָט דאָס איז אונזער נחמה.

מען שטעלט פאר, וויא זיא קלייבט אין קלייבט ביז זיא בלייבט פארזעסען. אבער דער אמת איז געוועהנליך ניט אז זיא קלייבט, נור אז זיא וו א ר ט. זיא ווארט א ו י ס ג ע ק ל י ב ע ן צו ווערען פון א רייכערען חתן.

דיא קלייבער זיינען דיא מענער. און ווען א יונגער מאן קען ניט קריגען קיין כלה, הייסט עס איינפאך, אז ער האט ניט געגנג־ גלט. מיר אבער זיינען דיא סחורה און אז א מיידעל בלייבט זיצען, הייסט עס מאקי אז דיא קאסטימער פארבראקירען איהר.

יא, א פארבראקירטע בין איך, א פארשטויסענע. אזוי פיהל איך אפט, און דער געפיהל ברענט מיר וויא הייסע אייזענס. מיר דאכט זיך, אז אלע קוקען אויף מיר און זאגען: „אט געהט זיא! א פארשטויסענע געבעך!"

דיא ניט־פארבראקירטע בין איך מקנא מיט א גיפטיגע קנאה. אט יענע יחסן'טעס מיין איך, דיא שעהנע מיידלעך און ווייבלעך. מיט א קללה קלעהר איך ווענען זייער קאלטען שטאלץ. מיר דוכט זיך, אז זיי קוקען אויף מיר מיט פעראכטונג און זייערע בליקען שטארצען מיין הארץ וויא זאלץ אויף א רויהע וואונד. איך מיין ניט אזא מיידעל וואס איז נור שעהן. ווארים עס זיינען פאראן שעהנהייטען וואס געהמען וועניג איין ביי מענער. איך מיין דיא, וואס זיינען שעהן און האבען א ווייבערשען טעם אין זייער שעהנ־ קייט — פאר דיא, וואס צופען מענער ביי דיא הערצער. בכלל, מיין שוועסטער, וואלט געווען אזעלבע: זיא איז אבער ניט שעהן. זיא איז איצט אויך א מיידעל; היינט וואלט זיך שיין מיט איהר אפגעמאכט, ווען זיא האט א געמאכטען פנים'על מיט א פיגור און א קוק פון א גרעפין!

בעטראכט דיא דאזיגע שעהנע מיידלעך, וואס האבען מאכט איבער מענער, בעטראכט זייער גאוה: זייער מעהרערטיילס גלייכ־ גילטיגקייט בעטראכט! מאכי וויא דיא גרעפינס געהען זיי. דיא וועלט איז זייערע. דיא מענער הערשען איבער דער וועלט און זיי — איבער דיא מענער. זיי דארפען ניט קיין בילדונג, קיין שכל.

זאָל מען ,ניט געפּרופט ווערען צו וואָס מען קען געוואוינט ווערען. האָב איך א מאָך געטהאָן מיט'ן האנט. „זאָל געהן וויא עס געהט!“ אָבער א מאָל פאַלט אָן דיא אַלטע מרה שחורה. „איך בין א פּאַרזעסענע“, — דערמאָהן איך זיך און ווער דערשראָקען. אַלע מיידלעך האָבען חתונה און איך ניט. איך וועל קיין מאָל ניט חתונה האָבען, קיין מאָל ניט, קיין מאָל ניט! איהר פאַרשטעהט וואָס דאָס הייסט? קיין מאָל אויף'ן לעבען ניט! איך בין ניט אַזאַ מענש וויא אַלע מענשען. א פערפלוכטע בין איך. מיר האָט מען אין חרם אריינגעלייגט. דאָס איז שרעקליכער פון אַלץ — דאָס וואָס איך בין ערגער פאַר אַלעמען, א פינסטערע אויסנאהם, א פאַר־שאָלטענע.

דיא נאַטור פאָדערט זיך דאָס איהריגע. א מיידעל איז בע־שאַפען געוואָרען צו פיהרען א פערהייראַטהען לעבען און א מוטער צו ווערען. דיא נערוועןְ־סיסטעם איז ביי איהר ספּעציעל געבויט דערצו; און ווען זיא לעבט ניט וויא דיא נאַטור ערוואַרטעט פון איהר, דאַן בונטעווען זיך דיא נערוועןְ. אָפט טרעפט, אַז אַזאַ מיידעל ווערט קראַנק, אָפט — אַז זיא געהט אַראָפּ פון זינן. דאָס אַלץ זיינען דיא ליידען פון קערפּער. און וואָס איז מיט איהרע מאָראַלישע ליידען? זיי זיינען נאָך ערגער. איך מיין דיא ערני־דערונג, וואָס זיא פיהלט; דעם געדאַנק, אַז אויף איהר איז קיין בעלן נימאָ, אַז זיא איז א פאַרבראַקירטע.

א מאַנספּאַרשוין, ווען פרויען קלעפּען זיך ניט צו איהם, ליידעט אויך גענוג מאָראַלישע יסורים. אָבער וויא קומט עס צו דיא שמערצען פון א פאַרבראַקירטע מיידעל! פאַרגעסט ניט, אַז דיא אויסקלייבער זיינען ניט דיא פרויען נור דיא מענער. זיי זיינען דיא פאָרדיענער און דעריבער זיינען זיי דיא פּריצים. דער רייכער קען פאַר זיין געלט זיך אויסקלייבען דיא שעהנסטע כלה, כאָטש ער אַליין מעג זיין א פאַרזעהעניש.

איהר וועט זאָגען: סטייטש, דאָס רוב הערט מען דאָך גאָר ניט וועגען א בחור א קלייבער, נור וועגען א מיידעל א קלייבערקע.

ריא וואסער ביסלעך־ווייז מיאוס געווארען. זיין הארץ האט גע־בייגקט נאך א ביסעל אמת'ע בראגפען.

דער סוף איז געווען, אז ער האט גענומען זיך טשעפען צו מיר, אז איך ליעב איהם נאר ניט. ער האט מיר פארוויינט דעם לעבען, פאר וואס איך בין אזוי קאלט צו איהם. אין אמת'ן האט דאס איינ־פאך געהייסען, אז מיין שטילע נאטור איז איהם מיאוס געווארען, וויא זיא איז מיאוס געווארען אנדערע חתנים.

ער האט מיך געגעסען וויא א אירענע. וואס איך האב געטהאן איז איהם ניט געפעלען געווען. מיר האבען זיך גענומען קריעגען, און וואס ווייטער זיינען אונזערע מחלוקות געווארען אלץ שארפער. דאס אלץ האט מיר אזוי פארביטערט דעם לעבען, אז איך האב זיך בעשלאסען פון איהם זיך צו בעפרייען. פון אנפאנג האט ער זיך געפוילט צו זעגענען זיך מיט אונזערע פאפפערס. אבער ענדליך האב איך זיך מיט איהם אזוי צוקריעגט, אז ער האט שוין מעהר ניט געקענט קומען.

ריא יאהרען זיינען געגאנגען. איך בין געווארען עלטער און — דיקער. איך האב געטהאן אלץ אין דער וועלט צו בלייבען ביי א דינע טאליע. אבער אזוי וויא אויף צו להכעיס, האב איך געהאט א גוטען אפעטיט און מיר איז צוגעקומען געוויכט. עס זיינען גע־וואקסען ריא ביינער און עס האט זיך געמעהרט פלייש, כאטש צורייס זיך!.. איינענטליך גלויב איך ניט, אז דאס האט מיר מיאוס'ער געמאכט. עס האט אבער פארגרעסערט מיין אלטע־מיידישקייט, און איך האב זיך זעהר דעם לעבען גענומען. ריא נשמה האב איך פון זיך ארויסגעשפארט שנורעוועדיג דעם קארסעט: אבער דינער האט דאס מיר ניט געמאכט. איך בין געגאנגען צעהנדליגע בלאקס צופוס, האט דאס אבער פארגרעסערט מיין אפעטיט; איך האב זיך געסטארעט צו עסען וועניג, האב איך אבער ניט געקענט פארטראגען קיין הונגער. ניט ווילענדיג, האב איך געגעסען און געוואקסען אין דער ברייט.

צו מיין שוועסטער, און ער האט אימער געפונען א גוטע גלאז טהעע, עפעס צובייסען און אפט א גאנצען סאפפער. דאס און דיא פריינדליכקייט, וואס מען האט צו איהם בעוויזען, האט דעם עלענ־דען אויסגעדארטען קבצן צו אונזער פאמיליע צוגעטוליעט.

צו מיר איז ער געוועזן גוט, נאך בעסער וויא גוט. צוואנציג מאל אן אבענד פלעגט ער זיך ערקלעהרען אין ליעבע צו מיר. אזוי געהט שוין דאס געוועהנליך. ראכט זיך, א שרכנ'ישע געשיכטע, אן איינפאכער ביזנעס: מיר לוינט און דיר לוינט, (אדער אונז דאכט זיך אז עס לוינט אונז), נו, ווען מיר חתונה האבען. היינט צו וואס זאל מען „בלאפען" וועגען ליעבע? אבער אהן דעם וואלט עס געוועזן צו „אלט מאדיש", ניט „היינט-וועלטיג" גענוג. נו, רעדט מען מיט דיא האלב־דייטשע ליעבעס־ווערטער פון שמ"ר'ס ראמאנען. מען זאגט „מיין ענגעל", „מיין שאץ", מען רעדט וועגען „דיא ליעבע", אזוי וויא דאס וואלט געוועזן דער נאמען פון עפעס א פרינ־צעססין; און דאס אללעס שטערט ניט צו דינגען זיך איבער יעדען דאללאר נדן.

אזוי איז געוועזן מיט מיין הייזקע מאכער; אבער ניט אין גאנצען אזוי. וויא איך פארשטעה, האט ער קיין אמת'ן ראמאן אויף זיין לעבען ניט געהאט. ער האט אבער אימער געדורשט נאך דעם. נו. האט ער זיך געסטארעט צו זיין פערליעבט אין מיר. ער האט געטהאן וויא יענער פיאניצע, וואס האט ניט געהאט מיט וואס צו קויפען בראנפען; ער האט געמאכט „לחיים" אויף וואסער, געמאכט מיט דיא ליפען „ברררר!" און געמאטערט זיך צו פיהלען דעם טעם פון נייינציגער. אבער מאטער זיך היינט מאטער זיך מארגען, וואסער בלייבט וואסער.

איך האב דאס אליין פערשטאנען, און דאך... ווייסט איהר וואס איך וועל אייך זאגען? אפילו פאלשע ליעבעס־ערקלעהרונגען איז אויך זיס צו הערען. איך אליין בין אויך געוועזן וויא דער ארימער פיאניצע.

מילא, איך וואלט שוין צופריעדען געוועזן. אבער מיין חתן איז

ריא פראיגעריגגען פון זיינע אמאליגע יאהרען. ווען ער האט ביי אינז געגעסען, האבען איהם בעגייסטערט. עס זיינען פאראן אזעלכע מענשען... ער האט מיר געהענגט אלס א יונגינקע בעל הבית'שע מיידעלע. ווען ער איז געווען אן עלטערער ארימער בחור. האט דאס אויף איהם אן איינדרוק געמאכט. און ווען ער האט מיר באגעגענט אויף'ן פיקניק, איז ער בעצויבערט געווארען פון דער פערנאנ־גענהיים.

ווער קען וויסען ?

וועגען דעם נעקסטען חתן איז ווידער ניטא וואס צו דער־צעהלען. איך האב זיך מיט איהם געזעהן נור איין מאל און איך געדיינק אפילו נים זיין פנים. דערנאך האב איך ווידער געהאט א געוועזענעם ישיבה בחור. וועגען דעם איז שוין יא כדאי צו דערמאנען.

ער איז געווען א בחור פון א יאהר פערציג, א גרויסער למדן און א קליינער פארדיענער. ער האט געארבייט ביי הייזקעס, און ער פלעגט זיך באר מיר באריהמען, אז ער ארבייט ראיעל, „סלאו אבער ראיעל" — אזוי פלעגט ער מיר זאגען צוואנציג מאל אן אבענד. דאס האט פשוט געהייסען, אז ער קען קיין לעבען ניט מאכען. פון דעסטוועגען איז ער געפעלען געווען אלע מיינע שדכנ'טעס — מיין שוועסטער מיט איהרע שכנות.

ער האט געהאט א ליעבליכען כאראקטער און א ווייכע, אנגע־נעהמע שטימע אין ריידען; ער פלעגט זיך פראבעט אריינ'גנב'ענען צו יענעם אין הארצען. ווען ער וואלט געווען א פעדלער וואלט ער מסתמא געהאט א כך קאסטימער צווישען ווייבער. אבער צו ביזנעס האט ער נים אנגעהויבען צו טויגען.

קורץ, מיין שוועסטער האט געפלאנעוועט, אז זיא וועט קריגען א פאר הונדערט דאללאר. מען וועט מאכען עפעס א שפיקעל־סטארע, און אונטער מיין השגחה וועט ער זיין „אלל רייט".

ער פלעגט ארויפקומען אלע אבענד ענטוועדער צו אינז אדער

ער מאכען שפּאַס עפּעס אַזוי וויא ער וואָלט שוין לאַנג געוועזן איהר אייִדעם, און אפילו דאַן וואָלט דאָס אויך ניט געפּאַסט: ער פלעגט איהר נעהמען געאָרימט, האַסטיג שלעפּען איבער'ן שטוב און זינגען צו איהר. איין מאָל האָט ער איהר זאַגאַר אַ שנעלל געטהאָן אין נאָז. זיא האָט זיך פאַרשעהמט, און ער האָט זיך געקייקעלט פון געלעכטער. איך האָב זיך געקלעהרט, אַז ער איז אַ ביסעל אַ צודרייטער, אָבער אַזוי איז ער געוועזן אַ אינטערעסאַנטער יונג. ער איז אַלעמען גלייך געפעלען געוואָרען.

איין מאָל איז ער גראָד געקומען ווען איך בין ניט געוועזן אין שטוב, האָט דיא מאַמע מיט איהם גענומען ריידען פּליינע דבורים:

— איך בין דאָך אַ מאַמע. וויל איך וויסען — האָט זיא געזאָגט — וויא לאַנג לעבט אַ מענש? וואָלט זיך מיר וועלען זעהן מיין טאָכטער אונטער דער חופּה...

אַזוי האָט זיא מיר דערנאָך איבערדערצעהלט איהרע אייגענע ווערטער. וואָס ער האָט געענטפערט, האָב איך פון איהר ניט געקענט דערגעהן קיין טאָלק. איהם האָב איך שוין ניט געפונען, און מעהר איז ער שוין צו אונז ניט געקומען. עס איז קלאָר אַז דיא מאַמע, זאָל געזונד זיין, האָט אַלץ קאַליע געמאַכט. זיא האָט זיך זעהר גענומען דעם לעבען דערפון און זיך אימער געהאַלטען אין פאַרענטפערען און בעווייזען, אַז זיא איז ניט שולדיג. זיא האָט געוויינט, געגריזשעט מיך מיט מיין שוועסטער. עס האָט זיך אָבגעטהאָן מעשים.

וואָס מיט איהם איז געוועזן, פאַר וואָס ער האָט זיך צו מיר צוגעקלעפּט און פאַרוואָס ער האָט זיך פּלוצלונג דערשראָקען, קען איך ניט פאַרשטעהן. אפשר האָט דיא מאַמע איבערגעפיהרט מיט דעם וואָס זיא האָט איהם אַ נעהם געטהאָן צו האַסטיג; ווען מען וואָלט איהם געלאָזען צו־רוה, און ער וואָלט אַלץ געטהאָן אַליין, מיט זיין אייגענעם ווילען, וואָלט ער אפשר טאַקי חתונה געהאַט מיט מיר. אַ וואָס האָט ער דאָ געפונען אין מיר? קען זיין, אַז

בלויז עפליכע מאל. און די מאמע פלעגט דאך ווערען זיין אין שטוב. ווי איז דאך געווען שטענדיג אין כרעם, און אפילו עסען פלעגט מען איהר ברייננען אהין. ער האט זיך דערנאך צונעכאפט ריידען וועגען אונזער שטעדטיל, וועגען דיא פאר יאהר וואס ער האט דארטען פערבראכט. ער האט מיר געגעבען פערשיעדענע סמנים וויא אזוי איך האב אויסגעזעהן אין דער היים, וויא איך פלעג זיצען ביי'ן כרעם, א. ז. וו.

אין א פאר טאג ארום איז ער ווידער געקומען, און אזוי איז ער געווארען אן איינגעהער ביי אונז. אלע האבען געשריען אין איין קול אז ער מיינט מיר, און אזוי האט דאס טאקי אויסגעזעהן. אבער דאס איז דאך געווען גאנץ אונגאטירליך! וואס האט ער דא געפונען אין מיר? ער וואלט דאך געקענט קריגען א שעהנע מיידעל און מיט געלט אויך... ער האט אבער פארט זיך געפיהרט וויא איינער וואס מיינט צו טהאן א שדוך מיט מיר.

ער האט גערעדט וועגען ווערען אונזער בארדער, געגעבען אנצוהערעניס, אז ער זוכט א כלה וואס זאל זיין א מענש. און מיר האט ער געגלויבט ביז'ן הימעל. אלע מיידלעך, וואס ער קען, זיינען נארנישטען, האט ער געזאגט; מעהר וויא צו ספענדען געלט מיינען זיי נים. איך אבער בין א מענש מיט שכל; מיט מיר איז א פערגניגען צו ריידען, א. ז. וו. דארף מען נאך מעהר? דאכט זיך, וואס קען זיין דייטליכער?

מיר האט דיא הארץ אבער געשראקען. עס האט זיך מיר ניט געגלויבט, אז דאס אלץ איז ניט קיין חלום, אדער אז דא שטעקט ניט עפעס אן אונגליק. ווער ווייסט, אפשר האט ער א ווייב ערגעץ וואו? אין אמעריקא זיינען דאך אזעלכע זאכען קיין נאווינע ניט.

קיין איבעריגער חכם איז ער ניט געווען. אבער א מענש מיט הארץ — יא. ער האט גערעדט א סך, געזונגען א סך, אפט איבערגעגאנגען הין און צוריק איבער'ן שטוב, אזוי וויא ער וואלט מיט אונז געווען בעקאנט זעהר נאהענט. מיט דער מאמען פלעגט

— איך האָב ביי אייער מוטער א מאָל געגעסען א טאָג — האָט ער ערקלעהרט מיט א שמייכעל.

הקיצור, ער האָט א מאָל געלערענט אין אונזער שטעדטיל, און א קורצע צייט האָט ער ביי אונז געגעסען א טאָג. איך האָב דאָס ניט געדיינקט. מיר האָבען זיך צורעדט און ער האָט מיט מיר פערבראַכט כמעט דיא גאַנצע צייט. ער איז געווען דער אינטערע־סאַנטסטער מאַן אויף'ן גאַנצען פּיק־ניק און אַלע האָבען אויף איהם געקוקט.

ער האָט מיר מכבד געווען מיט סאָדא, מיט פרוכט און מיר געקויפט א באַקס קענדי. פון דיא זייטען האָבען זיך שוין גענומען שפּירען נייגעריגע בליקען און בעהאַלטענע שמייכלען. איך האָב זיך געקענט פאָרשטעלען וויא מען ציהט זיך פאַר דיא ארבעל און מען שושקט זיך:

— קוקט אויף פעגגי'ן! וויא קומט זיא צו אזא וואזשנעם יונג!

איך האָב ניט געוואוסט וואו דיא אויגען אהין־צו־טהאָן. מעהר פון אַלץ האָב איך זיך געשעהמט מיט דער באַקס קענדי, עפּעס אזוי וויא דאָס וואָלט געווען א גע'גנב'עטע. און דער גאַנצער יונגער מאַן מיט זיין שעהנע פיגור און געזיכט און מיט זיינע שעהנע קליידער האָט מיר אויך אויסגעדוכט אזוי וויא איך וואָלט איהם גע'גנב'עט ערגעץ וואו. וויא קומט אזעלכער צו מיר? איך האָב זיך געפיהלט וויא א בעטלער אין א גאָלדענעם זייגער...

ער האָט מיר געזאָגט, אז ער איז א סיילסמען עפּעס ביי פויר־ניטשור, און דערנאָך האָב איך געהערט פון אנדערע, אז ער איז א גוטער פערדיענער.

מאָרגען אין אָבענד איז ער געקומען צו אונז אין שטוב. ער האָט דיא מאַמען גלייך דערקענט און זיא האָט געזאָגט, אז זיא געדיינקט איהם אויך. אָבער איך גלויב, אז זיא האָט זיך נור איינ־גערעדט, אז זיא געדיינקט איהם, וואָרים ער האָט ביי אונז געגעסען

וועניגסטענס אזוי. איך בין זעהר אויפגעבראכט ביי זיך; דאָס גייט ביי מיר אזוי ווייט, אז דאָס רוב האָב איך מורא א טריט צו מאַכען אין א שפּיגעל. איך זאָל ניט דערזעהן וויא ניט שעהן איך בין. איך האָב פערשטעקט מיין פּודער ניט צו קוקען אזוי אָפט אין דיא אויגען. איהר וועט פרעגען: דיא נאָז איז דאָך גאָר פערקריצט; דיא גרעססטע מיאוס'קייט רעדט זיך דאָך איין, אז זיא איז שעהן... איך ווייס. אָבער איך בין ניט אזוי, און אין דעם בעשטעהט אפשר מיין אונגליק. א מיידעל וואָס האַלט ניט פון זיך איז ניט מיידעל גענוג, ניט פּראָוויזענציעלער גענוג. מסתמא האָט עס א שייכות צו מיין גאַנצען כאַראַקטער. וועלכער גורעט אזוי דיא מאַנסבילען. א מייל פון דער פּראָוויען־נאַטור איז צו האַלטען זיך פאַר א שעהנע. מיר פעהלט דיעזע נאַטור...

איך האָב זיך פאַררעדט. וואו האַלט איך? ביי דיא הוצאות פון אינזערע צוויי רומקעס. נו, און א שיך, א קלייד קאָסט דאָך עפּעס אויך.

וואָס עלטער איך בין געוואָרען אַלץ מעהר „פּארטיקולאַר" בין איך געוואָרען. א שפּרינקעלע טאָר זיך אויף מיר ניט געפינען. אַלץ מוז אויסזעהן שפּאַגעלנייַ. אז ניט, לאָזט דאָס מיר ניט רוהען. איך גלויב, אז דאָס רוב פאַרזעסענע מיידלעך זיינען אזוי.

נאָך מיין צווייטען חתן האָב איך א קורצע צייט געפיהרט א בעקאַנטשאַפט מיט א יונגען מאַן, וועלכען איך קען צווישען מיינע חתנים ניט אריינרעכענען. ער איז פאַר מיר עד היום א רעטעניש.

איך בין מיט איהם בעקאַנט געוואָרען אויף א פּיק־ניק פון א סאָסייעטי, צו וועלכע עס בעלאַנגען פיעלע פון אונזערע לאַנדס־לייט, הגם דער נאָמען פון דער סאָסייעטי איז גאָר אן אנדערער. דיא סאָסייעטי האָט אויך א שוהל און די מאַכט דאַווענט דאָרטען. איך שטעה אזוי אויפ'ן פּיק־ניק און רייד מיט א לאַנדספרוי, קומט צו א שעהנער, הויכער, פיין־געקליידעטער יונגער מאַן, און הייסט מיר אָן מיט'ן נאָמען. איך האָב ניט געוואוסט ווער ער איז.

V

מיין שוואָגער׳ס געשעפטען האָבען זיך פארבעסערט. ער איז געוואָרען א נישקשה׳דיגער סיילסמען, הגם קיין גאנץ גרויסע בריה איז ער ניט געווען. אָבער בעללא האָט געהאט א צווייטען קינד, אויך א מיידעלע און דיא הוצאה איז געוואקסען.

זיא האָט געקליעבען געלט פאר מיר אויף נדן, אָבער ווען עס פלעגט זיך ביי איהר אָנקלייבען עטליכע דאָללאר פלעגט זיא דאָס מוזען „באָרגען" פאר זיך אליין — אויף א דרעס אָדער אויף עפּעס אין שטוב; אָדער אז ניט פלעגט א קינד קראנק ווערען, פלעגט מיין נדן צוניץ קומען פאר׳ן דאָקטאָר, און א מאָל טאַקי פּראָסט אויף רענט... אָבער געהייסען האָט דאָס, אז מען „סייווט" פאר פעננגי׳ן אויף נדן. בעללא האָט דאָס טאַקי געמיינט מיט׳ן גאנצען הארצען.

איך אליין האָב פיעל אָבשפּאָרען ניט געקענט. איך האָב געהאט ארבייט, אָבער אויפהאלטען א הויז — אפילו פון צוויי רומקעס — איז דאָך אויך קיין קלייניגקייט. מיר האָבען אלץ גע־רעדט וועגען מופען און אלץ געבליבען אויף דער זעלבער דירה אָהן א באָרדער. איך וועל אייך אויסזאָגען דעם אמת: איצט האָב איך שוין זאָגאר מורא געהאט פאר א באָרדער. וואָס עלטער איך בין געוואָרען, אלץ ווענינגער תקיף בין איך ביי זיך געווען. אז מען איז אָנגעטהאָן, צוגעפּודערט, איז נאָך א האלבע צרה. אָבער פאר א באָרדער קען מען זיך דאָך אימער ניט בעהאלטען. ער מוז אייך זעהן, ווען איהר זייט ניט אזוי פּאראדנע, ווען איהר זייט נור־וואָס אויפגעשטאנען. איך האָב אימער מורא, אז אין־דער־פריה, ווען איך בין נאָך פארשלאָפען און מיין פּנים איז פארטריקענט און געלבליך, און איך בין נאָך ניט אָנגעטהאָן, בין איך זעהר מיאוס. א שעהנערע מיידעל וועט דאָס ניט פערשטעהן. אָבער איך פיהל

אלץ, וואס מיט דיר וועט טרעפען!" אין אמת'ן אבער האב איך געווארט אויף דעם נעקסטען טאג מיט אונגעדולד. אפשר וועט פארט עפעס ארויסקומען? דאס איז געווען דער הויפט־געפיהל. עס איז אבער דערביי געווען נאך א זאך אויך. דיא שדוכים זיינען ביי מיר געווארען א גיכער „ספארט". וואס אארט מיר צי עס וועט זיך עפעס אויס'שדכן'ענען צי ניט — פלעג איך זיך קלערען — דערווייל איז א גאנצער עסק מיט א נייעם חתן; דערווייל וועל איך זיך אפשר עטליכע מאל קושען מיט א נייעם פאנספארשוין. אפשר וועט גראד דיעזען מאל זיין עפעס אן אינטערעסאנטער יונג... אבער איך פארלויף זיך אליין דעם וועג...

פון איהם גיסען שטראָמען־ווייז. אָט דורך אזא מין „צערונג" טרייבט מען שטענדיג דיא מיידעל וואָס בעגעהט דעם „פאַרברע־כען" און האָט ניט אזוי גיך חתונה. אָי, פאַרגיסט מען איהר דיא בלוט! אָי, רייסט מען איהר דיא פלייש!

ווער טהוט דאָס? אלע! בעקאַנטע און אונבעקאַנטע. איהרע בעסטע פריינד אזוי גוט ווי איהרע ערגסטע שונאים. מען לאָזט זיא ניט פאַרגעסען אויף איין מינוט, אז זיא איז אן „אלטע מויד". מען לאָזט איהר ניט אָטהעמען. טאָמער וויל זיא ביי זיך פועל'ן, אז דיא גליקען פון הייראַטה זיינען פיעל קלענער פון דיא צרות; טאָמער וויל זיא געדיינקען, אז פון הונדערט פּאָאָר פאָלק איז אפשר דאָ איינע וואָס האָט נאָך דער חתונה ניט חרטה — ערלויבט מען דאָס איהר ניט. מען פערפּויקט איהר די קאָפּ, מען פערשרייט איהר דעם מח. זי מוז זוכען א חתן, אזוי ווי א יונגער מאַן מוז אין אייניגע לענדער זיין א סאָלדאַט און געהן אויף מלחמה, צי ער וויל צי ניט.

איך האָב אלזאָ געוועלט מען זאָל מיר מעהר מיט שדוכים ניט פּייניגען. אזוי האָב איך געזאָגט, און אזוי האָב איך זיך טאַקע געטראַכט אויך. איך האָב זיך אָבער גענאַרט. טיעפער אין מיין הארצען איז פאָרט געלעגען דער שדוך־טייוועל. איך בין זיכער, אז ווען איך וואָלט מעהר קיין חתנים ניט געהאַט, וואָלט איך ניט געקענט רוהען.

טויזענדער מענשען — אפשר אלע — שפּיעלען א דאָפּעלטע ראָלע ביי זיך אין הארצען. אי זיי זאָגען זיך דעם אמת אי זיי נארען זיך. אזוי איז דאָ געווען מיט מיר. ביי מיר איז ווירקליך געווען אזא צייט, ווען איך בין פון די חתנים אויסגעמאַטערט גע־וואָרען און געגלויבט, אז איך וויל בלייבען אן אלטע מויד אויף'ן גאַנצען לעבען. איך האָב אָבער געוואוסט, אז דאָס איז נור אויף א קורצע צייט, אז מיינע נערווען זיינען פראָסט מיעד. שפּעטער, ווען איך האָב וויעדער גענומען בריינקען נאָך חתנים, האָב איך צו זיך געזאָגט: „עה, זאָל געהן ווי עס געהט. זיי גלייכגילטיג צו

אויף'ן שרעקליכסטען אופן. עס האלט אויף ביי בלוט, — און צוזאמען מיט דיא קללות און בלוטיגע פערצווייפלונגען פראגען זיך צרות דיא גרעסטע געפיהלען; און רעכטען מיטען מלחמה פערגינסטען מיר גיט, או מיר זיינען זיך ליעב און מייער און צו דיא גאנצע מהומה איז ניט מעהר וויא זיך אויס־צו־שילטען דאס הארץ א ביי־סעל, אזוי, למשל, וויא א מאשיניסט לאזט ארויס א ביסעל „פּיעב" פון זיין לאקאמאטיוו, עס זאל ניט פלאצען דער קעסעל.

ביי אידען זיינען פאראן א סך פאמיליען אזעלכע. דיא גינ־ציגסטע שוועסטער זיינען ביי אינז א מאל גראד דיא, וואס שילטען זיך אם מערסטען.

און אין עטליכע וואכען ארום האט מען מיר גענומען מוטשען איך זאל זיך זעהן מיט א דריטען שלאף. אזוי פלעגט איך מיינע חתנים געוועהנליך רופען — „שלאף".

ווען מען וואלט זיך צו מיר אזוי ניט געטשעפעט, וואלט איך זיך בערוהיגט און געפונען אנדערע אינטערעסען אין לעבען וויא א שידוך צו מאכען. אמת, דיא נאטור פאדערט פון א מיידעל או זיא זאל חתונה האבען. אבער מענשען פאדערען דאס פון איהר פיעל שטרענגער און בארמלאזער וויא דיא נאטור. עס איז אמת, או א ניט־פערהייראטע עלטערע מיידעל איז אן עלענדע באשעפעניש, וואס בלייבט אימער נאך א הבר און א באשיצער. אבער דאס עלץ וואלט נאך אלעמען נאך ניט געוועזען אזוי שרעקליך, ווען מען וואלט איהר ניט געצאילט פון אלע זייטען צו קריעגען א חתן. מען טרייבט איהר, מען יאגט איהר זיא זאל חתונה האבען. מען כהוים איהר או דעם זינגעל „אלטע מויד" איף'ן שטערען. און וואו זיא שפּעהט און וואו זיא געהט, ווארפט מען איף איהר בקיקען, וועלכע שמייסען איהר וויא בייטשען. אייניגע זיינען רחמנות־בליקען, אנדערע זיינען שפאטבליקען. וויעדער אנדערע זיינען בליקען פון פעראכטונג. עס מאכט אבער ניט אויס: שמערצען פארשאפען זיי איהר אלע. פארצייטען פלעגט מען א פארברעכער טרייבען דורך דער „צערונג". טרייבענדיג, פלעגט מען איהם פון ביידע זייטען שמייסען מיט לאנגע רוטער ביז דיא בלוט פלעגט זיך

און האָט מיר ווידער געגומען דורען א קאָפּ מיט א חתן. איך האָב געאַרבייט מעשים מען זאָל מיר לאָזען צו־רוה. אָבער הערט א מאמע, ווען דאָס קינד בעט זיך און וויינט מען זאָל איהם ניט צווינגען צו טרינקען דיא לעפעל ביטערע רפואה? אזוי האָט געהערט בעללא מיט איהרע שדכן'טעס. דיא מאמע שרייט, אז עס איז דעם קינד'ס טובה און רוקט דיא לעפעל אין מויל אריין, כאָטש צוריים זיך! אזוי איז דאָ געווען מיט מיר.

איין מאָל האָט מיין פארביטערטע הארץ שוין ניט געקאָנט אויסהאלטען. איך האָב צו מיין שוועסטער א זאָג געטהאָן מיין אלטען שטאָכוואָרט:

— וואָס ביסטו אזוי גערען מיר חתונה צו מאכען? ווילסט מ'זאָל פארגעסען וויא דוא ביסט אנטלאָפען פון דער היים?

איך האָב גלייך חרטה געהאַט. עס איז שוין אָבער געווען פארפאלען, און דיעזען מאָל האָט בעללא אָפּגעענטפערט מיט א מאָרגע גיפט:

— נו, בין איך אנטלאָפען! יאָ, אנטלאָפען! צו אכטצעהן יאָהר חתונה געהאַט! דוא וואָלסט נעבעך גאָר ניט געוועלט חתונה האָבען! וואָלט מען דיר נור נעהמען!..

— פארמאך דיין מויל, אז ניט גיב איך דיר מיט עפּעס אין קאָפּ.

— זיא וועט מיר געבען אין קאָפּ! אויך א מענש!..

אין עטליכע מינוט ארום האָט זיא צו מיר געגומען ריידען פריינדליך און איך צו איהר אויך — אזוי וויא עס וואָלט גאָר ניט געווען. אונזער ערגסטע קריעגעריי האָט קיין מאָל קיין ממשות ניט געהאַט. עס זיינען פאראן שוועסטער, וואָס אז זיי צוקריעגען זיך שטארק, צוגעהען זיי זיך אויף לאנג; א מאָל טרעפּט אז עס איז אויף'ן גאנצען לעבען. ביי אונז אָבער האָט א מחלוקה קיין מאָל ניט איבערגעלאָזען קיין איינדרוק. ווען מיר פלעגען זיך קריעגען ווער־ווייסט וויא, פלעגען מיר דערביי ביי זיך וויסען, אז מיר וועלען באלד גוט־פריינד ווערען. מען שילט זיך, מען זידעלט זיך

נפוונגט לונגען. מסתמא א „טאטש", „שווינדזונגט". זיי האָבען זיך איבערגעשראָקען און איהם גלייך גענומען שילטען פאר וואָס ער האָט דאָס פון מיר ביז אהער בעהאלטען. פאר וואָס ער האָט מיר געוואָלט אונגליקליך מאכען. זיי האָבען געשריען איך זאָל מיט איהם געהן צו א דאָקטאָר, צו א פראָפעססאָר, צו דערגיין צי איז דאָס ניט עפּעס אן אנדער קראנקהייט. און דער סוף איז געווען, אז זיי האָבען איהם אויסגעזידעלט און געמאכט א שטיקעל סקאנ־דאַל. איך האָב געוואוסט דעם אמת, אָבער זאָגען זיי, אז ער איז נאָר ניט קראנק און אז דאָס איז ניט מעהר וויא א תירוץ אום זיך ארויסצודרעהען פון מיר, האָב איך ניט געוואָלט. צו וואָס זאָל איך אליין צופּיקען מיין שאנדע? איך האָב זיך נור בײַ זיי געבעטען זיי זאָלען ניט מאכען קיין סקאנדאַלען, ניט ארויסערטיי־לען, אז ווען איך האָב שוין געקראָגען א חתן, איז ער מיט א פעהלער.

אזוי האָט זיך געענדיגט מיין צווייטער שדוך. מיט א האַלב יאָהר שפּעטער האָבען מיר זיך דערוואוסט. אז דער קאַטער האָט התונה געהאט מיט אן אנדערע, און אז ער איז געזונט וויא א דעמב. איהר קענט זיך שוין פאָרשטעלען דיא קללות מיט דיא חרטות וואָס דיא מאַמע האָט איה"ז זיין קאָפּ אויסגעגאָסען. כאָטש אין הארצען האָט זיא זיך געבעטעך געפרייט וואָס דערווייל בין איך איהרע און זיא האָט וואָס צו עסען.

איך בין געבליבען מיט א קויל אין הארצען. איך האָב זיך געפיהלט אזוי וויא מען וואָלט מיר פאר א גרויסען עולם מענשען אנגעפּאטשט און אָנגעשפּיגען אין פּנים. וואו איך פלעג דערזעהן א בעקאנטען, פלעגט זיך מיר דאכטען, אז ער טראכט ניט וועגען קיין אנדער זאך וויא וועגען דעם חתן וואָס האָט זיך פון מיר ארויסגעדרייט.

איך האָב זיך בעשלאָסען מעהר קיין שדוכים ניט צו דער־לאָזען: בעסער בלייבען זיצען איה'ן נאָכצען לעבען איידער אזעלכע בזיונות אויסצושטעהן. אזוי וועניגסטענס האָב איך געזאָגט. אָבער מיין שוועסטער האָט זיך באַלד פארגעסען וואָס עס איז געוועז,

ווען איך רייד וועגען דיא געפיהלען פון מיין חתן צו מיר; עס איז אָבער פאָרט אמת, אז ער האָט מיר געקושט, האָבענדיג מיר פיינט. דיא חיה, וואָס ליעגט אין איהם אלס מאנסביל האָט מיר געקושט, און דעם מענשען, וואָס ליעגט אין איהם, האָב איך פון זיך אָבגעשטויסען.

און אפשר, ווער ווייס? עס קען זיין, אז א מאָל האָט ער מיר א קוש געטהאָן מיט א כיון, עס זאָל אזוי גיך ניט זיין קענטיג, אז ער איז אָבגעפרעמדט פון מיר. דאָס וואָלט אפשר צוקלאַפּט זיין פּלאַן, הגם אין וואָס דער דאָזיגער פּלאַן זיינער איז בעשטאנען האָב איך ניט געוואוסט.

איין מאָל האָב איך זיך געטראַכט, אז דאָס בעסטע איז צו פרעגען ביי איהם פאַר וואָס ער איז אזוי אומעדיג. אז ניט, האָט דאָך דאָס קיין פּנים ניט געהאַט. ער זיצט אָפּט וויא אַן אבל, און מיר אַרט דאָס אפילו ניט. עס איז דאָך גלאַט מעשה גולם. האָב איך זיך געמאַכט מוטה און געפרעגט:

— איהר זייט עפּעס אומעדיג?

— ניין! וואָס אי? — האָט ער געלייקענט מיט א טרויעריגען טאָן, אום עס זאָל הייסען, דאָס ער איז טאַקי אומעדיג.

מעהר האָב איך דיעזען מאָל ניט געפרעגט. צושטעהן קען איך ניט. אָבער אויף מאָרגען איז ער ווידער געזעסען וויא א פער־טרויערטער. און איך האָב איהם ווידער געפרעגט.

— עפּעס ניט געזונט — האָט ער מיר דיעזען מאָל גע־ענטפערט.

קורץ, ער האָט מיר ביסלעך־ווייז, כלומרשט אזוי וויא ניט ווילענדיג, גענומען געבען אָנצוהערענים, אז דיא לונגען זיינען ביי איהם עפּעס ניט וויא עס בעדאַרף צו זיין. ער איז געווען זעהר א ביטרער און טאַקע זעהר א קלוגער אויך. זיינע אָנצוהערעניסען זיינען געווען קונציג איינגעוועבט, מיט שכל, מיט טאַלאַנט.

איך האָב קיינעם קיין מעשות ניט דערצעהלט; מיין מוטער און מיין שוועסטער האָב איך בלויז געזאָגט, אז ער האָט ניט קיין

מיידלעך פיהרען אליין איבער דעם עסק מיט דעם, וואס זיי ווייזען צו שמארס ארויס ווייער וארג. זיי עסען זיך אזוי איין מיט דיא אויגען אין ווייער חתן, זיי היטען אזוי זייער בעוועגונגען, אז ער פיהלט זיך עפעס אזוי וויא א געפאנגענער אונטער דער השגחה פון ווערכטער. דיא כלה'ס פערקאכטקייט (ניט אין איהם, נור אין דעם שדוך) ווערט איהם צו לאסט. ער קען דאס ניט פארטראגען. דורך דעם אליין ווערען פיעלע שדוכים צוריסען. דיא מיידלעך פארשטעהען ניט, אז א יונגער מאן וויל זיך ניט פיהלען אזוי וויא איינגעקלאמערט. איינגעבונדען אין א פאפיערעל וויא א משכון אין א „פאפען שאפ“. ואלען זיי האבען דעם אלטען כלל: איבער־גוואלט קען מען ניט געפעלען. עס איז אבער פיעל לייכטער צו געבען עצות איידער זיי אליין צו פאלגען. איך האב אויך ארויס־געוויזען צו פיעל נייגעריגקייט און ציטערניס.

מיין חתן'ס אומערינקייט האט איהם ניט געשטערט מיר אפט צו מהאן א גלעט, א קוש. א מאל פלעגט ער דערביי וואגאר א זיפץ מהאן. עס איז געווען זעהר קאמיש, כ'לעבען! ער קושט מיר, דריקט מיר צו זיך לײדענשאפטליך און זיפצט אזוי, וויא עס וואלט געווען יום כפור ביי איהם. איך האב געזעהן, אז דא ליעגט עפעס א „טריק“, אז ער שפיעלט דא עפעס א ראלע וויא אן אקטיאר; איך האב חושר געווען, אז דאס איז עפעס א תירוץ פון מיר זיך אפצורמיטעפען. מיין הארץ האט מיר געזאגט, אז דאס איז זיין מיין. אי, פאר וואס קושט ער מיר? איז, ערשטענס, האב איך דאך שוין איבען געזאגט, אז דער יצר הרע טרייבט צו קושען א מיידעל אפילו ווען מען האט איהר ניט ליעב. — ניין, אפילו ווען מען האט איהר פשיט פיינט. איך קלעהר אמאל וועגען דעם, וויא אנשטענדיגע מענער קושען א גאסען־פרוי. זיצען מיט איהר ביי איין טיש וואלטען זיי ניט געוועלט. זיי וואלטען זיך „געברי־דזשעט“ צו עסען מיט איהר צוזאמען; זיי האבען איהר ווירקליך פיינט. און פון דעסטוועגען קושען זיי איהר... עס איז מיר, נאטירליך, זעהר ניט אנגענעהם צו ריידען וועגען אזעלכע פרויען,

מיר צוגעוואוינט צו ווערען, און קען ניט. קורץ, איך האב איהם פערלארען.

ארויסגעדרייט האט ער זיך פון מיר מיט א לינען, און דיא ערשטע צייט, ווען מיין וואונד איז געווען פריש, האב איך איהם געהאלטען פאר א שווינדלער און א מערדער. אבער איצט, ווען איך בארעכען דיא גאנצע געשיכטע, האב איך צו איהם ניט. חתונה האבען מיט מיר איז איהם געווען שווער, האט ער זיך אויסגעקלערט אן אנשטעלל. אן אנדערער וואלט דען בעסער געווען? זאגען מיר אפען, אז ער וויל אפלאזען דעם שדוך האט ער, ערשטענס, ניט געהאט קיין מוטה און, צווייטענס, האט ער מורא געהאט, אז עס וועט זיך אנהויבען א „בריטש אוו פראמיס" געשיכטע און מען וועט איהם לאזען ארעסטירען. האט ער זיך געזוכט א מיטעל פטור צו ווערען אויף א פריעדליכען וועג.

ער האט אזוי געטהאן:

ער איז געקומען וויא אימער, אבער ער האט גענומען אויסזעהן אומעדיג. ער פלעגט זיצען לעבען מיר אין פארק, ווענינ ריידען, זיצען אזוי וויא פארטראכט און פארטרויערט — ניט כסדר אזוי, נור בלויז אויף פינף אדער צעהן מינוט, אבער אלץ עפטער און עפטער. ווען איך האב דאס באמערקט, איז מיר איינגעפאלען מיין הארץ. ווער קען איבערגעבען דיא טראגעדיע פון אזא מיידעל וויא איך ווען זיא געפינט זיך אין אזא לאגע. קוים וואס זיא דערלעבט א חתן צו האבען, — ציטערט זיא איבער איהם וויא א מוטער איבער א קראנקען בן־יחיד; זיא קוקט איהם רק אין דיא אויגען; זיא הערט זיך צו צו זיין אטהעם, זיא היט זיין יעדען קעהר. ווען דער חתן איז אין גוטען מוטה, איז זיא אויף'ן זיעבטען הימעל; ווען ער לאזט עפעס אראפ דעם נאז, ווערט איהר פינסטער אין דיא אויגען. „ער האט חרטה!" — טראכט זיא זיך מיט שרעק, אזוי וויא דיא וועלט וואלט געהאלטען אין אונטערגיין. זיא שלאפט קיין נעכט ניט.

מילא איך בין כאטש א רוהיגע, ניט קיין נערוועזע. אנדערע

זיי, וואס האט מיר ווען עס איז געווען. און שאס האט מיר
א מאל א פראפעסאר איבערגעוואלט א קרש געמתאן, אום צו מאכען
שפאס, צו פערשעהמען מיר. אבער ניט ריעזען ווארט קושען מיין
איך. מיין צווייטער חתן איז געווען דער ערשטער מאנסביל,
וועלכען איך האב געלאזען צוריהרען זיך מיט זיינע ליפען צו מיר.
איך ביי איהם, וויעדער, בין ניט געווען דיא ערשטע. און דאס איז
א וויכטיגער פונקט ניט דוקא ווענען אונז צווייען. נור ווענען
צעהנדלינגע מיוזענדע אנדערע חתנים־כלות אויך. א יונגער מאן
איז זעלטען אונשולדיג, און ניט נור פון קישען־זיך איז ער
אונשולדיג. זעלטען, זעלטען וועלכער יונגער מאן איז היינטיגע
צייטען אבסאלוט ריין פון תולמייכטווא. ווען עס מאכט זיך
אזעלכער, לאכט מען פון איהם. און ניט נור זיינע חברים, נור
אפילו פרויען לאכען היינטיגע צייטען אויך פון אזעלכען. ראכט
זיך עס קומט אויס אונגאטירליך: אן אונשולדיגער יונגער מאן
דאס דאך בעראכט ציהען מעהר צו זיך וויא א צולאזענער. איז
אבער אין אמת'ן פארקעהרט: דער צולאזענער איז דער בוואט,
מיט איהם אינטערעסירען זיך די מיידלעך מעהר; און דער רייגער,
שעהמעוודיגער, אמת־אונשולדיגער יונגער מאן איז עפעס אזוי
וויא א „שמענדריק" ביי זיי. ווענען א קוש טהאן א מיידעל איז
דאך שוין גימא וואס צו ריידען. אז מען איז אן „ער" מעג מען אלעס.
אז מען איז א „זיא" טאר מען קיין זאך ניט. נעהמט, צום ביי־
שפיעל, אט דאס: ער מעג אפילו האבען דיא טויזענדע כלה, וועט
דאס איהם אויך ניט שאדען צום שדוך. ער בלייבט אימער נייי
און פריש, א יחסן וויא אימער, — אזוי וויא עס וואלט מיט איהם
גאר ניט פאסירט. גאנץ אנדערש איז מיט דער מיידעל. מיט יעדען
חתן וואס זיא פיהרט זיך ארום, ווערט זיא בילליגער אויף'ן כלה־
מארק. עס איז אזוי וויא א סחורה פארלירט איהר פרישקייט, איהר
נייעקייט פון דעם, וואס קאסטימער ריהרען זיך צו איהר צו, בע־
קוקענדיג און בעטראכטענדיג איהר.

איך האב גענומען באטראכטען. אז מיין חתן סטארעט זיך צו

נים ערוואַרט. איך בין געווען צופריעדען. ער איז מיר געווען טייער און צום גליק איז מיר זיין מיידעלע אויך געווען טייער. מיר האָט זיך גערוכט, אַז איך ליעב איהר, האָב רחמנות וואָס זיא איז נעבעך אַ יתומה'לע, און אין האַרצען זיך געגעבען אַ נדר צו בעהאַנדלען איהר נאָך בעסער וויא אַ מוטער.

איז דאָך, דאַכט זיך, גוט?.. איז אָבער דער אונגליק, אַז דאָס אַלץ איז ביי איהם געווען אין קאָפּ, אָבער דיא האַרץ האָט דאָך אויך עפּעס אַ שטיקעל דעה. מיט'ן קאָפּ האָט ער טאַקי בע־שלאָסען, אַז איך וועל פאַר איהם זיין גראַד דער זאָרט ווייב וואָס ער דאַרף; אָבער זיין האַרץ האָב איך ניט גענומען, אפילו פאַר אַ „פּראַקטישען שרוך“ אויך ניט. ער האָט געפּרופט זיך איינריידען, אַז איך געפעל איהם — ניט אַז ער ליעבט מיר, וואָרים דאָס וואָלט ער זיך אפילו איינריידען ניט געקענט, נור אַז ער „גלייכט“ מיר אַלס מענש — און ער האָט זיך געסטאַרעט צוגעוואוינט צו ווערען צו מיר. איך האָב אָבער ביסלעך־ווייז גענומען פאַרשטעהן וואָס ביי איהם טהוט זיך אויף'ן האַרצען. איך האָב געמערקט אַז פון זיינע קושען פיהלט ער זיך ניט נעהנטער צו מיר, נור, פאַרקעהרט, אַז זיי דערווייטערען איהם פון מיר. אי צו וואָס האָט ער מיר ווייטער געקושט? איז דאָך דאָס קיין בעווייז ניט; קושען קען אַ מאַנסבילל אפילו אַזאַ פרוי וואָס ער האָט איהר פיינט אויך. דיא פראַגע איז נור וויא פיהלט ער צו איהר גלייך נאָך דעם קוש? מעהר צוגעבונדען וויא פריהער, אָדער פאַרקעהרט? ווען ער ליעבט איהר אָדער ווען זיא געפעלט איהם וועניגסטענס, איז יעדער נייער קוש אַ נייע קייטעלע וואָס פעראייניגט זיי; ווען זיין האַרץ קעהרט זיך אָפּ פון איהר, פיהלט זיך נאָך יעדען קוש דיא פרעמדקייט.

וואָס אַנבעטרעפט מיר, פלעגט מיר יעדער קוש מאַכען זיך פיהלען נעהנטער און טרייער צו איהם.

פאַרגעסט ניט, אַז דאָס איז געווען דער ערשטער מאַנספּאַר־

אַזוי האָט ער אָנגעהויבן מיר צו האַלטן אַרום דער טאַליע און קושען.

עלטערע מענשען אָדער יונגע הולטייעס לאַכען אָפּ פון די קושען וואָס אַ חתן און אַ כלה גיבען זיך איינע די אַנדערע. נו, עס איז טאַקי אמת, אַז שפּעטער, ווען חתן־כלה ווערען שוין צוגע־וואוינט, ליגט אין זייערע קושען אַ כח, וואָס איז נור שייך צו דער נאַטור; אָבער די ערשטע קושען פון אַן אַנשטענדיגע פּאָרעלע, וואָס מיינען חתונה צו האָבען, די ערשטע קושען, ווענינגסטענס, האָבען אין זיך אַ ריינערען זאָרט ליידענשאַפט. דאָס קושט זיך אַ חבר מיט זיין לעבענס־חבר'טע, ניט נור אַן „ער" מיט אַ „זיא". אַזוי, ווענינגסטענס, פיהלט אַזאַ מיידעל וויא איך. אָה יענע קושען! מיין האַרץ איז געווען אָנגעגאָסען מיט פרייהייט צו איהם, מיט אַ מאָראַלישען גליק איז זיא געווען אָנגעגאָסען. הייליגע מינוטען זיינען דאָס געווען. אָט דאָס אַלץ האָבען מיינע קושען אויסגעדריקט.

הייסט דאָס דען ניט קיין ליעבע? איך ווייס אַז פערליעבט (וויא מען פאַרטייטשט געוועהנליך דעם וואָרט) בין איך אין איהם ניט געווען. אָבער ניט־ליעבע קען מען דאָס אויך ניט רופען. פיעל־לייכט פעהלט אַ וואָרט אין דער שפּראַך...

און מיט איהם וואָס איז געווען? איך האָב צופיעל פון מיין שיקזאַל ניט געפאָדערט.

אַרומנעהמענדיג און קושענדיג מיך פלעגט ער מיך רופען „טהייערע מיינע", „מיין בעשערטע", „מיין גליק"; ער פלעגט צו מיר שווערען אַז מיר וועלען לעבען וויא אַ פּאָר טייבעלעך, און אַזוי ווייטער... דאָס האָט אפילו געקלונגען ראָמאַנטיש. אָבער איך האָב זיך ניט איינגערעדט אַז דאָס איז טאַקי אַזוי. קושען זיך, האַלזען זיך און ריידען ליעבעס־ווערטער הייסט דאָך נאָך ניט אַז מען איז דווקא פערליעבט. עס האָט נור געהייסען אַז איך געפעל איהם אַלס אַ פרוי פאַר איהם און אַלס אַ מוטער פאַר זיין קינד. אַז מיר וועלען זיך זיין טריי און איבערגעגעבען, אָבער ניט אַז ער איז פאַרגאַפט, בעצויבערט. אָבער, וויא געזאָגט, צופיעל האָב איך

אי דאָס איז אַ מאַנסבילל, אי עפּעס אזוי וויא אַ קרוב. אַ פרעמדער מאַנסביל איז אייך אימער טריפה, פערבאָטענע פרוכט; און דאָ ערלויבט מען אייך פּלוצלונג מיט איהם אויסגעהן, זיצען אליין אין פּארק אין דער פינסטער, קושען זיך; און צו דער זעלבער צייט איז דאָס אַ טרייער פריינד, אַ בְּרודער, איינער וואָס וויל זיך בעהעפטען צו אייער משפחה, עפּעס אזוי וויא אַ נייער זוהן בּיי אייער מוטער, אַ ברודער צו אייער שוועסטער... דיא הארץ צאַפּעלט זיך צו דעם פאַרבאָטענעם פרוכט, צום מאַנסבילל, צו אייער בעשיצער, און די זעלבע הארץ ציטערט מיט אַ צערטליכערען געפיהל, מיט אַ גן עדן׳דיגע פריינדליכקייט צו אייער מוטער׳ס נייעם זוהן, צו אייער שוועסטער׳ס נייעם ברודער... וויא־זשע וועט איהר דאָס אַלץ רופען? זאָל זיין אז דאָס איז ניט דיא אמת׳ע ליעבע. ווי־זשע דען רופט איהר דאָס? דיא הארץ איז פּאָרט נִיט דיא זעלבע וויא געוועז...

ביסלעך־ווייז האָט ער בעקומען מוטה אַ גלעט צו טהאָן מיין האַנט. דערביי איז ער פאַרשעהמט געוואָרען, און איך נאָך מעהר. דיא הארץ האָט ביי מיר גענומען קלאַפּען אזוי האסטיג! און וויא ער האָט אזוי געהאַלטען אין ריידען צו מיר וועגען דיא פּלענער אויף דער צוקונפט, האָבען זיך איהם גענומען פּלאָנטערען דיא ווערטער. עס איז אָבער באַלד איבערגעגאַנגען. אין אַ פּאָאָר טאָג האָבען מיר זיך צוגעוואוינט צו האַלטען זיך פאַר דיא הענט און אַנדערש פּלענען מיר שוין ניט זיצען.

דיעזע אָנריהרעניס פון זיין האנד אָן מיינע האָט ווידער אַ נייעם לעבען אין מיר אריינגעזועצט. דאָס איז ניט געווען בלויז דיא נאָהענטקייט צו אַ מאַנסבילשע לייב. ניין, דער עיקר איז געווען דיא נאָהענטקייט צו א י ה ם, מיין בעשיצער, מיין חבר. ווער קען דאָס געפינען ווערטער איבערצוגעבען וואָס דאָס בעדייט אין דעם לעבען פון אַ מיידעל! ער איז מיר געוואָרען טהייערער יעדע מינוט, ראכט זיך.

אויב דאָס מוז הופא זיין א מיטפּער, ברענגענדיגער געפיהל, א מין כשוף, דאן איז דאָס קיין ליעבע ניט געווען. אָבער אין הארצען האָט זיך ביי מיר פּאָרט געפיהלט א ווארימע נאָהענטקייט צו איהם.

דיא הארץ פון א מיידעל, ווען א יונגער מאן הויבט צו איהר אָן צו ווייזען פריינדליכקייט, איז נאָר ניט דיא זעלבע הארץ וויא פריהער. א גרויסע ענדערונג קומט דאָרטען פאָר. זיא ווערט נאָר אַן אַנדער מענש. דיא מיידעל, און דיא גאנצע וועלט ווערט נאָר אַן אַנדער וועלט אין איהרע אויגען. איך מיין, נאַטירליך, ווען דער יונגער מאַן איז צו איהר פריינדליך ניט גלאט אזוי זיך, נור אַז צווישען זיי הויבט אָן צו וואקסען אַן אמת'ע חבר'שאפט. איך וויס ניט אויב מענער קענען דאָס נאָר פארשטעהן, מיידען זיי זיינען זעהר זעלטענע, מיידען זיי נויטיגען זיך אין איטיצען, מיט וועמען זיי קענען ריידען ווי מיט אַן אייגענעם. א מיידעל'ס הארץ איז אָבער א י מ ע ר עלענד, אפילו ווען זיא האָט ארום זיך א גוטע מאמען מיט דיא בעסטע שוועסטער. דיא נאטור האָט געמאכט, אַז דיא פרוי זאָל זיך נויטיגען אין דעם מאנספּארשוין'ס שטיצע און נאָך דעם בייגקט זיא אימער. אָהן דעם פיהלט זיא זיך אלע מאָל וויא א פארוואָגעלטע. דאָס איז איינס.

א צווייטע זאך איז וואָס דער מאנסביל איז פראנק און פריי און די פרויענצימער — ניט. ער רוליעט, האָט אלערליי קאָמפּאַניעס, און זיא איז פארשפּארט אין שטוב און אין שאפ. ווען זיא ערלויבט זיך ארויסצוגעהן אליין, צו פארברייננגען אַן אָבענד מיט אינבעקאנטע, איז זיא שוין אין געפאהר; און צי יאָ אין געפאהר צי ניט אין געפאהר — בעריידען בערעדט מען איהר מיי־זויי־סיי... זיא דארף זיך רק היטען; רק זיא טאָר ניט; רק זיא מוז זיין ארומגעצאמט. זיא לעבט וויא א מאַנאַשקע אין א קלויסטער.

דעריבער ווען זיא האָט שוין א חתן און ער רעדט צו איהר וויא א זעהר נאָהענטער פריינד, כאפּט זיא זיך צו דיעזע פריינדשאפט צו מיט א זשעדנעקיים.

וואָס איז א חתן? אי ער איז א פרעמדער אי אַן אייגענער.

מיר מיט שכל און מיט א טאלק, און ער האט גלייך געזאגט, אז ער זוכט ניט קיין נדן און אז אויב ניט קיין שעהנע מאכט איהם אויך ניט אויס, נור דיא כלה זאל זיין א גוטע בעל הבית'טע און א גוטע, — דאס הייסט גוט צו זיין קינד.

ווען מיר האבען זיך באגעגענט, האט ער רעם געשפרעך געפיהרט זעהר קלוג, און איך האב געקענט זעהן, אז מיינע אנט־ווארטען און בעמערקונגען געפעלען איהם. עס האט אויסגעוויזען, אז ער האט אין מיר געפונען פונקט דאס וואס ער דארף, און מיר איז דער שדוך אויך געפעלען געווארען.

ער האט מיר בעזוכט גאנץ אפט. מיר זיינען פיעלע מאל זיך דורכגעגאנגען, געזעסען ביז שפעט אין פארק. קורץ, מיין שוועסטער און איהרע מיט־שדכן'טעס האבען געטאנצט פאר שמחה, און דיא מאמע, נעבעך, האט אי געפרייט זיך, אי געציטערט אז זיא וועט בלייבען אהן א שטיקעל ברויט.

דער חתן האט אימער גערעדט וויא א פראקטישער מענש. ער האט אפט געמאכט שפאס פון ראמאנען מיט די „ליעבעס־שמיבעס", וויא ער פלעגט דאס רופען. ער האט געגעבען אנצוהערענים, אז ווען ער וואלט געזוכט א שעהנע אדער א מיידעל מיט נדן, וואלט ער נאטירליך וועגען מיר ניט געטראכט. אבער די דאזיגע אנצו־הערעניסען זיינען געווען געמאכט זעהר פערשטעלט און איידעל. בעליידיגען זיך פון זיי איז ניט געווען קיין אורזאכע. און דערצו בעליידיג איך זיך איבערהויפט ניט גיך. ער פלעגט זאגען, אז איך געפעל איהם מיט מיין כאראקטער און מיט מיין פערשטאנד, און אז ער איז זיכער דאס מיר וועלען צופריעדען זיין איינער פון אנדערען.

דאס אלץ האט אויף מיר געמאכט א זעהר גוטען איינדרוק. אויף מיין געלאסענעם, שטילען שטייגער, האב איך זיך געפיהלט גליקליך.

האב איך איהם געליעבט? אז מען וויל, קען מען זאגען אז יא. עס ווענדט זיך נור וואס איהר מיינט מיט דעם ווארט „ליעבע".

האט ער ניט אויפגעהערט קלאפען און נאגען, ביז דיא שיסעלע איז כמעט געבליבען ליידיג. און גווי קנאקענדיג און פלוידערענדיג, האט ער פלוצלונג א פרעג געטהאן:

— מאקי איזה האט פיער הונדערט דאללאר? מיכעלס נאווויק וואגט, או איזה האט פיער הונדערט דאללאר.

איך האב געשוויגען, און געקוקט איהם אין דיא אויגען, כלומר'שט מיט א באוואונדערטען בליק, אום זיך ארויסצודרעהען פון צו ענטפערען: אבער ער האט אפילו ניט געהאט קיין אינטערעס צו דערווארטען זיך אויף מיין אנטווארט. ער האט ווייטער געגעסען פאלטען וויא א מיל.

מיכעלס נאווויק און מיין שוועסטער האבען געוואוינט אין מיכעלס נאווויק'ס הויז. ווען זיי האבען שוין מעהר קיין געלד ניט געהאט צו ווארטען, זיינען זיי צוריק אריינגעקומען אין מיין שוועסטער'ס רומס. דא האט דיא מיכעלס נאווויק געזאגט אזא חכמה:

— זעה נור וויא גאהענם זיי זיצען איינער צו דיא אנדערע! זעה נור וואס פאר א גוט לעבען! ס'נעהמט אויף א נאגג, כ'לעבען! ווען מיר וואלטען געקומען א ביסעלע שפעטער וואלטען מיר זיי געפונען נאך נעהענטער...

און זי האט מיין שוועסטער געגעבען א געפערלעכען וואונק, וועלכער האט געשמעקט ניט נור מיט אידיאטיזם נור אויך מיט אן אונאנשטענדיגען אנצוהערעניס.

איך און דער חתן זיינען ווידער רויט געווארען וויא בוריקעס. מען האט געפרעגט, גע'חכמה'ט זיך, ביז ער איז אוועקגעגאנגען. ווען מיכעלס נאווויק האט פאר זיין אוועקגעהן ביי איהם געפרעגט, ווען ער וועט ווידער קומען. האט ער געזאגט אז אין א פאאר טאג ארום. אבער מעהר האט מען איהם ניט געזעהן.

דער צווייטער חתן איז געווען מעהר מענש. ער איז געוועזען א יונגער אלמן מיט א קינד, און ער האט געזוכט א בעל־הבית'טע. ער איז געווען א קאטער ביי פענטס און האט געמאכט סטעדי ארבייט. איידער ער האט מיר געזעהן, האט ער אלץ אויסגעפרעגט וועגען

וויא א האמער, אבער ער איז נאך געווען מעהר פערשעהמט וויא איך, און איך האב זיך בערוהיגט פריהער וויא ער. ער איז געזעסען און געקוקט דורך׳ן פענסטער וויא א גולם.

דיא האאר זיינען ביי איהם געווען געשארען אין א הויכע „פאלקע"; זיין קאפ איז פון הינטען געווען גרויס, קיילעכדיג, און וויא איך האב איצט אויף איהם אזוי געקוקט איז ער מיר געווען זעהר העסליך. איך האב איהם פיינד געקראגען און דיא פיינדשאפט האט זיך צו מיר אין הארצען געצויגען פון זיין „פאלקע" — אזוי האט זיך מיר אין יענער מינוט געדוכט.

וויא א פערגליווערטער איז ער געזעסען. עס איז מיר געווען שרעקליך אונאנגענעהם. איך האב ניט געוואוסט וואו זיך אהין־צו־טהאן. ווען איך וואלט געקענט, וואלט איך אנטלאפען געווארען.

ענדליך האב איך זיך געמאכט הארץ און געזאגט מיט א שמייכעל:

— מיר זיצען טאקי וויא שעהמעדיגע חתן־כלה. מען וויל דאך מסתמא, אז מיר זאלען זיך דורכריידען.

דא האט ער פלוצלונג א ווארף געטהאן זיין קיילעכדיגע קאפ אויף הינטען און ארויסגעזעצט מיט א קוויטשעדיגען געלעכטעריל:

— ראט׳ס רייט! וויא שעהמעדיגע חתן־כלה — האט ער זיך אבגערופען — דאט׳ס איט! כא־כא־כא!

און איין מאל האט ער אויפגעעפענט זיין מויל, האט זיא זיך שוין ביי איהם ניט צוגעמאכט. ער האט זיך אוועקגעלאזען ריידען און טאלקעווען וויא א קאלאקאטקע.

וואס האט ער מיר ניט אויסדערצעהלט! גערעדט האט ער אבער נור וועגען זיך אליין, געריהמט זיך, בעקלאגט זיך, סתם געפלאפעלט. וועגען מיר האט ער ניט גערעדט.

ער איז געווען א קאסטאם פעדלער, אבער איך האב געקענט זעהן אז ער מאכט קוים א לעבען פאר זיך אליין. וועגען אויפ־האלטען א הויז האט גאר קיין רייד ניט געקאנט זיין.

אויף׳ן טיש איז געשטאנען א גלעזערנע שיסעלע מיט ניס,

IV

מיין ערשטער חתן איז געווען א נארישער. איהם איז איי־גענטליך ניכט וואס צו רערמאנען. און דאך וועל איך איהם קיין מאל ניט פארגעסען; אפשר איז דאס. ווייל ער איז געווען מיין ערשטער חתן. איך געדיינק איהם אזוי. צום ביישפיעל, וויא איך געדענק דיא ערשטע הוט וואס איך האב געטראגען, אדער דיא ערשטע וואיינונג וואס מיר האבען געהאט אין אמעריקא.

ער איז געווען א מענש אהן א ברעקעל כאראקטער. ער האט גאר ניט געהאט אין זינען איצט א שרוך צו מהאן; נור דיא ווייבער זיינען צו איהם צוגעשטאנגען, און ער האט קיין מוטה ניט געהאט זיי צו זאגען, אז זיי זאלען איהם ניט דרייען קיין מוח. אזוי האבען זיי איהם ארייגגעשלעפט, ביז ער איז געקומען מיר זעהן.

דער הויפט־קאמאנדיר אין דער פאליטיק, וואס דא איז אנ־געפיהרט געווארען, איז געווען מיין שוועסטער'ס א שכן'טע, א פרוי מיט'ן נאמען מיסעס נאוויק. זיא איז געווען א גרויסער נאר. דיא נארישקייט איז ביי איהר געווען אויסגעגאסען אויפ'ן פנים און פראסט געדונען איבער איהר נאז. פאר א בלאק וואלט איהר דערזעהן, אז דא געהט א נאר. זיא איז אבער געווען א קאבלעפעל, א ווינדמילל, א בראנר. וואו זיא האט דעם חתן אויס־געטראצט, וויים איך ניט — אבי זיא האט איהם געבראכט צו שלע־פען אין מיין שוועסטער מיט דיא אנדערע שכן'טעס האבען זיך געקומען צו איהם. קורץ, מיר האבען זיך געזעהן, ביי מיין שוועסטער אין הויז. און מען האט אונז ביידען איבערגעלאזען אליין, מיר זאלען זיך דורכריידען.

ווען מיר זיינען געבליבען אויג אויף אויג, זיינען מיר ביידע געווארען רויט וויא בוריקעס. צום ערשטען מאל אויף מיין לעבען בין איך געזעסען לעבען א חתן. דיא הארץ האט ביי מיר געקלאפט

אין אמת'ן בין איך ציכטיגער און ריינער וויא זיא, און איך טהו זיך אן מיט מעהר געשמאק אויך, אבער וואס העלפט דאס? ווען זיא זאל אנטהאן אן אלטע זאק אויפ'ן קאפ, וועט דאס איהר אויך פאסען, — דאס הייסט עס וועט איהר צוגעבען פרויען־רייץ. און איך מעג זיך אויספוצען וויא א פרינצעסין, וועט דאס מיר אויך ניט העלפען. איך בין אזוי שולדיג אין דעם, אזוי וויא איך בין שולדיג וואס מיין נאז איז צו דין און צו שמאל. אבער בעללא מיינט, אז איך בין יא שולדיג, און זיא מוטשעט מיר רק מיט איהרע אנצוהערעניסען, אז איך דארף וויסען וויא צו געפעלען, אז איך קלייד זיך ניט ריכטיג, אז איך שטעה ניט גוט, געה ניט גוט, רייד ניט אזוי, קוק ניט אזוי.

אמאל, ווען זיא דערעסט מיר שוין צופיעל, גיב איך אויף איהר א שטילען געשריי:

— אך, לאז מיך צורוה מיט דיין מוסר זאגען! וואס ארט דאס דיר, אז איך קריג ניט קיין חתן? איך קען דיר ארויסגעבען א שריפט אז צו דיר האב איך ניט.

זיא נעהמט דאס אבער אן פאר א שטאכווארט, פאר אן אנצו־הערענים, אז זיא האט חתונה געהאט פריהער פאר מיר, און דאן הויבט זיך אן א סצענע. זי קאכט זיך, זי רופט מיר „שטילער שלאנג", זיא וויינט. איך שמייכעל אבער אהן כעס. און באלד געהט ביי איהר אויך איבער דער כעס, און זיא בעט מיר איבער מיט קושען און מיט נייע טרעהרען. דאס זיינען שוין אבער טרעהרען פון ליעבשאפט און פון דאגה פאר וואס איך בין אן אלטע מויד.

איך וועל דא ניט דערצעהלען וועגען אלע מיינע חתנים. ערש־טענס, ווער קען דאס זיי אלעמען געדענקען? צווייטענס, איז וועגען פיעלע פון זיי פראסט ניטא וואס צו דערצעהלען. אבער וועגען עטליכע וועל איך פרובען איבערגעבען, וואס פאר א מענשען דאס זיינען געוועזען און וואס פאר אן ערפאהרונגען איך האב געהאט זייענדיג זייער כלה.

שרייבט מיר זיין פּאַטעטיש. יעדעס מאל וואס עס ענדיגט זיך מיט גוטע׳ס שעהם איך זיך דיא אויגען צו ווייזען.

דיא בעקאַנטשע ווייבער, איבערהויפּט מיין שוועסטער׳ס שכנות און פריינדינען שטעכען מיר פּראַכט דורך מיט זייערע גיינעריגע אויגען... זיי מיינען אודאי מיין טובה. אבער זייערע בליקען, זייערע בליקען! זייער גיינעריגקייט. זייער זשעדנעקייט צו זעהן צו מיין גייער שדוך „גאַנץ אויף א גאַנג" פערשטערט מיר מיין לעבען. שטעל איך מיר פאָר אז א הונגעריגער זעצט זיך עסען און צוואַנציג פּאָאר אויגען קוקען אויף זיין יעדען ביסען, אויף יעדע לעפעל זופּ וואס ער נעהמט אין מויל. קען איהם דען איינגעהן דאס עסען? אַט אזוי פיהל איך, ווען איך הייב אן אויסצוזעהן מיט א חתן. עס קען זיין, אז א מאל איז דאס איינע פון דיא אורזאכען, פאר וואס פון דעם שדוך ווערט גארנישט. איך בין אביסעל נערוועז, איך פיהל זיך ניט נאטירליך. איך רייד נאָך ווייניגער און ווייז ארויס נאָך ווייניגער לעבען ווי געווענליך.

היינט האט איהר בעדאַרפט זעהן מיין שוועסטער, ווען א חתן הערט אויף צו קומען! זיא קוקט אויף מיר מיט אזעלכע טרויעריגע אויגען! און אין דיא דאזיגע טרויעריגע אויגען ליעגט אזא טענה צו מיר, אז מיר ווילט זיך אי לאכען אי שילטען איהר.

„ווייטער זיך איינגעפאלען מיט גארנישט!" זאָגען איהרע אויגען. „וואלד פאר וואס טרייבסטו ניט מעהר? פאר וואס לאזטו זיי זיך ארויסגליטשען פון דיינע הענט? פאר וואס האסטו ניט רחמנות אויף זיך און אויף מיר?"

ווען בעלא דערוועהנט א קלייניגקייט אויף מיין רושעפעט ערגער אז עפּעס א שפּיינע ליעגט ניט גלאַט אויף מיין העט, ערגער ווייס איך וואס. גלעט זיא דאס אויס. און ברייגגט דאס אין ארדנונג מיט אזא מינע, אזוי ווי זיא וואלט זאָגען:

„וואס איז דער חידוש, אז מענער קלעפּען זיך צו איהר ניט! ווען זיא וואלט געגאַנגען ווי א מענש, ווען זיא וואלט מעהר אכטונג געגעבען אויף זיך, וואלט זיא נאָך אנדערש געקלעפּט!..."

גאָר־ניט מיט גאָר־ניט. נור א מאָל פלעגט פון דעם יא ארויסשפּראָ־
צען א שרוך. אנדערע שרוכים האָבען זיך מיר געמאכט אויף אַן
אנדער ארט. אָבער פון די אלע שרוכים איז אויך גאָר ניט ארויס־
געקומען.

איך בין שוין צוגעוועהנט צו דעם. איך האָב שוין געהאט א
פּאָאר ראָמאַנען אויך. איך האָב דורכגעמאכט גענוג הארץ־
קלעמעניש מיט בלוט־פערגיסונג. היינט ווען עס קומט א נייער
חתן, באגעגען איך איהם מיט אַן אינערליכען שמייכעל. איך וויים
אז דיא נעשיכטע האָט קיין ממשות נים. אָבער — איהר וועט מיר
גלויבען? מיך אינטערעסירט דיא קאָמעדיע גופא. איך האָב ליעב
צו זעהן וויא אזוי דער נייער קאָסטימער וועט זיך נעהמען פאר דעם
דושאב, וויא אזוי ער וועט שפּיעלען זיין ראָליע, וואָס פאר א זאָרט
מענש דאָס איז. עס איז עפּעס אזוי וויא איך וואָלט לייענען א
נייע סקיצע, א נייעם כאראקטער־בילד. „א נו, לאָמיר זעהן וואָס
דאָס איז פאר א העכט!" קלעהר איך מיר, און ווארט מיט אונגע־
דולד, אז מיר זאָלען בלייבען אליין, אום צו זעהן וויא ער וועט זיך
שעהמען, וויא אזוי ער וועט זיין שעהמעדיגקייט אראָפּווארפען פון
זיך, וואָס ער וועט זאָגען, וואָס פאר א כאראקטער ער וועט ארויס־
ווייזען.

איך וועל ניט לייקענען פאר אייך אז איך האָף יעדעס מאָל, אז
עס וועט עפּעס פאָרט ארויסקומען, אז איך וועל חתונה האָבען און
זיין א פרוי וויא אלע פרויען. אָבער מיט דער האָפנונג איז דורכגע־
מישט א פערצווייפלונג — א פערצווייפלונג מיט א טרויעריגען
שמייכעל. איך וועל פון אייך אויך ניט פארבאָרגען, אז איך אינטע־
רעסיר זיך מיט יעדען נייעם חתן וויא סתם מיט א מאנסביל. דער
געדאנק, אז איך געה זיך מיט איהם זעהן אלס זיין כלה, רייצט מיר
אלס א פרוי. א מאָדנע נייגיריגקייט שטערט ראן מיין רוה. איך
פיהל זיך פאָראויס אלס א שעהמעדיגע כלה און דיא שעהמעדיגקייט
איז מיר מאָדנע געשמאק. אָבער דער שרוך ענדיגט זיך און אין
הארצען בלייבט א וואונד. יא, גענוג בלוט האָבען דיא דאָזיגע

ריטוען ארט ראָבען ווי סין איהר געהערט אפשר הונדערט מאָל, אז איהר געוויסען לאָזט איהר ניט רוהען פאר וואָס זיא האָט חתונה געהאַט פריהער פאר מיר. אז איהר קריינקט זעהענדיג וויא איך ווער עלטער אין עלטער און עס מאַכט זיך אַלץ ניט קיין חתן פאר מיר.

זיא האָט דערצעהלט וויא זיא קלייבט אייף נרן פאר מיר, און ווי זיינען צוספּאַלצען געוואָרען דאָס הערענדיג. דער אמת איז, אז זיא האָט זיך בלויז געקליבען צו קלייבען; זיך געקליבען און געקליבען און מיין קלייבען זיך איז דאָס געבליבען. געמיינט האָט זיא דאָס אָבער מיט'ן גאַנצען הארצען. מעהר ניט זיא האָט זיך צופּיעל בעריהמט מיט דעם — צו פיעל און צו פרית.

— אפשר ווייסט איהר עפּעס פון א גוטען יונגען־מאַן? — פלעגט זיא ענדיגען איהר הארץ־אויסגיסענים — זיא איז דאָך אזא גוטע, אזא נאָלד. זיא וועט א מאַן גליקליך מאַכען.

דיא ווייבער האָבען זיך פאַראינטערעסירט. און ביסלעכווייז איז ביי זיי געוואָרען א געיעג, א מין פארוועטענים, ווער עס וועט קענען פאַר מיר א חתן געפינען.

עס איז אַן אַלטע מעשה, אז יעדע פרוי איז אין הארצען א שדכנ'טע; נו, האָט זיך אין דיעזע פרויען צופלאַקערט דער שדכנ'ישער גייסט. זיי האָבען געאַרבייט אויף אַלע כלים, זוכענדיג א חתן פאַר מיר. פיעלע קאָמישע זאַכען זיינען דערביי ארויסגעקומען. א זאָנדערבאַרע קאָנקורענציע האָט זיך צווישען זיי ענטוויקעלט. איינינע האָבען זיך צוקריעגט און געוואָרען אויף מעסער צוליעב דעם. אָבער אז איך וואָלט וועלען אַלץ אויסשרייבען וואָלט קיין פּאַפּיער ניט געקלעקט.

א פּאָר יאָהר זיינען אוועק. מיין שוועסטער האָט געטיפט, אָבער וויעדער ניט ווייט פון אונז. אויף איהר נייער דירה איז געווען דאָס זעלבע. אין אַזוי איז דאָס געגאַנגען כסדר... דאָך — מען קען אפשר מיינען, אז איך האָב זיך געזעהן וועניגסטענס מיט עטליכע חתנים א וואָך. נו, אַזוי ווייט האָט דאָס ניט געהאַלטען. דאָס ריב איז פון דיא קאָמעדיע רייד מיט דיא קאָבענישע ערויסגעקומען

אבענד, פלעג איך אויף מארגען דעם גאנצען טאג בייגקען נאך איהר.

בעללא האט שוין ניט געדארפט נייהען איהרע ראפערס. איהר מאן האט זיך בעפרייט פון זיין „בעל־טובה" דעם אנקעל'ס שטיפ־זוהן, האט ער פארדיענט פיעל מעהר. ער האט געמאכט א נישקשה'דיגען לעבען. ביי איהר אין שטוב פלעגט זיין אימער פול מיט שכנות. אלע האבען זיך געקלעפט צו איהר און צו איהר בייבי. פרויען האבען ניט ליעב א פרוי, וואס איז פערקאכט אין מענער און וואס מענער זיינען פארקאכט אין איהר. קיין כלל איז דאס אבער ניט. זעהר אפט איז דאס פונקט פארקעהרט; עס טרעפט, אז אזא פרוי האבען זיי גראד ליעב. מיין שוועסטער האט געהאט מזל צו ווייבער אזוי גוט וויא צו מאנסבילען. איהר וווייבליכקייט האט דיא ווייבער געצויגען צו איהר אזוי ווי קליינע מוזיקאנטען ציהט צו גרויסע. דער קלעזמער פערגינט דעם קינסטלער טאקע ניט, אבער רייבען רייבט ער זיך ארום איהם פארט. אזוי איז געוועזען מיט דיא ווייבער, וואס זיינען בעקאנט געוועזען מיט בעללא'ן.

און מיט מיר איז א פארקעהרטע געשיכטע. איך אינטערעסיר פרויען ניט. זיי לויבען מיר, זיי רופען מיר „גוטע", „דימענט", „א מענש אהן א גאל". אבער ליעב האבען צו פארברייינגען מיט מיר — דאס ניט. ראכט זיך, איך פארשטעה דיא וועלט מעהר. נו, האט מען ליעב מיט מיר זיך אן עצה צו האלטען. גישט מעהר. אזוי אבער דארפען זיי מיר ניט. איך לאנגווייל זיי.

הינטער דיא אויגען בעריידען דיא ווייבער בעללא'ן; זיי מאכען פון איהר א בארג אש; זיי לאכען פון איהר פלאפלעריי. אבער אין דיא אויגען זיינען זיי מיט איהר דיא בעסטע פריינד און אין אמת'ן האט זיא טאקע ביי זיי חן.

ביי איהר איז וואס אויפ'ן לונג דאס אויפ'ן צונג: זיא פלא־פעלט אלץ גלייך ארויס. נו, האט זיא יעדע שכנה בעזונדער פאר־טרויט אלץ וואס טהוט זיך ביי איהר אויפ'ן הארצען און יעדע האט זיא פערשווארען, אז זיא זאל דאס קיינעם ניט דערצעהלען. אויף

יונגע לייט; און אז איך וואָלט שוין יאָ בעקאַנט מיט אַ יונגען מאַן, וואָלט ער מיר רעכט ניט.

איהר ווייסט מיר וואָגען, אז איך בין אַ ווילטען־הייט מיט דעם וואָס איך פֿאַרשטעה אזוי גוט מיין צרה; וואָרים געוועהנליך איז דיא מיאוס'סטע פרוי איינגערעדט ביי זיך, אז זיא איז שעהן. אַנדערע ווינטשען אז זיא איז פיל מיט חן. איך וואונדער זיך אַמאָל אליין, פאַר וואָס איך בין אזוי וועניג נעגאַרט אין זיך. און איך קום צו דעם שלוס, אז דאָס גופא איז אַ סימן, אז איך בין ניט איני־טערעסאַנט. איך טראַכט מיר אזוי: פרויען מאַכען זיך אז זיי זיינען שעהן, און מענער ליעבען דאָס אין זיי; זיי ליעבען אז זיי זאָלען קאָקעטירען מיט זיי. אַ פרוי, וואָס איז גאָר קיין קאָקעטקע ניט, געפֿעלט ניט אויס ביי קיין מאַנסביל; ער אליין מוז זיך זיין ווער ווייסט וויא ערנסט און סעריעז, געפֿעלט איהם דאָך אַ פרוי וואָס קאָקעטירט אַביסעל. איך אָבער האָב אין זיך קיין שום קאָקעט־טעריע; איך קען קיינמאָל ניט אין זיך אליין איך ניט. און דאָס מיינט מען דאָס מסתמא, ווען מען זאָגט, אז איך האָב ניט גענוג לעבען אין זיך... ניין, ניט דאָס אליין! דיא הויפטזאַך איז דאָס וואָס איך בין אזאַ שטילע. איך מיטעפּע קיינעם ניט. איך קריך ניט אין דיא אויגען. איך פאָדער קיין זאַך ניט. איך בעלייריג זיך ניט. איך בין כמעט קיינמאָל ניט אין כעס. מען האַלט מיר פאַר אַ נומע. אָבער מענער אינטערעסירען זיך גראָד מיט דיא, וואָס קריכען זיי אויס'ן קאָפּ און ווערען גיך אין כעס.

שמריק (דאָ אין אַמעריקאַ רופט מען איהם סמריק) האָט ביסלעכווייז גענומען פֿאַרשטעהן ביזנעס. און דער סוף איז געווען, אז ער איז פון זיין קאַזין אַוועק און איז געוואָרען אַ מיילכמען פאַר אַן אַנדערען. ער פלעגט אַרומגעהן איבער'ן שטאָדט און פאַרקויפען ווהייטמערודס אין סטאָרס. דאָס איז געווען נאָבדעם וויא ביי זיי איז שוין געבאָרען געוואָרען אַ בייבי, — אַ מיידעלע. דאָס קינד איז געווען מיין גאַנצער לעבען. אז איך האָב איהר ניט געזעהן אַ

א זעהר מיאוס'ע מיידעל ציהט מעהר אויפמערקזאַמקייט וויא איך. זאָל זיין אַז זיא ציהט דאָס מיט איהר העסליכקייט. אַבי מען קוקט אויף איהר. אויף מיר קוקט קיינער ניט...

עס געהט למשל א מאַנסביל איבער'ן גאַס; עס געהען פערביי הונדערטע פרויען. אויף איינע גיט ער א קוק, ווייל זיא איז שעהן; אויף א צווייטע, ווייל זיא האָט עפּעס א מאָדנעם מיאוס'ן פּנים. איך בין פון יענע ניט־קיין־מיאוס'ע־און־ניט־קיין־שעהנע, אויף וועלכע מען קוקט גאָר ניט. עס זיינען פאַראַן צעהנדליגע טויזענדע פּנים'ער וויא מיינער. עס איז אין זיי ניטאָ אויף וואָס צו קוקען. וועט איהר דען באַמערקען איין גרעזעלע פון א גאַנצע פעלד? אַזוי, בעמערקט מען ניט אַזאַ פּנים וויא מיינער...

עס טרעפט אַז מען שטעלט מיר פאָר פאַר אימיצען צום פינפטען מאָל און יענער הויבט ניט אָן זיך צו דערמאָנען, אַז ער האָט מיר שוין אמאָל געזעהן. דאָס איז ניט קיין אָנשטעל. מען געדיינקט מיר פּראָסט ניט. איך וויים דאָס גאַנץ גוט. איך בין געבוירען געוואָרען מיט אַזאַ פערפלוכטען אונאינטערעסאַנטען פּנים, אַז איך קען אויף קיינעם קיין איינדרוק ניט מאַכען.

עס פאַרשטעהט זיך, ווען איך וואָלט אין זיך געהאַט מעהר לעבען, וואָלט דאָס זעלבע געזיכט מיינע געהאַט גאָר אַן אַנדער טעם. עס זיינען פאַראַן פרויען פאַרזעהעניסען, וועלכע בעצויבערען מענער מיט זייער פייער; איך בין צו רוהיג, צו געלאַסען, צו שטיל. מען זאָגט אַז דיא מיאוס'סטע פרוי האָט פאָרט עפּעס א שמיקעלע חן אין זיך. איך האָב מורא צו זאָגען אַז איך האָב דאָס ניט. איך וואָלט זיך ווינשען צו זיין פיעל מיאוס'ער, אַבי כאָטש א טראָפּען חן צו האָבען. אָבער וואָס העלפט דאָס ווינשען זיך?...

יא, מען קוקט אויף מיר ניט; מען בעמערקט מיר ניט. אַזוי וויא איך וואָלט גאָר ניט געוועזען אויף דער וועלט. דאָס איז טויזענד מאָל ביטערער וויא ווען מען זאָל מיר באַמערקען און זיך אָבקעהרען פון מיר. אוי, וויא ביטער דאָס איז!...

איך בין צו שטיל, און דערפאַר בעקאָן איך זיך וועניג מיט

III

ווען מען האט מיר אין אמת'ן אנגעהויבן צו ריידן שדוכים, בין איך ביי זיך שוין נים געווען גענארט. איך האב זיך ניט איינגעהערט קיינע גליקען. ווענען פייערדיגע ראמאנען האב איך ניט געטרוימט. איך האב געוואוסט אז איך בין נים שיין.

איך האב שוין געוואוסט, אז קיין גאנץ מיאוס'ע בין איך אויך נים. אבער מיר דוכט אז א מיידעל וויא איך האט נאך ווענינער „משאנס" וויא פיעלע פערזעהעניסען. זיי קענען ציהען מעהר אויפמערקזאמקייט וויא איך. און דאס איז דיא הויפטזאך. צו וואס פוצען זיך פרויען? צו וואס טראגען זיי אזעלכע משונה'דיגע העטעס, קליידער? אויסצוזעהן שענער? דאס האבען זיי נאטירליך אויך אין זינען. אבער דער עיקר איז, אז זיי זאלען ציהען צו זיך אויגען. ווען איהר זאלט זעהן א פרוי אנגעקליידעט צוויי העטעס, איינע א שיינע אבער אן איינפאכע, א „שטילע", ניט קיין שרייע־דיגע, און דיא אנדערע נים אזא שיינע, נור מיט א משונה'דיג גרויסען פעדער אדער אן אנדער זאך, וואס רייסט אויף דיא אויגען, וועלען אויף דיא צווייטע זיך געפינען מעהר בעלנ'טעס וויא אויף דיא ערשטע.

פרויען האבען א כלל: אז מען ציהט אויפמערקזאמקייט דער־ציהט מען זיך צו וואס עס איז — צו א ראמאן, צו א שידוך, אדער אזוי סתם צו אן אינטריגעלע, פון וועלכע עס קען ארויסשפרינגען א פערלאבונג. נים נור א קיק אויף די דאמען, וואס קומען זיך צונויף אויף א באלל. בעטראכט זייערע קליידער, דעם ארט וויא ביי יעדע פון זיי איז פארקאמט און צונעפיקסט דיא האר: בע־טראכט זייערע שמייכלען, הנ'דלעך, דיא בליקען וואס זיי ווארפען אויף דיא מענער און איינע אויף דיא אנדערע. דאס אלץ איז א פשוטע מלחמה איבער אויפמערקזאמקייט.

וועלט; האט דאס מיר איצטער שטארק פעראינטערעסירט. קלעה־רענדיג וועגען דעם וויא דיא מאמע האט מורא איך זאל חתונה האבען און וויא דיא פינישערין לאזט דעם בעל־הבית איהר קושען, בין איך געווארען נייגעריג צו הערען וואס זיי, דיא סאציאליסטען, זאגען וועגען אזעלכע זאכען.

איך האב ליעב צו לעזען; איך האב א היבשע ביסעל געלעזען אויף מיין לעבען — אויף אידיש, ווארום קיין געבילדעטע בין איך ניט און קיין אנדער שפראך וויא אידיש קען איך ניט. האב איך גערעכענט צו געהן קויפען עפעס א ביכעל, וואו עס זאל שטעהן וואס דיא סאציאליסטען זאגען וועגען אזעלכע זאכען; האב איך זיך אבער געשעהמט, און אלץ אבגעלעגט. אייגענטליך האב איך ניט געוואוסט וויא אזוי מען פרעגט נאך אויף אזא ביכעל. וויא זאל איך זאגען? „גיט מיר א ביכעל, וואו עס זאל ערקלעהרט ווערען וואס סאציאליסטען זאגען וועגען דעם וויא צוליעב דיא שטיקעל ברויט לאזט א מיידעל צו אז איהר עקעלהאפטער באס זאל איהר קושען?" מען וואלט זיך דאך צולאכט... היינט איז דאס דען דיא איינציגע פראגע וועגען אזעלכע ענינים? איך האב א סך צו פרעגען וועגען פערשיעדענע שדוכים, למשל. וואס זאל איך דא לייקענען? דאס אינטערעסירט מיר אהן א ברעג; איך טראכט וועגען דעם גאנצע טעג. מען זיצט ביי דער ארבייט, און אין קאפ טראכט זיך און טראכט זיך...

— פאר זיך אליין וואלט איך אזוי ניט געציטערט, — האט זיא מיר פערזיכערט מיט אן אומעטיגען קול.

איך האב איהר ערקלעהרט אז זיא קען קריגען אגרעססיווא א רושאב. גע׳שמנה׳ט און גע׳שמנה׳ט מיט איהר; און זיא האט מיר פערשפראכען פון יענעם שאפ אוועקצוגעהן. אבער ביי דעם פער־שפרעכען איז דאס געבליבען. זיא האט קיין מיטה ניט געהאט. א שוואכער מענש, אהן א ברעקעל כאראקטער איז זיא געווען; ווען זיא וואלט ניט געווען אזא „באשטעקטע", וואלט זיא אפשר ניט אזוי געציטערט איבער איהר רושאב.

„פע, כ׳ארא מיאוס׳ע וועלט!" פלעג איך זיך קלעהרען און דערביי פלעג איך זיך דערמאנען אן מיין מוטער, וויא זיא וואלט וועלען איך זאל חתונה האבען און געבעך ציטערען צו בלייבען אהן א שפייזערין.

„און וואס איז מיט דיר אליין?" האב איך אמאל צו זיך געזאגט. „פאר וואס ויצסט דוא אין שאפ. בשעת דער באס זאגט זיינע כאלראטטקע חכמות? פאר וואס גיבסט ניט א ווארף דיא ארבייט און געהסט ניט אוועק מיט כעס? דוא האסט דאך ניט קיין מורא אז דוא וועסט קיין אנדער ארבייט ניט קריגען"....

דער אמת איז, אז איך האב טאקע אויך מורא געהאט טאמער געפין איך ניט אזוי גיך קיין ארבייט. טאמער געה איך אום עטליכע מעג צרער עטליכע וואכען אהן פארדיענסטען... איך פלעג זיצען און הערען דיא שרעקליכע רייד; דיא בלוט פלעגט קאכען אין מיר און איך פלעג זיך ניט ריהרען פון ארט — אויך צוליעב דאס שטיקעל ברויט! פע, א מיאוס׳ע וועלט. כ׳לעבען!

אזוי האב איך זיך צוגעוועהנט אין זיך צו זאגען דעם ראזיגען ווערטעל:

„פע, א מיאוס׳ע וועלט!"

קיין כאציאליסטען קען איך ניט. וואס זיי זאגען האב איך קיין בעגריף ניט. מען הערט אבער זיך געגוג אן פון זיי, און איך האב געוואוסט, אז זיי זיינען ניט־צופריעדען מיט דער גאנצער

פלעגט ניט פּראָטעסטירען. און אַלץ צוליעב דאָס שטיקעל ברויט!

אָבער דאָס ערגסטע איז געווען ווען ער פלעגט מאַכען שפּאַס מיט איהר פון וויטען. וואָס פאַר אַ שרעקליכע ווערטער עס פלעגט דאָס דאַן פליהען פון זיין מויל! מיט דיא פוילסטע, עקעלהאַפטסטע וויצען, וואָס מען קען זיך נור פאָרשטעלען פלעגט ער זיך איבער איהר וויצלען. זיין פאַרוועראַמטער מוח פלעגט זיך פאָרשטעלען אַלערליי אונאַנשטענדיגע זאַכען און דאָס אַלעס פלעגט ער אַרויס־ריידען וועגען איהר; זיינע זשאַבענע ליפּען פלעגען אַזש צושמאָל־צען ווערען פון תענוג. און זיא האָט דאָס אַלץ צוגעהערט און גע־שוויגען; נעהאַלטען דיא אויגען אַראָפּגעלאָזען איבער איהר אַרבייט, צונעשמייכעלט פאַרשעמהטערהייט און געשוויגען. שיער ניט גע־פּלאַצט פון בעליידיגונג, פון בזיון, פון יסורים און געשוויגען...

פון זיינע שווייניגע חכמות האָט ער נאָך מעהר הנאה געהאַט וויא פון קושען איהר, דער מיאוס'ער לומפּ. דיא אויגעלעך פלעגען ביי איהם בליסטשען און דיא זשאַבע־ליפּען פלעגען זיך אַזש בע־שמאַקעווען פון קוויקעניש.

פון אָנהויב האָב איך חושד געווען אַלץ... איך האָב זיך אָבער ערקונדיגט, אַז איך האָב אַ טעות. איך בין מיט איהר גוט בעקאַנט געוואָרען און זיא האָט פאַר מיר ניט איין מאָל אויסגערעדט דאָס האַרץ. איך בין זיכער, אַז זיא האָט מיר געזאָגט דעם אמת.

צו זיין פרוי איז ער געווען אַ טרייער מאַן, דער אַלטער הונט. אָבער וואָס האָט דאָס איינס מיט דאָס אַנדערע? עס זיינען דאָ טויזענדע מענער אַזעלכע, וואָס אין דער היים זיינען זיי מלאכים און אויסער דער היים זיינען זיי שדים. דיא גאַנצע וועלט איז דאָך אייגענטליך אַזוי...

דיא פינישערין, וועגען וועלכע איך רייד דאָ, האָט געוואוינט מיט איהר אַלטען טאַטען. זיא האָט איהם געשפּייזט און דער גערדאַנק טאָמער בלייבט זיא אָהן ווײדזשעס איז איהר געווען שרעקליך.

שליען אין שפּאַצירען איהר מיט דיא מיאוס'טע ווערטער. אז ער פלעגט איהר רופען „צוהראָכענער ציטערס״, איז שוין דאָס געווען אנשטענדיג. עפּעטער פלעגט זיין מאַסטהרנע מויל אויף איהר שיטען עחלכע רייד, אז דער פּנים פלעגט ביי מיר פלאַמען און אין דיא איינגען פלעגט מיר ווערען פינסטער פאר שאנדע. אָבער ענטזאגען האָט ער איהר ניט געמיאנט; און בּיסלעכווייז האָב איך געניכען פערשטעהן פאר וואָס. ווען זיא האָט ניט כאליע געמאַכט קיין ארבּיים פלעגט ער זיין ניט צו איהר און שטיפען מיט איהר. און ווי נאָך שטיפען! שטעלט אייך פאָר: ער פלעגט איהר קושען און האלזען פאר אלעמען אין דיא אויגען. ער האָט דאָס אלץ געטהאָן כלומרשט אויף שפּאַס; אָבער דיא אויגען פלעגען ביי איהם דערביי כאַנצען און זיינע פאַסטהרנע אָבגעהראָבענע באַקען פלעגען ביי איהם ברענען, שוין גאָר ניט אויף שפּאַס.

אין זיא פלעגט זיך געבען לאָזען! זיא האָט פראָבּט מורא געהאַט, אז אנדערשווא ווערט זיא קיין ארבּייט ניט קריגען. זיא האָט דאָס מיר אַמאָל אליין פאַרטרויט, ווען מיר זיינען געגאַנגען פון דער ארבּייט.

ער איז שוין ניט געווען קיין יונגערמאַנטשיק, דער באָס. א גראָבער נפש אין דיא עלטערע יאָהרען איז ער געווען. זיין מיאוס'ן אָבגעפּראָכענעם פּנים האָב איך שוין דערמאָנט. זיינע האָר איז געווען ברוינעדנראָה: מיטהר פון אלץ האָבען מיר געקענט זיינע ליפּען. זיי זיינען געווען ברייט, בלייך און ווייך, אזוי ווי ביי א זהאָבע. האָט איהר ווען געזעהן א שיטערע פאָר ליפּען? מיר פלעגט זיך דוכטען אז זיינע זיינען געווען שיטערע. איך האָב איהם פיינד געהאַט ווי דעם טויט. ווען ער וואָלט זיך צו מיר געפּרופּט צוריהרען וואָלט איך איהם אזא שליידער געטהאָן פון זיך, אז ער וואָלט דאַכט זיך דיא ציינער געשליבען. אָבער זיא פלעגט נור שמייכלען פאַרשעהמט, ראַנגלען זיך כלומרשט, און לאָזען זיך אַרומנעהמען, קנייפּען, גלעטען און קושען. אז איך שטעל זיך פאָר ווי זיינע אָבשטויסענדע שיטערע ליפּען פלעגען זיך צודריקען צו איהרע שעהנע באַקען, נעהמט מיר אריבער א קעלט איבער'ן לייב. זיא אָבער

סטאיעט אויף צום לעבען. אמאל פלעג איך זיך אוועקזעצען אויף אן אבענד און אויפנייהען איהר א גאנצען בארג ראפּערס. און די מאמע האט איהר געהאָלפען נייהען שמאטקעלעך פאר דער קומענדער בייבי. צו האבען אן איניקעל איז פאר דער מאמען אייגענטליך ניט געווען קיין נייעס. מיין ברודער האט שוין געהאט היבשע קינדער. פון דעסטוועגען איז זיא געווען פארטהאן אין דעם גאסט וואס מען האט ערווארטעט ביי בעללא'ן. דערביי האט זיא נור געזיפצט און געאכצעט, טאמער וועט בעללא האבען א שווערען צו־קינד־געהן; טאמער וועט דאס קינד ניט זיין קיין געזונטער, קיין געראטענער; טאמער וועט דער קינפּעט ניט אבגעהן גלאט...

בעללא האט אויסגעזעהן אזוי וויא מען וואלט איהר צושלאגען דעם פּנים; און דער נאז איז ביי איהר געווען רויט און גרעסער, אויסגעצויגענער וויא געוועהנליך, דאכט זיך. וועגען איהר פיגור איז דאך גאר ניטא וואס צו ריידען. זיא איז געווארען מיאוס. אלע שוואנגערע פרויען זיינען מיאוס, אבער בעללא איז געווען זעהר מיאוס. נור מאנסבילען האבען דאך אן אנדער מיינונג. זיי האבען גראד ליעב צו קוקען אויף אזא פרוי — אויף איהר גרויסע פיגור, אויף איהר צוקראכענעם פּנים, אויף איהר רויטען נאז. ווען איך פלעג מיט בעללא'ן ארויסגעהן א ווײלע אויפ'ן גאס, פלעגען מענער ניט קענען אפּרייסען דיא אויגען פון איהר...

כ'לעבען, שעהנקייט שפּיעלט גאר ניט אזא ראלע וויא מען מיינט. אפּט איז דאס ניט מעהר וויא אן איינגערעדטע זאך. א שוואנגערע מיאוס'ע פרוי איז ביי דער נאטור שעהנער, מעהר יחסנ'טע וויא דיא שעהנסטע מיידעל; נו, ציהט אזא פרוי צו זיך דיא אויגען פון מאנסבילען.

אין דיעזער צייט האב איך געארבייט אין א קליינעם שאפּ, ביי א ליידיעם טיילאר. מיט מיר צוזאמען האט דארטען געארבייט א מיידעל, גאר ניט קיין מיאוס'ע, נור צו דער ארבייט א קאליקע. אזא „באטשערקע" האט איהר אויף אייער לעבען ניט געזעהן. ליימענע פינגער האט זיא געהאט... דער באס פלעגט אויף איהר

זיא האָט געהערט אַ סך, רק אינצופריערען געווען, רק בעקלאָגט איהרע הויפּישע גליקען.

ווען א שדוך פאַר מיר האָט זיא געהערט ווער אָפט, געהערט, געשאַטשעט מיר, געוויסאַט און געיאָמערט. אַבער עפּעס אַ נייעס פון יאָמערען האָב איך אין איהר אָנגעהויבען צו באַמערקען.

— אַז איך וואָלט דיר התונה געמאַכט, וואָלט איך שוין גע־קענט רוהיג שטאַרבען. גענוג געלעבט אויף דער וועלט. וויפיעל איז דער שיעור? איך וויל קיינעם צו לאַסט ניט פאַלען...

— מאַמע, הער אויף צו ריידען נאַרישקייטען...

— נאַרישקייטען איז דאָס ביי דיר? ניין, מיין קינד. עס איז ניט קיין נאַרישקייטען. איך וויל ניט אַז מיין קינד זאָל צוליעב מיר פאַרזעסען ווערען. האָב התונה און זיי אַ מאַמע צו קינדער. איך וועל דיר אין וועג ניט שטעהן. איך וואָלט נור דערלעבט דיר צו פיהרען צו דער חופּה...

דאַ האָט זיא זיך צוכליפּעט און צוואויינט זיך אויפ'ן קול. דאָס האָט געטראָפען עמעצער אין עמעצער.

זיא איז געווען אַ טרייע מאַמע, אַבער עס איז געווען דיא אַלטע ברויטיגע געשיכטע: איך בין געווען איהר שפּייזערין, און זיא האָט געגעבען מורא געהאַט אַז נאָך מיין חתונה וועט זיא בלייבען אָהן אַ שטיקעל ברויט. „פע! אַ מיאוס'ע וועלט!" האָב איך זיך געטראַכט. ווען איך פלעג דאָס אַלץ באַרעכענען.

מיין שוועסטער האָט אויך אָפט געהערט וועגען שדוכים פאַר מיר; זיא איז אַבער אויך געווען אויף צרות.

קיין גרויסע בעל־הבית'טע איז זיא ניט, און אַרבייטענדיג אין דער הוים ביי דיא ראַפּערס, האָט זיא זיך קוים מיט איהר הויז־אַרבייט באַפראַוועט. זיא איז שרעקליך אָראָפּ פון געזיכט. דיא מאַמע אָדער איך פלעגען אָפט קומען איהר העלפען.

ווען זיא איז געוואָרען אויף דער צייט, איז גאָר געווען אַ רחמנות אויף איהר. אַבער אָהן דיא אַרבייט ביי דיא ראַפּערס איז איהר געווען שווער אויסצוקומען. עס האָט פשוט ניט גע־

סטארס מיט דיא סטארקיפערס, מיט דיא אלע אמעריקאנישע מאַ־רעס. זיא האט ניט אויפגעהערט צו דערצעהלען, וויא זיא האט געפיהרט איהר ביזנעס אין דער היים. מען וואלט שיער געקענט מיינען, אז זיא האט אין דער היים געהאט אזא געשעפט וויא וואנאמייקערס. עס איז איהר קיינמאל ניט מיאוס געווארען צו ריידען וועגען זיך, און אפט פלעגט זיא דערצעהלען זאכען וואס זיינען ניט געשטויגען ניט געפלויגען. אביסעל פלעגט זיך איהר פון בעגייסטערונג דוכטען אז וואס זיא זאגט איז טאקע אמת, און אביסעל פלעגט זיא פשוט איבערטרייבען און טאקע צוקלעהרען, אום איהר היימישע „גרויסקייט" וואס גרעסער צו מאכען.

דאס פלעגט מיר שטארק ערגערען. איך פלעג זיך פראסט שעהמען הערענדיג וויא זיא זאגט ליגען, דיא מאמע. אין דער היים פלעגט דאס מיט איהר פאסירען זעהר, זעהר זעלטען. זיא איז אין נאטור אן אמת עהרליכע אידענע, אהן א ברעקעל פאלשקייט.

איך האב אפט זיך געשטעלט דיא פראגע: וואס איז דא מיט איהר געווארען? און ווען איך האב דאס גוט באקלעהרט, בין איך געקומען צום שלוס, אז זיא ווערט נעבעך אלט, און אז אמעריקא האט איהר עפעס אזוי וויא צוטרייסעלט. זיא איז שוין געוועזן נאהענט צו זעכציג. אין דער היים איז זיך אלץ געגאנגען כסדר און דיא יאהרען האבען זיך מיט אמאל ניט געלאזט פיהלען. דא אבער איז זיא פלוצלינג אין א גאנץ נייע וועלט אריינגעקומען, אזוי וויא פון הימעל אראבגעפאלען. מען האט דיא פלאנצונג ארויס־געריסען פון דער ערד, וואו זיא האט געוואקסען דעם גאנצען לעבען, און איהר געבראכט אהער, קיין אמעריקא... דיא פלאנצונג איז שוין געוועזן צו אלט אום צו דער נייער ערד זיך צוצופאסען, אריינצוואוואקסען אין איהר — האט זיא שנעל אנגעהויבען פאוויא־נעט צו ווערען...

פון העלער הויט האט זיך גענומען פיהלען אז זיא איז שוין נאהענט צו 60 יאהר...

אבער אויף צו נעהמען א גרעסערע דירה וואלט זיך געפאדערט מעהר פורניטשור און מאכען בעסערע פורניטשור. מען וואלט געמוזט אויסבורגישען א שמיקעל פארלאר. או ניט וואלט מען דאך ניט געקענט האבען ארייגצוקריגען עפעס א לייטישען באורדער. עס איז אלזא נויטיג געווען א פאר דאלאר, און מיר זיינען דאן געווען וועהר געענגט. מיין שוועסטער האט געשריען, אז פורניטשור קריגט מען אויף אויסצוצאהלען; אבער דא האט זיך געמאכט דיא בילינע צווי רומס־פלעץ, בילינ און אזוי גוט — ליכטיג און ציכטיג און נאהענט צו בעללא'ס וואויטונג. איז געבליבען אויף דערווייליגע זיי צו נעהמען, און שפעטער אביסעל, ווען מיר וועלען אביסעל קומען צו זיך און איך וועל האבען אבגעשפארט א פאר דאלאר און א פאר נישקשה'דיגע דרעסעס — צו מופען און א באורדער־קוואַרטיר.

אזוי האבען מיר געמהאן. מיר האבען זיך אבער צו דיא רומס אזוי צוגעוואוינט, אז מיר האבען זיך איינפאך געפוילט צו בייטען. מיין שוועסטער פלעגט אפט זוכען אנדערע רומס פאר אונז, אבער עס איז אלץ געווען צו מהייער, אדער ניט ליכטיג גענוג, אדער צו ווייט. קורץ, מיר האבען אלץ אבגעלייגט דאס מופען און אבגעלייגט.

איך האב פארדיענט ניט שלעכט און דיא מאמע האט געפיהרט דיא הויז. קיין גרויסע שפארעדקעס זיינען מיר ביידע ניט, האבען מיר געלעבט נישקשה'דיג. דיא מאמע האט אויך געפיהלט א כך בעסער, רוהיגער ווי אין דער היים. אבער זיא האט ניט אויפגעהערט צו בייסען נאך איהר נאלאנטעריי קלייטעל און פלעגט פארווינען מיר דיא יצחרען פאר וואס זיא איז געקומען אין אמעריקא. אלץ האט זיא ארויסגעווארפען אויף מיר!

אין דער היים איז זיא געווען א סוחר'טע און דא א קעכין ביי מיר — אזוי אינגעפעהר פלעגט זיא מענה'ן. ווענען טהאן ביזנעס אין אמעריקא האט זיא אפילו ניט געוואלט הערען. קיין זאך איז איהר דא ניט געפעלען געווען. זיא האט געשאלטען דיא הינע

א נארישע מיידעל, וועלכע לאכט א סך און קלינגט וויא א גלעקעל מיט קינדערשע רייד האט א בעסערען „טשאנס“ ריי זיי וויא א געזעצטע און א קלוגע, וואס רעדט ווענינ און פערשטעהט א סך.

אמת, ווען עס קומט צו א שדוך מיט א מאן, וואס איז שוין ניט קיין אינגעלע, קען אזא מיידעל וויא איך בעסער געפעלען וויא א פלאפלערקע.

איך מיט דער מאמען האבען געוואוינט אויף א בעזונדער דירה.

מיר האבען געפונען א קליינע וואוינונג פון צוויי ריינע רומס ניט ווייט פון מיין שוועסטער, און זעהר ביליג. מיין שוועסטער האט געוועלט ניט אנדערש, אז מיר זאלען נעהמען א גרעסערע דירה און האלטען א באָרדער; און דיא מאמע האט איהר נאכגעבאמקעט. צו זיא האט טאקע געוואלט א באָרדער, דיא מאמע, צו ניט, — געשריען האט זיא אז יא. מיט א באָרדער קען מען נעהמען א גרעסערע און בעסערע קווארטיר; אבער ניט דאס איז געווען דער עיקר. זיי האבען ביידע אפען גערעדט וועגען דעם, דאס פון א באָרדער קען ווערען א חתן פאר מיר.

— אין אמעריקא איז דאס א גאנץ אפטע זאך — האט בעללא גע'טענה'ט. — טויזענדער מיידלעך האבען דא חתונה מיט באָרדערס און, חוץ זייער שאָדען, אויף פעני'ן געזאגט געוואָרען. אז ניט קען מען דאך דא טאקע פארזעסען ווערען.

— וואָ'דען? אפשר וועט דער רבונו של עולם צושיקען עפעס א רעכטען יונגען מאן.

איך פלעג זיך שעהמען, ווערען בייז, אבער ביי זיך אין הארצען האב איך אויך געטרוימט וועגען א באָרדער. איך האב געפרופט זאגאר זיך פאָרשטעלען וויא ער וועט אויסזעהן, וואס פאר א זאָרט מענש ער וועט זיין. און איך פלעג איהם נאטירליך מאָלען אין דיא שעהנסטע פארבען. איך פלעג אין מיין געדאנקען פערפאסען סצענעס וויא ער רעדט צו מיר, וויא ער אינטערעסירט זיך מיט מיר. דיא הארץ פלעגט אזש א ציטער טהאָן פון דיא ראָזיגע סצענעס. א מענש איז ניט מעהר וויא א מענש.

אייניגע וואכען, ווען זיא האט מיר דאס דערצעהלט, ווען איך קלאגטע, האב פאר א ווארט חרבנ'טע זיא איז פאר מיר געווען...

אינטערעסאנט איז געווען ווי זיא האט מיר דערצעהלט וועגען זיינע רייד צו איהר. זיא האט זיך געשטארעט אלץ צו פער־בארגען; זיא האט זיך אבער ניט געקענט איינהאלטען און האט אלץ פארגעשטעלט ווי ער האט געקלעפט צו איהר, ווי ער האט איהר געגעבען קאמפלימענטען. א שפאס כ'לעבען! אפילו פאר מיר האט זיא זיך געמוזט בעריהמען מיט דעם... זיא האט מיר איבערדערצעהלט ווי זיא האט איהם פארזיכערט, אז איך בין שענער פאר איהר און ווי ער האט נע'טענה'ט, אז עס גלויבט זיך איהם ניט, — אז קיין שענערע פאר איהר איז אויף דער וועלט נישטא. און דערביי האט איהר פנים אזוי מאדנע זיך גערויטעלט אי מיט שעמעדיגקייט אי מיט דעם שטאלץ פון א פרוי וואס האט זיעגען איבער מאנסבילען...

שפעטער, אז איך האב דאס איבערגעטראכט און איבערגע־קלערט, האב איך אלץ פערשטאנען, און זיא איז מיר מיאוס גע־ווארען. אבער מיין שנאה צו איהר האלט קיינמאל ניט אן לאנג. איך האב איהר ליעב ווי דעם לעבען. ווען איך בין געווען א מיידעל און זיא איז נאך געווען א בייבי, פלעג איך זיך ארומטראגען מיט איהר ווי מיט א ליאלקע. זיא איז מיר זעהר איינגעבאקען אין הארצען, בעללא.

געוואגט האב איך גאר ניט. איך האב ליעב צו טראגען מיין מיינונג אין זיך. מיין שוועסטער רופט מיר דעריבער „פארביסענע" און ווען מיר צוקריעגען זיך שמארק, רופט זי מיר „שטילער שלאנג": זיא ווייס אבער, אז איך פארשטעה אן עסק בעסער ווי זיא, — און מענשען פארשטעהע איך אויך. קיין נאר איז זיא ניט, אבער זיא פלאפלט אלץ גלייך ארויס, און זיא נעמט זיך ניט קיין צייט א זאך גוט צו בעטראכטען... אבער ווייסט איהר וואס איך וועל אייך זאגען? מאנסבילען האבען גראד ליעב א פרויענצימער, וואס טראכט וועניג, וואס „קאכט מיט לעבען". ווי זיי רופען דאס.

איהר זייט, וואָלט זיא געוואָרען אין כעס און געלייקענט. און זיא וואָלט געמיינט, אַז זיא זאָגט טאַקע דעם אמת. איך האָב אָבער געשוויגען. איך האָב זיך געמאַכט ניט וויסענדיג און ניט פערשטעהענדיג.

דער יונגער מאַן איז אויך ניט געווען קיין אויסגעלאַסענער, אדרבא, ער איז געווען א פיינער מאַן. אָבער וועלכער מאַנסביל אַנטלויפט דאָס פון א ווייבעלדיגע ווייבעל, וואָס שטראַהלט אויף איהם מיט איהר קאָקעטסטווא? האָט ער אויפגענומען דעם „בלאָף“, אַז זיא רעדט איהם א שדוך און ריידענדיג וועגען מיר, האָט ער פאָרטגעזעצט דיא אינטריגע מיט איהר.

ער האָט געשפּיעלט א קאָמעדיע און ווייטער גאָר ניט; זיא אָבער האָט געשפּיעלט א קאָמעדיע און זיך איינגערעדט, אַז דאָס איז טאַקע אויף צו'ן אמת'ן א שדוך פאַר מיר. אפילו ווען זיא האָט זיך געלאָזען א גלעט טהאָן, א קוש טהאָן, האָט זיא אויך געהאַט א תירוץ פאַר איהר געוויסען, אַז זיא טהוט דאָס אַלץ פון מיינ'ט וועגען. זיא סטאַרעט זיך איהם אריינצוציהען אין נעץ אריין, און איהם דאָרטען צו האַלטען ביז איך וועל קומען און איהם געפינען א געפאַנגענעם, געגרייט חתונה צו האָבען מיט מיר — אַזוי האָט עס כלומרשט געהייסען.

אַזוי האָט זיא געשפּיעלט דיא ראָלע פאַר איהר געוויסען, ביז זיא האָט אוועקגעשריעבען דעם בריעף, אַז איך זאָל קומען.

פאַר וואָס ער האָט פּלוצלינג ארויסגעמופּט פון דער שכנה און איז פערשוואונדען געוואָרען, קען איך ביי מיין שוועסטער קיין טאָלק ניט דערגעהן. ווען זיא רעדט וועגען דעם, זאָגט זיא אָן א סך ליגענס צוזאַמען מיט א סך אמת; און איהרע אויגען בלאָנדזשען ארום, און איהר פּנים ווערט רויטליך. איך רעכען, אַז עס האָט ביי זיי שוין געהאַלטען צו ווייט, אַז דיא שכנ'טע האָט עפּעס באַמערקט, און מיין שוועסטער האָט זיך דערשראָקען. קיין איינצעלהייטען וויים איך ניט. אָבער אפילו פון מיין שוועסטער'ס

איין מאָל וואָס ער צו איהר:

— וואָס האָט איהר גענומען אַזעלכע שׂונאים אונזער מיט אַזעלכע געשמאַקע ליפּען?

— איך האָב אַ שוועסטער, איז זיא נאָך מיזיענער מאָל שענער פֿאַר מיר — האָט זיא געענטפֿערט.

— נו, וואָל איך דוכטען, אַז שענער פֿאַר אייך איז זיא ניט!..

— פֿון וואַנען ווייסט איהר?

— קיין שענערע פֿאַר אייך איז אויף דער וועלט נישטאָ.

— און קיין גרעסערער בלאָפֿער וויא איהר איז אויף דער וועלט אויך נישטאָ. אָבער אָהן געלעכטער: ווען איהר וואָלט געזעהן מיין שוועסטער, וואָלט איהר געוואוסט, אַז איך זאָג אייך דעם אמת. זיא איז שעהן ווי גאָלד און ניט איז זיא... — איך זאָג אייך, אַ מענש אָהן אַ גאַל.

— און איהר זייט הפֿנים שלעכט, וואָס? — האָט ער געזאָגט מיט אַ כריטה'נעם שמייכעלע.

זיא איז צו איהם צוגעשפּאַנגען, און ער האָט געזאָגט:

— ברייננט איהר אַרויף וועלען מיר זעהן, וועד עס איז שענער און בעסער.

איך דאַרף אייך ניט דערצעהלען, אַז דיא גאַנצע געשיכטע איז געווען ניט מעהר וויא אַ „פֿלירטיישאָן" פֿון זיין זייט. אָבער פֿון איהר זייט איז דאָס אויך ניט געווען אין גאַנצען כשר. זיא האָט כאָטש געמיינט אַ שידוך פֿאַר מיר, אָבער דאָס איז אויך געווען אַ תירוץ צו קאָרעספּאָנדירען מיט איהם, צו הערען זיינע קאָמפּלימענטען, צו רייצען זיך מיט זיין אינטערעס. ציהענדיג איהם כלומרשט אין אַ שידוך־נעץ, האָט זיא איהם געצויגען אין דעם נעץ פֿון איהר פֿרויקן־כשות. איך האָב צו איהר ניט. געמיינט האָט זי גוט, אָבער דער יצר הרע מישט זיך דאָך אימער דאָס ווייניגע, און אַ מענש איז ניט מעהר וויא אַ מענש. ווען איך וואָלט איהר אויפֿגעוואַרטען צו דער גאַנצער „שידוך" איז געווען אַ קאָקעטעריע פֿון

צו דיא ראפפערס צוגעלייגט יעדען סענט — אזוי וויא ער וואלט זיי ארויסגעווארפען, און נור געלאזט מאכען כדי ביילקע זאל קענען פארדיענען א פאאר דאללאר א וואך.

מיר האט מען אויך גלייך געמאכט פאר א ראפפער נייערקע. (עס האט זיך ארויסגעצייגט, אז דער אנקעל מיט זיין שטיפזוהן האבען עפעס א שאפ בשותפות). אבער איך בין ביי דעם לאנג ניט געבליעבען. איך האב אימער געטויגט צו אלערליי האנט־ארבייט, איז מיר ניט געווען שווער צו קריעגען בעסערע דזשאבס — ביי וויסטען, ביי סקווירטס, ביי קלאוקס, ביי א ליידיס טיילאר.

פון מיין גליקליכען שדוך האט זיך אויסגעלאזען א נעכטיגער טאג. איך האב דעם יונגען מאן אפילו קיין מאל אין דיא אויגען ניט אנגעזעהן. וואס דא האט פאסירט, האב איך געהערט פון מיין שוועסטער מיט אלערליי איינצעלהייטען. דיא איינצעלהייטען האבען עפעס ניט געשטימט, אבער איך האב געקענט זעהן, אז זיא האט זיך געמאטערט צו דערצעהלען דעם גאנצען אמת. זיא האט מודה געווען, אז ער האט ניט געמיינט מיר נור איהר, מיין שוועסטער, דאס הייסט מיט איהר א אינטריגע צו פארפיהרען. וויא איך פערשטעה איז דאס געווען אזא געשיכטע:

זיא האט געהאט געוויסענסביסע פאר וואס זיא איז שוין פערהייראטה און איך נאך ניט. דאס האט איהר געשטערט איהר רוהע, אזוי וויא דער מאמען. עד היום איז אזוי: איך בין א לע־בעדיגער עדות פון איהר „פארברעכען". זיא וואלט דעריבער וועלען איך זאל שוין אויך חתונה האבען. נו, האט זיא דערזעהן א יונגען מאן, א באררדער ביי איהרע א שכנה, און זיא האט גענומען וועבען א נעץ איהם צו פאנגען פאר מיר. דער באררדער האט דערשמעקט, אז זיא אינטערעסירט זיך מיט איהם, האט ער געזוכט געלעגענהייטען זיך מיט איהר צו זעהן, ווען קיינער איז ניט געווען דערביי. ער האט איהר געגעבען קאמפלימענטען, געמאכט צו איהר אויגע־לעך; און זיא האט אפגעענטפערט מיט שטיפערישע חן׳דרעלעך — אלץ אום איהם צו פאנגען פאר מיר.

ח

אין עטליכע מאנאט ארום זיינען מיר שוין געווען אין נויארק.

געלט האט דיא מאמע „צוזאמענגעשפארט" פיעל ווענינער וויא זיא האט גערעכענט, און דיא הוצאות אויף׳ן וועג זיינען געווען פיעל גרעסער וויא זיא האט גערעכענט. אומעטום האט מען אונז פערהאלטען און אומעטום איז מען אונז בעפאלען וויא דיא הייש־ריקען. קורץ, ווען מיר זיינען געקומען אין נויארק, האט דיא מאמע געהאט 20 דאללאר מיט עטליכע סענט.

ווען איך זאל וועלען איבערערציילען וואס מיט אונז איז געווען דיא ערשטע צייט, וואלט איך אויף דעם אליין געדארפט אנשרייבען א גאנצען בוך. איך וועל דאס אבער אפמאכען בקצור און דאן וועל איך דערצעהלען ווענען דעם גליקליכען שדוך, וואס ביילקע האט פאר מיר דא אנגעגרייט. שטריק האט געהאט א שטעללע ביי זיין אנקעל׳ס שמיפוותן, אין א דרייגודס־סטאר. אין דער „גוטער כויב" האט איהם געצאהלט פיער דאללאר א וואך פאר פערצעהן שעה ארבייט, — ווארים שטריק איז דאך געווען א גרינער און צו דער כמאר האט ער נאך ניט געמיינט; אזוי האט געזאגט דער דיטענסמענטער קאזין. ווענען דעם, וואס שטריק האט ביי איהם גע־כראן אלערליי ניט־קין־גרינע ארבייט און איהם איינגעשפארט א ניטגרינעם קלוירק, וואס וואלט גענומען אפשר 18 דאללאר א וואך — ווענען דעם האט ער געשוויגען.

מיט פיער דאללאר א וואך קען מען אפילו ניט לעבען, אבער דעם אנקעל׳ס שמיפוותן איז אזא גטהערצינער מאן, אז ער האט ביילקע׳ן געגעבען מאכען ראפפערס אין דער היים. דאס וואס ער האט איהר געצאהלט א דריטעל וויא מען צאהלט געוועהנליך פאר דיא זעלבע ארבייט — ווענען דעם האט ער אויך געשוויגען. ווען איהר וואלט געהערט מיט איהם, וואלט איבערקומען אז ער האט

שטערערקע, אז איך גיס אלץ אפּ מיט קאלטע וואסער, אז קיינעם גלויב איך ניט, אז אלעמען פארביטער איך דיא יאהרען און אז איך וויל טאקע בלייבען זיצען ביז'ן גראַיען צאָפּ...

זיא איז אזוי בעגייסטערט געוואָרען אז זיא האָט גענומען אויף אַן אמת'ן פּלאַנעווען אלץ צו פערקויפען און אויך צו פאָהרען אין אמעריקא. א ביסעל איז דאָס געווען צוליעב מלכה'ען. דיא מאמע האָט פּראָסט ניט געהאט קיין כחות צו רייסען זיך מיט איהר; געגען איהרע איצטיגע וואפען — דאָס וואָס ביילקע איז אוועק מיט א סאָלדאט און התונה געהאט פריהער פאר מיר — גע־גען דעם האָט זיא שוין גאָר ניט געהאט קיין קרעפטען צו קעמפּפען. אָבער דער עיקר איז געווען איהר בייגקען נאָך ביילקע'ן. איך האָב דאָס גאַנץ גוט געקענט זעהן. נאָך מיר וואָלט זיא אויך געביינקט; און בלייבען גאָר אליין וואָלט איהר געווים געווען שווער; אָבער דיא וויכטיגסטע אורזאכע, וואָס האָט איהר געצווינגען קיין אמעריקא, איז געווען איהר מוזינקע.

זיא האָט געפּלאַנעוועט, געטרוימט. זיא וועט קומען אין אמעריקא מיט עטליכע הונדערט רובעל. זיא וועט דאָרטען מאכען א געשעפט. זיא וועט מאכען אמעריקאנישע גליקען. מיר וועלען אלע זיין רייך; זיא וועט מלכה'ן אומישנע שרייבען בריעף — זאָל זיא צופּוקעט ווערען...

דיא קלעגבסטע געלעגענהייט צו האבען עפעס פערדרוס, צו נעהמען זיך דאס לעבען, פלעגט זיא דאס מהאן מיט אלע כחות. און דא האט זיך דאך איהר געמאכט א גאנצער אוצר פון שברת לב! ..

וויא האט זיך אפט געוועהן מיט אינזער בעקאנטע, דיא שרכן'טע. שטונדענ'ווייז האבען זיי פערבראכט אין מאלקעזוען, רעכענען, וועגען און מעסטען וועלכער החן עס וועט זיך בעסער פאסען און לייגען פאר מיר. און דאס אלץ האט געמוזט געשעהן שפעט ביי נאכט, און ביי דער שרכן'טע אין שטוב, כדי מלכה זאל חס ושלום ניט דערשמעקען, וואס דא קומט פאר אין מאכען החוק פון מיר מיט דער מאמען.

אין החן — א ווינטערמאכער און א שטיקעל גמראיקאס דער־צו — האט שוין בעראטען קומען מיר זעהן, — איז אנגעקומען א בריעף פון אמעריקא, וועלכער האט אלץ איבערגעקערט.

ביילקע האט געשריעבען, אז איך זאל גלייך קומען נאך אמע־ריקא, — אז זיא האט א מיידעל שדוך פאר מיר און אז זיא וועט מיר ארויסשיקען א שיפסקארטע. וועגען איהר מאן האט זיא גע־שריעבען, אז ער האט אין ניויארק גוטע קרובים, און אנקעל און דעם אנקעל'ס א שטיפזוהן, און אז מיט זייער הילף וועט שמריק שוין פון נישקשה'דיג צו פערדינען. קלאהר פערשטעהן וואס דארטען מיינט זיך מיט איהר האט מען פון דעם בריעף ניט געקענט. זיא איז איבערהויפט א ווינדמילל, און איבערשרייבען א בריעוועל מיט א מאלה קען זיא ניט. אבער אויף אמעריקא פרעגט מען דאך קיין קשיות ניט. ווען זיא וואלט אונז געשריעבען, אז איהר מאן איז שוין א מיליאנער און אז אין מיר האט זיך פון ווייטען איינגע־ליעבט דער פרעזידענט פון דיא יונייטעד סטייטס, וואלטען מיר אפשר אויך געגלויבט. אויף אמעריקא קוקט מען וויא אויף א לאנד פון נסים אדער משוגעת'ן. איך האב אפילו יא געפרובט פרעגען קשיות: וויא הייסט עס זיא האט א גליקליכען שדוך פאר מיר? דער החן האט דאך מיר אפילו ניט געזעהן! .. אבער דיא מאמע האט גענומען לאכען זיך און שרייען, אז איך בין אימער א פארי־

מלכה'עס להכעים־אוואיעס און פון געוויסענס־ביסע וועגען מיר, איז דיא מאמע נעבעך אראפ פון געזיכט.

רק זיא האט גע'דאגה'ט און געזיפצט וועגען מיר.

כריהער, איידער ביילקע איז אנטלאפען, פלעגט זיא זעלטען זיך דערמאנען, אז עס איז שוין צייט צו קלעהרען וועגען א שדוך פאר מיר. איצט אבער האט זיא ניט אויפגעהערט צו ריידען וועגען דעם, און צו גריזשען זיך אין מיר. אונזערע א בעקאנטע איז געווען א שטיקעל שדכן'טע אין זיא האט מיר שוין עטליכע מאל געפרופט ריידען שדוכים. אבער דיא חתנים וואס זיא האט מיר גערעדט האבען אונז ניט פאראינטערעסירט, ניט מיר ניט דיא מאמען. מיר האבען זיי נעקענט אין דיא שדכן'טע האט זיי פערשפארט צו בריינגען. היינט אבער האט דיא מאמע זיך אנגעהויבען צו אינטע־רעסירען מיט דיא זעלבע בחורים. איך האב ניט געוועלט הערען פון זיי, — האט זיא מיט מיר גאנצענע טעג גע'טענה'עט, אויפ־געוויזען די מעלות פון די פערשיעדענע חתנים, פלעגט טאטשען מיר, בעוויינען מיר, און טאקי דעררעדען זיך צו טרעהרן. צו אימיצער פון דיא אלע חתנים וואלט זיך מיט מיר אינטערעסירט, איז געווען א גרויסער צווייפעל, ווארים קיין איבעריג שעהנע בין איך קיין מאל ניט געווען, וויא איך האב שוין געזאגט, און קיין נדן האב איך כמעט אויך ניט געהאט. היינט אויף וואס קוקענדיג זאל א יונגער מאן זיך דא אזוי אנכאפען? אבער דיא מאמע האט פון דעם ניט געוואלט וויסען.

דיא הויפטזאך איז דא געווען איהר געוויסענס־ביסע. איהר סאוויעסט האט איהר גענעסען פאר וואס זיא, א מאמע, האט מיר ניט חתונה געמאכט פאר מיין אינגערע שוועסטער.

דער סאוויעסט און מלכה האבען איהר נענריזשעט, און זיא — מיר. וואס מעהר מלכה האט איהר געיאדערעט וועגען ביילקע'ס סאלדאט און מיין גראיען צאפ, אלץ מעהר האט זיא מיר גענעבערט — מיר און זיך אליין. אויף עסען זיך דאס הארץ איז זיא איבערהויפט געווען א גרויסע בריה. וואו נור עס איז געווען

ביילקע'ן. ביילקע'ס ברידער האָט זיא געליעבט אַהן אַ שיעור — פאַר זיך אין פאַר אַנדערע. רק זיא האָט דערציהלט וועגען איהר, דער־ פאַנגט זיך אַלערליי זאַכען וועגען איהר: וואָס זיא האָט ליעב, וואָס זיא האָט פיינט, וויא זיא פלעגט ריידען, וויא זיא איז געשטאַנען, וויא זיא איז געגאַנגען, וויא אַזוי זיא פלעגט לאַכען, שמייכלען. איהר יעדער קלייד, יעדע מינע פלעגט איהר שוועגרין פאַר דיא אויגען שטעהן. דעם צונאָמען „מלכה דיא קליאַמקע" פלעגט זיא איצט כמעט פון מויל ניט אַרויסלאָזען — וואָרים דאָס האָט דאָך ביילקע איינגעטראַכט.

— מלכה דיא קליאַמקע! — האָט זיא אַ מאָל אַרויסגערעדט צו זיך אַליין און זיך צולאַכט איהר'ן קול מיט גרויס תענוג און בע־ וואונדערונג. אַזוי ווי זיא וואָלט ערשט ניט אָבגעשאַצט וואָס פאַר אַ געטראָפענער ווערטיל דאָס איז — מלכה די קליאַמקע! כאַ־כאַ־כאַ!

מיין שוועסטער איז אַלע מאָל געוועזען איהר ליעבלינג און שטיל, וויא געוועהנליך אַ מיזינקע. אָבער איצט, אַז זיא איז אַוועק פון אונז, האָט זיא ניט אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען איהר. צייטענווייז פלעגט זיא זיך פאָרשטעלען וויא מיר פאָהרען אויך אין אַמעריקאַ — אַז אפשר וואָלט דאָס טאַקע געוועזען אַ פּלאַן. זיא האָט בּראַכט ניט געקענט רוהען.

מיר האָט זיא נאַטירליך אויך געליעבט, אָבער ניט אַזוי שטאַרק וויא ביילקע'ן. דאָך, איצטער האָט זיא זיך גענומען דעם לעבען פאַר וואָס איך בין ניט פערהייראַטה. פאַר וואָס ביילקע האָט חתונה געהאַט פריהער פאַר מיר. זיא האָט זיך אָבגעגעבען דיא האַרץ דערפון, אַזוי וויא זיא וואָלט שולדיג געוועזען אין ביילקע'ס געשיכטע: אין מלכה'ס ניפטיגע רייד וועגען דעם פרעגען איהר בראַכט פון זיינען אַ־צוברעגנגען. ווען מלכה פלעגט מיר רופען „גרויער צאַפּ" פלעגט דאָס איהר ערגערן טויזענד מאָל מעהר וויא מיר.

פון דיא אַלע יסורים — פון בייגקען נאָך מיין שוועסטער, פון

ניט לאָזען חתונה האָבען פריהער פאַר מיר. אַ חוץ דעם האָט זיא דאָך געמיזט פאָהרען צוליעב איהם. און וועגען געלט, — האָט זיא אַ ביסעל ארויסגע'גנב'עט ביי ז'ער מאַמען פון קאָמאָד, און דאָס איבעריגע האָט אידם זיין פאָטער צוגעשיקט אין האמבורג. ער איז ניט געווען קיין אָרימאַן, זיין פאָטער.

קורץ, ביילקע איז פערשוואונדען געוואָרען. פון וועג האָט זיא צוגעשיקט אַ בריעף, אַז זיא פאָהרט קיין אַמעריקאַ, און פון אַמעריקאַ האָט זיא יערנאָך געשריעבען, אַז זיא האָט חתונה געהאַט מיט שטריק'ען. זיא האָט זיך געבעטען, אַז דיא מאַמע און איך זאָלען איהר מוחל זיין. איהר האַרץ האָט זיא אויסגעגאָסען פאַר אונז. זיא האָט אַזוי געביינסט אהיים, אַז אויף'ן פאַפיער זיינען געווען קענטיג פלעקען פון טרעהרען.

מיר האָבען איהר אַלץ פערציהען און פערגעסען, אָבער מלכה „דיא משומדת'טע" האָט דיא נעשיכטע קיין מאָל ניט פערגעסען. זיא האָט ניט אויפגעהערט צו רייצען זיך מיט דער יאַמען און מיט מיר, אויפוואַרפען אונז וואָס ביילקע איז מיט אַ סאָלדאַט אנטלאָפען, וואָס זיא האָט חתונה געהאַט פריהער פאַר מיר. מיר האָט זיא גערופען „אַלטע מאַד", גראָיער צאָפ". אָפט פלעגט זיא פון ווייטען נאָכמאַכען וויא אַ סאָלדאַט מושטירט זיך, אָדער וויא ער גיט אַן אָפּיציר אַפּ „טשעסט", אָדער אַז ניט, פלעגט זיא ווייזען וויא מען פערפלעכט אַ צאָפּ, אין דערביי פערקרימען דעם פּנים וויא ביי אַן אַלטע אידענע — ביי אַן אַלטע פאַרזעסענע מויד, הייסט עס.

מיר האָט דאָס פון אָנהויב געקריינקט, אָבער דערנאָך האָט דאָס מיר אויפגעהערט צו אַארען. מאַלע וואָס זיא קרימט זיך וויא אַ מאַלפּע! אָבער דיא מאַמע איז שיער פון זינען ניט אַראָפּ פון דיעזע רייצענעפּ.

נאָך ביילקע'ן האָט דיא מאַמע געביינקט אָהן אַ ברעג. זיא האָט פּראָסט ניט אויפגעהערט צו ריידען וועגען איהר. אויף וואָס זיא האָט נור אַ קוק געטהאָן, האָט דאָס איהר דערמאָנט אָן

האָב שוין געזאָגט וואָס פאַר א שמיסעריקע ביילקע איז געוועזן —
פלעגט זיא זיך איבער איהם לוסטיג מאַכען. אזוי האָט זיא פון
איהם תורה געמאַכט, ווען געמאַכט ביז ער איז אין איהר פאַרליבט
געוואָרען, אין זיא אין איהם אויך. איין מאָל, אין אן אָבענד, איז
ער מיט איהר זיך שפּאַצירען ביי אונז אויס'ן הויף, לעבען אונזער
סוכה'ניו. דאָרטען פלעגט ליגען א גראָבע קלאָץ; זיינט איך געדענק
איז זיא דאָרטען געלעגען. צו וואָס מען האָט איהר בעדאַרפט
אָדער פאַר וואָס מען האָט איהר נים צוגענומען, איז מיר דאָן
קיין מאָל ניט אריינגעפאַלען אין זינען צו פרעגען. האָב איך גע־
פרעגט צו וואָס מען דאַרף דעם הימעל? ארום דיעזע קלאָץ פלעגען
זיך שפּיעלען דיא קינדער פון הויף. קורץ, דאָרט איז דער באַלראַמאַל:
זיך שפּאַצירען מיט מיין שוועסטער ביז עס איז שוין לאַנג צייט
געוועזן צו געהן צוריק אין קאַזאַרמע. עס איז איהם שווער זיך
אָפּצורייסען פון איהר. שכנות האָבען געוואונקען אויף זיי, אָבער
זיי זיינען אַלין געזעסען און געזעסען, וויא דיא צוגעשמידטע. און
ווען דיא מאַמע איז געקומען און ער איז שוין אוועק, האָט ער נים
געהאַט קיין כוחה צו געהן אין דער ראָטע, ווארים מען האָט שוין
לאַנג אויסגערופען זיין נאָמען אין פאַרשריעבען, אז ער פעהלט.
ער האָט געגעבטינט א מאָל דאָ, א מאָל דאָ. מיין שוועסטער האָט
פון דעם געוואוסט. ווי האָבען זיך געוועהן הינטער'ן שטאָדט און
זיא פלעגט איהם ברענגען עסען. דאָס אַלין איז געוועזן בשתיקה
און — וויא איך פאַרשטעהע — האָט דאָס אַלין צוגעגעבען אייל צו
זייער ליעבע. עס איז געווען מעשה נעהייםנים אין דאָס האָט גע־
ווירקט אויף מיין שוועסטער'ס ראָמאַנטישע האַרץ וויא א כישוף.

איך האָב עפּעס יאָ הערט געוועזן, אָבער וואָס דאָ קומט פאַר,
האָב איך נים געוואוסט. איך האָב נור געקענט זעהן, אז ביילקע
מראַגט זיך ארום מיט א סעקרעט, אין אז זיא געהט ארום וויא
אין א פיבער.

דאָן איז דאָס ביי זיי געבליבען אז זיי זאָלען ביידע אנט־
לויפען — ער פון דיענסט אין זיא, ווייל דיא מאַמע וואָלט איהר

זיא איז דענסמאָל נאָך ניט אַלט געווען קיין אכטצעהן יאָהר; עטוואָס מעהר וויא זיעבצעהן איז זיא געווען; אָבער יונגע לייט זיינען איהר נעלעגען אין זינען שוין פון לאנג — פון דרייצעהן יאָהר אָן; נאָך אפשר פון פריהער — און זיא איז יונגע לייט אויך אין זינען געלעגען.

אייניגע מענשען — צי פרויען צו מענער — האָבען אין זיך מעהר געשלעכט, אנדערע וועניגער. מיין איננסטע שוועסטער איז פון דעם ערשטען קלאַסס. זעהר אַ מיידעלדיגע מיידעל איז זיא אימער געווען, אויב מען קען דאָס אזוי אָנרופען; און מענער פלעגען דאָס גלייך דערשמעקען אין איהר, אזוי וויא אַ קאָטער דערשמעקט אַ קאַץ. מיר דאכט, אַז ווען זיא וואָלט זיך פארשטעלט פאר אַ מאנסביל, קונציג פארשטעלט זיך, וואָלט מען אויך גלייך באמערקט, אַז דאָס איז אַ מיידעל. ניט נור אין איהר פיגור, געזיכט, בעוועגונגען, — אפילו אין איהר אָטהעם, אין איהר בליק און איהר גאנצען וועזען האָט זיך געשפירט, אַז דאָס איז אַ פרויען־צימער. עד היום איז אזוי. זיא שטראהלט מיט ווייבליכקייט אזוי וויא אַ לאָמפּ מיט ליכט, אָדער אַן אויווען מיט וואַרימקייט, אָדער אַ בלום מיט זיין ריח. צולאָזענע יונגע לייט, „מבינים" אויף מייד־לעך, פלעגען פערשייט בעקוקען איהרע ליפּען און זאָגען אונאנ־שטענדיגע מבינות אויף איהר.

איך בין אַן אנדער זאָרט מענש וויא זיא — אַ פרויענצימער, וויא געוועהנליך, אפשר אַ ביסעל צו קאַלט. דאָס שטערט מיר מסתמא מעהר וויא מיין אויסזעהן. וואָרים קיין מיאוס'ע בין איך אייגענטליך ניט. ניט קיין מיאוס'ע און ניט קיין שעהנע. אָבער מיין שוועסטער איז דאָך אויך ניט קיין גרויסע פארשוין. פון דעסט־וועגען ציהט זיא מאנסביללען וויא צוקער ציהט פליענען, און איך — ניט. נאָר וועגען זיך רייר איך נאָך דערווייל ניט.

דעם סאָלדאַט'ס פאמיליען־נאָמען איז געווען שטריק. צו אונז אין שטוב האָט ער געגומען אריינקומען צוליעב מיינעם אַ שוועס־טער־קינד, וואָס האָט מיט איהם געדיענט אין איין ראָטע. איך

דאָס זיא אַנגעטאָרט דעם „קע" צוגעלייגט „משומדת'טע" אָדער אַן אַנדער „טיטעל" צוגעלכען.

אַמס פלעגען מיר, מיידלעך, אויך אריינגעצויגען ווערען אין דיא קללות מיט דיא זידלעריי, אָבער איך האָב אזוי וועניג געהאַסט דערצו וויא דיא מאַמע. מעהר ניט, וואָס איך פלעג זיך ניט אזוי קאָכען וויא זיא. אָבער אין זיך פלעג איך זיך געהמען דעם ליעבען גיט זהניגער פון איהר, און ענטפערען האָב איך ניט געוואוסט וויא. פערשטאַנען האָב איך דיא מאַמען מיט מלכה'ן גאַנץ גוט — זיי מיט ווייערע געשטעסטען מיט אלע ברעקעלעך. אָבער איך דאַלט אלע מאָל אין זיך מעהר וויא איך קען ארויסברייגגען: צו מלכה'ען האָט זיך געטויגט נור מיילכע. זיא איז פון דער נאַטור א שטיפערקע, א לעבעדיגע שמיקעל כחורה, — פלעגט זיא אויסקלעהרען אזעלכע מאָדנע צונעמענישען פאר אונזער שונא, אז די מאַמע פלעגט קוועלען. מלכה פלעגט כלומרשט אלץ שמייכלען און לאַכען רוהיג, אָבער דאָס איז שוין געווען געלאכט „מיט יאַפּטשערקעס". איין מאָל האָט מיין שוועסטער א געשריי געטהאָן: „מלכה דיא קליאַמקע!" — איז דאָס דער מאַמע'ן אזוי געפעלען געוואָרען, אז פון יענעמאָלט אָן פלעגט זיא איהר קאָנהורענטקע מיט דיעזען נאָמען רופען הינטער דיא אויגען, ווען זיא. דיא מאַמע. איז געווען גוט איינגעלייגט. אָבער ווען זיא האָט געהערט מיט כעס און מיט קללות ווענען איהר, פלעגט בלייבען דער האַרבערער נאָמען: „משומדת'יטע".

דער קאַלאַטעל איז געווען פון א ווייטע אידישע שטאָדט, ניט פון קיין ליטווישע. און איך גלויב, אז מיין שוועסטער האָט זיך איינגעליעבט אין זיין לשון. ער האָט גערעדט אויה'ן „וואוס" מיט'ן „קיה", מיט שאַרפע „סמך"ען און „שין"ען. און פערצווינגען. איך געדיינק וויא זיא פלעגט איבערהימען זיין שפּראַך, זיך רייצען מיט איהם, וואָס ער רעדט אזוי. אָבער אין דער דאָזיגער איבערקריטעניש און אָפּלאַכעניש האָט שוין דער טייוועל געשטעקט. איך האָב דאָס גלייך געזעהן.

און דערנאָך פלעגט זיא זיך רייצען מיט איהר: ארויסשטעלען איהר א צונג, ווייזען איהר דיא געלט וואָס זיא האָט געלייזט ביי דעם גוי, פון ווייטען אָפּצעהלען איהר אַזוי פיעל „פיינען" וויפיעל גילדען זיא האָט געלייזט. ווען זיא האָט געלייזט צעהן קאָפּיקעס הלעגט זיא צו דער מאַמען טעלעגראַפירען, אַז פינף גילדען. דיא מאַמע האָט געוואוסט, אַז זיא איבערטרייבט. פלעגט זיא זיך אָבער נאָך מעהר אויסעסען דאָס הארץ: פלעגט ווינשען איהר צו לינען אַ יאָהר אין נעהאקטע וואונדען פאַר יעדען גראָשען וואָס זיא האָט צו־געלעגט. און פלעגט בלייבען אָהן כחות קאָכענדיג זיך און שילטענדיג; און מלכה פלעגט מאַכען אַלערליי אוואיעס און שמייכלען געלאַסען. שילטען האָט דיא מאַמע געקענט בעסער, אָבער יענע פלעגט דאָס מאַכען אויפ'ן וואונק און בלייבען דיא זיעגערין. זיא איז געווען אַ גרויסע בריה אויף „מימיק", מלכה — אויף איבערקרימען, אויף אַלערליי מינעס, פון וועלכע אַנדערע קרעמערקעס, ניט קאָנקורענט־קעס איהרע, פלעגען בלייבען אָהן זייטען לאַכענדיג. ווען זיא וואָלט געווען אַן אַקטריסע, וואָלט זיא מסתמא געהאַט טאַלאַנט צו קאָמישע ראָלען. איך רעכען, אַז דיא ביהנע האָט אין איהר אַ קראַפט פאַרלאָרען... דיא מאַמע האָט זיך מיט איהר פּראָסט ניט געקענט ספראַווען; וואָרים זיא, מלכה, פלעגט פון יעדער קריגעריי האָבען הנאה; עס איז ביי איהר געווען אַזאַ מין „ספּאָרט", און דיא מאַמע פלעגט בלייבען אָהן אַ הארץ און אָהן כחות קאָכענדיג זיך, שיל־טענדיג מיט טויטע קללות, און צוזעהענדיג וויא יענע עסט זיך ניט אָפּ דיא הארץ און שמייכעלט נור. „מלכה דיא משומדת'טע" — פלעגט זיא איהר רופען, אָדער עפּעס אַן אַנדער זידעל־וואָרט. איך האָב אָפּט געקענט זעהן, אַז דיא מאַמע ליידעט פון דעם וואָס איהר נאָמען איז גראָד מלכה. ווען עס וואָלט געווען חיה אָדער שרה, למשל, וואָלט זיא איהר גערופען „חייקע" אָדער „שרה'קע". וואָס קען מען אָבער מאַכען מיט אַ נאָמען וואָס ענדיגט זיך שוין מיט אַ „קע"? זיא האָט דאָך איהר ניט געקענט רופען „מלכה'קע" —

איינגעקוקט בחור־ווייז, אי דאָס עפּעס אַזוי וויא דורך אַ וואָלקען געזעגט איך איהם. איך ווייס נור, אַז ער איז וואו אין רוסלאַנד אין פּראָן מיינער אַ ברודער. עס איז ניט מעהר וויא אַ נאָמען; אָבער דער נאָמען ניט מיר אַפּמ אַ צום ביי׳ן האַרצען. ער איז געבעך אָרים. און אַז איך מיט בעללאַ׳ן וואָלטען ניט צוגעשיקט אַ פּאָאַר דאָללאַר, וואָלט ער ניט געהאַט מיט וואָס צו צאַהלען דירה־געלט אָדער פּסח צו מאַכען. בעללאַ געדיינקט איהם גאָר ניט, וואָרים ווען ער האָט חתונה געהאַט איז זיא געווען נאָך גאָר אַ קינד. איך מוז אָבער זאָגען דעם אמת: בעללאַ היט אָפּ צו געבען געלט פאַר איהם ניט ערגער וויא איך, נאָך בעסער. אַז איך פאַרגעס זיך אַמאָל, דערמאָהנט זיא מיר. זיא האָט אַ גוט האַרץ, בעללאַ, און אַ פּסליכט איז ביי איהר הייליג. דאָס קען מען ניט לייקענען. אמת, איהר געוויסען איז ניט אַלע מאָל ריין; אָבער ס׳איז דאָך ניט מעהר וויא אַ מענש. מיינען מיינט זיא געוויס גוט. איך האָב איהר ליעב וויא דעם לעבען, בעללאַ׳ן, און זיא מיר אויך. פון דעסטוועגען פאַרבי־טערען מיר זיך אָפּט איינע דיא אַנדערע דיא יאָהרען. אַ מאָל טוטס דאָס אַרוים צוליעב מיינע שדוכים. זיא לאָזט מיר פּראָסט ניט רוהען איך זאָל חתונה האָבען.

און אָנגעהויבען האָט זיך דאָס אַלץ פון דעם, וואָס זיא איז אַנטלאָפען מיט אַ כאָלדאָס קיין אַמעריקאַ.

דיא מאַמע איז אין דער היים געווען פאַרטאָן אין גאַלאַנטעריי־קרעמיל און האָט ניט געוואוסט וואָס מיט אונז טהוט זיך. קיין חייטערע מאַמע איז אויף דער וועלט ניטאָ. אָבער דיא קאָפּ איז איהר שטענדיג געווען פערדרעהט. דיא אַנדערע גאַלאַנטעריי הענד־לערקעס האָבען איהר דיא בלוט אויסגעזאָפּט. מען האָט זיך געריי־סען איבער אַ פּויער אַזוי וויא דיא וואָס טרינקען זיך רייסען זיך איבער אַ שמיקעל חלה, וואָס שווימט אַרום. מעהר פון אַלעמען האָט איהר דעם לעבען געטומען אַ ווייבעל מיט׳ן נאָמען מלכה, וואָס האָט געהאַלטען אַ גאַלאַנטעריי געשעפטיל פּונקט אַנקעגען. זיא פלעגט דיא פּויערים ביי דער מאַמען פון דיא הענט ארויסרייסען,

I

מיין אינגערע שוועסטערביילע, אָדער בעללא, (וויא זיא האָט זיך אַ נאָמען געגעבען אין אמעריקא) איז אַנטלאָפען געוואָרען פון דער היים מיט אַ אידישען סאָלדאַט. דאָס איז געווען דיא אורזאַכע פאַר וואָס מיר זיינען געקומען אהער; אויך איז דאָס איינע פון דיא אורזאַכען פאַר וואָס מען לאָזט מיך ניט לעבען איך זאָל חתונה האָבען. איך האָב שוין דורכגעמאַכט אַ היבשע ביסעל שדוכים. עס לאָזט זיך אָבער אויס אַלץ אָן אויסגעבלאָזענע איי. אַ מאָל פיהר איך זיך ארום מיט אַ יונגען מאַן עטליכע וואָכען, אַ מאָל זאָגאַר עטליכע מאָנאַט. עס קומט אָבער ארויס גאָר־נישט מיט גאָר־נישט.

יעדער חתן איז אַן אַנדער זאָרט מענש און מיין יעדער שדוך איז אַן אַנדער געשיכטע מיט אַנדערע וואונדען.

מיר זיינען ליטוואַקעס. מיין פאָטער איז שוין לאַנג טויט. ער איז געווען אַ ראש ישיבה און ער האָט געהאַט אַ שם איבער דיא ארומיגע שטעדטלעך. איך האָב זיין אָנבליק. דיא מאַמע האָט געהאַלטען אַ גאַלאַנטעריי קרעמעל אפילו ווען ער האָט געלעבט. איך בין ניט דיא עלטסטע אין אונזער פאַמיליע. עס איז פאַראַן אַן עלטערער ברודער, אויך אַ למדן. ער האָט חתונה געהאַט, ווען איך בין נאָך געווען אַ מיידעלע. און פון יעמאָלט אָן האָב איך איהם געזעהן בלויז אַ פּאָאָר מאָל. וואָרים ער וואוינט ניט אין דער שטעדטעל, וואו מיר זיינען אויסגעהאָדעוועט גע־וואָרען, נור עטליכע מייל פון דאָרטען. צוויי מאָל איז ער געקומען צו אונז צו גאַסט; אָבער איך געדיינק איהם נור וויא ער האָט

געהאַנגען בעמערקען. אַז דאָס איז נאָר וועגען אַן אַנדער זאַך. באַלד האָט זי געזאָגט עטוואָס פאַרשעהמט:

— אַ ביסעל פערשטעהט איך אַליין. איך בין געקומען דערצו מיט מיין אייגענעם שכל...

און ווערענדיג נאָך שטאַרקער פאַרשעהמט האָט זיא געזאָגט מיט אַ שטילערען קול:

— איך האָב עפּעס אויסגעשריבען. עס איז אַן ערצעהלונג. עס איז אָבער אַלץ אמת. מיין לעבענס־בעשרייבונג איז דאָס. אפשר איז דאָס אַלץ נאַריש... און אפשר — ניט. איך בין ניט מעהר וויא אַן אונוויסענדע פרויענצימער... ווען איך וואָלט געהאַט וועמען צו ווייזען וואָס איך האָב אויסגעשריעבען...

זי האָט מיר שטאַרק פּעראינטערעסירט מיט איהרע פריהערדיגע בעמערקונגען, און איך האָב איהר פאַרגעשלאָגען איהר לעבענס־בעשרייבונג איבערצולעזען.

— איהר קענט מיט דעם טהאָן וואָס איהר ווילט. איך גיעב אייך דאָס רעכט אפילו דאָס צו פאַרברענען. אייב איהר וועט געפינען אַז עס איז כדאי צו דרוקען, איז אודאי גוט. איהר מעגט פּיקבען, ענדערען — טהוט וואָס איהר ווילט. אַז איהר וועט דאָס איבערלעזען, און איהר וועט וועלען זיין אַזוי גוט, וועט איהר מיר זאָגען צו דאָס האָט עפּעס אַ זין.

אויף מאָרגען האָט זיא מיר געבראַכט איהר לעבענס־בעשרייבונג. וויא איז מיט אַ מיון געקומען ווען איך בין ניט געווען צו הויז, און מיר דאָס איבערגעלאָזען. עס איז געווען אַ דיקער פּעקעל פאַרשריעבענע פּאַפּיער, אונגעפעהר אַ פּאָאַר הונדערט בלעטלעך.

איך האָב איבערגעלעזען און בעשלאָסען דאָס איבערצוגעבען דער עפענטליכקייט. צו ענדערען איז מיר אויסגעקומען וועניג. עס איז נויטיג געווען צו פאַרריכטען נור גראַמאַטיקאַלישע גרייזען און דאָס „אויסלייגען". ווייטער האָב איך אַלץ געלאָזען וויא זיא האָט געשריעבען, מיט אַלע איהרע איבריגע און ווערטער.

די ערצעהלונג פאַנגט זיך דאָ אָן.

— דאס איז נאטירליך א וויכטיגע פראגע. שפייז און ליעבע זיינען דיא צוויי הויפטזאכען אין דער גאנצער נאטור — האב איך געזאגט — אהן שפייז קענען מיר ניט לעבען, און אהן ליעבע צווישען דיא זכרים מיט דיא נקבות וואלטען קיין וויטערע דורות ניט געווען.

זיא האט א האסטינען שאקעל געטהאן מיט'ן קאפ, און איהרע סארע אויגען האבען אין דער לבנה־ליכט געשיינט מיט אנגע־שטריינגטע אויפמערקזאמקייט און אינטערעס.

— אבער וואס סאציאליסטען דיינקען וועגען דער הייראטה־פראגע קען מען פון העלער־הויט ניט זאגען — האב איך צוגעגעבען — מען מוז צוערשט וויסען זייער מיינונג וועגען דער ברויט־פראגע.

— איך פארשטעה. איהר ווילט, אז עס זאלען ניט זיין קיין רייכע און קיין ארימע; איך בין זעהר אן אונוויסענדע, אבער אזוי וייט וויים איך....

— רײדען רעדט איהר שוין גאר ניט וויא אן אונוויסענדע — האב איך זיך אבגערופען מיט א שמייכעל — צו וואס ד'ארפט איהר זיך אזוי ארפוארפען?

— איך מאך קיין שפאס ניט. איך בין אן אונגעבילדעטע. לעזען האב איך געלעזען א היבשע ביסעל, אפשר שוין גאר א סך. אבער אלץ אויף אידיש. און געלערנט האב איך גאר ניט. איז וואס האב איך געוועלט פרעגען? וועגען דעם וואס סאציאליסטען ווילען אז עס זאל ניט זיין ארים און רייך. דאס וואלט געווען גאנץ גוט, ווען מען וואלט דאס נור געקענט אויספיהרען. אבער וואס האט עס צו טהאן מיט פרייע ליעבע? איהר גלויבט דאך אין פרייע ליעבע, ניט אמת?

— עס ווענדט זיך וואס איהר מיינט מיט דיא ווערטער „פרייע ליעבע". ביי צולאזענע מענשען, ביי הולטייעס, קען דאס הייסען א הכשר אויף זייער שמוציגען לעבען. דער סאציאליזמוס פאדערט א ריינעם, שעהנעם לעבען מיט א שעהנע ריינע ליעבע.

איך האב זיך געריכט, אז זי וועט וייטער פרעגען וועגען דעם זעלבען ענין. זי איז אבער פערטראכט געווארען, און איך האב

זי האָט מיר פּראַינטערעסירט. ווער איז זי? — האָב איך זיך געפרעגט. איך האָב געקוקט אויף איהר רינגעם געזעל און ניט־אינ־טערעסאַנטע כאַראַ אייגען; אָבער אין לבנהשיין ווײנען אַלע פּנים׳ער שעהן. עס איז פּונקט ווי דאָס וואָס זי האָט געזאָגט וועגען שווייגען: אין לבנהשיין איז יעדע געזיכט אַ געהיימניס, און אַ געהיימניס איז שעהן.

— פאַר אַ שווייגערינען האָבען ריידעווריגע מורא — האָב איך צוגעליינט — ווי שטעלען זיך פאָר, אַז אין איהם ליגט אַ פאַרבאָרגענע קראַפט.

דער געשפּרעך איז אַ היבשע צייט געגאַנגען צווישען מיר און דער ריקליכער פרוי. דיא איבעריגע האָט דאָס אויפגעהערט צו אינ־טערעסירען און זיי האָבען ביבלעכוויז געגומען שפּעטען צווישען זיך וועגען אַנדערע זאַכען. דיא ריקליכע פרוי האָט אונזער גע־שפּרעך דערנאָך פאַרקערצועט אויף אַ גאַנץ אַנדער ענין, און אַראָפּ־לאָזענדיג איהר שטימע האָט זיא געזאָגט:

— ענטשולדיגט מיר. איך וויים, אַז איהר זייט אַ סאָציאַליסט. איך זוך שוין לאַנג אַ געלעגענהייט צו ריידען מיט אַ מענשען, וואָס קען מיר זאָגען וואָס דער סאָציאַליזמוס וויל האָבען. מיר אינטע־רעסירען עטליכע זאַכען. איך בין ניט קיין געבילדעטע. אָבער אַז מען זאָגט מיר פערשטעה איך.

— וואָס, צום ביישפּיעל? — האָב איך געפרעגט מיט אַ פריינדליכען טאָן.

— אַט, לאָמיר געהמען דיא פראַגע, וויא אַזוי עס וועט ביי אייך זיין איינגעפיהרט וועגען חתונה האָבען. וואָס זאָל איך דאָ לייקע־נען? דאָס אינטערעסירט מיר מעהר פון אַלץ.

זיא האָט אַ ברייטען שמייכעל געטהאָן, און אין דער לבנה־שיין האָט איהר שמייכעל געבליסטשעט עפּעס אַזוי ווי אַ כח וואָלט געלאַכט.

עס האָט זיך געפיהלט, אַז אַ ציטער פון נייגעריגקייט איז דורך איהר דורכגעלאָפען.

פּראלאָג

איך בין געזעסען מיט עטליכע בעקאַנטע אויפ'ן גראָז פון דעם גרויסען שטאָדט־פּאַרק. מיר האָבען געשמועסט וועגען פערשיעדענע זאַכען, לייכט איבערגעהענדיג פון איין ענין צום אַנדערען. עס איז געווען זונטאג ביינאַכט. דיא לבנה האָט געשיינט, דיא לופט איז געווען מילד. אויפ'ן הארצען האָט זיך געפיהלט די גרינגקייט פון דעם אָבענד. קיין סודות האָבען מיר ניט געהאַט, האָבען מיר גערעדט אין דער הויך; און ביסלעכווייז האָט אונזער געשפּרעך בעקומען דעם פּנים פון אַן אָפּענעם מיטינג. עס האָבען זיך אַרומ־געקליבען אַנדערע מענשען.

איין מאָל זיינען מיר אויף אַ ווײַלע אַלע אַנשוויגען געוואָרען.

— מסתמא איז ערגעץ וואו געבאָרען געוואָרען אַ נאַר — האָט איינער געזאָגט אַ רוסישען ווערטיל, וועלכען ניט אַלע האָבען פערשטאַנען.

אַ צווייטער האָט דאָס איבערזעצט אויף אידיש. אַ דריטער האָט געפרעגט:

— וואָס עפּעס אַ נאַר?

— טאַקע וואָס עפּעס אַ נאַר? שווייגען איז דאָך גאָר קלוג?

— האָט בעמערקט אַ דיקליכע פרוי מיט אַ דינעם נעזעל.

— מיינט איהר אַז אַלע שווייגעדיגע זיינען טאַקי קלוג? — האָב איך זיך אריינגעמישט.

— איך האָב שוין אויך וועגען דעם געטראַכט, — האָט גע־ענטפערט די דיקליכע פרוי. — אין אמת'ן זיינען פאַראַן פיעלע נאַראָנים, וואָס רײדען זעהר ווייניג. נור וויבאַלד מען שווייגט, דוכט זיך, אַז מען האָט וויכטיגע געדאַנקען. מען איז אַ געהיימניס, און אַ געהיימניס איז אַ מין כשוף.

פעננ'ס חתנים

גרעסטע צאָהל פּאָעטען, זינגער, מארטירער, טרייערע קעמפ און טרייערע הערצער.

קיין אתה בחרתנו'ניקעס זיינען ניטאָ. יעדע נאציאָן האָט איהרע שטראהלען און איהרע שאָטענס, און ווען עס וועט קומען א צייט, ווען מיר וועלען אלע זיין אינאיינעם, וועלען דיא מעלות זיך בעהאַלטען און דער סך־הכל וועט זיין א שטארקערע מענשהייט, א בעסערע מענשהייט.

ע נ ד ע

גיט אַ שמייכעל, קלעהרט ער ביי זיך: „אַט האָב איך געגעבען אַ שמייכעל". רק ער שפּאַרט זיין „איך", רק ער דערמאָנט זיך, אַז ער איז דאָ אויף דער וועלט. ער לאָזט ניט רוהען ניט זיך, ניט דעם אַנדערען. שטעלט זיך פאָר אַ פעריאָנטע טהיער, פערשפּאַרט אין אַ פינסטערען ווינקעל און צעהנדליגע יעגער מיט טרומייטען און מיט הינט שטעהען אַרום און אַרום. דיא טהיער קוקט אין אַלע זייטען מיט אַ מאָל; זיא הערט זיך צו צו דעם קלענסטען שאָרך; איהר יעדער חוש איז אָנגעשטרענגט שאַרף וויא אַ בריטוואַ. אַט אַזוי האָט דער איד הונדערטער יאָהרען אָפּגעלעבט אין זיין גהעטאָ, צווישען פיינדליכע פעלקער. מיר זיינען אַ בינטעל נערוועו, און מיר זיינען דאָך אַליין מודה, אַז „מיט אַ אידען איז בלויז גוט קוגעל צו עסען".

דער אונאַנגענעהמסטער איד האָט אָבער זעהר אָפט אַ גילדערנע האַרץ. דיא פעלקער אָבער זעהען ניט אונזערע הערצער. אַ פעהיגער ביזנעס־מאַן שטעלט אַרויס זיינע בעסטע וואַארע אין פענסטער און דיא ערגסטע האַלט ער אינוועניג. אידען זיינען אַ פאָלק פון ביזנעס־לייט, אָבער וועגען זייער אייגענעם כאַראַקטער טהוען זיי פונקט פערקעהרט וויא מיט זייערע סחורה: אַלץ וואָס איז עקעלהאַפט איז ביי זיי פון דרויסען און זייערע גוטע מידות זעהט בלויז דער, וועלכער קען זיי זעהר גוט, וועלכער וויל זיי קענען...

קיין „פּאַטענט" אויף נשמה יתירה האָבען מיר ניט. גוים האָבען אויך אַן „אויבער־גייסט" (ווי עמערסאָן, דער אַמעריקאַנער שרייבער, רופט עס) און דיא גרעסטע מענער פון דער וועלט זיינען דאָס רוב ניט פון אונזער שטאַם. נאָך אונזער קליינער צאָהל אָבער, וועדליג דיא הייפעלע וואָס מיר זיינען, האָבען מיר דיא

געהייליגטען פון איגזער צייט זיינען דא ווגרעלעוויסטען, קאהתן־בערנשטיינס... דיא געשיכטע פון דער רוסישער רעוואלוציאנערער בעוועגונג איז אייך א געשיכטע פון אידישען העלדענמוטה. אונ־זערע יונגע לייט זיינען געפלויגען אין פייער וויא דיא גרעסטע און דיא בעסטע. ווען מען האט בעראבט אפשטעלען א וואגען מיט טויזענטע רובל, אום א פאר רעוואלוציאנערען ואלען געווינען איינינע מינוטען צייט, האט זיך א איד א ווארף געטהאן אינטער דיא קאפיטאס און איז צוטראטען געווארען... געגועגע ביזנעס? צו רוקען דיא האלז אין תליה, אום שפעטער, נאך מיין טויט, זאלען אנדערע גרינגער לעבען, — דאס איז, דאכט זיך, ניט אזא גוטער געשעפט...

לאמיר זיך פארשטעלען, אז א איד אינטערעסירט זיך טאקע מיט דיא קישענס מעהר וויא מיט דיא קוויטעלעך און מיט דעם פורפורנעם הימעל. וויא זשע קומט עס פארט, אז דער שעהנער הימעל אינטערעסירט איהם ניט און זיין לעבען פאר דער מענשהייט אפפערט ער יא?

עס זיינען פאראן געוויס אידען מיט שטיינערנע הערצער. אבער דורכשניטליך איז דיא אידישע הארץ א ווייכערע. „רחמנות־האַ־בער, קינדער פון רחמנות־האבער" — אזוי רופען מיר זיך אליין. עס איז אבער ניט קיין פוסטער ווערטעל.

אין געוועהנליכע, טעגליכע פערהעלטניסע צווישען מענשען און מענשען זיינען קריסטען סימפאטישער וויא אידען; זיי קריכען ניט אזוי אין דיא אויגען וויא מיר; זיי מישען זיך ניט אזוי אין יעדענ'ס נשמה. אייך האלטען זיי ניט אזוי אין זינען זייער איי־גענעם קעהר און ריהר, זייער יעדען ווארט, יעדע אוואיע. א איד איז אזוי פול מיט לעבען, אז ער איז עהנליך צו א וועבער וואס ניט אבגעוועהנט אויף אבציג וועבערשטוהלען מיט א מאל. דא ווערט א קניפעל, דארטען נעהם אויס א פאדים; אלץ נעהם דיא אויג. דער אידישער געדאנק איז אן אימפריה: ער קוקט אויף טויזענד זאכען מיט א מאל; א סטבטיין זיינען דיא אידישע נערווען. אז א איד

פינגער, שטעהט אויס דיא גרעסטע יסורים, און דיא וואס וויינען ווייניג, ווערען באלד צובראכען.

אנטיסעמיטען ריידען וועגען דיא צוגעבונדענקייט און טרייהייט פון א אידען צו זיין משפחה. אט דיעזע גינציגקייט איז איינע פון דיא אורזאכען ווארום מיר האלטען זיך.

דארווין גיט צו פערשטעהן וויא אזוי דער געפיהל פון עלטערען צו קינדער איז אויסגעארבייט געווארען; וויא דאס איז נויטיג אלס א פונדאמענט פון דעם קיום פון דער וועלט. דיא אידישע גינציגקייט איז אלזא איינע פון דיא שטארקסטע פעסטונגען, וועלכע האבען אויפגעהאלטען אונזער פאלק.

אה, דיא אידישע מאמע! ווער וועט זינגען דיא ליעד פון איהר ליעבע? וואו וואלט מען געקענט נעהמען אן ערהאבענערע פאעמא, א רייכערע מליצה וויא דאס בילד פון א אידישער מוטער מיט א קינד אויפ'ן האנד!

דיא קריסטען האבען אזא בילד נעמאכט פאר דעם צייכען פון געטליכקייט: א אידישע מוטער מיט א קינד אויפ'ן האנד...

דאס איז א בילד פון טרייהייט צו דער מענשליכער משפחה, זאגען זיי. יעזוס איז געשטארבען פאר דער מענשהייט, לערנען זיי. און אזוי האבען אויך געטהאן גאר דיא ערשטע קריסטען. אבער דיעזער יעזוס און דיעזע ערשטע קריסטען זיינען געווען אידען! און דיא מעשות, וויא אזוי זיי זיינען מיט געזאנג געגאנגען צו זייער טויט, פילען אן דיא הייליגע ספרים פון דיא, וואס ריידען וועגען אידישע קאלטקייט, וועגען אידישע גענז מיט אידישע שמאלץ צום פערקויפען.

האבען דיא צוויי טויזענד ביזנעס־יאהרען ביי אונז אוועק־גענומען דיא נשמה יתירה? אן אמעריקאנער היסטאריקער שרייבט אין זיין געשיכטע פון קריסטענטהום: „אויב איהר ווילט זעהן וויא אזוי דיא ערשטע אפאסטאלען האבען זיך מוסר נפש געווען פאר זייער אידעע, לייענט וועגען דיא רוסישע ניהיליסטען“. דיא ער־שטע אפאסטאלען זיינען געווען אידען, און צווישען דיא רוסישע

אין דיא קרעפטען, וועלכע זיינען ביי דיא גוים אנגעווענדעט גע־וואָרען אויף דיא ווילדקייטען פֿון דיא פֿינסטערע יאָהרהונדערטע, זיינען ביי אונז ניט פֿערדאָכט געוואָרען. אַנשטאַט זיך צו שלאָגען מיט דיא פֿויסטען, האָט מען זיך מבטל געווען מיט דיא מדות; מען האָט זיך איבערגעשטיינט אין גוטע מדות. דיא גאַנצע גמרא אונזערע, מיט דיא ספרים פֿון דיא שפּעטערע גאונים — דיעזער מיש־מאַש פֿון פּערלען מיט מיסט — איז פֿיל מיט פֿאַקטען פֿון מענשליכע ערהאַבענהייט. דיא היינטיגע אידישע פֿרייהייטס־קעמפֿער זיינען אייניקלעך פֿון דיא אידישע מאַרטירער, וואָס זיינען פֿאַר זייערע פּרינציפּען מוטהיג געגאַנגען אין דעם פֿייער פֿון דער אינקוויזיציאָן.

ווען מען פֿערפֿאָלגט איינעם צו שטאַרק און ער איז הילפֿלאָז. ווערט ער נידערגעשלאָגען, פֿערניכטעט. דיא אידען אָבער, אלס א פֿאָלק, האָבען אין זיך אזוי פֿיעל לעבען, אז זיי זיינען וויא שטאָל אים'ן קאָוואַדלע: וואָס מעהר מען שלאָגט זיי, אלץ שטאַרקער ווערען זיי.

דיא קריסטען וואַנדערטען זיך; הונדערטע גרויסע מעכטיגע פֿעלקער זיינען פֿערניכטעט געוואָרען, און דיא אידישע היפּעלע לעבט אייביג.

ווען איינער וויינט שטענדיג, ווערט ער שוואַך, „צוהראָכען". ביי דיא אידען אָבער זיינען דיא טייכען טרעהרען א מקור וואו עס איז זיך מקבל דער גייסט. וואָס מעהר טרעהרען, וואָס מעהר צרות, אלץ מעהר אידעאַליסטען און העלדען.

מען זאָגט אז א איד איז א קלאָגמוטער. בעטראַכט אָבער: א אידענע שרייט מיט ווילדע קולות ווען זיא שניידט זיך אין א פֿינגער; א גויה גיט נאָר א קרעכץ. און דאָך וועט דיא זעלבע אידענע איבערשטעהן צוואַנציג געפֿעהרליכע אָפּעראַציעס און ווייטער האָבען קינדער, ווייטער רייסען כריעה, וועהרענד דיא גויה פֿאַלט וויא א שטיין. אָט דאָס פֿאָלק וואָס שרייט אזוי אויף א

ווען איך הער מוזיק, פיהל איך דאָס זעלבע, וויא בשעת איך בעגעגען אויפ'ן גאס א מענשען און ער קומט מיר פאָר בעקאנט און איך קען זיך ניט דערמאָנען וואו איך האָב איהם געזעהן. ווען איך טרעף זיך מיט אזא אונבעקאנטען־בעקאנטען רייסט מיר דיא הארץ מיט א זאָנדערבארען וועהטאָג; עס איז אָבער א זיסער וועה־טאָג; און ווען מען זאָגט מיר אויס ווער יענער איז, דערקען איך איהם מיט פערגעניגען, אָבער דער פערגעניגען געהט גלייך אוועק.

גאנצע שטונדען וואָלט איך געקענט פערברענגען מאַטערענדיג זיך צו דערמאָנען ווער דער מאַן איז, און דיא גאנצע צייט איז דער אינטערעס אי א תענוג, אי יסורים. דאָס זעלבע איז מיט מוזיק. דאָס זעלבע איז מיט אַלעם וואָס טהוט אויס דעם מענשען פון דער וואָכעדיגער וועלט און פערטראָגט איהם אהין, וואו דיא נשמה יתירה געוועלטיגט.

א שוהל מיט מענשען, מיט דיא טליתים איבער דיא קעפּ, מיט א געררויש פון ערנסטע תפילות, איז א סימפּאָניע. ביי דעם גרעסטען ליץ ווערט ערנסט דער פּנים.

א בית עלמן פול מיט וויינענדיגע ווייבער אויף דיא קברים איז א מעכטיגערע פּאָעזיע וויא ליבּ־געזאנג צו דעם הימעל מיט דער לבנה. דיא גאנצע געשיכטע פון אידישען פאָלק איז איין פּאָעמא אזעלכע; דיא גאנצע געשיכטע פון דעם אידישען פאָלק איז א בית־עלמן מיט פּאַטערס און מוטערס, שוועסטער און ברידער, וואָס וויינען אויף דיא קברים פון הרוגים.

* * *

מען האָט דעם אידען געהאַלטען פערצאַמט אין א גהעטאָ. מען האָט אונז ניט צוגעלאָזען צו דיא פערגעניגענס פון מיטעל־אַלטער, ווען אייראָפּאַ איז געווען פערקאָכט אין א בלוטיגען „ספּאָרט". דער איד האָט דיא זכיה ניט געהאַט צו זיין א ריטער — צו פערברענגען זיין לעבען אין טורנירען, מלחמות, הוליאנקעס... האָט ער זיך אָבער געפונען „ספּאָרט" פאַר זיין שכל און גייסט.

מיר האָבען אין זיך מעהר לעבען וויא יעדער אנדער פאָלק,

אין דיא נאטור־פאנזיע דיא איינציגע פאנזיע פון דעם מענש־ליכען גייסט? איך שטעל זיך פאר א ראדיקיוארען בטלן, אן אויסגעהונגערטען הינטער'ן אויוון. ער האט אפשר אויף זיין לעבענס־טאג ניט געזעהן וויא אזוי קארטאפעל וואקסט. אנשטאט צו געניסען פרישינקע ווינטעלעך, האט ער דעם גאנצען לעבען פער־בראכט אין דער לופט פון חלב'נע ליכט אין אלטע גמרות, אין דיא דושנעקייט און שמוץ, אין דעם גאנצען קערפערליכען אונצובט פון א קלויז. אנשטאט פיינע פעלדער מיט דעם געזאנג פון פויגעלעך, האט ער פאר זיך טאג און נאכט, הענגליכטער, אלטע שטענדערס, שמרוי־וועלעך פון דיא ישיבה בחורים. אט צווישען אזעלכע איהן טראגט זיך אפט ארום א נייגע, וואס איז שעהנער, העכער, כמעט־מינער און איידעלער וויא דיא רייכסטע געדאנקען, אויף וועלכע א גילדערנער וואונדערגאנג קען ארויסברענגען. דיא גע־דאנקען און דיא געפיהלען אין אזא אידעל שוועבען זיך אויף ווייטער שטיינער. ווייטער פאנזיע האט דאס מעגליך געמאכט דיא פאנזיע פון א העכעריך הייגע.

איינינע פון דיא גרעסטע פאעטען אין דער וועלט האבען קיין שום טעם ניט געהאט אין מוזיק. וויא קומט עס, דאכט זיך? דער תירוץ איז: דיא מוזיק איז ניט דער איינציגער טייער פון ערהאבענע געפיהלען און בילדער. דאס זעלבע איז מיט דער שעהנער נאטור: זיא איז אויך ניט דיא איינציגע מקור צו דער נשמה יתירה.

וואס טהוט דיא מוזיק? וואס טהוט א שעהנע נאטור־בילד? זיי נעהמען אונז ארויס פון אונזער חומר. זיי פערטראגען אונז ווייט ערגעץ, וואו אונזער וואכעדיגער לעבען האט קיין שליטה ניט.

עס שפיעלט א פיאנא. עס דוכט זיך אזוי וויא לעבעדיגע בעשעפעניסען וואלטען צו אייך גערעדט. ווער רעדט דאס? וואס זאגט מען צו אייך? ניטא קיין ענטפער. דאס זעלבע איז ווען א מענש זינגט. ער רעדט צו אנדערע און צו זיך אליין; וואס ער רעדט קען ער אליין ניט זאגען. דיא הארץ ציהט זיך איהם אויס: ניגעלך, וואס איז דאס ריעזער ניגעלע, ווער איז ער? וואס זאגט ער?

אָדער פעדערען קען מען פערקויפען, אָבער מיט אַ פורפורנעם הימעל וואָס פאַר אַ ביזנעס קען מען מאַכען?

אָט אַזוי אָן ערך געהט דיא אַנטיסעמיטישע רייד וועגען דעם אידען'ס וואָכעדיגקייט, וועגען זיין גראָבען געשעפטס־אינטערעס... וואָס איז אָבער דיא מעשה מיט יענער קאָמפּאַניע אידלעך, וואָס זיינען מחדש דיא לבנה? קען מען פון דער לבנה פליקען פעדערען אָדער גריבענעס פרעגלען? זעהט וויא דיעזע פּראַקטישע, וואָכעדיגע ביזנעס־לייט טאַנצען און שפּרינגען וויא חדר־אינגלעך. זעהט וויא זיי מאַכען זיך נאַריש, דיא קאַלטע נשמות!

איך קען אין רוסלאַנד אַן אַלטען פּאַרצייטיגען אידען, וועלכער ביינקט נאָך דיא פּורפּורנע הימלען ניט ווענינער וויא אַ גוי. וויא נאָר דיא לופט הויבט אָן צו שמעקען מיט פריהלינג, אַזוי הויבט איהם אָן דאָס הארץ צו ציהען הינטער'ן שטאָדט, אהין, וואו פעלדער ווערען גרין, וואו דיא נאַטור איז פריי און פריש. מיט פערביינקטע אויגען געהט ער אום גאַנצענע טעג נאָך פּסח־צייט. אַזוי וויא יעצט געדענק איך וויא שפּעטער אַ ביסעל פלעגט דיעזער פּאַר־צייטיגער איד שבת פערקאַטשען דיא פּאָלעס פון זיין בורנעס און אוועקלאָזען זיך.

„טאַטע, וואו געהסטו?" פרעגען זיינע קינדער. „איך געה זעהן וויא דיא קאָרן געהט אויף", ענטפערט ער אַ ביסעל פער־שעהמט.

ער איז געבאָרען און אויסגעהאָדעוועט געוואָרען אויף אַ ישוב. מען זאָגט געוועהנליך, אַז עטליכע דורות נאָכאַנאַנד דאַרפען זיך אויסהאָדעווען ביי דער נאַטור, אום איהר צו קענען ליעבען. דאָס איז אמת, אָבער דער איד, וועגען וועלכען איך דערצעהל דאָ, איז ניט דער איינציגער.

איך האָב אָפט געזעהן אידען שטאָדט־לייט, וואָס האָבען זיך איינגעליעבט אין דער נאַטור, שטעהענדיג אויף זומער־קוואַרטיר עטליכע מאָל.

אָבער דאָס איז ניט דער עיקר.

מיט אַנדער פּיינליגע ניט רוען. די אידישע חיטעלע געגען צעהנדליגע מיליאָנען שונאים האָט געהאַט איהר נאַטירליכען גע־ווער אין איהר לעבענס־מאַכט: געשייטקייט. אָבער די אידישע מדות האָבען זיך געשאַרפט — געשאַרפט זיך אויף צוויי אָרטען: שייכות מיט דער פּיינליכער איבערליכער וועלט האָט ענטוויקעלט זייער געשעפטס־שכל אין דעם געפיהל פון זעלבסטפערטהיידיגונג; שייכות צווישען זיך (ווען דער איינפלוס פון דער איבערליכער וועלט האָט זיך ניט אריינגעמישט) האָט געשפּייזט זייער שטרעבען „איך". דער בית המדרש האָט געהאָדעוועט ניט נאָר דעם מאָח, נאָר אויך די האַרץ. און אין בית המדרש האָט דעם אידען גע־טריבען דער איבערליכער שונא.

עס איז געוואַקסען א נשמה יתירה ביי אידען, א נשמה יתירה, וועלכע האָט געשאַפען מוזיקער, קינסטלער, טרוימער, אידעאַליסטען, חולמים.

אַנטיסעמיטען זאָגען, אַז דער איד האָט קיין האַרץ ניט, אַז אַלץ קומט ביי איהם פון קאָפּ, פון חשבון, אַז אין דער שענסטער זאַך זוכט ער געשעפט. אלס א ביישפּיעל ווייזט מען אָן אויף אידישע קאַלטקייט צו דער נאַטור. שטעלט אייך פאָר: א גרויסער פעלד; א ווינטעל שפּיעלט זיך מיט א ים קווייטלעך; פערלדיגע שטיקלעך וואָלקען שוועבען; דאָרטען גאַנץ ווייט פאַלט דער הימעל איבער א שוואַרצער מאַסע בוימער; עס איז פאַרנאַכטלעך, פייער־פורפּורנע קאָלירען הויבען זיך אָן בעווייזען אויפ'ן הימעל מיט די וואָלקענס. און אָן טרייבט א פּאַסטוך א כמאַרע ווייסע גענז!... א שעהנער בילד... א קריסט שפּאַצירט מיט א אידען אין דער קריסט ווערט בעגייסטערט... ער זאָגט דעם אידען: וויא שעהן דאָס איז אַלעס; אָבער דער איד קוקט איהם אָן קאַלט. ער פערטראַכט זיך נאָר וועגען דער כמאַרע גענז... פון גענז קען מען האָבען שמאַלץ, פעדערען. דאָס אינטערעסירט ישראל'ען מעהר וויא די קוויי־טלעך מיט דעם שענסטען הימעל מיט די הערליכע פאַרבען. שמאַלץ

דאָס וואָס מען וואַרפט זיך אַרום מיט דיא אידען פיעלע יאָהר־הונדערטע, האָט זיי געטהאָן אי שלעכטעס, אי גוטעס.

פיעלע פון אונז פעהלט שטאָלץ, זעלבסט־רעספּעקט. זייענדיג אימער אַרומגערינגעלט מיט בלוט־פיינד, האָט זיך דער איד גע־דרעהט אין דרייען; ער האָט מורא געהאַט פאַר יעדען גוי'אישען פּנים. אין דער שטענדיגער ערנידערונג און געפאַהר האָט זיך ביי איהם ענטוויקעלט נידערגעשלאָגענהייט און ביטערקייט.

פיעלע פון אונז פעהלט רעספּעקט צו דעם אַנדערען'ס אינ־טערעסען, צו דעם אַנדערען'ס געפיהל. ווען מען ראַנגעלט זיך דעם אייגענעם לעבען צו ראַטעווען, ליעגט דעם צווייטען'ס לעבען ניט אין זינען — ביז מען קומט צום שכל, אַז אין פעראייניגונג ליעגט רעטונג און זיכערהייט. היינט קומען דיא בערויבטע צו דיעזען שכל אין דער קאַפּיטאַליסטישער וועלט, וואו מענשען רייסען זיך וויא חיות פאַר אַ ביסען אָדער פאַר אַ גע'גנב'עטען אוצר; און היינט געפינט איהר אידען אויבען־אָן אין דיא מחנות אַרבייטער וואָס קעמפּפען דיא מענשען פאַר אויס־חיות צו מאַכען, און איהר געפינט זיי אויבען אָן צווישען דיא חיות אין מענשען־געשטאַלט. אין פריהערדיגע צייטען, ווען דיא וועלט איז געווען צוטהיילט אויף פּריצים און פערקנעכטעטע פּויערים, ערד־אַרבייטער, איז אין דעם פּויער ערצויגען געוואָרען אונטערטהעניגקייט; ער איז אָבער זיכער געווען מיט זיין חיונה, דער פּויער, און עס האָט זיך אין איהם אויסגעאַרבייט אַ שקלאַפּישע רוהיגקייט, דער נידערגעשלאָגענער כאַראַקטער, דיא צופריעדענהייט פון אַ קנעכט. דער איד איז קיין קנעכט ניט געווען. ביי איהם איז דער „איך" קיין מאָל ניט דער־שטיקט געווען; ער איז אָבער מיט זיין ברויט און מיט זיין לעבען קיין מאָל זיכער ניט געווען.

דאָך אונטער דיעזע צרה'דיגע אומשטענדען איז געוואַקסען אַ שעהנער גייסט, אַ הויכער שכל, הויכע געפיהלען.

ווען איין מענש טרעפט זיך אָן מיט אַ גאַנצע קאָמפּאַניע וועלף, און ער זוכט מיטלען זיך צו ראַטעווען, וועט איהר איהם

ריזענבערג'ן וואָס איהר עד היום געפינען אויפ'ן עולמען.

צווי וועלטען איז פון איין וועלטעל געוואָרען.

• • •

אַן אמעריקאנער יהודי האָט זיך פאר מיר געקלאָגט אויף דעם היגען אנטיסעמיטיזמוס. מיסיס אסטאָר, דיא קעניגין פון דיא ריינע „פיר הונדערט", לאָזט קיין מאָל ניט איין קיין אידישען מיליאָנער צו זיך... נו, און א אידישער מיליאָנער לאָזט א אידישען שניידער יא איין צו זיך?

צווי וועלטען אויף איין וועלט. א ים טהיילט אָב אידען פון אידען, נים פון גוים, — א ברייטערער ים ווי דער וואָס זונדערט אָב דעם קריסטליכען גביר פון דעם אידישען...

און באָסטאָן: פירסט קראָפּאָטקין איז עפעס א גרעסערער יחסן ווי מיסיס אסטאָר. אין דיא אמאָליגע יאָהרען, ווען ער איז נאָך געווען אין רוסלאַנד, וואָלט זיא געווען בערייט זיך צו לאָזען קאָסטען שעהנע טויזענדער פאר דער עהרע אין זיין הויז אריינצוקומען. און דיזער פירסט קראָפּאָטקין האָט געהייראטעט אַן אָרימע אידישע טאָכטער.

ווי אזוי קומט עס?

דער אנטוואָרט איז, אז דיא נשמה יתירה ווייס היינטיגע צייטען ניט פון איד און גוי. דאָרטען וואו עס געוועלטיגט דיא אמת'ע אריסטאָקראטיע, דיא אריסטאָקראטיע פון גייסט, דאָרטען זיינען אַלע אמת'ע מענשען — אריסטאָקראטען.

ווען אַן אמת'ער מענש איז געבאָרען אין א פּאַלאַץ, נעהמט ער אוועק פון פּאַלאַץ צו דיא קינדער פון אָרימע טענעמענט הייזער און קעמפפט מיט זיי צוזאמען אָבצושאפען דיא בלוטיגע עולה פון דער וועלט.

דיא נשמה יתירה איז דיא איינציגע מאכט, וואָס קען אריבער דעם אבגרונד צווישען דיא צוויי וועלטען אויף דער וועלט.

דער פּאַריאַן, וואָס טהיילט אָב דיא רייכער פון זייערע קרבנות, איז א הויכער. אָבער דיא נשמה יתירה פליהט איהם אריבער.

IX

איך געדענק דיא צייט, מיט אכצעהן יאָהר צוריק, *) ווען דיא רוסישע קאָלאָניע האָט דאָ בעגעגענט דעם ערשטען ניי־יאָהר. דיא געזיינדעלע איז דאן געווען א קליינע, און אלע זיינען געווען אין איינעם. מיר זיינען אלע דאן געווען קבצנים, און דער הער־שענדער גייסט איז געווען דער גייסט פון דיא ענטהוזיאסטען וואָס זיינען אין אמעריקא געקומען מיט טרוימען וועגען קאָמונעס, וועגען אויסלייזען דעם אידישען פאָלק, וועגען א סאָציאלע רעוואָלוציאָן. אויב עס זיינען געווען וואָכעדיגע נשמות, זיינען זיי בטל בששים געוואָרען.

איין וועלט איז ביי אונז דאן געווען, און מיר פלעגען האָבען איין ניי־יאָהר באָלל.

עס זיינען אוועק יאָהרען. איניגע זיינען רייך און פער־ווילדעט געוואָרען; אנדערע זיינען רייכער ניט געוואָרען, אָבער ווילדער יא.

היינט האָבען מיר שוין צוויי ניי־יאָהרס־בעלער: איינער איז אויפ'ן אלטען שטייגער, מיט סאָציאליסטישע רעדעס, מיט ערא־נערונגען אָן דיא אמאָליגע חלומות, מיט בעגייסטערונג פאר דער מענשהייט'ס ליכטיגער צוקונפט. אויף דיעזען באָלל טראָגט מען זונטאָגדיגע רעקלעך און אז מען טרינקט, טרינקט מען ביער. אויף דעם צווייטען באָלל געהט מען אין פול־דרעס סוטס, מען טרינקט שאמפאניער, און טרוימען מיט אידעאלען האָט מען אין דער ערד. בונימאָוויץ, ראָטלין און ריווקין געהען אויפ'ן צווייטען באָלל.

*) ווען דיעזער ביכעל ווערט אַרויסגעגעבען, אין 1913, איז שוין דאָס „מיט 31 יאָהר צוריק".

ער איז דא ניט רייך געוואָרען; זיין שוואַגער מיט זיין קאָמ־פּאַניע זיינען אייך אָרימע לייט. ארבייטער, פּעדלער, אגענטען. אָבער מיט וויטער גייסטיגען לעבען זיינען זיי דיא רייכסטע, און כאָטש האָט זיך אין דיזיען לעבען דא אויסגעהאַרטעוועט.

צוערשט האָב איך געצווייפעלט, אז דיא ענדערונג וועט האָבען א ממשות. איך האָב זיך גערעכענט, אז דער אלטער וואָרים קען צו יעדער מינוט אַרויסשפּרינגען. אָבער ווען איך האָב זיך צו קאָמפּאָל'ן גוט צוגעקוקט, האָב איך ווירקליך געזעהן א נייעם מענשען. מיט א מיתת בענייכסמערונג האָט ער זיין נייעם לעבען געפיהרט. — אזוי וויא ער וואָלט וועלען אָבצאָהלען פאר דיא אַמאָליגע יאָהרען פון וועלבסטערניעדריגונג.

ער איז מיר געוועזען אָהן א ברעג אינטערעסאנט. איך האָב יעגע שמארט נאָך א מאָל בעזוכט, און שפּעטער א דריטען מאָל. איך פלעג פערגלייכען אין מיין געדאנק דיא צוויי מאָטקעס — דעם היימישען און דעם איצטיגען — מיט דיא צוויי שניאור זאַלמאַניקעס. ער איז מיר טהייער געוואָרען, כאָטשע. און שניאור? איך פלעג מיינען, אז איך האָב איהם דא. ניין, איך האָב איהם ניט; מיין הארץ בלוטעט מיט רחמנות אויף איהם...

ביסעל יאָהרען, איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין א געזעלשאפט, אין ניט קיין גרויסע שטאָדט אין פענסילווייניע. צווישען דיא, וואָס איך האָב דאָרטען געטראָפען, איז געווען — מאָטקע!

אָבער גלייך האָב איך בעמערקט, אז עס איז גאָר ניט יענער מאָטקע! גאָר אנאנדער טאָן, גאָר אן אנדער האַלטען זיך. ער האָט מיר בעגריסט זעהר וואַרים אָון מיט א זעלבסט־ווירדע, וועלכע האָט זיך גאָר ניט געפּאסט צו מיין אַלטען בעגריף וועגען איהם. מיט א זאָנדערבארען שמייכעל האָט ער מיר בעגריסט. אָהן ווער־טער האָט ער זיך ביי מיר געבעטען, אז איך זאָל פערגעסען אָן „מאָטקע דעם משוגענעם“, ניט דערצעהלען וועגען זיינע היימישע שטיק.

ער האָט דאָרטען געהאט א שוועסטער, און זיא איז געווען פערהייראטה פאר א העכסט סימפּאטישען מענשען. אמת שעהנע מענשען זיינען אין איהר שטוב אריינגעגאנגען. א שעהנער גייסט האָט אין זייער וועלטעלע געהערשט.

א „גרינער“ האָט דיא ערשטע צייט ניט זיין אייגענעם „איך“. ער איז נידערגעשלאָגען, צושראָקען, שעהמעוודיג. ער איז ניט ער. אָט אין דיעזע גרינע עטליכע וואָכען, וואָס מאָטקע האָט נאָך קיין מוטה ניט געהאט זיינע שטיק צו מאכען, און מען האָט איהם בעהאנדעלט ניט וויא א וואָרים נאָר וויא א מענשען, האָט דער ארומיגער מענשליכער גייסט איהם דעם ערשטען טאָן אין זיין אמעריקאנער לעבען געגעבען. ער האָט פּראָסט ניט גע־סמייעט דאָ מאָטקע דער משוגענער צו זיין. איך האָב א מאָל געמיינט, אז ער איז געבאָרען געוואָרען אַ מיאוס'ע נידעריגע בריאה איך האָב א טעות געהאט.

אין דער היים האָבען איהם דיא קירזשנער בעהאנדעלט וויא א פּאסקודנע בעשעפעניש, האָט ער זיך צוגעוואוינט זיך אליין אזוי צו בעהאנדלען. דאָ האָט מען איהם פון דער ערשטער מינוט אָן געגעבען צו פיהלען, אז מען האָט רעספּעקט צו איהם, האָט ער ביס־לעכווייז אליין צו זיך רעספּעקט בעקומען.

אפשר האט ער א כוונה. ער פרובט ווייטער זיך טשעפּען צו איהם, אבער כאטשקע ברענגט זיך איין און מיט זיינע שטומע ווילדע קולות וויל ער כלומרשט ארויסדרייען א שטיין פון ברוק אום דעם פויער אין קאפּ צו געבען. איינער פון די קירושנער ראטעט דעם פויער זיך מיט איהם ניט אנצוהייבען, ווארים שטומע זיינען געפעהרליכע מענשען. דער פויער דערשרעקט זיך און נעהמט נעבעך אוועק מיט ליידיגען.

פאר די אנדערע קירושנער פלעגט ער אפט נאכמאכען די פארשיידענע משוגעים פון אונזער דול־הויז, אדער די שטילע וואהנזיניגע, וואס פלעגען ארומגעהן איבער'ן שטאדט. אז מען פלעגט לאכען פון זיינע אוועיקעס, פלעגט איהם געוואונד צוקומען. אלע מאל פלעגט ער אויסקלערען עפּעס א נייע משוגה'דיגע שטיק: בילען ווי א הונט, „כראמטשען" ווי א חזיר, איבערקרימען פער־שיידענע אונגעשטאלטענע זאכען. מען האט אויף איהם געקוקט ווי אויף אן עקעלהאפטע בריאה, און ער האט דאס ליעב געהאט; מען האט איהם געהאלטען פאר דעם נידעריגסטען פון די נידער־ריגסטע, און ביי איהם איז דאס געווען א מחיה. איך האב אמאל געזעהן ווי אן אנדער קירושנער האט פון אן עפּעל אבגעביסען א האלבען און דעם אנדערען האלבען האט ער א ווארף געטהאן אין אן עקעלהאפטע לוזשע, אז כאטשקע זאל דאס אויפהייבען.

— ער וועט דאס ניט אויפהייבען! — האבען די אנדערע קירושנער זיך געוועט מיט איהם און איהם צוגעגעבען השק מיט דעם.

כאטשקע האט געשמייכעלט מיט אן אונבעשטימטען שמייכעל.

— ער איז א כרוס, ער האט קיין כוונה ניט צו עסען אזא שמוציגע עפּעל. — האבען די קירושנער איהם צוגעטריבען.

דער סוף איז געווען, אז כאטשקע האט דאס ארויסגענומען פון דער לוזשע און אויפגעגעסען. מען האט זיך געקייכט לאכענדיג, און ער האט זיך געפיהלט ווי „דער העלד פון טאג".

איין מאל, ווען איך בין אין אמעריקא שוין אבגעוועזען א היבשע

VIII

אָבער אויב שניאור איז אין אַמעריקאַ פערגרעבט געוואָרען, זיינען פאַראַן אַנדערע, וואָס ווערען דאָ פעראיידעלט. עס ווענדט זיך אין וואָסערע אומשטענדען מען פאַלט אריין. מאָטקע דער קירזשנער איז אין דער היים געווען פונקט דער היפּוך פון שניאור'ען. אויף דעם נידעריגסטען שטאפּעל האָט ער זיך געפונען. מאָטקע דער קירזשנער איז געווען זיין יום־טובדיגער נאָמען. געוועהנליך איז ער בעקאַנט געווען אַלס „מאָטקע דער משוגענער". ער איז אָבער אין אמת'ען משוגע ניט געווען. ער האָט פּראָסט ליעב געהאַט צו פערפיהרען אַלערליי ווילדע שטיק, זיך צו מאַכען משוגע. עס זיינען פאַראַן מענשען, וואָס האָבען הנאה ווען מען שפּייט אויף זיי, אבי זיי ציהען מיט דעם אויפמערקזאַמקייט. אָט פון דיא דאָזיגע איז מאָטקע געווען. אַ קורצע צייט פאַר זיין אוועקפאָהרען נאָך אַמעריקאַ איז ער געווען אַ פאַקטאָר אין אַ האָטעל; געבראַכט מיידלעך פאַר דיא געסט. ווי עס האָט אויסגעזעהן, איז ער צו דעם געבאָרען געוואָרען — אַ פאַקטאָרשע נשמה, אַ לאַקיי, אַ טעלער־לעקער פון קאָפּ ביז דיא פיס! צו קושען דיא פיאַטע וואָס טרעט אויף איהם איז ביי איהם געווען דער געשמאַקסטער מאכל. צו מאַכען פון זיך אַליין אַ בארג אש — זיין גרעסטער „ספּאָרט".

איך געדענק אַ סצענע וואָס איך האָב אַ מאָל געזעהן. ער האָט אַ פויער פערקויפט אַ היטעל און איהם בעשווינדעלט אין דיא „רעשטע". אין אַ פערטעל שעה ארום קומט דער פויער צולויפען מיט גוואַלדען. מאָטקע מאַכט זיך פאַר אַ שטומען. ער שרייט מיט שטומע קולות, אַז עס נעהמט אָן אַן אימה און אַן עקעל. דיא אַנדערע קירזשנער שמייכלען. דער פויער שטעהט וויא אַ צוטו־מעלטער. ער הויבט אָן צו צווייפלען אויב דאָס איז דער זעלבער.

דער פלינגענדער צוקחדפתשע; דער געוויין פון דיא יתומים מיט דעם נפתורער פון דער לויה — דאס האט איהם רערמאנט אן די אמאליגע יאהרען, אן זיין אמאליגע היים. ער האט זיך ערמאינערט אן דעם געוועזענעם שניאור וארמבנית, און דעם שעהנערען, בעסערען.

געהענדיג מיט מיר הינטער'ן קאסטען, און ריידענדיג שטילינקערהייד, האט ער זיך צורערט.

— איהר מיינט איך פערשטעה נים? — האט ער צו מיר געזאגט מיט אן אומערינגען טאן. — איך ווייס גאנץ גוט וואס פאר א מיינונג איהר האט ווענען מיר, און איהר האט רעכט אויך! שוין איך וואלט נעקענט אוועקפאהרען אהיים און צוריק ווערען דער אמאליגער שניאור וארמבניק וואלט אודאי געווען גוט. אבער עס איז שוין פערפאלען... מכתמא ווייס דאך גאט וואס ער טהוט...

א שווערער זיפץ האט זיינע ווערטער איגטערבראכען. און ריקיגער מינוט האט א ריינער טייערל אויף זיין הארצען נעלויכטען. נאך זיין פערגאנגענהייט האט ער נעבייגקט. זיין שמוציגע גענענ־ווארט איז איהם איצט עקעלהאפט געווען.

עס האט מיר מיעף גערירט. איך האב אויף איהם רחמנות געהאט. ער איז מיר ליעבליך געווארען.

עטליכע שטונדען שפעטער איז ער ווידער געווען א טאמאני־מאן. דער ריינער טייערל איז פערלאשען געווען. דער קלונג פון דיא לויהדפישעס איז פערגעסען געווארען. ס'איז נים געבליבען קיין בליצר פון דעם אמאליגען שניאור'ן...

פלעגט ער אפט א ברום טהאן, פונקט אויף דעם זעלבען שטייגער וויא דער אָלדערמאן פון זיין דיסטריקט פלעגט טהאָן.

טאָמער פלעגט א מאָל איהם אריינפאלען אין זינען צו בע־טראכטען דיא קאָמפּאניע זיינע, פלעגען איהם דערביי זיינע גע־פיהלען אליין ענטפערען: „נו איז וואָס איז דאָרטען? זיי זיינען דאָך אַלע דאָקטוירים, לאָיערס, גרויסע לייט, די פני, ניט אבי ווער“.

דיא מאָראַל איז פערהעלטניסמעסיג. אפילו אנשטענדיגע מענשען האָבען אויף פערשיעדענע מאָראַלען אין פערשיעדענע דורות. אָבער אין דעם זעלבען דור איז זיא אויך ניט ביי אַלע קלאסען דיא זעלבע. למשל: גנבים און פּראָסטיטוטקעס האָבען צווישען זיך זייער מאָראַל. דיא צאָהל פון גאסען־מיידלעך און זייערע בחורים אין אידישען קוואַרטאַל איז אזוי גרויס, אַז דאָס איז א גאַנץ גרויסע וועלט פאַר זיך. דיא בעשעפעניסען וואָס לעבען אין דיעזער וועלט זיינען ארומגערינגעלט מיט אזוי פיעל פון זייער אייגענעם קלאָס, אַז זיי זיינען איינפאך ערווייטערט פון אנשטענדיגע מיינונגען און אנשטענדיגע געפיהלען. זיי האָבען זיך זייער אייגענע פּראָסטיטוציאָנס־מאָראַל, און ווענען אונזער מאָראַל קלעהרען זיי וויא פון א ווייטע, ווייטע זאך. זיי האָבען זיך זייער אייגענעם לעבען, זייערע אייגענע שאַנדע און כבוד. אָט אויף דיעזען ארט לעבען זיך אויך דיא „אמעריקאַניזירטע“ זאַדאָבניקעס.

צו וואָס ער ריהרט זיך צו, ווערט פון דעם גאָלד — דיא מזל ברכה איז אין יעדער זאך. אָבער וואָס פאַר א נפקה מינא איז צווישען זיין אמעריקאנער מזל און זיין אמאָליגען!

איך האָב איהם אמאָל בעגעגענט ביי דער לויה פון אונזערען א לאַנדסמאַן.

עס זיינען געוועזען אנדערע לאַנדסלייט אויך. דער טרויעריגער מאָמענט האָט שניאור'ן פון דעם הו־הא פון זיינע אמעריקאנישע גליקען אויפגעוועקט. דיא פנים'ער פון דיא מענשען, וועלכע פלעגען פאַר איהם בושה האָבען אין דער היים, און דיא מוזיק פון

באַטס, געהען פריין אין שײַנה צוליעב איהר. דער שוואבינקער, האַלבמשוגענער גייסט האָט מיט דיא לעצטע כחות געשעפּטשעט: „באַטס עס, שניאיר?" שניאיר האָט געענטפערט: „זיי טוהען רען איהר פּטמה! אך, דאָ איז ניט רוסלאנד; אין אמעריקא מאַר מען ניט זיין שטאָלץ. דאָ איז ניטאָ קיין שניאיר וארשאַבניק, דאָ זיינען אַלע גלייך".

און דיא אמעריקאנער גלייכהייט איז ביי איהם בעשטאַנען אין דעם, וואָס אַן אנשטענדיגער מענש און אַ באַם זיינען גלייך...

ער איז געוואָרען אַ טשעבער אין לאַרזשען; געשאַכערט אין געמשכנט אין עלעקשאַן פאר טעמעני; גענומען טראַן טובות אין עטליכע כמריס קאורט; זיינע געסט אין שטוב זיינען געווען פאַלי-טישענס, דאַקטוירים פון מ'איס'ע הייזער; אין כאַלון איז געווען פיל; באַלד האָט זיך אונטערגערוקט אַ פּראָפּערטע; דיא פּראָפּערטע איז געווען בעזעצט מיט אונאַנשטענדיגע פרויען; נאָך אַ הייזקע. פּקרויפּס דיא אין געקויפט צוויי אנדערע — ביז שניאיר וארשאַבניק איז געוואָרען איינער פון דיא בעריהמטע „ביילערס" פאר דיא גאַסען-פרויען און ווייערע בחורים.

צו דיעזער צייט איז ער שוין גאַנץ נישקשה'דיג פערגרעבט געוואָרען — אין פּנים אזוי גוט ווי אין כאַראַקטער.

נאָך פאַר'ן אוועקפאָהרען פון דער היים האָט ער גענומען זיך יונג מאַכען, פּוצען זיך וויא אַ יונגער מאַנטשיק צוליעב זיין יונגע ווייבעל. איצט האָט ער געטראָגען דימענטענע רינגען, געקרעטיים רויט „וויא אַנטאָפּחהען דער גולן", דיא בערדעל האָט ער גענומען ארונטערשערען כמעט ביז'ן סאַמע מאָרדע. אויף זיין פּנים איז איצט געלעגען דער זיגעל פון ביער און לומפּיגע קאָמפּאַניע. עפּעס אַ פּאַרבענער מין בגיב: פּליישיג, רויט און עפּעס וואַמיג. אין דער היים האָט ער אויך געטראָגען אַ הויכען קאַפּעליוש. אָבער זיין אמעריקאַנער כמאָזרבייס איז ביי איהם בעדריקט אָן אַ וויטע, דיא דער האָט רוב אין די קעשענעס; אפילו אַ שבוי מהאָן האָט ער זיך איינגעלערענט איפּ'ן טעמעני שטיינער. „וואָס ע' העלל!"

קיין זאך ניט; אז מען זעהט ניט א גאס עטליכע מאנאט, דערקענט מען איהר ניט; רק מען ווארפט און מען רייסט און מען קלעפט אלץ ווי מיט ניכטערע שפייעכץ. קיין זאך איז ניט הייליג. א מישעניגע, א טיפעלשער קאך און ווייטער גאר ניט. דיא קינדער האבען ניט צו וואס צוגעבונדען צו ווערען, נאך וואס דאס הארץ זאל בענקען...

האט שניאור'ס הארץ געבענקט נאך זיין אמאליגע היים... טרעהרען פלעגען איהם אנקוועלען אין דיא אויגען...

נויט ברעכט אייזען, זאגט מען. זאדאבניק האט זיך אויסגע־לערענט צו זיין „פראקטיש". ער האט אויסגעשטודירט דיא פילא־זאפיע פון „מיינד יור און ביזנעס"; ער האט איינגעזעהן, אז רוס־לאנד איז „א גרינע"; ער האט אויפגעהערט צו בענקען, — ער האט זיך אויסגעגרינט. און אזוי וויא א שטיין קייקעלט זיך אראפ־בארג וואס ווייטער אלץ האסטיגער, אזוי האט שניאור זאדאב־ניק זיך אוועקגעלאזען אראפצו־צו, וואס ווייטער אלץ שנעלער ארונטער אין זומפ אריין.

א לאנדסמאן, צום ביישפיעל, מאנט ביי איהם אן אלטען חוב. ער פערלייקענט, לאכט זיך אויס. דער אמאליגער גייסט פרופט נאך מיט א שוואכינקע שטימעלע זאגען: „ס'פאסט ניט, שניאור!" אבער שניאור שטויסט דעם גייסט אב פון זיך און זאגט: „אה, דא איז ניט רוסלאנד!"

און אזוי איז דאס געגאנגען — ארונטער, ארונטער. פון דיא דריי־גודס סטארקע איז געווארען עפעס א האלסייל־גראסערי; פון דער האלסייל גראסערי — א סאלון. שניאור איז בעקאנט גע־ווארען, בעפריינדעט געווארען מיט אידישע באמס. צו א סאלון מוז מען זיין „אלל רייט" מיט פאליטישענס! — איז ער געווארען א גוטער ברודער מיט פאליטישענס.

וויא דער לעזער ווייס שוין, איז זיין צווייטע פרוי א שעהנע ווייבעל. נו, האט ער גענומען שפירען, אז דיא פאליטישענס, דיא

דער חיים אויף דעם מיין שכל ניט. ער האט זיך געוואונדערט, און אין אויער האט איהם געשושקעט אלץ העכער און העכער: „דא איז ניט הונגאריע. מען דארף זיין פראקטיש". און דער חיים פלעגט דער איינגלער ניטש צו איהם זאגען: „עס פאסט ניט". דא איז ניט געווען וויפיל עס זאל האט זאגען; דא האבען אלע און אלעס געשריפען חיא א באהר: „קיין זאך איז קיין בושה ניט. מען דארף קיין גרינער ניט זיין".

און אנדער בעקאנטער ווייטער האט געוואיינט „געקכט דאר" פון א פאר שטראסענקינדער. ווען יאניאור האט געפרעגט פאר וואס ער מיינט ניט אהיים האט יענער געענטפערט: „איך האב אמאל איך געהערט וויא איהר. אבער וואס ווייס איך, אז אין צו אנדער היין וואס זיין בעסער? און וואס אארט מיר וואס געקכט דאר פרום זיך? אין אמעריקא איז דא א כלל: „מיינד יור און ביזנעס" (גיב אכטונג נאר אויף דיינע אייגענע עסקים).

צו יאניאור פלעגט זיך גוט ארויסזעהן וואס דא טוט זיך, פלעגט ער זיך פלעהרען: „וויא קום איך אהער? א שווארץ יאהר אויף אמעריקא מיט איהרע מאשינאציע וועגען. מיט איהרע אלפאבעטען! וויא קומט עס צו מיר?" און זיין עלענד פלעגען דיא פערציג־שמאכטיגע חיזות מיט דיא באהנען, מיט דיא אלע טונעלען, מיט דעם גאנצען טומל, מיט דיא מארקעט. איהם אויסגעזעהן עפעס אזוי וויא געמאכטע בלומען, געמאלטעוועגס. א דריי־צווייער־נגע היין א היימישע האט גערעט מעהר כסף און מעהר כמשות וויא דיעזע אלע מיר עס וואס מען מיט איט אידער נאכט. צו די היימישע חייות האט מען צייט צוגעוואוינט צו ווערען; מען ליעבט איהר, מען האט צו איהר צוטרוי. און דא — עפעס אזוי וויא מיט גיכמערקע שפיעלער וואלט אלץ געווען צוגעשפיעלט! אידער מען וועט צוגעוואוינט, שיין ארויסגעווארפען און א נייע מאַ־שיין וואקסט אויף. און דער חיים האט יעדער ליעב דעם פלאַץ, וואו ער איז איינגעוואוינט געווארען, און דא! — דא האלט זיך

גראבע יונגען, אנטלאפענע גנבים האט ער געזעהן ביי דער ספר תורה מיט׳ן טייטעל. אין אייניגע שולען האבען אלפאנסעס פאר זייער אתנן זונה בעקומען דיא שעהנסטע עליות; לענדלארדס פון טענע־מענטס, וואס זיינען פול מיט מיאוס׳ע הייזלעך, האבען געטהיילט פסוקים פון „אתה הראית“. אמת׳ע לומדים צאפלען זיך אין נויטה. גראבע יונגען, טעלער־לעקער, זיינען פעטע רעוורענדס אין קאפע־ליושען. שניאור האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן, ווי א סטאר־קיפער האט געגעבען געלד פאר א באנדע טרעמפס, אז זיי זאלען שרייען הוררא פאר איהם, ווען ער וועט ארויסגעהן פון שוהל, און ווען ער האט געפרעגט, וויא יענער שעהמט זיך דאס ניט צו טהאן, האט דער סטאר־קיפער געענטפערט: „וואס ארט דיך, מען לעגט דערצו ניט צו. עס איז אן אדווערטייזמענט. דא איז ניט רוסלאנד.“

שניאור האט געקוקט און זיך געוואונדערט. אויפ׳ן הארצען איז געווען ביטער. אין דיא אויערן האט איהם געהוזשעט: „וואס ארט דיך; דא איז ניט רוסלאנד“, און דיא נשמה האט געביינקט און געביינקט.

ער האט געזעהן וואס פאר א בריות אמעריקאנער זיינען. איידער אין רוסלאנד גיט מען זיך א קעהר, וואקסט דא אויף דער גרעסטער געשעפט, 40־שטאקיגע הייזער, טויזענדער מייל באהנען. איז דאך טאקע א סימן, אז רוסלאנד איז אין גאנצען א „גרינע“. ער פלעגט זיך אפשטעלען קוקען וויא א פאר אינגלעך שלעפען דא אריבער מעהר משא אין פינף מינוטען וויא אין דער היים צעהן גרויסע מענשען אין א שעה. דאכט זיך א פראסטער שכל: מען גליטשט אראפ דעם קאסטען איבער א גלאטע איינגעבויגענע ברעט, מען גיט איהם א שלעפ מיט אזא קרוק, מען רוקט צו אזא מין טאטשקעלע; די משא שלעפט זיך אליין. אז מען דארף א וואגען קוילען אויסלעדיגען, גיט זיך דער וואגען א קעהר אויף רעדלעך, א בויג — און די קוילען שיטען זיך גלייך אין קעלער אריין — גאר פון זיך אליין. דאכט זיך, אזוי איינפאך, און דאך האט מען אין

לער, און דאָ, אין אידישען קװאַרטאַל, װײנען דאָס רוב דאָקטוירים װעלכע פֿון תּאַרצים מיט דיא לאַקײסען שטיק פֿון אַ הײמישען ציהלויג און מיט דער חוצפּה פֿון אַן אַמאָליגען רעקרוטען־כאַפּער. אין דער הײם אַ דיפּלאָמירטער אַדוואָקאַט איז אַ יוריסט. אַ מאַן וואָס איז דורכגעגאַנגען גימנאַזיע און אוניווערזיטעט און איז בעלעזען אין ביכער. דאָ האָט וואַראַבניק געזעהן אַ גאַנצע באַנדע חברה מיט דימענטענע פינגערלאַך אויף דיא פינגער און מיט קײמאַבאַז אין מויל. דיעזע חברה געוועלטיגען אין פּאָליס־קאָורטס, און דיא צװײ פּיזיל קאָורטס פֿון קװאַרטאַל; זײ זײנען גאַנצע „שמעלקעס" מיט דיא דיסטאַרנעס, און ווען עס מאַכט זיך אַן אידעלער רוסישער אַדוואָקאַט קומט אַריין אין דיעזע קאָורטס, איז ער אַזױ װי אַן עלענדער און קען ניט צוקומען.

וואַראַבניק האָט געקוקט און זיך געוואונדערט וואָס פֿאַר אַ פּערקעהרטע וועלט דאָ איז און זיין הארץ האָט געקלעמט און געבענקט.

ער האָט געזעהן, אַז מענשען וואָס האַלטען קאָרטעזיוניעס און כיאָס'ע הייזער, זיינען דיא פּני פֿון קוואַרטאַל (און דער אידישער קוואַרטאַל איז ביי שניאור'ען געוועזען גאַנץ אַמעריקאַ. עס איז דאָך דיא גרעסטע אידישע שטאָדט אין דער וועלט יעדענפֿאַלס). ער האָט געזעהן, אַז „אַלפֿאַנסעס", יונגען, וואָס לעבען פֿון נאַכט־מייד־לעך, זיינען גאַר „פּאָליטיקער"; אַז זיי זיינען דיא נאָהענטע פֿריינד פֿון אַ גרעסערען „פּאָליטיקער". וועלכער איז דער נאָהענטער פֿריינד פֿון נאָך אַ גרעסערען „פּאָליטיקער", וועלכער איז פֿיעל העכער ווי דער „גאַלאָווע" פֿון שטאָדט.

שניאור איז געשטוימט געוואָרען. „גאָטעניו וואו בין איך דאָ אַריינגעפֿאַלען!" האָט ער מיט האַרצווערטאַג צו זיך געזאָגט. אַן עלענד איז אויף איהם אַרויף.

ער איז געגאַנגען אין שוהל זוכען טרייסט אין פֿרומקייט. אָבער ותּה נעשריתן! אפילו אין שוהל האָט ער געפֿונען אַ פֿער־קעהרטע וועלט, אפילו דאָ האָט ער געקוקט ווי אַ צוטומעלטער.

פאר א סטאַרקע איז שווער צו זאָגען. עפּעס א ביסעל דריי־גודס, א ביסעל סטיישאַנערי, א ביסעל זאַגאַר אידישע ביכלעך. אָבער שניאור האָט אָנגעווענדעט אַלע זיינע פעהיגקייטען, אַלע זיינע חושים אויף צו מאַכען א „סאַקסעס". ער איז שוין ניט קיין „גרינער". „אָ, ווען איך וואָלט דאַן געהאַט דעם שכל, וואָס איך האָב איצט!"... פלעגט ער זאָגען, צושאַקלענדיג מיט'ן קאָפּ אויף דיא ערשטע פּאָאַר יאָהר, וואָס ער האָט פערבראַכט אין אַמעריקאַ.

וואָס זשע אַזוינס האָט ער זיך דאָ דערוואוסט אין די דריי יאָהר? פאַר וואָס האָט ער דאָס בעצאָהלט עטליכע טויזענד דאָלאַר שכר למוד?

די ערשטע צייט פלעגט שניאור זיך האַלטען אין איין וואונדערען. צום ביישפּיעל: אין דער היים אַז ער פלעגט זעהן א מענש איז שעהן אָנגעטהאָן, געהט אָפט אין טהעאַטער, וואוינט אין רייכע צימערען, האַלט דיענסטען, איז א מבין אויף א גלעזעל וויין, — איז דאָס רוב געווען א סימן, אַז ער איז ענטוועדער אַן איידעלער מענש, א געבילדעטער, אָדער וועניגסטענס אַזעלכער וואָס שניידט זיך אויף איידעלקייט. דאָ אָבער האָט ער אויף טריט און שריט געטראָפען פּראַנטען וואָס זיינען געווען אָנגעטהאָן און האָבען געלעבט ווי אין דער היים אַן אַריסטאָקראַט, און וואָס ריידען האָבען זיי גערעדט דיא גראָבסטע און מיאוסטע רייד, געפיהרט זיך וויא אין רוסלאַנד פערד־גנבים. זייערע חברים זיינען דיא וואָס לעבען פון גאַסען־פרויען און פיעל פון זיי האַלטען מיאוס'ע הייזער אַליין. אין דערהיים, אַז מען מאַכט וויבאָרעס, און מען קלייבט אויס א גלאַסנעם (אָלדערמאַן), איז ער איינער פון דיא שעהנסטע בעלי־הבתים אין שטאָדט. און דאָ זיינען די אָלדערמען, דיא געזעץ־געבער — דיא ניעדריגסטע סאַלון־קיפּערס, שכורים, גראָבע יונגען אין איידעלע קאַפּעלושען.

שניאור זאַדאָבניק האָט געקוקט און געקוועטשט מיט דיא פּלייצעס, און זיין האַרץ האָט געבענקט אַהיים.

אין רוסלאַנד א דאָקטאָר איז א געבילדעטער מענש, אַן איידע־

איהר אײגענער שװעסטער. נאר זיא האט געװיסט אויף װארשב־ניק'ס לאגע.

אװא אוצר! אװא אוצר! זאָל דער איבערשטער זיך מרחם זײן!!... אזױ פלעגט זיא טראכטען, דיא שװעסטער, און דיא יונגע כשרהס װארשבניק האט געװאוסט, אז אין הארצען טהוט איהר װעה. פריהער האט זיא איהר ניט פערגינען, — געטראכטען, גע־חנפה'ט זיך און ניט פערגינגען; און איצט איז זיא אױס'ן װיעבעטען היטעל, װאס זיא טראגט אויף יהכן'טע, שניאור'ס װײבעל.

זיא װאלט געפלױגען אויף יענער זײט װעלט. איהר שאנדע איז נאך געװען א שװערערע װיא איהר מאן'ס. זיא האט זיך געפיהלט װיא אײנער װאס נארט אָם א פעדלער, האנדעלט בײ איהם א גאלדענעם רינג פאר עטליכע שילינג, און װאס עס צײגט זיך ארױס, אז דער רינג איז נאר א מעסינגער...

איהר כבוד איז איהר כאן איז געװען פונקט אזױ גרױס װיא איהר פערדרוס אויף דעם מעסינגענעם רינג. אפשר נאך גרעסער.

כאראקטער האט שניאור'ן ניט געפעהלט, און װען ער האט זיך גענומען טרײבען אין װעג, האט זיא זיך אין הארצען געפרעהט.

זײ זײנען געקומען אין אמעריקא. װיא געװעהנליך, האט װארשבניק דיא ערשטע פאאר יאהר פערברױכט אויף פערליערען דיא עטליכע טױזענד דאלאר, װאס ער האט מיטגעבראכט פון דער הײם. רוביטשע'ס גלײך איז דא ניט מזל'דיג. עס האט אין זיך דעם ריח פון בושת — ניט פיעל, נאר עטװאס — אבער דיא אמעריקא־נער [illegible] קען אפילו דעם קלענסטען תויך פון ריעזען ריח ניט פערטראגען.

אז שניאור האט אין אמעריקא שױן פערלאָרען דעם לעצטען רוסישען גראשען מיט דעם לעצטען טראפען הײמישע בושה און ער האט זיך אנגעליטען א יאהר צרות אלס א שטראף פאר װאס ער האט נאר אמאל געטרײעט צו זײן א שטיקעל מענש, האט ער געשװינדעלט, געליהען בײ לאנדסלײט, זיך געבראכען און גע־שמאכטען, ביז עס האט זיך אײנגעארדענט עפעס א סטארקע. װאס

אַמעריקאַ אַלס אין „ערי מקלט“, וואוהין מען אַנטלויפט פון בושה; וואו אַלץ מעג מען און אַלץ פּאַסט — אַבי מען „מאַכט אַ לעבען“.

דערביי האָט דער געפאַלענער היימישער סוחר אין אַמעריקאַ מיט זיינע עטליכע רובעל גרויסע געשעפטען צו מאַכען. אַז חיים־קע דער שניידער איז דאָרטען געוואָרען אַ רייכער קויפמאַן; אַז ברוך'קע דעם בעל עגלה'ס איידעם איז דאָרטען געוואָרען אַ גאַנצער פּאַבריקאַנט — היינט אַ פּשיטא שוין ער, שניאור זאַדאָבניק! ער וועט דאָרטען וועלטען איבערקעהרען!...

די יונגע ווייבעל האָט צוערשט ניט געוואָלט הערען וועגען אַמעריקאַ. אין אַמעריקאַ פאָהרען טאַקע שניידערס מיט בעלי־עגלות, מיט אַלע־ליי אַנדערע אָרימע לייט. היינט צו וואָס האָט זיא בעדאַרפט חתונה האָבען מיט אַ שניאור זאַדאָבניק? זיא האָט דאָך געקענט נעהמען אַ יונגען קבצן און מיט איהם פאָהרען אין דיא ווייטע לאַנד, און דאָרטען רייך ווערען;... זיא האָט דיעזע רייד ניט אַרויסגערעדט, אָבער דער אומעט פון איהרע אויגען האָט דאָס מיט ווערטער וויא שווערדען אין שניאור'ס האַרצען אַריינ־געשטאָכען. איהר שווייגען האָט איהם פיעל מעהר געקריינקט וויא ווען זיא וואָלט גערעדט.

ער האָט געמיינט, אַז ער וועט פון זינען אַראָפּ.

ער האָט איהר אָבער ניט גוט פערשטאַנען. זיא האָט זיך אַליין ניט גוט פערשטאַנען. אַ ווייבערשער פּלאָנטער איז ביי איהר אין האַרצען געווען.

איהר האָט זיך נאָך מעהר געוואָלט אַוועקפאָהרען פון דער היים וויא איהם. דיא אויגען פון דיא ווייבער — בעקאַנטע און אונבעקאַנטע — האָבען איהר געצאַפּט דיא בלוט אַזוי וויא איהרע אויגען שניאור'ען. עס האָט זיך איהר געדוכט, אַז מען רייצט זיך מיט איהר, אַז מען לאַכט פון איהר מיט איהר רייכען שידוך. פריהער האָבען איהר אַלע מיידלעך מקנא געווען, און איצט האָבען זיי זיך געפרעהט וואָס עס געהט איהר מאַן מיט דיא פּוטער אַראָפּ. מעהר פון אַלץ האָבען איהר געערגערט דיא רחמנות־ווערטער פון

וויא אימער איצט געגלויבט צו לעבען. אבער דיא רעדעל האט זיך אלץ געדרעהט צוריק.

זיין שטרענגע, יונגע ווייבעל האט געשיקט מיט א זאנדערבארען אויפגעט אין דיא אויגען — אזוי וויא זיא וואלט זיך דא אבגעגעארט. דער דאזיגער אומעט האט שניאור'ען געשניטען אין הארצען וויא מיט מעסערס. עס האט געדויערט אזוי וויא אן איביגע מתנה צו איהם, און דיא מתנה האט געווירקט וויא א שטענדיגע ערינערונג, אז ער איז איהם שניאור, אראפ פון מארק! עס איז געוועזען שרעקליך. דער מוח האט זיך איהם געריבען.

א נייער געדאנק האט זיך ביי איהם אנגעפאנגען צו פלאנ־טערען: פאהרען קיין אמעריקא; — צוגויסגעהענען וואס גיכער זיינע עטליכע מיוחסדיגער, איידער זיי זיינען אין גאנצען צושפאלטען געווארען און זיך אויסקלאפען מיט ווייב און קינדער קיין ניו יארק.

א געוויסער קלאס אידען פאהרט פון רוסלאנד נאך אמעריקא אויף דעם זעלבען שטייגער וויא אמעריקאנער בעזעצען זיך אין איירופא. ווען אן אמעריקאנער האט „בלויז" פינף און צוואנציג טויזענד דאלאר א יאהר איינקונפט און ער בעלאנגט צו דעם הויכען אריסטאקראטישען קלאס, מאכט ער זיך א היים אין דרעזדען אדער מינכען, אין רוים אדער אין פלארענציע. דארטען קען מען איהם נים, פאסט איהם צו לעבען א ביסעלע איינפאכער. אגב איז דאר־טען אלץ ביליגער. אין דרעזדען, מינכען און אין עטליכע איטא־ליענישע שטעדט זיינען דא גאנצע קאלאניעס פון אמעריקאנער גבירים אזעלכע.

מיט געפאלענע רוסיש־אידישע גבירים איז אזוי דיא מעשה: אין דער היים זיך נעהמען פאר אביונים פאסט ניט. אין אמעריקא אבער, ווייט פון דער היים, איז קיין חרפה ניטא. דא זיינען אפילו דא א סך לאנדסלייט. אבער אין אמעריקא פאסט גלאט אלעס; דא איז איבערהויפט ניטא קיין בזיון. דאס ווייס מען גאנץ גוט אין רוסלאנד, און ניעדערגעשלאגענע רייכע סוחרים פאהרען אין

אַמעריקאַ! ער איז דאָ אויך רייך, דאָ געהט איהם אויך גוט, צו וואָס ער ריהרט זיך צו. ער שיינט דאָ אויך, — נאָך מעהר וויא אין רוסלאַנד אפשר. אָבער קוקט זיך צו: די הארץ וויינט, ווען מען בעטראַכט וואָס עס איז געוואָרען פון שניאור זאַדאָבניק.

שניאור'ס ווייב איז געשטאָרבען. ער האָט גענומען אַ שעהנע יונגע מיידעל. ער איז פון דאָס ניי יונג געוואָרען. אָבער גלייך נאָך דעם האָט זיין רעדעל זיך גענומען דרעהען צוריק.

אַז מען האָט גענומען טרייבען אידען פון מאָסקווע און פעטער־בורג, האָבען אין שניאור'ס שטאָדט זיך אָנגעקליבען אַ היבשע ביסעל נייע סוחרים. זיי זיינען געווען דאָרטיגע געבאָרענע. זיי האָבען אָבער לאַנג געוואוינט אין פעטערבורג אָדער מאָסקווע. זיי האָבען געהאַט געלד און זיינען געווען געניט אין געשעפט. אַ קאָנ־קורענץ איז געוואָרען אַ פייערדיגע, און די אידישע צרות זיינען געווען אַזוי גרויס, אַז די אידישע שטעדט זיינען געווען טויט אין געשעפט.

דיא רעדעל האָט זיך גענומען דרעהען צוריק.

פיעלע פון שניאור'ס בעלי חובות האָבען באַנקראָטירט. ער האָט פערלאָרען העכער ווי אַ העלפט פון זיין אייגענס און דיא אַנדערע העלפט האָט גענומען צוגעהן. אין געוויסע אידישע שטעדט איז דאַן געוואָרען אַ מישעניגע. די אָנגעפאָהרענע מאָסק־ווער און פעטערבורגער גבירים האָבען פערפלאָנטערט ניט נאָר דיא געשעפטס־וועלט, נאָר אויך דעם „שטאַט", וויא מען רופט דאָס. דיא נייע סוחרים זיינען צוגעוואוינט געווען צו מאָסקווער פיהר־רונגען, צו ברייטע פאַראָנדקעס; זיי האָבען גאָר מיט אַן אַנדער מאַניער צוגערופען אַן איזוואָשטשיק, גאָר אַנדערש געזידעלט אַ שניידער פאַר וואָס דער ראָק ליעגט ניט גוט. הקיצור, ביי דער אַלטער אריסטאָקראַטיע זיינען אַ ביסעל אָפּגעשלאָגען געוואָרען דיא פליעגלען.

צוליעב זיין יונגע שעהנע ווייבעל האָט זיך שניאור'ן מעהר

כּעל ווייניגס און ענדיגען מיט אַן אמת'ע בּעגייסטערונג. און די ערשטע מינוטען נאָך ווייטער אויפגעגערן, זיך פלאַקערן מיט'ן גאַנצען האַרצען. און מען האָרט די לומדים מעהר ניט צולאָזען צו זיך, או מחמקיים, גמרא מיט די אַלטע ויקבען ווייגען נישט מעהר ווי רוּסחיים אין חתוך. און מען האָרט פערשפּרייטען בּילדונג און ליבּע.

שונאים האָבּען געזאָגט, אַז ער איז אַ צביעה: אַ פרומאַק מיט פרומאַקעס, אַ משכּיל מיט משכּילים, און אפּיקורס מיט אפּיקורסים.
ווי האָבּען איהם ניט פערשטאַנען.

ווי די מעשׂה איז, אַבי בּיי זיך אין שטוב פיהלט ער און אידעלען נייבּט. אין דיזער נייסט סטראַיידעלט זיין מזל. דער גראָבּער גליק. וואָס שטעקט אין זיין געשעפט, איז געווען דער גוף פון זיין פערגעניגען, און דיעזע אידעלקייט איז געווען דיא נשמה פונ'ם פערגניגען. זיינע הענגוגים האָט ער בּיי זיך אין האַרצען צער מהיילט אויף צוויי מהייל, אויף קודש און חול, היילינטהום און וואָכעדיגקייט. זיין געלד־פערגעניגען, די כּבוד. וואָס מען האָט איהם אָבּגעגעבען, די נחמה איבּער שונאים, דער טעם פון געבראָטענע קאַטשקעס מיט וויין, דער „מחיה" פון דעם וואָס אַלע פלעגען זיך פאַר איהם בּייגען אין דרייען — דאָס אַלץ איז געווען „חול". די אמת'ע עניוות. וואָס אויף איהם פלעגט אָנקומען אויף אַ סעקונדע, די אידעלע געפיהלען, וואָס די פיינע קאָמפּאַניע פלעגען אין איהם ארייגברענגען, די זיסע, אונבעשטימטע טרוימען וועגען אַ רייגעם, פיינעם לעבּען — דאָס איז געווען דער קודש פון זיין מזל. וואָכע־דיגע טעג האָבּען מיר זעקס; שבּת איז בּלויז איין מאָל אַ וואָך. אַזוי איז מסתמא געווען מיט שניאור'ס גליק: עס איז מסתמא געווען זעקס מאָס (און אפשר זעקס הונדערט) עגאָאיסטישע גליק געגען איין מאָס „היילינגע". אָבּער אַ קליינינקע מהיילכעלע נשמה יתירה איז אויך ניט.

דאָס אַלץ ווייזט אויס וויא דער געווענליכער בּורזשואַזניער גליק. יאָ. אָבּער דער בּורזשואַזנער לעבּען איז אויך ניט אומעטום דער זעלבּער. וועהם וואָס פון שניאור'ס מזל איז געוואָרען אין

וועלכער האָט זיך געצאַפּעלט אין זיינע הענד, איז אויף איהם פּלוצלונג ארויף דער דאַזיגער איידעלער גייסט.

„פע, עס פּאסט ניט“, — האָט דער גייסט געזאָגט, און שניאור האָט זיין קרבן אָפּגעלאָזען, און איהם נאָך געהאָלפען אויך. און העלפענדיג איהם, איז שניאור'ס הארץ צוגאנגען פון ליעבע צו זיך און פון רעספּעקט צו אלעס גוטעס און איידעלעס. טאקי דערביי פלעגט ער זיך אליין חנף'ענען פּונקט ווי איהם פלעגען חנף'ענען אלע קבצנים. אָבער, ווי שוין געזאָגט, א נשמה יתירה איז ביי איהם פּאַרט געווען, און אז ער פלעגט טאָן עפּעס גוטעס, פלעגט זי איהם צו־ווארעמען די גלידער, אוועקטראָגען זיינע געדאנקען ווייט ערגעץ־וואו, אין איידעלערע מקומות. ער האָט געהאט געקענט זיך פאַרשטעלען פערשיעדענע זאכען, זיך פערטרוימען א מאָל...

אז ביי איהם אין שטוב פלעגען זיצען עטליכע לומדים און זיך מפלפל זיין, פלעגט שניאור פון אָנהויב צוהערען מיט א זאָנדערבאַרען שמייכעל. דער שמייכעל האָט געזאָגט צוויי זאכען מיט אמאָל. ער האָט געזאָגט: „רעדט דברי תורה, רעדט! איך בין א גביר און איהר זייט אביונים, דאָך פערשטיי איך פון אייערע שווארצע פּינטעלעך אויך“. צו דער זעלבער צייט האָט דער שמייכעל אויך געזאָגט: „איהר זייט שלעפּער און איך בין שניאור זאדאבניק; אָבער מיין שטוב איז אָפען פאר אלעמען“. אָבער ביסלעכווייז פלעגט ער זיך פעראינטערעסירען אין אמת'ן, פערגעסען זיך אָן זיין עשירות, איבערפרעגען א שטיקעל וואָס ער האָט ניט גוט פערשטאַנען און ווייטער הערען מיט'ן גאנצען הארצען, מיט שיינענדיגע אויגען, מיט א פארב אין די באקען, און מיט יענעם טרוים פון א העכערען זאַרט לעבען אין זיין נשמה.

בעת מעשה, אויף דער הייסער מינוט, פלעגט ער ווערען אמת פרום, און מאכען א ברכה, אָרער בענשען נאָכ'ן עסען מיט עהרליכע התלהבות.

דאָס זעלבע איז אָבער געווען ווען עס פלעגען זיך צונויפקומען געשטודירטע, אפּיקורסים. ער פלעגט אָנהויבען מיט יענעם שמיי־

וואַקלען געבילדעטע יונגע לייט, געשמדירטע חברה, היינטיקלטיגע, פלעגט דער בעל־הבית פון שטוב צווישען זיי אויך זיין וויא ען איינגעגער.

קיין שלעכטע קאָפּ האָט ער נים געהאַט. ער איז נים געוועזען קיין למדן, נים קיין אמת'ער משכיל, און קיין געבילדעטער געוועזען נים. קיין גראָבער יונג איז ער אבער אויך נים געוועזען. ער האָט זיך אָנגעהערט א כך. אלץ האָט איהם אינטערעסירט — א ביסעל ווייל עס האָט זיך אַזוי געפּאַסט צו זיין ראָלע, א ביסעלע אָבער מאַכע ווייל זיין קאָפּ האָט בעקומען אין האָט הנאה געהאַט. הקצור, ער איז געווען א מהוהן צווישען די לומדים. א גאַנצער מאכער צווישען די משכילים. און א „מעצענאַט", א שטיצער פון בילדונג, צווישען די געשמדירטע. ער האָט געשאַטען געלד צו העלפען די אָרימע איינגלאַך געהן אין גימנאַזיע, און דערנאָך אין אוניווערזיטעט. ער פלעגט געבען א פיינע מתנה פאַר יעדען כפר וואָס א מחבר פלעגט איהם ברייגנען; ער האָט געשטיצט די ישיבה. אזא ציוואַבנמישעניס פרעסט ניט זעהר אָפּט. אָבער שניאור זאַלמאַניק איז געווען שניאור זאַלמאַנים, און זיין הויז איז געווען צווישען די סעקטעס.

מענשען פלעגען איהם מקנא זיין הינטער די אויגען און הנטפנען אין די אויגען.

ער האָט געהאַט מאַמענטען, ווען ער פלעגט אין אמת'ן בעגייסטערט ווערען. ביי איהם אין שטוב פלעגען זיך צוזויפקומען די בעסטע מענשען, פלעגט ער פיהלען, אז א מין ערהעלער, פיינער גייסט שוועבט ביי איהם אין הויז. פון דעם איז איהם געווען נים אויס'ן הארצען. און דורך דעם וואָס ביי איהם איז אַזוי געווען אויס'ן הארצען, איז ער מאַכי געווען א בעסערער מענש אויך.

אָפּט פלעגט ער באַגיין די גראָבקייטען און ווילדקייטען פון די געשעפטסוועלט, אָבער א מאָל פלעגט איהם דער גוטער גייסט פון זיין שטוב אָפּהאַלטען. צום ביישפּיעל: א מאָל, ווען ער האָט געהאַלטען ביים איבערוועטשען די נשמה ביי אן אָרימען סוחר'ל,

זיי אזוי וויא דיא מן וואס דיא אידען האבען נעגעסען אין דער מדבר. דיא מן האט געהאט אלערליי טעמים: עס איז געוועזן ברויט, פלייש, קוגעל — וואס מען האט נור געוואלט. דיא גאלד ביי דעם אמת'ען קארגען איז זיין טהעאטער, זיין מוזיק, זיין כבוד, זיין ליעבע — אלע פערגעניגען פון דער וועלט אינאיינעם. שניאור אבער איז ניט געוועזן אזוי, ער האט געזוכט תענוג אין אלץ. ער האט גוט געגעסען, צוגעוועהנט זיך צו א גוטע גלעזעל וויין ביין טיש, געהאט כבוד אויף שריט און טריט, געהערט דעם שטאדטחזן ביי זיך אין שטוב, ליעב געהאט זיינע קינדער און אויך דיא קבצנים, וואס האבען איהם ליעב געהאט, און פון אלץ געהאט הנאה. און אזוי וויא אין געשעפט אזוי דא אויך: ווען ער פלעגט אויסגעבען איין טויזענדער פלעגט דאס איהם איינברענגען דריי. ער האט געהאט אן אפענע האנד, און פלעגט שיטען הונדערטער אויף אלערליי צדקות, אבער פון יעדער הונדערטער וואס ער פלעגט געבען פלעגט ער זיך גלעטען איבער'ן הארצען און קוועלען פון זיך אויף טויזענד רובעל.

דיא נעשטודירטע פון זיין שטאדט פלעגען אויף איהם זאגען אז ער איז אן עגאאיסט. ער האט אבער געהאט א הארץ, און אפילו זיין עגאאיסטישער פערגעניגען איז אויך געוועזן פערקנאטען מיט א ריינערען געפיהל. ער האט נעקענט בעגייסטערט ווערען, שניאור; ער האט געהאט א נשמה יתירה.

טאקע ער פלעגט קוועלען פון זיך, טאקע ער פלעגט קוועלען פון זיין איינענע נשמה יתירה, אזוי וויא זיין ווייב פון דיא פעריל אויף איהר האלז. אבי ער האט געהאט א נשמה יתירה! ניט קיין גרויסע, ניט קיין געזונטע, א נוטלינקע, א נעבעכעל, — אבער פארט א נשמה יתירה'קע, אלץ בעסער וויא גאר ניט.

ביי איהם פלעגען זיך צוזאמענקומען דיא שעהנסטע לומדים פון שטאדט, און ביי איהם פלעגען זיך צוזאמענקומען משכילים. זיינע קינדער זיינען נעגאנגען אין גימנאזיע, און אז עס פלעגט זיך מאכען ביי זיי עפעס אן אונטערהאלטונג און עס פלעגען זיך פער־

VII

„אז מען ענדערט דעם ארט ענדערט זיך דער מזל". זאגען אידען; אבער צי דען איז טאקע אמעריקא א פארקעהרטע וועלט? וואס איז דא געווארען מיט מיין לאנדסמאן שניאור זאראבּ־ניק? — דיא דאזיגע קשיא פלעג איך פרעגען ווען איך בין אינגער געווען. היינט פרעג איך שוין אזעלכע קשיות ניט.

אין דערהיים איז ער געווען פון דיא איינגעקומענע נגידים. ער איז שוין אבער געווען רייך א יאהר צעהן, צוועלף. און פון דיא קעהרטישע קריעג איז ער נאך רייכער געווארען. געלד מאכט געלד. „געלט האט געלט", וויא דיא אמעריקאנער זאגען. — מזל מזל'ט זיך אב, הייסט עס. פונקט וויא א קאן קנעילט זיך אפ. צו וואס זאראבניק פלעגט זיך צורירען, פלעגט די מזל ברכה אין דעם אריין. מען דערצעהלט וועגען א מאן, וואס האט געהאט א „גאלדען מאטש"; ווען ער פלעגט נור אן וואס־עס־איז אנרירען, פלעגט פון דעם ווערען גאלד; אפילו ווען ער האט זיין טאכטער א גלעט געט־האן, איז זיא פארגליווערט געווארען, און פון איהר איז געבליבען א שטאטוע, קאלטער, גילדערנער גולם. אזוי, א שטיינער וויא פון לוט'ס ווייב איז געווארען א שטיק זאלץ. אין אמת'ען איז דאך מיט יעדען מיליאנער אזוי. צו וואס ער ריהרט זיך צו, ווערט פון דעם טייטנדיגע. (און דאס ריב ווערט איך אלץ פארגליווערט און פער'עלב'ס אינכטער זיינע הענט).

שניאור איז אין כאראקטער געווען פון יענע מענשען וואס ליעבען הנאה צו האבען. קיין שלעכטער איז ער פון דער נאטור ניט געווען. ושפלעווען. קריגען א שלעכטען נאמען — דאס ניט. דיא קארגע האבען אזא הנאה פון זייערע אוצרות, אז דאס איז ביי

יאריד; ז ו י ע ר ע קערידזשעס מאכען ציטערען דעם איסט־ בראָדווייער ברוק; ז י י ע ר ע ווייבער׳ס בריליאנטען פאר־ בלענדען די אויגען, ז י י ע ר ע פּאוקער־טשיפּס קלינגען אין די פּארלאָרס.

געלעגן פּנים מיט שפּיזען פון געוויכטיגסטע ווי אַלעמען געשמאַכטן...

אין אַ ווינטערטאָג האָט מען דעם פֿיינטער אונטער אַ בערגעלע קאַלטע ערד איבערגעלאָזען. טרערען האָט זיך איט'ן בערגעלע נע־גאָסען געגוג. אין אפשר האָט רייטשעל מיט מאַזי'ן און — ווער ווייס? פֿיליייכט הערדי מיט דיא אַנדערע אויך — אפשר האָבען זיי געפֿיהלט, וואָס פאַר אַ גילדערנע נשמה מען האָט דאָ אין דער פֿערפֿראָרענער גרוב פֿערשאַטען?... דאָס אָבער איפּיצער אַ וואָרט געזאָגט זאָגען דעם טרויערינען קינד פֿון אונזער פֿאַלק?... עס איז ניט געווען ווער...

דער קבר איז געבליבען אַליין; דער ווינט האָט געוואָיעט; דיא ערדטינגע ווייסע מצבות ווינען שטיל געשטאַנען. ניטאָ קיין געגאַבע קאַמלער! אַזוי וויא קיינמאָל ניט געווען!...

דאָרטען אין ניו יאָרק איז קיין צווייטער מען ניט אוועק וויא אין שטיב האָט ווייטער געקלונגען מיט פּאַיקערטשיטעס. און די גענאַד־נען, ווען זיי האָבען געהערט אַז קאַמלער איז געשטאָרבען, האָבען זיי אפילו דאָס ניט געמעלדעט אין זייערע צייטונגען. וואָס איז דאָ וואָס צו מעלדען?... ניט קיין רעדנער, ניט קיין שרייבער, ניט קיין ווינטשיגער... אין דיא פֿיימס האָבען נאָר זיין נאָמען פֿערטומעלט...

מאַזי האָט זיך איבערגעוויינט, און עס איז איהם אַזוי וויא אַ בעלבעט צראָס פֿון אויג. רייטשעל נעהמט זיך אַ קלייד אויף נייע יאָהר; עס וועט עפּעס זיין אַן איינגאַזם; איהר בעסטע פֿריינדין, דאָקטאָר ריווקין'ס ווייב, נעהמט זיך אויך אַ טהייערע קלייד. זיי ווינען טרייע, היימע פֿריינדינען, און יעדע האָפֿט אַז איהר קלייד וועט זיין אַזוי פֿיעל רייכער און שענער, אַז ביי איהר טהייערער פֿריינדין וועלען דיא אויגען ארויסקריכען קוקענדיג. נו, האָט זיא ניט קיין צייט צו געדענקען דעם מאַמען. הערדי, ראָטשילד, ריווקין מיט זיין גאַנצען קרויזאָק. — וויא קומען זיי צו טראַכטען וועגען אַ טראַנסטוואַסען אַלטען פֿיינטער?... עס איז ז י י ע ר

און־צוואַנציג ראַלאַרדיגע העטס, וועלכע קליידען איהר שיינענדיגען פּעטען פּנים, ליגען איהר געוויס מעהר אין זינען וויא דער טאַטע. זיא וועט לאַנג נאָך איהם ניט זיפצען...

ער איז אויסגעגאַנגען וויא אַ ליכט. בשעת ער איז געוועזען אַ האַלב־לעבעדיגע, האַלב־טויטע טראַגעדיע, אַז ווענט האָבען געדאַרפט גיסען טרערען, האָט קיינער איהם קיין בליק ניט געשאָנקען; ווען מען האָט איהם דערזעהן אַ געלען וויא וואַקס, אַ געשטאָרבענעם, ווען עס איז שוין ניט געווען וואָס צו וויינען, איז פּלוצלינג געוואָרען אַ געשריי, אַ יללה. אפילו הערריי האָט געוויינט. מאַזי האָט גע־קלאָגט מיט אמת׳ע טרערען, און רייטשעל האָט גע׳חלש׳ט עטליכע מאָל.

קיין צבוע׳צקער יאָמער איז דאָס ניט געווען. דאָס זיינען גע־ווען טרערען אויף אַ מענשליכע בעשעפענים, וואָס מען איז צוגע־וועהנט צו זעהן אומגעהענדיג, ריידענדיג, לעבענדיג.

דער מענש ציטערט פאַר׳ן טויט. ווען דער ערגסטער שונא שטאַרבט ווערט מען צושראָקען און אויפגעריהרט. דאָס דערשרעקט מען זיך פאַר׳ן בילד פון טויט. אחוץ דעם: נאָכ׳ן טויט איז דאָך שוין ניטאָ אויף וועמען אין כעס צו זיין, וועמען צו האַסען. דער לעבענס־קאַמפּף איז געענדיגט; דער געשטאָרבענער איז אונז מעהר קיין קאָנקורענט ניט, מעהר קיין לאַסט ניט. ער צורייצט אונז מעהר ניט, ער שטערט ניט, ער ערגערט ניט. מיר קענען שוין „אפּפאָרדען“ אויף איהם רחמנות צו האָבען... דער אַלטער פּיינטער איז מעהר קיינעם אין וועג ניט געווען, מעהר קיין „נוסענס“ ניט געווען.

נאָך אַ זאַך: דיא לעצטע עטליכע יאָהר איז ער געווען אַ לעבע־דיגער געוויסען ביי זיין איידעם און ביי דיא אַנדערע געוועזענע סאָציאַליסטען פון הערריי׳ס קרוזשאָק. איצט איז דיעזער געוויסען געשטאָרבען; זיי זיינען בעפרייט געוואָרען...

יאַ, בעפרייט געוואָרען... בלויז אויף דער הייסער מינוט, ווען דער געשטאָרבענער איז נאָך ניט געווען בעגראָבען, האָט זיין טויטער

ראַף פֿון איינציגע טריטס. וואָס רייבט איהר זיך? אַז איהר ווילט די אַנדערע פֿאַציאַליסטען, מאַ וואָס וואָלט שוין אַוועלכע וויא ראַטלין רעדען?" דאָס אַבער האָט ער ניט געוואוסט וויא צו זאָגען; זיין תורה האָט איהם פֿערוויסטעט תּעלענדיג וויא מען ווילט דיא, וואָס ער איז צונטורהנט געוועזן צו האַלטען פֿאַר עהרליכע בעגייסטערטע געזאַמען; אַלזאָ, האָט ער זיך גיאַט געבעטען מען זאָל זיך ניט קריגען. נ. פּלענט איהם יעדער צד האַלטען פֿאַר אַ „ניט־אויסגעפֿרען" און אַלע אינאיינעם פּלעגען פֿון איהם מאַכען חוזק.

אין ריזענבערג האָט איהם פֿערשטאַנען, און קאָבלער האָט געפֿיהלט אַז ער פֿערשטעהט איהם. אָבער ווען זיי פּלעגען זיך בעגעגנען, פּלעגען זיי זיך אָבשטעלען אויף אַ ווייל, ניט וויסען וואָס צו זאָגען איינער צו דעם אַנדערען, און זיך צוגעהן מיט אַ שמייכעל. עס איז שוין אַזוי: די, ביי וועמען דיא הערצער זיינען פֿרעמד און ביטער, קענען לאַכען און באַלבען צוזאַמען שטונדענווייז, און די ביי וועמען דיא הערצער זיינען פֿול מיט סימפּאַטיע איינער צום אַנדערן, ווייסען אָפֿט ניט ווי אַנצוהייבען צו רעדען; אַ מין שעמעדינקייט שטערט זיי — עפּעס אַזוי ווי צו האָבען וואַרעמע נשמות וואָלט געווען אַ שאַנדע היינטיגע צייטען.

מאַזי'ס ביזנעסטיק־פּאַרטי האָט קאָבלער לאַנג ניט איבער־געלעבט. אין דערהיים איז ער געווען גרויס אין די אייגען; פֿון „זיין גאַנצען לעבען", פֿון זיין טרוים, אויף וועלכען ער האָט זיך געבלוטינט, האָט זיך איבערגעלאָזען אַן אויסגעבלאָזענע איי; ביי דיא געזאַמען איז צרות און מען קריכט איהם איבער; ניטאָ קיין ברעג־קאַל מנוחה; און דערצו נאָך דיא קראַנקהייטען מיט דיא ווערהטאַגען פֿון דער עלטער... אָפֿט פּלעגט ער זיך ווינטשען דעם טויט; אָבער ער האָט זיך דערביי ערומגעוועהן, אַז קיינער וועט נאָך איהם ניט בענקען; אַז הערדי וועט זיך פֿרעהען וואָס ער איז בטור געוואָרען פֿון אַ שמיח צרה, און רייטשעל, — אַפֿילו זי וועט אויך גיך פֿערגעסען. איהרע רייכע מאַנטלען מיט פֿוטער און איהרע פֿינגע־

דיא קאמפאניע איז גענזעסען און געשפּיעלט אן אפּעטיטנעם „פּאוקער", און אלע זיינען אין כעס געוואָרען, וואָס די „אלטע פּאדלע" שטערט דאָ דיא שפּיעל.

— וואס'ס־ע־מעדרער? — האָט הערריי אויסגעשריען א בייזער.

קאָטלער האָט ערקלערט; ער האָט נעבעך גאַנץ גוט געוואוסט אז ער טרעפט דאָ ניט דעם אָרט, אָבער ער האָט ניט געקענט אנ־דערש. ניט ווילענדיג האָט ער נעבעך געשריען און געשאָלטען טאמאני.

— אך, לאָזט צו רוה מיט אייער טאמאני אויך! — האָט הערריי אויסגעשאָסען. — ס'געהערט! דער באַי האָט א טשאנס, ווייל ער דאָס ביי איהם אוועקגענהמען! און אלץ צוליעב זיין גרינ־האָרנשע אידיאָטסטווע. פרעהט זיך אז אייער זוהן איז ניט אזא גולם וויא איהר זייט.

ראטלין האָט געשמייכעלט מיט א ניפּטיגען שמייכעל. ריווקין האָט געקוקט און געשוויגען וואזשנע, אָבער ניט פערגעסען צוצו־דעקען זיינע קאָרטען, אז ראטלין זאָל זיי ניט קענען זעהן. רייטשעל איז געוועזן בלאס ווי איהר פאָטער.

— אן אלטער גולם? א י ך בין אן אלטער גולם? אָל־רייט! אָל־רייט! — האָט דער אונגליקליכער נעסטראשעט. וואָס „אָל־רייט" האָט ער אליין ניט געוואוסט.

ער איז ארויסגעלאָפען, און ווען רייטשעל האָט זיך נאָך איהם נאָכגעיאָגט, האָט ער פון צרות נעבעך כל חמתו אויסגעלאָזען צו איהר און — איז אנטלאָפען.

אזעלכע סצענעס האָבען זיך געטראָפען אָפט. דער פּיינטער האָט געזוכט טרויסט ביי די סאָציאליסטען, אָבער אומזיסט. יעדער פון די דריי צדדים האָט געפאָדערט ער זאָל זיין דוקא אויף זיין זייט, ער זאָל צובאמקען, ווען מען פלעגט מאכען וויא דיא בלאָטע דיא אנדערע. ער האָט ניט פערשטאנען וואָס דאָ טהוט זיך. זיין הארץ האָט זיך געבעטען: „קינדערלעך, גענאָסעלעך! איהר זייט

פון געבראָכענע פּלייש. דער ציטער איז פול מיט רויך פון ציגאַרעטן מיט לולקעס, מיט דיא פּרעגלעכטס פון דיא כמייקס, מיט דעם ריח פון ביער און ווײַן, און מיט דעם געשמאַנג פון טיכלע וויצען — דיא עקעלהאַפטע וויצען ווערען ניט געזאָגט אין געוועהנליכע גע־שפּרעכען, נור אפּיציעל, פון דער פּלאַטפאָרמע. עס ווינען אויך דאָ אַנשטענדיגע ביזנעסמיינ־פּרויען. אָבער דאָס ווינען אַן איינגאַהמע, און דיא ביזנעסמיינ־פּרויע פון דעם טעמאַני־לידער איז קיין איינגאַהמע ניט געווען.

קאַמלער איז אריין, א בלאַסער, א צואויערטמאַנטער און א צושראָקענער; אריין און זיך געשטעלט קוקען. ער איז געשטאַנען אין א ווינקעל, צווישען דיא וואָס כמייען ניט צו צונעהן אייבענאַן.

ער האָט זיך רעדוואָרם. מען האָט פאָרגעשטעלט: „מיסטער מאַוקס קאַמלער, א פיעלספּרישפּרעכענדער יונגער דעמאָקראַט”. ביי קאַמלער'ן האָבען דיא הענד זיך אָראָפּגעלאָזען, דיא מיט האָבען ביי איהם גענומען ציטערען. ער האָט געוואָלט אפּוואָרטען ביז מאַוי וועט זיך צוריידען; ער האָט אָבער ניט־ווילענדיג אויסגע־האָבען איין צובראָכענע ענגליש געמישט מיט אידיש:

— מיסס!*) מעדער! יו'ר מיסס! מאַמאַני! גיב מי מיי באַי! מאַוי, א קריינק...

ער האָט זיך צושריען מיט אזא ווילדען קול, אז מען האָט זיך דערשראָקען. מען האָט איהם אָבער גלייך אָנגעכאַפּט, און א שרייענדיגען, א קווימשענדיגען איהם ארויסגעשלעפּט און ארויסגע־שלייערט אויס'ן גאַס.

א צובײַלטער, א פערמאַפּעטער, א בלייכער, אן איינגעריכטער אין בלאַטע, איז ער געלאָפען אהיים; אַזוי איז ער אריינגעלאָפען אין שטוב.

— אן עת! א כוח! זיי האָבען איהם אריינגענומען צו זיך, נע'הרג'עט זאָלען זיי ווערען!

---

*) „מיסס” — גנבים.

טרויעריגען קוק; א שטיין האט בעדארפט וויינען. אבער דיא שטיינער פון איסט־בראדוויי וויינען ניט.

קאטלער האט דאן נעבעך אליין ניט געוואוסט אין וואס פאר א בלאטיגען טייך זיין קאטשקעלע איז געשוואומען; עס איז אבער געקומען א טאג ווען ער איז עס געוואהר געווארען.

עפעס האט ער גענומען שפירען, אז מאזי גרייט זיך צו עפעס — צו א רעדע, וויא עס האט אויסגעוויזען. ער האט געשריבען, געלערענט אויסווענדיג, אומגעגאנגען איבער'ן שטוב און געמורמעלט, געמאכט מיט דיא הענד, זיך „געשטעלט אין פאסאן אריין", וויא ווילנער בעלי־מלאכות רופען דאס — געבאדערט זיך מיט „עלאָ־קיושאן", מיט דער קונסט פון „שעהן רעדען" פאר אן עולם.

אזוי וויא זיך אליין זאלץ אויף דיא וואונדען צו שיטען, האט דער אלטער אלץ נאכגעקוקט. דיא הארץ האט איהם געגריזשעט, אבער ער האט ווייטער געקוקט. און מאזי? דער גרינהארנשער טאטע איז איהם אין דער לינקער פיאטע ניט געלעגען...

הקיצור, קאטלער האט מאזי'ן נאכגעהיט, נאכגעשפיאנעוועט, געצאטעוועט, און דערגאנגען וואו ער איז יענעם אבענד אוועק. וואס פאר אן ארט איז דאס? ווען איז דעם אלטען סאציאליסט, דעם פיינטער! א טאמאני קלאב, א רעגעלער קלאב פון דעם דיסטריקט ליעדער!

אויב איהר ווילט זיך פארשטעלען וואס מיט קאטלער'ן איז געווען, האט פאר דיא אויגען א בילד פון אן אמת'ען פרומאק, וואס הערט פלוצלינג, אז זיין בן־יחיד, דיא קרוין פון זיין קאפ, איז אריין אין קלויסטער זיך צו שמד'ען! דיא הארץ האט זיך ביי קאטלער'ן אבגעריסען; אין דיא אויגען איז איהם געווארען פינסטער, א הילפ־לאזער צארן האט איהם דעם אטעם פערכאפט. ער וועט געהן, ער וועט טהאן, ער וועט איבערקעהרען דעם גאנצען קלאב; זיי א טויט, איהם א טויט! א סוף! זאל זיין א סוף!...

א „ביפסטייק־פארטי" איז א הולאנקע, אויף וועלכע מען בראט פרישע סטייקס און מען האלט פוילע רעדעס. עס גיסט זיך פעטס

אין יעדע שטוב אין אידישען קווארטאל איז זי דא, די טרויעריגע געשיכטע פון עלטערן און קינדער איבער דעם דאזיגען ספעציעל־אמעריקאנישען נושא. צוויי וועלטען אפגעטיילט מיט א גרויסען ים; א בערדיגער מיט א גאנץ יאהר אין איין שטוב... ווער קען אפמעסטען דעם ים וואס איז איצט געלעגען צווישען אונזער פיינ־טער און זיין זוהן? ווער קען אפמעסטען דעם טרויער וואס האט געהערשט איבער קאפעלער'ס הארצען?

— זייט חברים! זייט חברים! — האט ער זיך געקלאגט פאר רייכשטיין, ווען קיינער איז ניט געווען אין שטוב. — געבלי־בען זיך, דעם ביטערן פון מויל אויפגעגעבען פאר זיין קאלעדזש. צום סוף — וואס?

און ניט געפינענדיג קיין ווערטער, האט ער בלויז א מאך געטהאן מיט'ן האנט און די בליק האט זיך איהם א ווארף געטהאן צום באט.

כאטש איז ניט געגאנגען איבער דעם וועג ווענען וועלכען דער אלטער פיינמאן האט געטרוימט. פון א רעדנער זיין ביי קאנצא־ליסטען איז שוין קיין רייד ניט געווען. הערדי וואלט איהם אויס־געלאכט, ווען ער וואלט געטרוימט דאס צו דערמאנען אפילו. אבער וואלט מאזי כאטש אזוי געווען עפעס פיינקייט, איידעלקייט... צו פערזענליכע באשייטמים האט מאזי בעלאנגט; א רעדנער איז ער געווען וואו געוועזען אין או־ער אלטער פלעגט נעהמען פרענען רשעות, פלעגט מען איהם פערשרייען אין מאכען חוזק פון איהם.

יונגע מענשען האבען פיינט די געזעלשאפט פון „אלטע פארלעס". יעדער הוכם ארום קרעבץ קאפעלער'ס פלעגט הערר'ן הערבעהעמען וויא מיט מעשיות. דער אלטער פיינמאן איז אלע־מאל גרויס געווארען אין די אויגען, און זיין מאזי, „זיין גאנצער לעבען", איז וואס א מאל געווארען אלץ מעהר אבגעפרעמדט פון איהם. די האמעסטאלע שווימט אויסער אלץ ווייטער און ווייטער. די אלטע הויז זיצט געבויגען איינ'ן ברוך און קוואקטשעט מיט א

VI

מאַזי — אָדער מאַי — קאַטלער איז בעקאַנט צווישען דיא איסט־בראָדווייער קאָלעדזש־באָיס אַלס אַ פערביסענער ביטערער יונג. ער האָט שוין געענדיגט אי דעם סיטי־קאָלעדזש, אי דיא לאָא סקול. ביימאָג איז ער ביי אַ לאָיער דאַן־טאַון, און ביינאַכט קאָמאַנדעוועט ער אין אַן אייגענעם שטיקעל אָפיס אויף הענרי סטריט. אַ הויכליכער, אַ דאַרער, מיט בלישטשעדיגע צייהן, מיט קליינע וואָנצעלעך, מיט אַן אמעריקאַנער קאַלטקייט צוגעמישט צו דעם ביטרען קוק פון זיינע שוואַרצע אויגען. היינט זיינע אוואיעס און מינעס! אַזוי וויא יעדע נאַציאָן האָט איהר שפּראַך, האָט יעדע נאַציאָן אויך איהרע בעזונדערע מינעס. דיא שפּראַך אָהן ווערטער, דער לשון מיט דיא אויגען, הענד, פּלייצעס, איז אַ לשון מיט אַלע קליפּערלעך. און עס זיינען דאָ זיעבעציג לשונות אַזעלכע. קוקט נאָך אַן אַמעריקאַנער וואָס ער טהוט מיט'ן פויסט, האַנד, קערפּער, קאָפּ, שולטערען, בעת ער וויל אויסדריקען כעס, שפּאָט, געבעט, וואונדער, אָדער ווייס איך וואָס פאר אַ געפיהל. איהר וועט זעהן, אַז עס איז ניטאָ ביי איהם קיין קעהר, קיין ריהר, וואָס זאָל ניט זיין פערשיעדען פון אונזערע. די היע־געבאָרענע אידישע קינדער רעדען ענגליש עטוואָס מיט אַן אידישען אַקצענט. (ניט אַלע, נאָר אייניגע פון זיי ריידען אַזוי) אָבער אין זייערע אוואיעס און מינעס איז דיעזער אַקצענט אַ סך שוואַכער. מאַזי'ס אוואיעס זיינען אמת'ע אַמעריקאַנישע, און זיין טאַטע קען זיי פּראָסט ניט פארטראָגען — אַזוי ווי ער קען ניט פארטראָגען מאַזי'ס אַמעריקאַנער „ר" אין זיינע אידישע ווערטער.

דאָס איז דיא אַלטע מעשה מיט דיא הוהן וואָס איז אויסגעזעסען קינדער אויף קאַטשקענע אייער. אַ טראַגעדיע! כמעט

לער מיט דיא „איזמיטען" אין ער וועלט א גראבער יונג מיט דיא גראבען צוגלייך... נאטירליך. דא זיינען אויך דא איינגאהמען, אבער וועגען איינגאהמען, וועגען אבת'ע נשמת יתירה'ס, רעדט מען נים.

עס וועט זיין צו איינינע פון דיא לעזער וועלען זיך וואונדערען וואס איך זאג, צו דאס רוב דאקטוירים לעזען קיינמאל נים. כמיימט, מען וועט דאך ביי זיי אין דיא אפיסעס אזעלכע פיינע שראנקען מיט אויסיטאל שעהנע ביכער! וועל, לייענט אייער דאקטאר זיין קערירונג? אזוי לייענט ער זיינע גרויסע, בעגילדעטע ביכער. דעם קערירונג דארף מען צו ביינען, און דיא ביכער אויך. זיי זיינען פאר איהך, ווייבער, נים פאר'ן דאקטאר. קוקט אין זעהט וואס פאר גרויסע דיקע בעגילדעטע ביכער אייער דאקטאר האט! וויא געבילדעט ער איז! ביכער זיינען פארניטשיור. נים רעכענענדיג דיא איינגאהמען, וואס איך האב דערמאנט, עפענט דער דאקטאר זיי קיינמאל נים אויף. צו וואס? ער וואלט זיך דערשראקען פאר אויסיטעל שווערע ווערטערליכע. זאלען זיך בעסער דיא ווייבער שרעקען און האבען אכטונג פאר'ן דאקטאר'ס ביכער,— פונקט וויא פאר'ן קערירונג... עס זיינען דא איסטבראדווייער וואס ביי זיי שטעהען שוין ווייסע ביכער צוועלף, דרייצעהן יאהר אויף דעם זעלבען ארט. מען האט זיי קיינמאל נים געעפענט. עס וואלט זיך לוינען צו שטעלען אזעלכע איינגעמאלטע אלמערס, וואס זאלען איינוועניג אויסווייזען וויא פיל מים ביכער, וויא אין מהצא־ כתר מהוס מען אבאל...

וויא באלד אז צו זיין אונוויסענד איז דיא רעכטע מאָדע, זיינען זיי דאָך פונקט אויפ׳ן אָרט.

דער וואָרט „קאונט“ הייסט אויף ענגליש אויך א גראף, און מיר ווילט זיך אָפט דיא קאונט־חברה רופען איסט־בראָדווייער גראפען... זיי רעגיערען, דיא גראפען, זיי געוועלטיגען, זייערע ווייבער פארבלאנקען דיא גאסען מיט זייערע מאָדעס.

איך קען אמאָליגע פעדלערס וואָס זיינען געוואָרען דאָ דאָק־טוירים און זיינען אויך געוואָרען באלעזענע און ענטוויקעלטע מענ־שען. זיי זיינען אָבער קליין אין צאָהל.

אזוי וויא דיא „פראָפערטע“, אזוי איז אויך דער קערידזשעל — מען דארף דאָס צום ביזנעס. איהר האָט געזעהן וויא פיין אמע־ריקאנער סוחרים פארבען און פולירען זייערע ביזנעס־וועגען? אויפ׳ן וואָגען איז אויסגעמאָלט אן אדווערטייזמענט. נו, ווען איהר קענט לעזען אזעלכע זאכען וועט איהר אויף דעם דאָקטאָר׳ס קערידזש איבערלייענען: „א רייכער דאָקטאָר, גרויסע פראקטיקע, ווייל ער ראטעוועט מענשען פון טויט“. און דעם זעלבען אדוער־טייזמענט לייענט איהר אויך אין זיין סטאָוו־פייפ און אין דיא ווייב׳ס 25־דאָלארדיגע העט. „מיין מאן איז א גוטער דאָקטאָר. ער האָט א גרויסע פראקטיקע!“ — זאָגט די העט.עס איז פאראן א ספעציעלער זאָרט גראפען, וואָס זיינען גרויס געוואָרען דורך דעם וואָס זייערע פרויען האָבען געוואוסט וויא זיי צו אדווערטייזען; אָבער דאָס איז אן אנדער ענין.

עס טרעפט אָפט, אז א גענאָסע, אן אנשטענדיגער מענש, אר־בייט זיך ארויף אויף א קערידזש. אין הארצען קוועלט ער וויא אן אינגעלע וואָס מען טהוט איהם אָן זיין ערשטע פּאָר הויזען, אָבער דיא ערשטע צייט שעמט ער זיך. ער זיצט מיט אַ רחמנות פנים, אזוי וויא ער וואָלט זיך רק פערענטפערט און געזאָגט: „וואָס זאָל מען טהאָן, אז מען מוז“. א מארטירער ווייזט ער נעבעך אויס. אָבער נעהמען זיך דעם לעבען פון זיינ׳ט וועגען דארפט איהר ניט. ער ווערט פולער, פעטער; ביסלעכווייז פארגעסט ער אָן דיא ביכ־

קיינמאָל ניט געהאַט געזען א ביכעל. דאָס איז דער אמת'ער איבערגעבראַכענער טיפּ. ווי האַלטן אויס „רידזשענטס עקזאַמי־ניישאַן" אויס'ן קאָפּ. פאַר יעדן עקזאַמען וואָס זיי האַלטן אויס, שטעלט מען ווי א „ציילונג" (פּוינטס). צוויי פאַר דעם, דריי פאַר יענעם; ביסלעכווייז נעמט דער יונגערמאַן צום עקזאַמען און קלייבט „פּוינטס" ביז ער האָט שוין וויפיל מען דאַרף. איידער ער נעמט צום עקזאַמען פון היסטאָריע, פאַרגעסט ער די אַריטמעטיק. און איידער ער קומט אָן אין מעדיקאַל קאַלעדזש, פאַרגעסט ער אַלע זיינע „פּאַבראַשטשעקעס" — אבי די קאַונטס בלייבן און ער שטודירט מעדיצין. דאָס איז א מערקווירדיגע אמעריקאַנער ערפינדונג — אויף דעם אינטעלעקטועלן פּלאַן געביל־דעט צו ווערן. און די בילדונג איז מאַקע ווי די פּוירגימעשיר וואָס מען קויפט אויף אינסטאָלמענטס, אויף אויסצאָהלן: איידער מען צאָהלט אויס צושיטען זיך די סטעפּס, צורייסט זיך דער קאַרפּעט.

צענדליגע יונגע לייט טראָגן זיך ארום מיט די דאָזיגע פאַרטיגע בילדונג. „וויפיל קאָונטס האָט איהר שוין?"... מען פרעגט דאָס אזוי ווי מען פרעגט: „וואָס מאַכסטו?" צענדליגע פּרעלערס. אוניווערזיטעטן, ווי די מאַכט האָט זיי גענומען, צענדליגע אַזעלכע פּראַקטיצירן מעדיצין און פאָהרן אין קערידזשעס און קויפן הייזלעך. (די הייזעל, די „פּראָפּערטי", איז איינע פון די גרעסטע שטאַפּלען. אמאָל קויפט מען א הויז איינפאַך, ווייל עס איז בעסער צו בויען: זאָלן די ווייבער הערן אז דאָקטאָר דער־און־דער האָט א „פּראָפּערטי". אז ער האָט א פּראָפּערטי איז דאָך א סימן אז ער איז „גוט אָף", איז דאָך א סימן אז ער איז א גוטער דאָקטאָר.) און דאָקטוירים וואָלטן אזעלכע קאָנט־ראַקטוירים זיך נאָכבאַרטערעס צוזולערנען: ווי אַזוי דאָס צו זיין א דאָקטאָר א גרויסער יונג? דאָ אבער זעהען זיי אז די וואָס האָבן אמאָל יאָ געלערנט טרייען אויך צו פאַרגעסן די ביכלעך מיט די אַלע זאַכן וזאַכן. נו, פיהלען זיי זיך אויס'ן פערד.

ראַטלין האָט זיין „סוקסעס“ גענומען מיט גוואלד; צו ריוו־קינען איז דער סוקסעס אליין געקומען.

עס איז שוין געווען א היבשער דאָקטאָרסקער עולם ביי אונז, א שעהנע עטליכע הונדערט, און ראַטלין מיט ריווקין׳ען זיינען איצט פריי געגאנגען אויפ׳ן געוועהנליכען וועג פון זייער קלאַס — דאָס רוב פון אונזערע דאָקטוירים זיינען גאַנץ אונוויסענדע יונגען און זייער אידעאַל איז דער דאָלאַר, ריעל עסטייט, א קעריעדזש און א קערטעל. וואָס אָנבעטרעפט די דאָזיגע זאכען, איז ראַטלין מיט ריווקין׳ען מיט בונימאָוויץ׳ען געווען אמת׳ע דאָקטוירים. אויב זיי זיינען ניט געווען קיין עם־הארצים, זיינען זיי אָבער ניט אָבגעשטאַנען פון חברה אין די אנדערע זאכען.

אין דערהיים א דאָקטאָר מאכט זיך, יערענפאַלס, אז ער איז אַן איידעלער מענש. דיא מאָדע פאָדערט דאָס. און דאָ אויף איסט בראָדוויי, הענרי סטריט, ריווינגטאָן, ברוקלין און אפּ־טאַון, אומע־טום וואו דער איסט בראָדווייער גייסט הערשט נור, איז די מאָדע ניט צו האָבען קיין ברעקעל נשמה יתירה. עס זיינען דאָ עטליכע אויסנאַהמען: דאָקטוירים, וואָס כאָטש זיי זיינען דאָקטוירים, לעזען זיי ביכער, האָבען זיי געדאַנקען, אינטערעסירען זיי זיך מיט איי־דעלע בעוועגונגען. עס זיינען דאָ עטליכע אזעלכע — סאָציאַ־ליסטען, צי ניט סאָציאַליסטען, אבי שבת׳דיגע נשמות — נו זיינען דיעזע עטליכע אזוי ווי יתומים ביי דיא איבערינע קאָמאַנדע. עס איז ניט זייער יום־טוב. ווער קוקט אויף זיי? די וואָכעדיגע נשמות רעגירען! ז י י ע ר וועלט! ז י י ע ר גרענדע! די פון דער מאַיאָריטעט וואָס האָבען אמאָל געלערענט, געלעזען, האָבען אָוועקגעוואָרפען די ביכלעך; זייערע חברים זיינען ניט קיין איידעלע מענשען, וויא אין דערהיים ביי א דאָקטאָר; זיי „האַלטען קאָמפּאַניע“ מיט דיא וואָס האָבען פינף און צוואַנציג דאָלאַר פאַר דער ווייב אויף א העט, מיט אמעריקאַניזירטע באַל־טרעמאַנצער בעלי־עגלות.

דאָס רוב אָבער זיינען דאָס פון דיא דאָקטוירים, וואָס האָבען

עטליכע אָרימע מענשען האָבען איהם געשמיצט און געהאַלטען, בשעת ער האָט שטודירט אין קאָלעדזש. ער האָט זיי אָפּגעצאָהלט מיט לומפּעריי, מיט גראָב־יאַנקישע גאוה. זיין גאַנצער לעבען איז געווען דיא געלד וואָס ער האָט געמאַכט און דיא פּאָוקער, וואָס ער האָט געשפּילט מיט אַלערליי אומגעבונדענע חברה.

דאָקטאָר ריווקין איז גאָר געווען אַן אַנדערער מענש. ער פֿלעגט גאַנץ ווייניג רעדען מיט דיא ווייבער. קיין אידיש פֿאַר קיין געלד ניט; נור אויף דייטש, באַלד איהם איז דאָס אָנגעקומען מיט גרינגע ווערטער; געטראָגען וואָנסעס, געהוסט ווייא א פּראָפעסאָר; אָפט א מעהר געשטראָכען מיט'ן האַנד איבער דיא האָר, זיך פֿערטראַכט ווייא א פֿילאָסאָפֿער; וואַזשנע אויסגעמעסטען דעם פּולס, געלאָזען אַראָבפֿאַלען זיין טהייערען שטאָק אויף א טישעל, געריבען דיא האַנד ווי אַנצו־וואַרעמען איידער ער איז צוגעגאַנגען צום חולה; געשטאַנען און זיך צוגעהערט ווייא דיא בעל הבית'טע דערצעהלט פֿון דער קראַנק־הייט — אַלץ מיט אַריסטאָקראַטישע חן. היינט האָט איהר בעדאַרפֿט זעהן, ווייא ער פֿלעגט שטעהן און פּאַטשען זיין פֿערד פֿון קערידזש מיט ליעבע. משה אריסטאָקראַט, — אויף טהייערע שטערנבעקעס א בעלן! „לאַפּ־לאַפּ־לאַפּ" פֿלעגט ער זאָגען, שיינעריג. דאָקטאָר בוניבאָוויץ האָט אויך א קערידזש מיט א פֿערד; אַבער אַזוי ווייא יעדער מענש, אַזוי איז אויך יעדער איבט בראָדוויער קערידזש און פֿערדעל א גאַנץ בעזונדער וועלטעלע. א שעהנער איז ער געווען, הה. ריווקין, נו, איז אַן איינדרוק געוואָרען ביי דיא ווייבער, אַז ער איז א וואונדער דאָקטאָר. זיי האָבען פּראָסט געציטערט פֿאַר איהם. אַז ער פֿלעגט אריינקומען, פֿלעגט ווערען א געלאַף. דיא האַרץ פֿלעגט ביי דיא בעל־הבית'טע קלאַפּען. אַז זיא פֿלעגט איהם דערצעהלען וואָס מיט איהר קינד טהוט זיך. זיין שווייגען, זיין וואַזשנעקייט, זיין שטאָלץ האָט אויך זייער שטאַרקער געווירקט פּונקט ווי ראַטלין'ס וואַבעדינקייט. דאָקטאָר ריווקין פֿלעגט זיי בעצייבערען, דיא ווייבער, און זיין פּראַקטיקע איז געוואַקסען און געוואַקסען.

ווען ער פלעגט אויסהיילען אַ פינגער, פלעגען צעהנדליגע פאמיליעס וויסען אַז ער האָט געראטעוועט פון טויט; פערקעהרט וויעדער, ווען אַ קינד פלעגט אונטער זיינע הענד שטארבען, ווייל ער האָט ניט פערשטאַנען די קראנקהייט, פלעגט אַ האָהן ניט קרעהען. נאָך אַ וויכטיגען קונץ האָט ראָטלין געקענט: ווען עס פלעגט צו איהם אריינפאַלען דיא קלענסטע קיים, פלעגט עס שוין זיך ציהען און ציהען. ער האָט געוואוסט וויא צו מאַכען אַ מעלקעדיגע קוה פון דער געוועהנליכסטער פערקיהלונג. ער איז געווען דער גרעסטער קינסטלער איבערצושרעקען אַ אידענע; ער איז געווען דער גרעסטער בריה צו פערשרייבען „נעכטיגע־טאָגעדיגע" מעדיצין. אַ מאָל אָבער האָט ער אויך געוואוסט וויא צו זאָגען: „עס איז גאָר נישט מיט גאָר נישט; עס דוכט זיך אייך; אָט שלאָפט זיך גוט אוים, וועט איבערגעהן; איך קען אומזיסט קיין געלד ניט נעהמען". ער פלעגט עס אָבער אריינשטעלען פונקט וויא מען דארף, און זיין גוטער נאָמען, זיין עהרליכער נאָמען האָט געקלונגען און געקלונגען; פער־לאָרען איין דאָלאר און געוואונען הונדערטע...

כל חמתו האָט ער אויסגעלאָזען צו דיא סאָציאַליסטען. אַזוי וויא אַלעמען פלעגט ער ליבען, פונקט אַזוי פלעגט ער זיין גאַנצע גיפט אויסגיסען אויף זיינע אַמאָליגע גענאָסען, וואָס אויף פראק־טיקע האָט ער זיך ביי זיי ניט געקענט ריכטען. וויא עס ווייזט אוים האָט ער עפּעס יע געהאט אַ צרה'דיגען שטיקעל געוויסען — אַ פּיצעלע. און אום צו פערענטפערען זיך פאַר דיעזען ברעקעלע, וואָס ער איז אַזוי פערלומפּט געוואָרען, פלעגט ער האַלטען אין איין שילטען און שימפּפען דיא סאָציאַליסטען. דיא אויגען פלעגען ביי איהם פלאַמען דערביי; אַלערליי פוילע וויצען פלעגט ער אויף זיי אויסשיטען; זיך בעריהמען, אַז ער איז „אוים"; טייטלען אויף זיין קערידזש מיט אַן אוננאַטירליכע עזות־פּנים'ערייּ, הירזשען, ריידען אַלערליי נאַרישע רייד. אַמאָל פלעגט ער כאָטש אַן איידע־לער מענש זיין. ער איז זעהר פערגרעבט געוואָרען, דער דאָקטאָר ראָטלין.

וועגן זיינע וואונדערבארע קינסטען, וויא אזוי ער האט געהאנדעלט א בעהעלטעניש לייענען וויא א פראפעסאר, וויא אזוי ער האט מיט'ן נאז דערשמעקט, אז אן אפטייקער האט געמאכט א מעדיצין; וויא אזוי ער האט געראטעוועט א קינד פון טויט נאכדעם וויא צוויי פון דיא גרעסטע איבער בראדוויי'ער דאקטוירים האבען ניט געוואוסט וואס מיט'ן קינד טוהן זיך. ראטלין האט געהאלטען אין איין ראטעווען דעם לעבען... די ערשטע צייט אז ער פלעגט זיך בעריהמען, פלעגט איהם אליין ווערען מיאוס, אבער ער האט געפיהלט, אז עס נעהמט איהם א גאנג און ער איז געגאנגען ווייטער. דער איבער פלעגט ער זיך זיצען און רעדען מיט דיא ווייבער. דיעזער יונגער מאן איז געווען א געבילדעטער פון דער היים. איצט האט ער שוין עטליכע יאהר קיין ביכעל ניט איבערגעלעזען. א מאל פלעגט ער קיין אינטערעסע ניט האבען מיט אונגעבילדעטע מענשען צו פערברענגען, איצט האלט ער נאר אין איין פיהרען געשפרעכען מיט אלערליי אונגעבילדעטע נארישע לאנדסמאן-ווייבער. אבער הויפט־זעכליך מיט דיא ווייבער. זיין געפיהל, זיין נאז האט איהם געזאגט, אז אן ווייבער ווענדט זיך דער גאנצער שיקזאל פון א דאקטאר. אויף דעם איינגאבבען מאכטליין פלעגט ער מיט זיי רעדען, אין ווערטער כמעט אריינקריכען אין האלטען און איין לייבען זיי. אן אנדערען, וואס ווייס ניט וויא מיט דיעזען כארט מאכען זיך צו בענעהמען, וואלט עס מיאוס געווארען. עס איז א געפעהרליכער אינסטרומענט; מען קען זיך דיא פינגער אפהאקען; אבער ראטלין איז געווען א קינסטלער. הונדערטער ווייבער פלעגען זיך מיט איהם האלטען עצות וועגען הונדערטער זאכען.

איבער בראדוויי איז א גרויסע וועלט מיט וועלטעלעך. עס זיינען דארטען דא דאקטוירים לא יוצלח'ים, וואס האבען שוין אזא כח, אז ווען זיי ראטעווען אין אמת'ען פון א געפעהרליכע קריינק, ווייס קיינער ניט פון דעם; ווען מען רופט זיי אבער צו א געשטארבענעם א מינוט פאר דעם טויט, קלינגט דער קוואטאל, אז זיי האבען געטייטעט א מענשען. ניט אזוי איז אבער געווען ראטלין.

איז געווען אַט פון דיעזע. זיין געפיהל האָט איהם גלייך געזאָגט, אז קיין מאַנגעט צו מענשען איז ער ניט. דיא נאַטור האָט איהם קיין שום חן ניט געגעבען, ניט אין אויסזעהן און ניט אין ריידען. דער זעלבער געפיהל האָט איהם אָבער נאָך א זאַך געזאָגט: אַז מען בעריהמט זיך נאָכאַנאַנד, קלעפּט זיך פּאַרט עטוואָס צו. מען זאָגט א ווערטעל: „ווארף נאָר בלאָטע אויף יענעם; עפּעס וועט זיך דאָך צוקלעפּען“. דאָס זעלבע איז מיט בעריהמעריי: דאכט זיך, מען האָט פיינט א בעריהמער; אָבער אַז מען האלט שטענדיג איין איין קלינגען, בלייבט דאָך עפּעס. אזעלכע זאכען בעקלעהרט מען ניט — מען דערשמעקט זיי ביסלעכווייז מיט אלע חושים. הקיצור, ראָטלין האָט אין זיך אויסגעאַרבייט א גאַנצע סיסטעם פון בע־ריהמעריי. ער האָט זיך אליין געהאַלטען אין איין בעריהמען און ער האָט געוואוסט וויא צו מאַכען, אַז אנדערע זאָלען איהם ריהמען. צווישען מענשען איז דאָ א ניט געשריעבענער קאָנטראַקט: דער וואָס לויבט מיין סחורה, יענעמ'ס סחורה לויב איך. דערצעהלט א מענשען, אַז דער און דער האָט וועגען איהם געזאָגט א גוט וואָרט, ווערט זיין הארץ אָנגעוואַרעמט און ער רעדט שוין וועגען יענעם מיט גאָר אַן אנדער טאָן. ראָטלין האָט געהאַלטען אין איין שיטען גוטע מיינונגען וועגען מענשען. פריהער פלעגט ער נאָר ריידען לשון הרע. זינט ער איז געוואָרען א דאָקטאָר, האָט דיא מעדיצין איהם פון דיעזען פעהלער אויסגעהיילט; און אַזוי האָט ער פון אלעמען געמאַכט אָומזיסטע אַדווערטייזערס פאר זיך. דער עיקר האָט ער זיך אויסגעלערענט מאַכען אַדווערטייזערס פון דיא ווייבער אין דיא מענעמענט הייזער. מיסיס קאָהן, צום ביישפּיעל, פלעגט זאָגען צו מיסיס ליוויי: „דאָקטאָר ראָטלין צורייסט זיך אייך לויבענדיג“, און נעכסטען מאָל, ווען מיסיס ליוויי האָט זיך עפּעס פערקיהלט און עס איז זיך אויסגעשטאנען, פלעגט זיא אלעמען דערצעהלען וויא דאָקטאָר ראָטלין האָט איהר געראַטעוועט דעם לעבען.

דער הויפּט אָבער פלעגט ער זיך אליין בעריהמען. ווענען ער פלעגט נאָר זעהן פלעגט ער דערצעהלען וועגען זיין פּראַקטיקע,

ווערען צייטיג — ניט זעהן ויא איז א יונגע מיידעל. נאר ווען זיא איז א יונגע פרוי פון 30 ביז 46 יאהר. רייטשעל איז געווען א ווייבעל אין רעכטען גלאנץ פון ריעזע יאהרען, אין דיא פרישקייט, וואס האט איהר געשענקט פאר דער חתונה, האט איצט נעבליכ־בען פון איהרע אויגען, פון איהר געזיכט, פון איהר יעדען קערפער־דעם באווען האט זיא ליעב געהאט; דיא הארץ פלעגט איהר פער־קלעמען, צו ווערדי סלענט פון איהם מאכען א בארג אש; אבער וואס האט זיא געקענט העלפען? איהר מאן האט איהר אי ליעב געהאט. אי איהר געהאלטען פאר א שטיק גארנישט א אידענע. אין איהר כאראקטער האט געפעהלט דאס, פאר וואס מענער האבען רעספעקט אין מורא פאר א פרויענצימער.

פון דיא אלטע געגאנגען זיינען צו זיי אין שטוב איינגעגאנגען בלויז צוויי: ראטלין און ריוועין. ביידע זיינען זיי שוין איצטער דאקטוירים, ביידע זעהר גוט צו. זיי קומען שפיעלען אין פאקער. זיי האלטען זיך ביי ריעזער הויז צוליעב דער קערטעל אין ווייל עס ציהט צו לכל חברה צו עלטע בעקאנטע. זעלבע זיינען געווארען עזוי „אלל רייט" אזוי וויא זיי. צוזאמען געוועזן סאציאליסטען, צוזאמען אויפגעגעווארפען דיא „גאריטקייט". צוזאמען געווארען אויס לבען. אויב עס האט ביי וועמען עס איז פון זיי געבריזשעט דיא הארץ, איז דאך געווען א מייסטער צו זעהן ארום זיך נאך אזעלכע חברה, וואס האבען איבערגעווארפען דיא אלטע צערעמאניעס און — „אז געלעבט, זאל זיין געלעבט..." ווען פרעהט זיך א רויקער? — ווען ער רעדויעהט א גרעבערען פאר זיך.

ראטלין האט דעם אלטען פיינמער גאר פערביטערט דעם לעבען. זיין ערייכעלסטען פלעגט קאטלער'ן דורכנעהמען וויא מיט מענבערס.

א פאר ווערטער וועגען דיעזע צוויי דאקטוירים.

ראטלין איז בכלל איינענטליך קיין בעריהמטער ניט געווען; קיין כימיקער, צווייט־ווייטינער אויך ניט. עס זיינען אבער דא א סך ניט־צבעטע, וואס זיינען ערגערע מענשען וויא צבועקעס. ער

אתינגעקומען יענע גרויסע פערזאמלונגען? וואו איז דיא אמאליגע בעגייסטערונג, דיא אמת'ע, פון הארצען געהענדרע בעגייסטערונג? ניטאַ כמעט קיין מיטינגען, ניטאַ וואו זיך אהין צו טהאַן, ניטאַ וואו צו לעבען, צוליעב וואָס צו לעבען. חשך, פינסטער, פוסט... יעדען פריהמאָרגען פלעגט ער זיך כאפּען, אז עס איז ניטאַ קיין טרייסט, ניטאַ וואו זיך אהין צו טהאַן, און שווער פלעגט איהם ווערען אויפ'ן הארצען. אַן אלטער, א פערדארטער, ניט קיין געבילדעטער, א פיינטער — ווע‌מען אינטערעסירט ער? ווען ביי הערריא'ן פלעגען זיך צוזאמענקלייבען מענשען, ווער האָט אויף איהם געקוקט, אויף דיעזע מענשליכע סקארינקע? אמאל, אין יענע גוטע צייטען, פלעגט מען אויך גאנץ ווייניג אכטונג געבען אויף איהם; אָבער זיין הארץ האָט זיך געפיהלט מיט אלעמען צוגלייך, זיך געפיהלט, אז זיא איז א סאָציאליסטקע, א גענאָסין, ניט ערגער וויא דיא הערצער פון דיא יונגע. אָבער איצט... אין קאָרטען שפּיעלט מען גאנצענע נעכט ביי הערריא'ן, — ניט קיין סאָציאליסטישער פינאקעל, נאָר פּראָסטע קרעמערשע, ריעל־עסטייטישע, דאָקטאָרשע, לאָיערשע, — מיט טעמעני קלינגט פון דיא טעצעל־געלד. ער איז א פרעמדער, א ווילד־פרעמדער איז קאָטלער.

אזוי פלעגט ער אומגעהן אָהן מוטה גאנצענע נעכט. קיין טעם ניט געפונען אין זיין עסען, קיין רוהע ניט אין שלאָף; רק נעגריזשעט זיך און אנדערע, אליין ניט וויסענדיג פאר וואָס, ביז דיא קראנקהייטען פון עלטער האָבען אָנגעהויבען אָנקומען פון אלע זייטען: לעבער־קראנקהייט, מאָגען־קראנקהייט, נירען־קראנקהייט.

רייטשעל איז איצט געווען פיעל שעהנער וויא פאר דער חתונה. זיא האָט שוין לאנג ניט אויסגעקוקט וויא א פערגליווערטע פארשוין. דאָס איז געווען דיא פערגליווערטקייט פון רייטשעל דיא מיידעל. רייטשעל דיא ווייבעל האָט גאָר אַן אנדער פּנים געהאט; הויפּט־זעכליך זינט דיא טרימינג סטאָר האָט גענומען געהן, האָט זיא געבליהט וויא א לעבעדיגע פלאנצונג. באלזאק זאָגט, אז דיא אמת'ע שעהנקייט פון א פרוי איז דאַן, ווען איהרע לעבענס־קרעפטען

אזוי צדיקים; אבער דאס איז איהם ניך מיאוס געווארען; דער יצר, דיא תאוה פון געשמאקס האט פערנומען זיין סוף.

אין הייליגער יאהר איז איהם גאר ניט געווען צו דערקענען.

כאפעלער פלעגט זיך דא מיטלעכען צו זיין איינעל: וואוהין געהט ער? וואס מהוט ער? פאר וואס איז ער אזוי און ניט אזוי? אזוי פלעגט מיט אייגענהייט זיך א קרים מהאן, א מיכטעל מהאן עפעס אויף ענגליש און מהאן דאס ווייניגע, און הערדי פלעגט דערביי עפעס זאגען צום אלטען:

— א, דערמיט ניט קיין קאפ! וואס ווילט איהר פון איהם? ער איז אן אמעריקאנער באי; איהר ווילט אז ער זאל אויפוואקסען א פעליגע, א כאציאליסט, וויא אלע בלאפערס?

כאפעלער פלעגט קריצען מיט די ציין, כאפען, רויט ווערען, בלייך ווערען, ארויסכאפען אויף זיך דיא היטעל און ארויסלויפען. רייטשעל פלעגט איהם נאכלויפען, בעטען זיך ביי איהם אין דאלל ער זאל אריינגעהן צוריק, און כבוד אזוי.

וואס פאר אן ענדערונג אויף ריגזען פיינמער איז דאס גע־קומען! אזוי וויא א פערבלאנדזשעטער פלעגט ער זיך ארומשלעפען. זיין הארץ האט שטענדיג עפעס געזוכט...

ביי דיא איינגעריט איז קיין לאך אין דיא הערצער ניט געבליבען. דער האט זיין כאציאליזמוס פון זיין ברוסט ארויסגעשטופט אום צו מאכען ארט פאר א כאריערע אלס דאקטאר, דענטיסט, לאיער; יענער — פאר ריעל עסטייט, פאר א סטאר, וויא הערדי; און ווייטערע „פיקעטסטען" זיינען זיי געווען פערקאכט; און דיא נייעס פון ווייטערע ראלען אויף דער וועלט...

כאפעלער אבער, דער אלטער, אבגעלעבטער, הילפלאזער קאפ־לער, — וואס פאר א ווערטה האט ער געבענק געהאט אויף דער וועלט? ביי איהם אין הארצען איז ניט געווען מיט וואס דיא לאך צו פערגלייכען, ווען ער וואלט אפילו געוואלט...

צוריקען איז געווארען דער אינטערעס פון זיין לעבען; פער־מינטערט איז געווארען דיא שיין פון זיינע אויגען. וואו זיינען

פאר אן אוצר זיי האָבען געהאט. יענער געגענד האָט געהאלטען אין ענדערען זיך אזוי, אז עס איז געוואָרען אלץ בעסער און בעסער פאר אזא געשעפט. אלזאָ, איז ביי הערריע'ן דיא סטאָר אויסגעוואַקסען אין א גאנץ קורצער צייט. ער איז שוין לאנג אויס געגאַנגען — ניט ווייל ער האָט געביטען זיינע מיינונגען, וואָרים ער האָט ניט געהאט וואָס צו בייטען; אויך ניט ווייל ער איז א צבועק, וואָרים קיין צבועק איז ער אויך קיינמאָל ניט געווען. פאר וואָס איז ער געווען א סאָציאליסט? איינפאַך ווייל איהם האָט פון דער נאטור געצויגען צו קהל'שע ארבייט. אזוי וויא עס זיינען פאראַן מענשען וואָס ווערען געבאָרען מיט א גרויסען אפּעטיט צו זיסע זאכען אָדער צו זויערע, אזוי קומט איינער א מאָל אויף דער וועלט א געבאָרענער קאָך־לעפעל. סימעלעוו איז אויך געווען אזא, אין גרונד ריידענדיג. עס זיינען אָבער דאָ אלערליי קאָך־לעפעל. סימעלעוו'ן האָט זיין עהרגייץ געצויגען זיך מתעסק צו זיין מיט קהל'שע געשעפטען; הערריען — פּראָסט דיא פרעהליכקייט און דיא גוט־ברודערשאפט. ער איז טאקע געווען א סימפּאטישער יונג אין נאטור, אָבער ער האָט געקענט אָנטרעטען א מענשען זעהר נראָב, פערגיסען בלוט, פּראָסט ווייל ער האָט זיך ניט גענומען אין זינען צו בעקלעהרען וואָס ער טהוט. ווען ער וואָלט פערשטאנען, וואָלט ער דאָס פיעלייכט ניט געטהאָן. דאָס אלעס געהט אויף דיא צרות, וואָס זיין שווער איז פון איהם איצט אויסגעשטאנען.

נאָך אמאָל: ווען הערריע איז געווען א סאָציאליסט, איז ער געווען א סאָציאליסטישע קאָך־לעפעל מיט'ן גאנצען הארצען. ווען דיא מחלוקות האָבען אָבער דיא בעוועגונג צוריסען, ווען צו שימפּפען און אפּצולאכען פון דעם סאָציאליזמוס איז געוואָרען א מאָדע, — הויפּטזעכליך, ווען מיטינגען זיינען געוואָרען זעהר זעלטען און דיא קאָך־לעפעל האָט געהאט ווייניג וואָס צו מישען, — דאן האָט ער זיך ביסלעכווייז ארויסגעגליטשט. פון אָנפאנג האָט זיא געהאט ארבייט, דיא קאָך־לעפעל: עס איז געווען גענוג קאשע, פּליאָטקעס; און הערריע איז געווען א ברענענדער חסיד אין איינעם פון דיא

V

יאָהרען זיינען אוועק. עס האָט זיך פיעלעס איבערגעביטען. כתלוקות האָבען זיך אָנגעהויבען.

אַזעלכע חברות וויא פיטעלזאָן, חברה אָהן אַ ברעקעל נשמה יתירה האָבען נאַטירליך געגעבען דעם ווארעמסטען אַנטהייל אין דער כתלוקה. דער „איכוס" איז זיי אין דער לינקער זאַה ניט געלעגען. דערפאר אָבער זיינען וויטערע הערצער געווען פול מיט דיא פּלאָשקעס, און, וויא דער שטיינער איז, האָבען דיזע חברה גקהאַט דיא הויפּטראָלעס. און אַזעלכע מענשען וויא ריזענבערג זיינען אייבען געבליבען.

אַלעס איז פערפלאָנטערט געוואָרען, און אַזוי וויא עס נעהמט אַ סך והתנגדער צו צוזאַמענקומען וויא איינצוביינען, איז אין אַ קורצע צייט פון דעם גאַנצען גלאַנץ איבערגעבליבען אַ חשך. איין טרייבער האָט געזאָגט אויפ'ן אנדערען, אַז ער איז וואָס אין קאָרט שטעהט. דער רעכטער וואָס פריהערע האָבען געהאַט צו אונז אין קוואָרטאַל איז איבערגעוועלבט געוואָרען.

• • •

יאָהרען זיינען אוועק. מאָזי איז איבערגעוואַקסען אַ הויכער, מיט אַ דאַרער אַמעריקאַנער הדלות, מיט אַן אַמעריקאַנער גאַנג, מיט אַמעריקאַנער שטילקייט אין דער היים און לויטערע שרייערי מיט זיינע חברים. עפּעס מאָדנע חברים האָט ער געהאַט. זיין פאָטער האָט ניט געוואוסט פון וואַנען זיי קומען צו איהם.

אַלץ האָט זיך געענדערט אין העררי'ס הויז. ער איז רייך געוואָרען. צוערשט האָט ער זיך צוגעשלאָגען צו אַ טרימינג סטאָר. ער האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז דיא סטאָר איז אין אַ גוטען פּלאַץ, נאָר דיא פריהעריגע בעלי בתים האָבען אַליין ניט געוואוסט וואָס

היינט. דאָקטוירים וועלען אייך זאָגען, אז אלץ ווענדט זיך אָן אייער מוטה. הקיצור, קאָטלער האָט געגעסען געשמאַק, געשלאָפּען מיט אַפּעטיט, זיך פּראָסט געפּיהלט איננער. און זיין מאָזי, זיין מאָזי! איהר האָט בעדארפט זעהן דעם פּיינטער ערב עלעקשאָן, בשעת מען איז געזעסען און מען האָט צוזאמענגעלעגט דיא סאָציאַליסטישע טיקעטס. מאָזי האָט געשריעבען דיא אַדרעסען געשווינדער וויא אַנדערע דריי און דיא האַנדשריפט זיינע איז אויך געווען דיא בעסטע. מאָזי איז געזעסען און געשריעבען מיט זיינע כיטרע ליפּען פעסט פערמאַכט, מיט אַ שטאָלצען קוק אין זיינע שווארצע אויגען. אַלע זיינען געווען גרינהאָרנס; ער איז געווען דער אמעריקאַנער באָי, דער קאַלעדזש־באָי. דיא גענאָסען האָבען בעוואונדערט דיא פלינקייט פון זיין האַנד און זיין טאַטע האָט געקוואָלען. „דאָס איז מיין גאַנצער לעבען!“ האָט זיין שיינענדינער פּנים געזאָגט אָהן ווערטער.

דאס איז געווען דיא בעסטע צייט פון אונזער בעוועגונג. אין יענע יאהרען זיינען דיא גרעסטע זאאלען געווען צו קליין. מיטינגען האט מען אבגעהאלטען צעהנדליגווייז. דיא פאסטען זיינען געווען באזעצט אין חודש ווי אייך ווייערע רעדנער. דיא סאציאליס־טישע פארטיי אין דעם אידישען קווארטאל איז געווען א מאכט; און אזוי ווי דיא מאכט איז אויך רעכט, פלעגט מען ווענען אונז ריידען מיט גרויס רעספעקט. א קינד אין וויעג האט געוואוסט, אז עס זיינען דא סאציאליסטען און זיי זיינען וואוילע חברה. ווען דיא בעקער יוניאן האט געדרוקט איהר לייבעל, האבען אין א גאנץ קורי־צער צייט אלע בעלי בתים זיך געמוזט אונטערגעבען. עס האט זיך אנגעהאבען מעשים, ווינדערליכער אינטערעסאנטע סצענען אין דיא שאפס אדער רעסטאראנטען. „סמייטיס, איהר האלט ברויט אהן דעם יוניאן לייבעל? קען איך ביי אייך אין סמאר קיין איין זאך נים קויפען, אפילו פאר א פעני ואלץ אייך נים. עס וועט מיר מעהר נים פעהלען צו קומען צו מיין מאן אהן א לייבעל". און ערגערע מאנאכע האלניקעס זיינען געצוואונגען געווען נאכצוגעבען.

דאס איז אויך געווען די גליקליכסטע צייט ביי קאמלער'ן אויפ'ן הערצען. א מענש לעבט אייגענטליך אזוי וויא מען לעזט אין א בוך. ווען עס נעהמט איינער א בלאט נאך א בלאט און עס איז אלץ דאס זעלבע, ווערט דער בוך מיאוס, און אמאל ווארפט מען איהם גאר אוועק. ווען עס נעהמט איינער א טאג און עס איז קיין אינטערעסאנטעס, קיין נייעס נימא, ווערט דער לעבען מיאוס, און אמאל דערגעהט מען אויף אזא ארט צו זעלבסטמארד. ווען קאמלער פלעגט אויפשטעהן אין דער פריה, פלעגט ער זיך באלד דערמאנען וואס פאר א מיטינג ביי נאכט וועט זיין אדער וואס פאר א קאמיטע דיסקאס ער וועט האבען — פלעגט זיך איהם דער ברעק־פאסט עסען מיט מעהר אפעטיט. פלעגט זיך גאר אנדערש ארבייטען א גאנצען טאג. ווארטען איז דאס נים בעקאנט דער אונטערשיעד, צי מען ריכט זיך א גאנצען טאג אויף אן אינטערעסאנטען אבענד, צי מען ווייס אז היינט וועט זיין וויא נעכטען, און מארגען וויא

— דו פערשטעהסט, דו פערשטעהסט, מאַזינקע? — האָט קאַטלער אַלע ווײַלע אין דער שטיל געפרעגט. מאַזי האָט מורא געהאַט צו זאָגען אז ניט, און ער האָט געענטפערט „שור“.

דער רעדנער איז געווען א שעהנער מאַן, מיט א פיינער באָרד, און וויא ער איז איצט געשטאַנען און גערעדט אין דיעזען שטורם פון רויטע פאָהנען, טרומפּייטען, שיינענדיגע פּנים׳ער און פון האַר־צען געהענדע הורראַס, איז ער קאַטלער׳ען אויסגעקומען וויא א מין נביא, וויא דער מעכטיגסטער מאַן אין אמעריקא.

וויא ער האָט אזוי א דריק געטהאָן מאַזי׳ס הענטעל, איינפאַך ווייל ער האָט ניט געקענט איינרוהען, איז איהם א געדאַנק אריינ־געפאַלען אין זינען.

— מאַזי, ווילסט געהן אין קאַלעדזש? זאָג מיר צו, אז דוא וועסט זיין א גוטער סאָציאַליסט, געהסטו אין קאַלעדזש. איך וועל זיך בלוטיגען פאַר דיר אז דוא וועסט נאָר זיין א מענש; דו הערסט, מאַזעלע?

און אין דעם פּיינטער׳ס קאָפּ האָט זיך פאָרגעשטעלט וויא זיין זוהן וואַקסט אויס א געבילדעטער, א געשטודירטער, און וויא ער שטעהט אויף א פּלאַטפאָרמע אזוי וויא דיעזער רעדנער, און זיין שטימע קלינגט פאַר אַט אַזעלכע מאַסען; וויא זיינע ליפּען ריידען וועגען פרייהייט, וועגען גלייכהייט, וועגען א צייט פון גליק, ליעבע און יושר.

* * *

וויא נור מאַזי האָט געענדיגט סקוהל, איז ער אַנגעקומען אין קאַלעדזש. קיין שלעכטע קאָפּ האָט ער ניט געהאַט, האָט ער אויסגע־האַלטען גוט דעם איינטריטס־עקזאַמען און איז אריין.

דעם ביסען פון מויל האָט דער פּיינטער געשפּאָרט; דעם אינגעל געקליידט, ער זאָל זיך ניט האָבען צו שעהמען פאַר די חברים, ער זאָל „אויסוואַקסען א מענש“, א געבילדעטער, ער זאָל זיין א כבוד פאַר דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג און פאַר זיין טאַטען.

רולס אין דיא אויגען מיט הייסע טרעהרען, מיט דיא פייערלעך פון סטיפעלען. קאַמפּער'ס הערץ האָט זיך אַזוי ווייא צוזאַמענ־געדריקט: אויף אַזוי פיעל התלהבות האָט זיא זוין פּראָבט קיין כח ניט געהאַט.

פּלוצלונג איז שטיל געוואָרען. דער מיסטערמאַן האָט זיך בע־וויזען צווישען דיא פאָרהאַנגען פון דער פלאַטפאָרמע. ער האָט גע־האַלטען אַ רעדע; ער האָט געזאָגט, אַז צו דער זעלבער צייט ווילען אויך דיא ברידער פון מאַשינירענדע אַרבייטער אין דייטש־לאַנד, אין פראַנקרייך, אין דער גאַנצער וועלט; ער האָט זיינע צוהערער געהייסען האַלטען אין זינען דיא מאַשינירענדע אַרבייטער אויף יענעם זייט ים. — אין קאַמפּער האָט מיט אַלע קרעפטען געשריען אַזוי מאָהל; ער האָט געהייסען זיך פאָרשטעלען דיא הייסע פאַרהאַנגען אין דייטשלאַנד, אין פראַנקרייך, אין בעלגיום — אין קאַמפּער האָט אָנגעפאַנגען זיין כח צו טראַכטען וועגען וועלכער מיט ווייטע פאַרהאַנגען. דער מיסטערמאַן האָט פאָרגעשטעלט דעם ערשטען ענגלישען רעדנער. ער איז ארויס — אַ מעריעזער, אַ בלייכער פון דעם אַפּלאָדיסמענטס, פון דעם רעדע — און איידער ער האָט געזעצט זיינע ליפען, האָבען זיך אַלע אָרקעסטרען צוזאַמען צוזאַמען אין איין פּערטשיבענדען קראַך פון דער מאַרסעליעזע, בע־גלייט מיט אַ הורא פון צעהן טויזענד מענער אין פרויען.

דיא האַלע האָט קאַמפּער'ן פערדרייט; אַ פייער האָט זיך צוגאָסען איבער אַלע זיינע גליעדער, אַ שטראָם הייסע טרעהרען האָט אָנגעהויבען אין זיינע אויגען.

— הורראַ! הורראַ! מאַרסעליעזע! הורראַ, מאַשינקע! — האָט ער געשריען מיט אַלע כחות, מיט אַ פערוויינטען קול, אַליין ניט וויסענדיג וואָס ער שרייט.

דעם רעדנער האָט ער ניט גוט פערשטאַנען, ווייל עס איז דאָך געווען אויף ענגליש. דאָס איז אָבער געווען אונזער הויפּטרעדנער, יעדער אַ פערזענער, און אַפּלאָדיסמענטען האָבען איבערגעבראָכען יעדע מינוט.

האַלטען וואָרט. דער גראָסער האָט צוגעזאָגט אַ טאַמאַני־מאַן אויך, און ווען זיא האָט זיך דערוואוסט דערפון, האָט זיא אויפגעהערט ביי איהם צו קויפען.

ווען עס איז געווען נאָהענט צום ערשטען מאַי, האָט זיך קאָטלער געגרייט וויא אַ פרומער איד צו פסח. מיט טעג פאָראויס האָט ער געבראכט צו שלעפען שטיקער רויטע שטאָף אויף אַ פאָהן אַרויסצוהענגען פון שטוב, בשעת דיא גענאָסען וועלען פאַרביי־מאַרשירען, און ווען דער הייליגער טאָג איז געקומען, איז ער אויפ־געשטאַנען מיט אַ שעה פריהער וויא געווענהליך. עס האָט זיך איהם מעהר ניט געשלאָפען. אַ גאַנצען טאָג איז ער געווען נערוועז וואָרטענדיג. אַ וויכטיגע פראַגע האָט איהם געמאַטערט דעם מוח: כדי צו האָבען אַ גוטען אָרט אויפ'ן יוניאָן סקווער, דאַרף מען קומען בעצייטענס, פריהער וויא דיא פראָצעסיאָן וועט אָנקומען אויפ'ן סקווער; ניט געהן אין דעם גרויסען מאַרטש, וויעדער, איז אונ־מעגליך. היינט וויא טהוט מען?

הקיצור, ער האָט טאַקע מאַרשירט, האַלטענדיג מאָזי'ן (ער איז שוין געווען אַ יאָהר דרייצעהן) פאַר'ן האַנד, און אַלע ווייל־שרייענדיג אויף איהם וואָס ער געהט ניט אין טאַקט. דיא מוזיק האָט געשפיעלט, קאָטלער האָט געטראָטען דיא אויסגעברוקירטע גאַס, דיא נשמה האָט זיך ביי איהם צוואַוואַרעמט, טרעהרען זיינען געשטאַנען ביי איהם אין האַלז.

מען איז געקומען אויפ'ן סקווער. פון אַלע זייטען האָבען גענומען אָנקומען מאַרשירענדע צייַלען מיט רויטע פאָהנען, מיט אָרקעסטרען. דער סקווער איז אָנגעפיללט געוואָרען און עס האָבען זיך נאָך אַלץ געשאָטען נייע גענאָסען — געשאָטען און געשאָטען אָהן אַן אויפהער. אַ וואַלד מיט פלאַטערענדע פאָהנען, אַ מישעניגע פון מוזיק. קאָטלער האָט זיך צוגעשטופּט צו אַ פּלאַץ עטליכע איילען פון דער פּלאַטפאָרמע — רעם איינגעל האָט ער פון האַנד אַלץ ניט אַרויסגעלאָזען. דיא פּלאַטפאָרמע איז געווען איינ־געוויקעלט אין פאָהנען. אַרום און אַרום האָט געראודערט, געשוויג־

פּראָפעסאָרים, פלעגט זיך פון רעספּעקט ניט רוקען, אַז זיא וואָרט מיט איינגעהאַלטען אָטהעם זאָל קיין וואָרט ניט אויסלאַסען; ווען זיא פלעגט זאָגען: „מיינונג, עסטעטיק", פלעגט מען ניט כמעט אָטהמען, אַז אין האַרצען מיינט זיא: „וואָס האָט איהר זיך אַנגעלעגט אויף מיין קאָפּ?" ניט מיין ספּראָסטראַכע יונגע לייט צירט אין אָטעלכע הייזער. אַלזאָ, פלעגען זיך האַרט אַפּט פּראָזאַאיש גענאָסען. הערי האָט געליעבט צו שפּילען די ראָללע פון אַ בעל־הבית, און קאָפעלער פלעגט זיך פאַרגנוגען אין נחת און די שלעפּען מנהגות אין שטוב אַריין; דאָס פלעגט אַ הויזווירטשאַפטס זאַך, דאָס אַ האַלבע מאָס עפּעל, וואָס ער האָט געהאַנדעלט אַ מציאה.

און אַז מען פלעגט זיצען און טרינקען טהעע, און ריידען וועגען ליטבינעקס'ן אָדער בעבעל'ן, אָדער וועגען דער באַוועגונג ביי אונז אין ניו יאָרק, פלעגט ער העלפען רייטשעלען אָנגיסען דיא גלעזער. אַריסטאָקראַטיש קייכע, צוהערען דאָס געשפּרעך און קוועלען. ווער איז געווען זיין גלייכען?

אויף איהר שטייגער איז רייטשעל אויך געווען טריי דער בע־וועגונג; זיא פלעגט קיין מאָל ניט הערען וואָס דיא רעדנערס האָבען געזאָגט, און דיא צייטונגען האָט זיא קוים געקענט לייענען; זיא האָט אָבער געוואוסט, אַז דיא סאָציאַליסטען ווילען עס זאָלען ניט זיין קיין אָרימע און קיין רייכע, אַז אַלע זאָלען זיין גלייך און איינע דיא אַנדערע זיך ליעבען; און דאָס איז איהר זעהר געפעלען געווען. איהר טאַטע און איהר מאַן זיינען געווען סאָציאַ־ליסטען, און אַלע פרעמדע מענשען, וואָס זיא האָט נור געקענט, זיינען אויך געווען סאָציאַליסטען — איז זיא אויך געווען אַ סאָציאַליסטין און האָט זיך גרויס געהאַלטען מיט'ן נאָמען. און עלעקשאָן האָט זיא זיך איין מאָל צוגעשטעפּט צו איהר בוטשער און גראָסער, אַז זיי זאָלען וואָוטען פאַר איהר פּאַרטיי. זיי האָבען איהר גלייך צוגעזאָגט, אָבער זיא האָט חושד געווען, אַז דאָס איז גלאַט אַזוי, האָט זיא אַזוי לאַנג גע'טענה'ט און געבעטען כמעט מיט טרעהרען אין דיא אויגען, ביז דער בוטשער האָט איהר געשוואָרען אַז ער וועט

עהרליכער ענטהוזיאַסט, און זיין עהרגייץ האָט בלויז נעהאָלפען איהם צו מאַכען זעהר טהעטיג אין אונזער בעוועגונג. דאָס איז געווען אַ מערקווירדינער רכילות־טרייבער, אַ פּלאָטקע־מאַכער; גאַנצע שטונדען פלעגט ער אָפּזיצען בעריידענדיג דיא פערשיעדענע גענאָסען; קיין בייז האָט אָבער אין זיין בעריידעניש ניט געשטעקט; ווייטער וויא זיין צונג פלעגט דיא גיפט ניט דערגרייכען.

פאַרלויפיג וועל איך דאָ דערמאָנען בלויז נאָך איינעם — ריווקינען. דאָס איז געווען פון דיא געבילדעטע חברה — אַ גימ־נאַזיסט פון דער היים. ער איז געווען גוט געוואַקסען, אַ חן'עוודי־גער, אַ שעהנער, מיט פערטראַכטע פילאָזאָפישע אויגען און אויך מיט אַ פערטראַכטען הוסט. איך מאַך קיין שפּאַס ניט: ניט אַלע קענען אַזאַ הוסט טהאָן. עס האָט געקלונגען „וואַס איך קלעהר איז צו טיעף אַרויסצוריידען מיט ווערטער, — האָט דאָס געזאָגט. — „איך האָב פיינט צו דעבאַטירען, זיך צו קאָכען. מיינע אידעען זיינען אַזוי איידעל, אַז מען וואָלט זיי סיי וויא סיי ניט פערשטעהן". זיין גרעסטע בריה'שאַפט איז געווען צו שוויי־גען — אָבער קלוג שוויינען, ניט אַבי וויא, און אָפּטמאָל דערביי דעם דאָזיגען הוסט טהאָן. מיידלעך זיינען פאַר איהם אויסגע־גאַנגען; פיעלע פון דיא גענאָסען האָבען איהם אויך געהאַלטען פאַר אַ הויך ענטוויקעלטען. אין אמת'ען אָבער האָט ער איינפאַך ניט געהאַט וואָס צו ריידען, — אַ פּוסטע כלי, בעלעזען ניט אַ האָר. אויב עס איז ווען עס איז געווען אַ קונציגע קאָקעטקע אין אַ מאַנס־ביל געשטאַלט, איז דאָס געווען ריווקין. אָבער דער עולם איז בלויז אַ מבין אויף דעם בילינערען סאָרט קאָקעטסטווע — אויף דעם וואָס מען קען דערזעהן פאַר אַ מייל.

הערריו האָט פערדיענט גוט און אין שטוב איז שטענדיג געווען פול. ער איז געווען אַ גאַסטפריינדליכער יונג, און רייטשלען איז קיין מאָל ניט מיאוס געוואָרען מכבד צו זיין. זיא איז געווען אַ ווייבעל אָהן אַ גאַל, און ביי זיי אין שטוב האָט זיך געפיהלט אַ וואַרימע ליעבליכקייט. זיא האָט געקענט זיין ווער־ווייסט וויא

פלעגט זיין אויך זיך צוזאמענגעטראפען מיט ראפלין'ס, פלעגט ער ווערען אפהענגיג. פאפליער האט ער ניט געוואוסט וויא אויס־צוזוכען, אבער אויך דיא מיטינגען פלעגט ער שטענדיג נעהמען א מיט ווייט פון איהם.

ריזענבערג איז געוועזען דער צווייטער. דאס איז געוועזען א נערוועזער מענש, א „ריהר מיך ניט אן"; נור וואס פלעגט זיך איהם דוכטען, אז מען מיינט עפעס נעגען איהם; אייפערזיכטיג איז ער געווען וויא א פרויענצימער, און צו ביזנעס איינזעהיג וויא א קינד; און דאך ביי זיין גאנצער אייפערזיכטיגקייט האט ער ניט געהאט קיין ביסעל עהרגייץ. ווען ער האט געטרעפט מיט מענשען, האבען זיי געקענט מיינען, אז ער איז א גרויסער נאר; ער איז אבער געווען פון דיא, וועלכע מהוען און ריידען נאריש, און דענקען קלוג. ער איז געווען א מבין אויף מענשען, א פילאזאף אויף זאכען. אן אמעריקאנער איז ער געווען און אייגענטליך א שטאהגער, אבער זיין שטאהגעזיט פלעגט זיך עפעס ניט ארויסווייזען.

דער דריטער — סימפלסאן האט ער געהייסען — איז אין איין זאך געווען גראד דער היפוך פון ריזענבערג'ען; ער איז געווען אנגעשטאפט מיט עהרגייץ. אין דער פריה, אין שאפ, פלעגט ער שוין האבען אין זינען, אז ביינאכט וועט זיין א ביזנעס־מיטינג, אז ער וועט נעהמען דאס ווארט, פיעלייכט נאך זיין א טשערמאן אויך. ביי דיעזע מיטינגען פלעגט זיין ספעציאליטעט זיין זיך צו מישען. וואס איינער זאל ניט זאגען, פלעגט ער שוין געפינען עפעס אן אורזאכע צו נעהמען דאס ווארט און „אנטרייבען יענעם דיא ווייטען". ער פלעגט ריידען מיט אזעלכע קולות, מיט אזא כעס, מיט אזא כאך, דאס דער אנדערער וואלט געקענט מיינען, אז עס געהט איהם אין לעבען. עס איז אבער ניט געווען אזוי; אין דעם רעכטען פלאטפארמען פלעגט ער זיך קלערען ביי זיך אין הארצען גאנץ קאלט־בלוטיג: „סימפלסאן, דוא האלטסט א רעדע און אלע הערען זיך צו".

א פערטער איז געווען דאלניק. ער איז אויך געווען זעהר עהרגייציג, אבער ער איז געווען דערביי א גאנץ ערנסטער יונג, אן

אַמאָל איז ביי איהם געווען אַ קלויסטער. ער האָט זיך פּראָסט „געברידזשעט" פון זיי, וויא פון אַ פּאַדלע, וואָס פערשפּרייט מגפות. ווען ער האָט באַרגעטקען צום ערשטען מאָל אין עלעקשאָן דערזעהן אין אַ קאָרנער מיט אַ בלויען בעדזש אויפ'ן האַרצען, איז ער פון אָנפאַנג געבליבען שטעהן אַ בלייבער, דערנאָך האָט ער אַ שפּיי געטהאָן, אָנגעשאָלטען דעם פּאָליטישען אַ פולען קאָפּ און אַוועק.

רייטשלען האָט דאָס האַרץ געקלעמט: פּאָרט אַ קאָזין! זיך אויפגעהאָדעוועט אינאַיינעם... אָבער קאָטלער האָט מעשים אָנגע־געבען. וויא סמעיעט זיא גאָר קלעהרען פון אַזאַ זאַך?! וואָלט ער געקענט צולאָזען, אַז אין דיא ויין, וואָס מען וועט טרינקען, זאָל אריינגעגאָסען ווערען עפּעס אַן אונריינער טראָפּען? אַזוי האָט ער זיך געקענט פאָרשטעלען אַ טעמעני־האָלניק ביי זיין טאָכטער אויף חתונה.

נאָך דער חתונה איז ביי הערריי'ן מיט רייטשלען געווען אַ גאַנץ פיינע שטוב. פערשיעדענע איידעלע מענשען זיינען אריינ־געגאַנגען צו זיי, און אַלץ סאָציאַליסטען.

אַ פּאָר ווערטער וועגען דיעזע איינגעהער. איינער פון זיי איז דאָס געווען דער ראָטלין, וועגען וועלכען איך האָב שוין גע־רעדט — אַ דאַרינקער, אַ קוואַרינקער, אַ נידעריגער, אַ שוואַר־צינקער — אַ שוואַרצינקער, אָבער ניט קיין שוואַרץ־חן'עוודיגער. ער איז ניט געווען קיין נאַר, פעהיגקייטען האָט ער אויך געהאַט ניט קיין שלעכטע, אָבער זיין שכל איז געווען וויא זיין פנים: אָהן חן. ער איז געווען זעהר טהעטיג, שטענדיג געהאַט אַן ערנסטען פנים, אָבער אַ מערקווירדיגע זאַך — אַז ער פלעגט זיצען נאָהענט לעבען אַ געגאָסע, פלעגט זיך יענער עפּעס שעהמען ווייזען זיין בעגייסטערונג. עפּעס אַזוי וויא אַ קעלט פלעגט ער אויף אַלעמען ארויפטרייבען; עפּעס פלעגט זיך דוכטען, אַז הינטער זיינע גע־לאַסענע אויגען ליעגט בעהאַלטען אַ שמייכעל — און ער לאַכט אָפּ פון דעם גאַנצען עסק. אַז איינער פלעגט צוקאָכט ווערען פון אַ הייסער רעדע און זיך וועלען אַוועקלאָזען אַפּלאָדירען און דערביי

IV

צו דער חתונה האָט קאַפּלער געוואָלט בעטען נור כאַצ'אַר־ליטעטן. ער איז אומגעגאַנגען ווי א פֿאַרפּאַרעמטער גאַנצענע טעג. דערלעבט צו פֿירען א קינד צו דער האָבציים! — „צו דער חופּה" פֿלעגט ער זיך היטען נים צו זאָגען. ער פֿלעגט אויסמיידען אַלע חתונה'ר אַזוינע. ביי רייכעלעך, נאַטירליך, האָט קיין חופּה ניט געטאָרט זיין — כּייזען דיא רויטע פֿאָהן. זיין האַרץ איז איהם געווען צוגליהט און זיין קאָפּ פֿול מיט פּלענער: ער וועט מאַכען אַן אמת'ע סאָציאַליסטישע חתונה, א כּשר'ע, א פּניטה'לע זאָל אויך איהר נים זיין.

ווי געפֿעלט אייך אָבער אַן אינגליק: דאַרף זיך מאַכען, אַז גראַדע דער כּלה'ס א ליבלינגער שוועסטער — איהר מוטער'ס עליה השלום א ברודער — איז געווען א ראש ישיבה, א פֿאַרברענטער פֿרומאַק; און אַז כּלו דאָס געקומען צוזאַמענשטעלען דעם צעטעל, האָט מען זיך דערמאָנט, דאָס א שטיקל ביבעל אַנדערע קרובים פֿון ביידע צדדים זיינען געווען פֿאַרצייטיגע אידען אָדער אַזוי נים קיין סאָציאַליסטען. געגאַנגען קאַפּלער האָט זיך אָבער אַן עצה געגעבען: „זיי זיינען נים קיין סאָציאַליסטען? — נאָך בעסער! זאָלען זיי קוקען, זאָלען זיי הערען, וועט זיך צו זיי אויך עפּעס צוקלעבען!" און ער איז בעגייסטערט געוואָרען פֿאַר דעם געדאַנק, דאָס זיין רייכשטאָג'ס חתונה וועט מאַכען פּראָפּאַגאַנדא.

מיט איין האָרץ ווינקעל איז געווען צרות. דאָס איז געווען א יונגער מאַן מיט ברייטע פּלייצעס, א חברה־מאַן מיט א געגאָלטע באָרד, מיט ביידע־ערנגליפס, א מויל פֿול מיט צונג, א קעפּטיין פֿון א מעכטיגע דאָלל פּלאַטפֿאָרם ריטמיסטער. דיא קאַפּיטאַליסטישע פּאַרי־טיען זיינען ביי אונזער קאַפּלער'ן געווען פֿיעל מאָל מריפ'ער ווי א

אז ער האָט אפילו קיין לחיים ניט געקענט זאָגען. עפּעס האָט זיך איהם געוואָלט אויסדריקען, וויא ער האָט זיך מחיה געוועזן פון דער רעדע; האָט זיך איהם אָבער בלויז דיא בלוט א וואָרף געטהאָן אין קאָפּ און ער איז געבליבען שטעהן מיט א שעפּסענעם שמייכעל.

ווען עס איז געקומען צום בעצאָהלען, האָט ער גענומען שלעפּען פּענים פון פּאַקעט, אז דעם רעדנער איז אין דיא אויגען פינסטער געוואָרען. עפּעס האָט איהם געפעהלט א פּאָר סענט. בעצאָהלען פאר איהם, האָט דער רעדנער איהם ניט געוואָלט בעליידיגען. הקיצור, א צופלאקערטער איז ער געלאָפען צו רייטשלען נאָך עט־ליכע פּענים.

אין סיטאָן מיט א ישרות. די האַנד האָט ער געהאַלטען שטענדיג פאַרשויט. אײַנגעשטעלט א גאַנץ אָנגעצונדען פּנים — א לאַבּער־דיגער יונג. א בריה צו מעשׂיותען מיהאָט אין פאַרוואָרען אויף דיא מיסיונגס; געשריי דער בעוואונג ווייא דאָס לעבען; א פראַנטעל אין א באָלן אויף א פּיים מיט אן אנאַרכיסט; דיא האַרץ א גילי־דעוונג, דיא האָט א גרענליכע; פלאַר אין דיא „שטימען פון פאָלק" אין מכה דיא לייטשערטיגלען — נים פון ערט, אזוי וויא קאָטלער.

— וואָהאָט'ס דיא קאָמטער ווייטה העררי?

— הי'ז אַלל רייט!

— הו'ז אַלל רייט?

— העררי'ז אַלל רייט! *)

דאָס איז געוועזען איינער אַפּמער שפּאַס וועגען איהם.

קאָטלער איז געשטאַנען ביין וואַגר און געווערט צו מאַוי'ן; מיין אויג האָט ער אבער געוואָרפען אויף זיין טאָכטער אין איהר שעהנהייט און געבליבען נחת. דער רעדנער, וואָס האָט א האַלבע שטונדע פריהער געלעגנט ריידען, איז פאַרבייגעגאַנגען. — האָט דער פיינקער איהם געצוואונגען צו „פאַרהערען" זיין אייגעל. פון דעם אין פון רייכמאַלען מיט העררי'ן איז דיא ראָרץ ביי איהם אזוי צוגעבען געוואָרען, אז דער רעדנער האָט מיט איהם נים אַנ־דערש געקענט נעמען צו דיא באַר. איהם צו ענטזאָגען, וואָלט געווען אזוי וויא איהם מיט א שפּיז אין האַרצען צו דערלאַנגען; אגב איז דאָס געווען זיין בעליעבטער רעדנער. ביי דיא באַר זיינען געשטאַנען פריליכע געגאַבען,—א! צדאָן־יונגע וואַפּיעל מען טרינקט זיך ביי אינו! דער רעדנער האָט געקויפט געבען א גלאַז באַרע, דער פיינקער האָט געגומען א גלאַז ביער און האָט זיך אזוי פאַרשעהמט,

---

*) — וואָס איז דער מאַטער מיט העררי'ן?

— ער איז א מאָלאַריצע (א וואַוילער יונג).

— וועך איז א מאַלאַריצע?

— העררי איז א מאַלאַריצע!

מאָל אָפּגעפּארבט און אימער געהאַלטען אונטער א גלאָז, עס זאָל ניט אָפּגעהן.

אויף דעם ערשטען גרויסען באָל נאָך איהר אונגליק איז זיא געשטאַנען מיט הערריין, און צוהערענדיג זיינע רייד, יעדע מינוט ברייט געעפּענט איהרע ברוינע אויגען און געשמייכעלט מיט א האַלבען מויל, מעשה אמעריקאַנערין. אַלע ווייַלע פלעגט זיא, שטיפּענדיג, זיך ציהען אויף דיא פּיס, אויף די ציפּקעס, אזוי וויא א הוהן ווען זיא מאַכט מיט דיא פליגלען.

הערריי האָט געקוואָלען פון איהר; זיא האָט נעקוואָלען וואָס ער קוועלט, און איהר פאָטער פוןביידען.

— אי בעטשע יו דידנט סעל מאָר טיקעטס דען אי.

— האַו דו יו נאָו?

— האַו דו יו נאָו! — האָט ער זיא איבערגעקרימט מיט א ליעבליכער אוואַיעלע.

ערנסטערע רייד פלעגען אונזערע גענאָסען אפילו מיט דיא מיידלעך אויך פיהרען אויף אידיש. ענגליש איז געוועזן דיא שפּראַך פון אונשולדיגע קאָקעטעסטווע. צוזאַמען מיט דיא ענגליש געהט שוין געוועהנליך א שמייכעלע אין דיא אויגען — יענער מין שמייכעלע, וואָס מען זעהט בלויז ביי א קאוואַליער מיט א דאמע, ווען עס הויבט אָן צו טאָגען א ליעבעס-געשיכטעלע. מעהר ניט וואָס ביי רייטשלען האָט דיעזער שמייכעל עטוואָס צו שטארק געבליסטשעט.

הערריי. — ער איז געוועזן, דאַכט זיך, דער איינציגער ביי אונז, וואָס מיר האָבען גערופען מיט זיין ערשטען נאָמען, — הערריי איז געוועזן א יאָהר זעקס און צוואַנציג, זיבער אַלע האָבען אויף איהם געקוקט וויא אויף א אינגעל, ארויפגעלעגט דיא הענד אויף זיין פּלייצע און פריינדליך שפּאַס געמאַכט מיט איהם. אַן איינגעפּונ־דרעוועטער יונג איז דאָס געוועזן, ניט קיין הויכער, מיט א פּאָאָר געזונטע פּלייצעס; זיינע האָאָר זיינען געוועזן כמעט ווייס און פון איין זייט צו דעם אַנדערען זיינען זיי געגאַנגען וויא בארג אַרויף,

וועלכע געגעסען שלעגט ער סתמא זיין אָהן אַ ברכה. ווען כּמעט שלעגט איבערגעריסען אַ שמייכעלע פֿון אַ חבֿרה, פֿלעגען ביי קאַפּעלער'ן דיא אויגען שיינען. ער פֿלעגט דעם איינגעל נעהמען גלעטען איבער דיא האָר און זאָגען: „אַט דאָס איז מיין גאַנצער לעבען!“ אַזוי אַפֿט פֿלעגט מען דאָס פֿון איהם הערען. אַז איינער פֿון דיא וויצלינ־גען עולמ'שע דיא געגעסענע האָט אַמאָל אָנגעוויזען מיט'ן פֿינגער אויף כּאַהל'ן און אָנגעזעהען: „אָט גייט דער גאַנצער לעבען!“

אָבער רייטשעלע, זיין טאָכטער, האָט קאַפּעלער פֿינקט אַזוי ליעב געהאַט וויא דעם איינגעל. אַבֿי אורחא, ווענען רייטשעלען וויל איך דאָ דערצייהלען.

דאָס איז געווען אין מיטען ווינטער. אַרום דיא וועלכע צייט ווענען וועלכע מיר רעדען דאָ. רייטשעלען האָט זיך נאָך קיין זאַך אפילו ניט געחלומ'ט, אָבער קאַפּעלער'ן, איהר פֿאָטער, האָט שוין דאָס האַרץ געזאָגט, אַז פֿון דעם שידוך וועט זיך אויסלאָזען וויא פֿון יענעם צווי. ער האָט דערציילער שוין בעצייטענס געזוכט צווישען דיא געגאַנגענע פֿון אַנדערע אידים, און מיט הערי'ן האָט ער זיך פּתּחון געווען בעסער וויא מיט אַלעמען.

אָבער וואָס באַהר פֿון אָנזיהען! דאַכט זיך אַ בילד־שעהנע: ניט ער אַליין — אַ כּשרה — זאָגט מען; עלטערן זאָגען אַזוי. און אַט זעהט איהר דאָך!... דער יונגער מאַן האָט זיך גענומען מיטגעבען, זעהען הערצער, ברודער צו ווערען; עס האָבען זיך אָנגעהויבען דיא קאַבאַליסטען מיט דיא פֿאַרהערען, און ווייטער איז כּלה! און ווייטער האָט רייטשעלע געזעהען אַז געדרעהט זיך יעדען יונגען מאַן אין דיא אויגען. אָבער איז דאָס געווען דער גאַנצער אינגליק מיט איהר — וואָס דיא האָט שטיקעל געבליעבען, צו שמועס געצ'הן'עט זיך. דיא שטערנבליק איז דיא נאַטור געווען. אָבער ווען מען איז מיט איהר ניט בעקאַנט געוואָרען, פֿלעגט זיך געמיינען דערביי, אַז זיא איז קיין מאָל ניט געווען איינגער און וועט קיינמאָל ניט ווערען עלטער. אַ פֿאָרלאָרענקייט פֿון שעהנקייט. דיא צייטען האָבען אויסגעוויזען צו פֿאַרגעסען און דיא בעטען — עפּעס אַזוי וויא מען וואָלט זיי א

און ווען מען פלעגט פאַר איהם ריידען פון יענע צייטען, וואָס זיינען געווען דיא גאַנצע האָפנונג פון זיין פיינטערשען לעבען, יענע צייטען, ווען קיין עולות וועלען מעהר ניט זיין, ווען קיין קריעה וועט מען מעהר ניט רייסען, ווען רויב און עלענד וועט פערגעסען ווערען, ווען אַלע וועלען זיין גליקליך, זיך ליעבען, זיין אַלע אין איינעם, — אָה, וואָס פאַר א שמייכעל עס פלעגט זיך צוגיסען איבער דיעזען צודארטען, צוצופטען פיינטערשען פנים! און דיא הארץ זיינע, דיא הארץ!... א מחיה'דיגע ווארימקייט פלעגט איהם ארומנעהמען. אומלויפען איבער דיא גאַסען און דריקען צו זיך יעדען אַרבייטער פלעגט זיך איהם ווען.

דערנאָך פלעגט א שטילער, הילפלאָזער פערדרוס איהם אָנ־נעהמען, אז עס פלעגט זיך איהם אזש פראָסט וועלען וויינען וויא אַן עופה'לע. וויא א צואווילדעטע טיגערין פלעגט זיא זיך צו־בושעווען, זיין הארץ, וויא א פייגעלע זיך צופּיעסטשען, וויא א מוטער נאָך איהר קינד זיך פערביינקען...

ווען א רעדנער פלעגט זיך אריינלאָזען אין א וויסענשאַפטליכען פונקט, פלעגט קאטלער נעהמען קוקען אהין און אהער, פינטלען מיט דיא אויגען וויא א צושראָקענער, זיך אָנשטריינגען א ביסעל מעה־רער. און פאָרט זיך פערטראַכטען וועגען אַן אנדער זאַך.

ראַטלין, אויך א גענאָסע אונזערער, פלעגט זאָגען אז קאטלער האָט דיא גרעבסטע קאָפּ פון אַלעמען, אז ער האָט אזא פויערשען מוח אויף זיין לעבען ניט געזעהען. ער האָט געהאט רעכט, ראטלין, און ער אליין האָט טאקע געהאט א גוטע קאָפּ, אָבער וואָס איז דיא פעולה? דעם סאָרט פערגניגען וואָס קאָטלער האָט געהאט האָט ראטלין מיט זיינע גוטע פעהיגקייטען קיין מאָל ניט פערזוכט.

מאָזי האָט געהאט א בעסערע קאָפּ וויא זיין פאָטער; קאָטלער האָט נעבעך געהאט אזא שווערע קאָפּ, אז זיין אינגעל האָט זיך איהם אויסגעוויזען פאַר א גאון. עס פערשטעהט זיך, יעדער טאטע אי־בערטרייבט; אָבער ביי קאָטלער'ן פלעגט יעדער, וואָס האָט נור געקענט פערשטיין א לעקטשור, זיין א זעלטען פעהיגער מענש;

— מאַמע, וואָס מיינסטו?

— א כאַפּיטאַליסט, — פלעגט דער איינגל ענטפערן, אויס־
ריידנדיק דאָס וואָרט דייטליך ווי א גרויסער; און דער כאָטש
פלעגט לאַכן.

קיין קאָפּ צו רעכענען, קיין איינבילדונגס־קראַפט זיך פאָרצו־
שטעלן דאָס פאַרמעגן וואָס (אָפּשר ניט געגעבן); דערפאַר אָבער
האָבן די געשעפטן ביי איהם געאַרבייט אזוי אַלע כלים. וואָס
ווייטער איהר וואָס פאַר אן אומגליקליכער און וואָס פאַר א גליקליכער
מענש דאָס איז געווען! פלעגט ער האָרכן, אז ערגעץ־וואו איז א
טשריית פאַרלאָרען געגאַנגען, פלעגט ער זיך כאַפּן און אָפּעסן זיך
דאָס האַרץ, אזוי ווי אַלץ וואָלט געווען זיינער א פעלדענליכער
פאַרלוסט; פלעגט ער הערן, אז אין דייטשלאַנד האָבן די כאַציאַל־
דעמאָקראַטען געמאַכט א זיג, פלעגט ער זיין איינ'ן זיבעטען הימעל
און זיך בערייכערן מיט דעם, אזוי ווי ער אליין וואָלט זיך דאָ
איבערגעשריבען פאַר דער גאַנצער וועלט. די קאַפּיטאַליסטיש
כיטשעס האָט ער געפיהלט אין אלע זיינע גלידער, אזוי ווי א
פאַבריקאַנט ווערט באַגלייט. אײן יאָהר האָט ער ניט פאַרשטאַנען קלאָהר
מײַנ'ן מיר: „גוואַלד, עס איז דאָך דער אַרבייטער'ס בלוט! פאַר
וואָס זאָל מען דאָס צולאָזען? גוואַלד, וואָס פאַר א וועלט מיט
גאַזלאָנים! מיליאָנען, מיליאַרדען פאַרשטעלן רייכע בריעה פאַר ווילד־
פרעמדע; מען בערייכערט זיך, מען בעצאָהלט זיך, און זיי שווייגען!...
גוואַלד, רבונו של עולם!..." די בלוט פלעגט זיך איהם א לאָז
טאָן אין קאָפּ, דער אַטעם פלעגט איהם פאַרכאַפּען, — ווי א
געפערליכער. די עולה, די גרויסע עולה פון דער וועלט האָט ער
געפיהלט, — אזוי לעבעדיג געפיהלט, אז דער מוח פלעגט איהם אויס־
רינען, פּונקט אזוי ווי איבערהויפט וואָלט עמעצער ביי איהם אין
מיטען גאַנץ שרעקליכע מעשיות דערציילט פון האַנגער און אנטלאָפּען.
עס פלעגט זיך איהם אויסגעבן וואָלטן ליבען צו אלעמען, מענה'ן,
פאַלן צו די פיס, בעטען זיך, אז מען זאָל אויסמעקן די אויגען,
פאַרשטעלן, אײנגעהן וואָס דאָ געהט זיך.

איהר האָט בעדאַרפט הערען מיט וואָס פאַר אַ געשמאַק ער פלעגט דאָס אויסריירען דעם „ר" אין דעם „ברררררראַנד" אָדער „קרררריינק"... דאָס איז שוין געווען זיין דזשאָב — טהיילען הענדבילס; און אַז ער פלעגט שוין אָננעהמען צו זיין אין אַ קאָמיטע, פלעגען מיר שוין אַלע זיין רוהיג. ווען אַ רעדנער פלעגט ריידען — דער עיקר אַ געוויסער פון זיי, קאַטלער'ס אַ ליעבלינג — פלעגט ער, צוהערענדיג, ביסלעכווייז צואוואַרימט ווערען, ביז דער אָטהעם פלעגט איהם פערכאַפּען און דער פּנים פלעגט ביי איהם בלאַס ווער־רען; און אַז דער רעדנער האָט אויסגעשריען עפּעס אַ שלום־פּונקט, פלעגען ביי דיעזען פיינטער טרעהרען בלישטשען אין דיא אויגען און ער פלעגט אַפּלאָדירען ביז דיא הענד פלעגען איהם וועה טהאָן. אויפ'ן זיבעטען הימעל איז ער דאַן געווען; מיט דיא אויגען פלעגט ער דעם רעדנער אויפעסען.

זיין מאָזי פלעגט ער מיטנעהמען אויף אַלע מיטינגען און האַל־טען ניט אַנדערש וויא לעבען זיך. מיט פיער יאָהר פריהער פלעגט ער אַזוי איהם האַלטען אויף זיין „שטאָדט" אין שוהל זאָגען מיט איהם קדושה, אַ פאַטש טהאָן, שילטען פערקריצענדיג מיט דיא צייהן, ווען משה'קע פלעגט אַביסעל „צוטאַנדרעטעווען"; איצט איז דיא זעלבע מעשה געווען מיט דיא סאָציאַליסטישע קדושות. ווען מאָזי פלעגט זיך פערטראַכטען אביסעל בשעת דער רעדנער איז געשטאַנען אויפ'ן פּלאַטפאָרמע, פלעגט זיך אָפּטהאָן מעשים.

— וואָס האָסטו זיך פערגאַפט, אמעריקאַנער לויפער, אַ כאָלעריע דיר אין דיא ביינער אריין?! — אום ניט צו שטערען דעם מיטינג, פלעגט ער דאָס איהם איינראַמען אַ סוד אין אויער און דערביי איהם אַ זעץ טהאָן אין זייט.

און איהר האָט בעדאַרפט הערען וויא מאָזי פלעגט מוזען איבערזאָגען שטיקלעך רעדעס! ער האָט געהאַט אַ נישקשה'דיגען קעפּעל, דער אינגעל, ניט קיין שלעכטען זכרון. אַ בלייכינקער מיט שוואַרצע אויגלעך, מיט אַ כיטרען קוק — אַלע האָבען מיר איהם געקענט אַזוי גוט וויא קאָטלער'ן אַליין.

III

איינער פון אונזערע חברים האָט געהייסן קאַפּלער. מיר האָבן איהם אַלע געהאַסט. ער איז אַבער געווען פון יענע געגאַנגענע, וואָס זעהען אויס שוין ווי אַלטע קליינינקע, און אַז זיי שטעהען אַמאָל, קאָנסט קוקן זיך ניט אַז זיי זיינען גיכער. ער האָט געהאַט א שאַבערנע נאָז וויא ער וואָלט איבער געטראָגן אַן עלטער וואַכער. דיא האָט איז ביי איהם געווען מיט אַ שוואַנצערטס אַן א ווייס — א בלייכער אידעל מיט א גראָהלינע באָרדעל, וואָס האָט אויסגעזעהן וויא דריי גרויסע העלדער און איינער א קליינשטיינער. ער איז געווען א שייגעצער. שבת נאָכמיטאָג פלעגט מען איהם באַגעגענען א פּאָרשפּאַציערן איבער גאַסעס מיט אַ ציגאַרעט, למשל, — דער גוף א ביסעל אויסגעבויגענע, דיא הענד פאַרריבען. זיין באָבע (ער איז נאָך דאַן געווען א אינגעל פון א יאָהר 11) שפּילט אויף א קאַרנעט; פוגעלדואַנ וויינער שפּעטער מאַכט׳ס א חבר, און נאָך ווייטער קרענקט וואו א ווייטער באַי פון דער תלבער הויז. דיא קינדער האַלטען פעסטער העגדריבלס און פּרייזען דיא ספּרביינגעהער. און ער, קאַמ־לער, איז דאָס דער פּאַרטען.

— לאַנגריגער! א ברעגר דיר אין דיא ביינער אריין!

ער שרייט מיט כעס, קריצענדיג מיט דיא ציינער; דיא בלוט גיט זיך איהם א גאָס אין פּנים. איא נאָמיר האָט ער שוין געהאַט: פון דער פלעגנשטער זעהר פלעגט דער אַמתער איהם פערבאָטען פון זיין חדרטן, דער מוח פלעגט זיך איהם אויס געהמען פיסטן און דערביי פלעגט ער אויסגען רויט וויא א בוריק.

— אַן איז אויסגערעכנט א נאַרישע קאַפּ־באַניע יונגע לייט אין דו האָבט מיינעס זיין התנהגות ניט דערלאַנגט. מיינסט איך האָב ניט געזעהן, א קריינק זאָל אין דיין גוף אריין!

שטערען און אראפּצוקוקען פון אַזאַ הויכע מדרגה, פון וועלכער עס זעהט זיך אַ גאַנצע מענשהייט; ער איז געבעך ניט מעהר וויא אַן איינפאַכע הוהן, זיין גייסטעל. ארומלויפען איבער דער ערד, פאַ־משען מיט דיא פליגלען אין שטויב, פיקען שמוציגע קערנער און ניט זעהן ווייטער פאַר זיין שנאַבעל; קוואַקטשען און ניט הערען מעהר וויא דעם קול פון דיא אייגענע היהנדעלעך אָדער פון אַנדערע וואָס זיינען נאָהענט דערביי — דאָס איז זיין היהנערשע נאַטור; און אַלס אַ הוהן איז ער ניט אָהן אַ הארץ... ריזענבערג פאָדערט פון איהם אַן אָדלערשע נאַטור, מיט אָדלערשע פליגלען, מיט אַן אָדלערשע פאַר אויגען... בעסער אָבער אַ סימפּאַטישע הוהן וויא אַן אַנטיפּאַטישער אָדלער...

בשעת ער איז געוועזן „אונזערער", האָבען מיר קיין קשיות ניט געפרעגט. אין אונזער שול איז ער געגאַנגען, אויף דיא מיטינגס געוועזן טהעטיג — איז ער געווען כשר. איצט איז ער טרייף, ווייל ער האָט אויפגעהערט צו אונז אין שוהל צו געהן. עס איז אָבער דער זעלבער בונימאָוויץ. עס זיינען דאָ ביי אונז חברים, אידישע און קריסטליכע, וועלכע זיינען רייכער פאַר דעם פעטען דאָקטאָר; זיי זיינען ביי אונז געווען, זיי זיינען דאָ און וועלען איביג זיין. אייניגע פון זיי האָבען אַ נשמה יתירה. אַלע אָבער?

קענט איהר דען ניט דעם טיפּ רייכען סאָציאַליסט, וועלכער האַלט זיך ביי דער בעוועגונג בלויז פון געוואָהנהייט, אויב ניט אפשר וואָר ווייל מען קען לייכטער צוקומען צו דער עפענטליכקייט דורך דעם... מאַנכע פון דיעזען טיפּ זיינען פיעל ערגער וויא דאָקטאָר בונימאָוויץ, כ'לעבען.... זיי זיינען אָבער נאָך אַלץ אונזערע, אַלזאָ זיינען זיי נאָך אַלץ כשר...

און צו דען מיינט איהר אין אמת'ען אַז אונזער סאָציאַליזמוס האָט שוין פערנומען דיא גאַנצע נשמה יתירה פון דער וועלט? ווען צווישען דיא „ניט אונזערע" וואָלטען קיין מענשען מיט גיל־דערנע הערצער ניט געווען, טאָ צו וואָס לוינט ווייטערע פּראָ־פּאַגאַנדא?

פארשטעלן שטילע איז דאך דער זעלבער בעל־הבית, — א דאווער, פון
שטעטל, — מיט אלע צוזאמען געגאנגען אויף די מיטינגען, געהערט
פרעסיג, געזונגען דאס זעלבע אויף ! א געשעפטס־פאראייניגונג.
און דיא דעמאנסטן, א געהאלטר „יא מעניש דאס" געהערן... און ביי
אלע האט ער געהאט א שם פאר א גוטען ברודער... קען דאס
זיין, אז א חייבדיגער לאבען זאגרים אזוי וילע מענשען ? קען דאס
זיין, אז זיינע פון אזעלכע באציאליסטישע פרינציפ געלר, זאגרים אייגענער
לאפען דער פלאץ ! זייא לאנג, רובט זיך, איז דאס גערען ?
גוואלד ! עס איז דאך אנגעבט וויא אומעטיג שטאם זאגען — „וואס.
זאגט, אזוי וועט זיין אויס קבצן, וועט אויך זיין אויס אינטעלי,
זאגען זיין. גוואלד ! גוואלד !

דאקטאר בעליבאטיש איז אבער איינענטליך דער זעלבער
וויא פאר פערצעהן יאהרען. ער האט נאר ניעמס געהאט און נאך
ניעמס פארלאזען; ער איז מיט אלע קורט און מיר זיינען מיט
איהם קורט.

דאקטאר בעליבאטיש איז ווירקליך ניט קיין שלעכטער און
געמיין; עס זיינען דא מיליאנער ערגערע מענשען פאר איהם.
קיין גרויסע נשמה יתירה האט ער אבער קיין מאל ניט געהאט.
זיינע אפשטאנד אירשאלטן איז ניעמאן וואס צו בעוויינען. אי
ער פלעגט זיין פראפעט אין דער באציאליסטישער בעוועגונג ?
געהערט און געהאלטן זיך אויף דיא פערזאמלונגען ? קיין אינטעליגענט
קאבאלניש איז דאס אבער ניט געווען. דאס זעלבע איז, ווען ער
פלעגט אויסזעהן א מינה ; עס איז מאהל צו אבה'ט טובה, און ער
פלעגט פון זיך דערביי מיט'ן געזונטן האלטען. א וואכענדיגע קוועני
לעגיט איז עס אבער, און דיא נשמה יתירה איז דאך א שבת'דיגע...

פארשטאנענען זיך וויא שטאן עס וואלט געווען, ווען דיא נשמה
וואלט איינגעפירט געווארען אנדערש ; זיך אפגעבען דאס הארץ,
פאר זאכע עס איז בעזונדער, און שטעכען מיט די רעיונות אהין,
וואו עס איז ליבליג — דאס ניט. דאס דאקטאריש הארץ איז גוט ;
אבער זיין גייסט איז קיין צולער ניט צו שטעכען צווישען דיא

צורייסען רעצעפּטען, ווען מען פלעגט אַזוי גיך ניט צאָהלען; אָפּט ווידער, אַז דער אַנדערער שגעון פלעגט איהם אַ נעהם טהאָן, פלעגט ער זיך גאָר ענטזאַגען צו נעהמען די געלד אין אַן אָרימער הויז און פלעגט נאָך געבען אויף אַ רעצעפּט, און אַראָפּגעהענדיג פון דיא טרעפּ זיך פרעגלען קוועלענדיג פון זיין אייגענע גוטסקייט.

— בשעת איך בין געוועזן אַ נאַר, אַ סאָציאַליסט, פלעג איך אַ סך ריידען און גאָר נישט טהאָן, אָבער איצט דערצעהל איך קיינעם קיין מעשה ניט, און וויפיעל גוטעס איך טהו, דאָס וויים איך אַליין — איך און דיא הונדערטע מענשען, וואָס איך העלף.

אַז ער האָט זיך אַריינגערוקט אַ ביסעלע אין דער פּאָליטיק אַריין, האָט ער נעקראָגען עטליכע קאָסטימער אויף עללען סטריט. *)

ער פלעגט זיך בעריהמען וויפיעל געלד מען שעפּט פון אַזעלכע. כאָטש שטעל אוים דיא הענד און שעפּ גאָלד!... און פּונקט וויא אין הייזער פון דיא עהרליכע ארבייטער, אַזוי אויך דאָ, אין דיעזע גילדערנע הייזלעך, האָט מען געשריען אין איין קול, אַז דאָקטאָר בונימאָוויץ איז אַ גוד פעלאָו, אַ מענש אָהן אַ גאַל.

און אַזוי האָט ער זיך אַרויפגעאַרבייט אויף דיא ריעל עסטייט, ביז דאָס האָט איהם אָנגעהויבען מעהר זיך צו לוינען וויא דיא דאָקטאָריי. 40 טויזענד דאָלאַר האָט ער דיעזען יאָהר פון דיא ריעל עסטייט געמאַכט.

ריזענבערג איז געקומען אַהיים אַ צוטראָגענער, אַ צוקאָכטער. זיין הארץ האָט איהם געברענט אויף זיך אַליין, פאַר וואָס ער האָט ניט אָפּגעענטפערט דעם פּעטען דאָקטאָר וויא עס האָט זיך געפּאַסט פאַר איהם. דיא פראַנצויזען רופען דאָס „טרעפּ־שכל", ד. ה. דער שכל ,וועלכער פאַלט אריין אין קאָפּ, וויא אַזוי מען האָט יענעם בעדאַרפט ענטפערען, בשעת עס איז שוין צו שפּעט — ווען מען געהט שוין אַרונטער פון יענעם'ס טרעפּ... סטייטש, מיט אַ יאָהר

*) עללען סטריט איז דאַן געווען דער מיטעלפּונקט פון אונאָנשטענדיגע הייזער אין דעם אידישען קוואַרטאַל.

ריזענבערג האט ניט פארשטאנען, ווי ער וואלט אנגעזעט-
טערט פאראויס געקענט אויסטראכטן. ער האט זיך געפילט ווי
דער, וועמען מען באשטראפט. ער האט קיין מוטה ניט געהאט זיך
צו שפיגלען, טאקע דאס דאזיקע. עס איז איהם כמעט געווען מיאוס
געווארען אויפ'ן הארצן...

שפעטער האט זיך דערוויילע אויפגעקלערט:

— וואס קוים בלייבן!... ווהאט'ס דהי יוז? אמעריקא איז
ניט מיטגעגאנגען... איך האב איינמאל א מאל... ווייסט דאך... אט קוק
אויף מיר...

דאס איינציגסטע איז אויף איהם שווינגט געווען צו קוקן!...
א פערזעהנליכער זאך: בעהאלטענדיג האט ער זיך מיט זיין ריעל
געמאכט א גאנץ פערהיטער ווי מיט זיין פרעזידען: און פראווען איהם
אפטערגאנג איבערהויבן זיין טיטעל „דאקטאר" צו זיין נאמען —
האט זיך אפגעזאגט געווארן. ער האט א מאל אן צייטונג פרוי נעי-
לאמי געבעטן אויפצוהערן, ווייל זיא פלעגט איהם נאר רופען „מיסטער
לעווינסאן". נאטירליך איז זיא איהם ווילדע געווען א פאר מאנאט
רוגזה. אבער קיין שלעכטער אין הארצן איז ער ווירקליך ניט.
אין דער געלבער הויז וואוינט פון אנדערע אידען, א כשרע פוים,
דאס ווייב א ביסעל היימישע פערזענליכקייט און איז א מבין אויף
אמעריקע מאמע-שפראך ווי איהר לענגלישער, רופט זיא איהם ניט
מיסטער וואס „דער הערר דאקטאר" און רעדט מיט איהם אריין
אין „רייכסדייטש", — האט זיא ביי איהם א בעסערן „טשאנס".

פאר קיין שלעכטן האלט איהם קיינער פון ווייט בעקאנטע
ניט. אבער כדי ווי קען בלייבן ביי איהם דיא היימישע ניט לאנג;
ער בויט זיי פרעזידענטליך אויף באזעליגונג. דאס איז דער היינ-
טיגער קאפיטאל פון זיין לעבען. אנגעזאמעלטע האט ער ווירקליך
פון בעריכטן. גענוג האבען די לאנדסמאן-ברידער צו איהם געקלעבט.
אלע האבען געזאגט אז ער איז א איין טיל, אז ער איז א גוטער ברודער. א
ריכטיגסטער בטחון. ער האט געקראגן חן. אבער, אז עס פלעגט
איהם אנקומען דער טאטעס און זיין נארישער שטאלץ, פלעגט ער

געהען צו־פוס. איך ווייס גאָר ניט וויא מען זיצט אין א קעב. וויא פעט דער דאָקטאָר איז געווען, אזוי שוואך איז געווען זיין כאראקטער.

— אַללראַיט, פאר אזא פריינד וויא דוא וועל איך אויך געהן צו פוס, — האָט ער געשפּאסט, שוין אויף רוסיש. פון אָנהויב האָט ער גערעדט מיט א שמייכעל, און דערנאָך מיט א סעריעזען פּנים. ער האָט זיך גענומען פּערענטפערען, אז מען קריכט אזוי פיעל אוים אַלע הויכע עטאזשען אַלס דאָקטאָר, אז אָהן א קערידזש קען מען ניט אויסקומען; אז ער האָט זיך שוין צוגעוואָהנט צו דעם; אז עס טהוט איהם ווירקליך זעהר הנאה צו זעהן זיך מיט ריזענבערג'ען, א. ז. וו., א. ז. וו.

ער האָט בעצאָהלט דעם קעב־מאַן, און די צוויי זיינען אוועק. מען איז אריין אין א בראָדווייער קאַפּע; מען האָט זיך צורעדט און ריזענבערג האָט זיך צוקאָכט וועגען די סאָציאַליסטישע וואהלען אין דייטשלאַנד. דאָס איז שוין כסדר אזוי מיט איהם: ער צו־רעדט זיך וועגען וואָס עס אינטערעסירט איהם, גאָר ניט קוקענדיג אויב זיין צוהערער אינטערעסירט זיך מיט דעם אָדער ניט; און דעם דאָקטאָר זיינען דיא סאָציאַליסטישע וואהלען טאַקע אין דער לינקער פּאה ניט געלעגען. דער רעדט און קאָכט זיך, און יענער קלעהרט גאָר וועגען דער נייער הייזקע, וועלכע ער האָט אָנגעפאַנגען צו בויען אויף צו פערקויפען. אָבער דיא צוויי גלעזער ביער זיינען שוין געשטאַנען אויפ'ן טיש.

האָט איהר ווען בעמערקט וויא איינער בעצאָהלט פאר דעם אַנדערען'ס ביער? צוויי בעזונדערע פּנים'ער! לויט דעם געשטאַלט קען מען דערקענען, אז ד ע ר טראַקטירט עס און אז י ע נ ע ם איז מען דאָס מכבד. אַלזאָ, דער דאָקטאָר האָט זיך געפיהלט אויפ'ן הארצען וויא דער טראַקטירער, פריינדליך און פרעהליך, ווארים און ברייטליך... און זייענדיג אין דיעזען מוטה, האָט ער זיך אָב־גערופען, מעשה וואַהרער גוטער פריינד:

— צו דען ליגען נאָך דיר דיא אַלע נארישקייטען אין זינען?

בראָדוויי, הענרי, סטריכאָן... ווי ער האָט נאָר דערקענט דיזענ־ען פּנים, האָט ער זיך אָבער אַלע פאַרנעמען; בעהרען פון ווייטען, איז זיין גאַנג פּלוצלינג לאַנגזאַמער געוואָרען; דיא הענד האָבען אויפגעהערט צו וואַרפען זיך. דיא פּלייצעס האָבען זיך ענגער איינגעצויגען — ער איז אויף צעהן מדרגות סמאַלנער געוואָרען.

ריזענבערג האָט דאָך איהם אָבער פאַרט געזעהן געהעריג צרפוס, און עפּעס נאָר ניט מעשה דאָקטאָר... צום גליק זיינען אויף דער 42טער סטריט דאָ געגוג קעבס.

— קעב! — האָט ער גלייך אַ ברום געטהאָן, וואַרפענדיג אַ סגאַס מהודרינ מיט צוויי פינגער צו איינעם פון זיי, און אַזוי וויא ער וואָלט נאָר ניט בעמערקט, אַז עס איז דאָ אַ ריזענבערג אויף דער וועלט.

דער קעב איז צוגעפאָהרען. דער דאָן־כאַונער האָט זיך אַריינ־געזעצט מיט אַמבאַגער ברייטקייט, און ווייטער דאָקטאָר בונימאַ־ווויץ, אַזוי ווי נאָר קיין מאָל ניט געשליידערט מיט די הענד.

אין דיזער מינוט איז דער אַנדערער שוין געווען אויפ׳ן סייד־וואַק דערביי. איצט אָבער האָט זיך שוין געלוינט איהם צו דער־זעהן.

— אַה, האַו דו יו דו? אַי העוונ׳ס סין יו פאָר איי לאָנג טיים. *)

ריזענבערג האָט אַ מאָדנע נאַטור: ווען אַזעלכע חברה וויא דאָקטאָר בונימאָוויץ רוקען זיך ניט אַנדערש וויא צו ריידען ענגליש, ענטפערט ער דווקא אויף רוסיש. לאַנג האַלט זיך אָבער זיין ניפט ניט; עס ברענט איבער און ער האָט אַליין רחמנות. פון דעסט־וועגען ווען דער דאָקטאָר האָט איהם איינגעלאַדען צו זעצען זיך לעבען איהם אין קעב, האָט ער זיך ניט געקענט איינהאַלטען אַ לאַז צו כהאָן אַ שפּילקע:

— דו ווייסט דאָך, אַז מיר זיינען פּראָסטע מענשען. מיר

*) אַך, וואָס מאַכסט דו? איך האָב דאָך דיר שוין לאַנג ניט געזעהן.

.II

איינער פון זיי האָט געהייסען ריזענבערג. ער איז שוין זעהר לאַנג אין אַמעריקא, אָבער — וויא זאָגט דאָס ווערטעל? — „ניט רייכער, ניט פרימער“. אין דער היים, אין דיא צייטען ווען אידען האָט מען נאָך אין אוניווערסיטעטען און גימנאַזיעס צוגענומען אָהן „פּראָצענטען“, האָט ער זיך געפערטיגט אַנצוקומען ערגעץ־וואו. אין יעדער אידישער שטאָדט פלעגט שוין דאַן זיין אַ גרויסע קאָמ־פּאַניע יונגע לייט אַזעלכע. מען פלעגט זיי רק זעהן אויפ'ן גאַס מיט ביכלעך; צי האָבען זיי געלעזען צי ניט, — מיט ביכלעך פלע־גען זיי זיך שטענדיג ארומטראָגען. אָבער ריזענבערג איז געווען איינער פון דיא וואָס לעזען טאַקע.

מיט דער צייט האָט ער זיך פערפּלאָנטערט אין אַ ניהיליסטישע מעשה, אָפּגעזעסען צוויי יאָהר און אַ האַלב און געקומען נאָך אַמעריקא. דאָ איז ער פערקאָכט געוואָרען אין סאָציאַליסטישע מיטינגען און אַזוי איז ער פערבליבען.

אנומעלט געהט ער אויף דער 42טער סטריט לעבען דער 6טער עווענין. פון וויטען קומט אָן אַ ניעדריגער מאַן, אַ פעטער, מיט אַן אויסגעשטעלטער ברוסט, מיט אַ שפּיציג־בעשאָרענע בלאָנדע בערדעל. דאָס איז אַן אַלטער פריינד זיינער, דער צווייטער עמי־גראַנט, וועגען וועלכען איך וויל דאָ דערצעהלען. ער איז אַ דאָק־טאָר — דאָקטאָר בונימאָוויץ.

דער קאַפּעליוש זיינער איז געווען שעהן און ניי, אָבער אַ ביסעל פערדרוקט אויף הינטען; דער אונטער־ראָק אָבגעשפּיליעט; און געהענדיג האָט ער האַסטיג געמאַכט מיט די הענד. דאַן טאָן זעהט מען איהם קיין מאָל ניט אַזוי. דאָרטען פאָהרט ער אין אַ קערידזש. אָבער די 42טע סטריט איז אַזוי וויית פון איסט

צוגאַנגט דער טאַטע אום אַ פֿער׳דבק׳טער און זינגט אַ בעגריסונג צו דיא מלאכים...

ער איז מקבל פּנים דיא ענגלען, וואָס ער פֿיהלט ביי זיך אין האַרצען. אויס׳ן גאַס איז שטיל. אין שטוב איז ליכטיג. דיא פֿרים שלאָפֿען. דיא נשמה יתירה איז דאָ!

אַזוי ווי פֿערהאַרטעוועטע מענשען קענען זיך ניט פֿאָרשטעלען ווי מען וואָלט געלעבט אויף דער וועלט ווען קיין שבת וואָלט ניט געווען, אזוי קען מען ניט דענקען וועגען אזא מאָן. פֿרוי אייער קינגר, אויף וועלכע דיא שכינה ניט קיין מאָל ניט קיין שיין. דער ווילד־פֿרעמדער פֿון אונז דאָס וואַרעמע באַמיהונגען אין האַרצען.

יאָ; עס איז פֿערהעלטניסמעסיג... אידען זיינען אַ פֿאָלק פֿון געפֿיהל? בכלל — יאָ. עס זיינען אָבער דאָ אַלערליי אידען.

וועגען זעלכענע מינוטען רעדט מען ניט; מיר מיינען אזעלכע נאַטורען, וואָס האָבען דיא בעהינקייט אויף לאַנג אָדער איבער בעגייסטערט צו ווערען פֿאַר אַ פֿיינעם געדאַנק; צו טרויערן וועגען ליבּשטע צייטען; צו פֿערגעסען זיך אַן וויטערע גראַבע, קאַלטע אינטערעסען; מיר מיינען מענשען, ביי וועמען דער מלאך וואַכט אָפּט אויף אין מיטען־וואָך.

עס זיינען דאָ אזעלכע, וואָס זיינען דערצו ניט פֿעהיג.

אָט וועגען דיזען וואָרט נשמה יתירה וויל איך ריידען. שבת׳דיגע נשמות, וואָכעדיגע נשמות — דאָס איז מיין טהעמא.

דער סאָציאַליזמוס וויל, אַז דער שרים־נייכט זאָל אָבגעשאַפֿט ווערען; דיא נשמה יתירה זאָל זיין אַן איבעריגער גאַסט — אין פֿאַבריק אזוי גוט ווי אין זאַל; אין כראַם ווי אין ביבליאָטהעק.

אָבער ניט וועגען סאָציאַליזמוס. נור וועגען עטליכע סאָציאַליסטען, פֿון וועלכע איך בין געווען בעקאַנט, וויל איך דערצעהלען.

דיעזען מאָל אָבער האָט זיך אויף א מינוט געמאכט אַן ענדער־רונג. מיט א וואָך פריהער האָט דער ריכטער א געוויסען אדוואָקאַט איבערגעגעבען דעם פּראָצעס פון אַן אָרעמען 13־יעהריגען אינגעל, וועלכען מען האָט ארעסטירט פאר א גנבה און וועלכער האָט זיך אליין ערקלערט שולדיג. דאָס איז געווען איינער פון דיא אומ־זיסטע פּראָצעסען; אדוואָקאַטען מוזען זיי נעהמען אלס א פליכט. געוועהנליך מאכען זיי זיי אוועק מיט'ן האַגד. דער איגגעל האָט אָבער געהאט א סימפּאטהישען פּנים'ל, און דער פערטהיידינגער האָט זיך פעראינטערעסירט. זיין אנטוואָרט צום ריכטער איז געווען:

„יור האָנאָר, איך האָב דיא זאַך אויסגעפאָרשט, און איך האָב זיך איבערצייגט, אז ער איז בעגאַנגען פערברעכענס גאַנץ אָפט, אָבער דיעזען מאָל איז ער, דוכט מיר, גראָד אונשולדיג. ווארום ער האָט געפונען פאר נויטיג זיך צו ערקלעהרען שולדיג, ווייס איך נאָך ניט. אָבער איך גלויב, אז דער יושר פאָדערט מען זאָל איהם ניט לאָזען נעהמען אויף זיך דיא שולד; איך וועל דעם פּראָצעס פיהרען אומזיסט. איך האָף צו בעווייזען זיין אונשולד."

דיא ווערטער זיינען געגאַנגען פון הארצען. דער דזשאָדזש האָט געקוקט מיט דאנקבארקייט. אין דעם געפּאַקטען צימער איז געווען שטיל, ביי אלעמען זיינען דיא געזיכטער בעלויכטען געוואָרען. דיא קאלטע, הארטע מעבעל זעהען גאָר קיין מאָל ניט אזעלכע פּנים'ער. דיא נשמה יתירה האָט דורכגעשוועבט.

באלד איז פאָרגעקומען אַן אנדער פּראָצעס און אלץ איז וויע־דער געוואָרען הארט און קאלט. דיא נשמה יתירה איז פער־שוואונדען...

שרייבער האָבען פאָרגעשטעלט דיא ווילדע חיה, וואָס ליעגט אין דעם בעסטען מענשען; אויך האָט מען געשילדערט דעם מענש וואָס איז פערבאָרגען אין דיא ווילדעסטע צוויי־פיסיגע טהיער. יעדער פון אונז איז א צווילינג — א מלאך און א שד. דיא ביזנעס־וועלט איז א שדים־וועלט. ניט אומזיסט געהט פרייטאָג־

מעג א מוטער זיין אן אויפזואירת, א דינער אין א מענשען־משפחה; ווען זיא זיצט אבער מיט איהר קינד אויפ'ן האנד, און קוקט עס אין רעדט צו דעם מיט א קול, וואס ציהט איהר הארץ ארויס, דאן בליטשטשעט דיא נשמה יתירה אין איהרע אויגען. ווען דער טרינקענער מענש שטעלט זיך אפ הערען וויא מוזיק שפיעלט, און ער פערטראכט זיך דערביי, שיינט אויף זיין פנים דיא נשמה יתירה.

איך האב א מאל געזעהן ווי א פאליסמאן האט אהן שום אורזאכע געשלאגען א טרעמפ לעבען מיטה מערדי. דיא הארץ האט אין מיר געקאכט; איך בין דעם בויאן נאכגעגאנגען אום צו פערציכענען זיין נומער. ער האט זיך אפגעשטעלט ביי דער אייזערנער קייט וואס צאמט אפ דעם ים, און איז געבליבען שטעהן. עס איז געווען א שטילער זומערטאג, און דיא געלאסענע כוואליעס זיינען געווען באשפריצט מיט גאלד. פון ווייטען האט דיא זון געהאלטען אין אונטערגעהן; וויא א בלוט רויטער האלב־קייקעל איז זיא אויפ'ן ים געלעגען; זיא האט געזונקען און איבען האבען א פאר וואלקענדלעך געגליהט מיט איהר שיין. קיין ליכט האט מען נאך אין ערגעץ ניט אנגעצונדען, אבער אויף יענעם זייט וואסער, אין ברוקלין, האבען עטליכע פענסטער־שייבען פון א פאבריק און א קירכע געפלאמט מיט אבגעשפיגעלטע פייער. מיט א רוהיגען פראכט. דער פאליסמאן האט זיך פערקוקט... מיט אזא מילדען פערטראכטען שמייכעל האט ער געקוקט, אז איך האב קיין הארץ ניט געהאט זיין נומער צו נעהמען... דיא נשמה יתירה האט אויף דעם בויאן גערוהט. עס איז גאר ניט געווען דער זעלבער, וואס האט מיט א פערמעל שמונרע צוריל דעם טרעמפ געשלאגען.

דא ניט לאנג איז מיר איינגעקומען צו זיין אין דעם גרויסען קאזיאנטער זאל פון א געריכט. אלץ איז דארטען הארט און שווער, אזוי ווי די איבענגעלימפערטע מעבעל. וואס שטעהט דארטען. דיא ריכטער, דיא באאמטע און אפילו דיא אדוואקאטען בעהאנדלען אלע־מען וויא א קברות־מאן בעהאנדעלט מתים. עס איז ווייטער ביזנעס.

דיא אונריינקייט? איהר זייט פארטיג צו אן ערהאבענעם לעבען?
— קומט זי צו אייך.

איך שטעל זיך פאר, אז זיא געהט אראפּ פאמעלעך; זיא שוועבט שטיל; איילעניש, כאפּעניש, געפילדער קען איהר איידעלע נאטור ניט פערטראגען.

זיא איז אפּ דעם שבת מיט אונז — וואס פאר א ליעבער אורח! וויא שווער עס איז דאס מיט איהר זיך צו שיידען! וויא אומעטיג עס ווערט נאהענט צו מעריב...

מען זאגט, אז דיא העבערע געדאנקען, דיא איידעלערע געפיה־לען קען מען מיט דער געוועהנליכער שפּראך ניט אויסדריקען. דיא מוזיק איז זייער לשון; דיא מוזיק איז דיא שפּראך פון דער נשמה יתירה.

א מוזיקאלישעם פאלק? דאס מוז אויך זיין א פאלק וואס קען פיהלען איידעל, דענקען הויך, טרוימען אויפ'ן וואהר, דיא וואכע־דיגע בגדים פון דער נשמה אראפּוואַרפען...

דיא פארצייטיגע אידען האבען דאס ריעזע צויבער־ליעד פער־פאסט. זיי ריידען אבער בלויז וועגען דער נשמה יתירה, וואס קומט צום גאנצען פאלק איין מאל א וואך. שטעלט אייך פאר, אז עס וואלט קיין שבת ניט געוועזען אויף דער וועלט. וויא וואלט מען געקענט לעבען? איך האב דיעזע פראגע פון פאלק געהערט. דער שבת, אלזא, איז דער איינציגער טאג, ווען מען ווערט א שטיקעל מענש...

ניט דאס מיין איך...

איך מיין יענע נשמה יתירה, וועלכע מען טראגט מיט זיך ארום יעדען טאג אין וואך. ניט אימער איז זיא וואך און מונטער. א מאל איז זיא פערשלאפען, א מאל פערטומעלט. ביי דעם אבער, וואס זיא איז דא, איז זיא דא.

עס פערשטעהט זיך, אלץ איז פערהעלטניסמעסיג; דער וואכע־דיגסטער כאראקטער האט א מאל שבת'דיגע מאמענטען; דיא גרעבסטע נשמה שיינט צייטענווייז מיט א שטראהל פון פּאעזיע.

הרשעה, זיינע שונאים, האבען וועגינער שלימה ווען דיא שוהל אין שטערקער הויבט אן צו פינקלען מיט איהרע צעהנדלינגע פלאַ־מען — „א מישמאַניע פון שלום און ליעבע", ווי דער צרצריה נע־שנאַרכענדער גאוּמאַוו דריקט זיך אויס.

איך שרייב דיעזע ווערטער, און אין די אויערן קלינגט מיר מיין טאַטעס קול:

„שלום עליכם מלאכי השרת, מלאכי עליון..."

איבער'ן שטוב נעהט ער ארום הין און צוריק, הין און צוריק, דיא הענד פערלעגט אויף הינטען, דיא שיין פון דיא נעבענשטע ליכט אויף זיין פנים; דיא שטימע קלינגט מיט א בעגייסטערטער התלהבות.. דיא טראַטען, דיא ווארשטאַטען זיינען צוגעמאַכט; דיא וואַכעדיגע קליידער ארונטערגעוואַרפען; שטיל איז אויף דיא גאַסען. שששש! עס איז שבת! אלץ איז אויסגעראַמט, אויסגעוואַשען; א ליעבע ווארעמקייט אין שטובען; ריין און ליכטיג — פאַראיבער איז די וואַכעדיגקייט. מלאכים זיינען אראָפּ פון הימעל, דיא נשמה יתירה איז דאַ! —

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון.... שלום עליכם דיר, נשמה יתירה!...

עס טרעפט ניט זעלטען, אז פרייטאַג־צונאַכט ביין טיש איז דאַ צרות, צאנקעריי, פאַלשקייטען. דאַן זאָגט מען: „א פערשטער־טער שבת". דער אמת'ער שבת, דער ניט־פערשטערטער, איז א טאַג פון פרייהייט און צופריעדענהייט. קיין פערשטערטער מיט־וואָך אדער דאָנערשטאַג איז ניטאַ, אזוי וויא עס איז ניטאַ אין דער שפּראַך קיין „גאַנצע וואַכער" אדער „שווארצע כאוטע".

פיל מיט פאַעזיע איז דער אידישער געדאַנק וועגען א נשמה יתירה. איך שטעל זיך פאָר וויא זיא זיצט איבען, אין איהר הימלישען געצעלט. ווייט פון רויבעריי מיט רייסעריי, פרעמד פון ליגענס און פון שווינדלען. וויא קומט זיא צו שטוב! זיא איז הייליג, די נשמה יתירה. פריעדען, ליעבע און ווארהייט איז זיא. עס איז פרייטאַג פאר נאכט? איהר האָט פון זיך אראָפּגעוואָרפען

.I

דיא נשמה יתירה איז א צוגאָב צו דיא געוועהנליכע נשמה, לכבוד שבת. זיא קומט ארונטער צו ליכט־בענשען צו בעשיינען דיא שטונדען פון רוהע און פריעדען. נאָך הבדלה שוועבט זיא דורך דער פינסטערניש צוריק אין דיא הימלען אריין. א גאנצע וואָך האָט מען נאָר איין נשמה.

שבת טהוט יעדער איד אָן רייגערע בגדים; אפילו דער אָרעמ־סטער. צו קומען אין שוהל אין דיא וואָכעדיגע קליידער איז ערגער וויא א בזיון: עס איז א חלול השם. אלץ איז הייליג, אלץ שמעקט מיט ריינקייט, אלץ איז מיט יום־טוב'דיגע אָרדענטליכקייט דורכגעדרונגען. פסח'דיגע שפייז ווערט חמץ'דיג אין כלים פון א גאנץ יאָהר; דער שבת־גייסט פארטראָגט ניט קיין וואָכעדיגע העמד אָדער ראָק; דיא נשמה יתירה קען ניט ליידען דיא מלבושים, אין וועלכע מען האָט געהאנדעלט און געדרעהט, געקרוטשעט און געריסען זיך. פרייטאָג־צו־נאכט איז א גן־עדן בילד אויף א גיהנם־וועלט. א גאנצע וואָך איז מען אין גלות — אין א וועלט פון אנגסט און חרפה: מען ציטערט, מען האסט, מען מאכט א בארג אש, פון יענעם און פון זיך. דער שבת קומט אָן, לעבט מען אָפּ; דיא וואָכעדיגע נשמה לעבט ניט; זי איז פערשמייעט אין „מאַכען א לעבען". דיא נשמה יתירה לעבט. זיא קומט פון הימעל אראָפּ.

ווער עס וויל שילדערען שעהנקייט אין דער אידישער וועלט, יענער מאָלט אונזער פרייטאָג־צו־נאכט.

דער אונגליקליכער פאָלק, דער פאָלק וואָס צאפּעלט זיך זעקס טעג אין טויט שרעקניש, אין האלב־גראָשענע ביטערעקייט, ווערט א פּרינץ, ווען ער געהט בעגעגענען די מלכה שבת. אפילו דיא

דיא
נשמה יתירה

פאָרוואָרט

די „נשמה יתירה“ האָט זיך געדרוקט אין „פאָרווערטס“, וואו דאָס איז געגאַנגען פון שבת־צו־שבת אין דעם יאָהר 1900. אין אַ בוך ערשיינט דאָס ווערק יעצט צום ערשטען מאָל.

אין דיא דרייצעהן יאָהר זיינען אין דעם לעבען פון דעם אידישען קוואַרטאַל און פון אידען בכלל פאָרגעקומען היבשע ענדערונגען. דיא „נשמה יתירה“ ווערט דאָ אָבער געדרוקט, אין איהר עיקר, אַזוי וויא זיא איז געשריבען געוואָרען.

„פענני'ס חתנים“ האָב איך צוערשט אָנגעוואָרפען אויף ענגליש; עס איז אָבער ניט בעאַרבייט געוואָרען צום דרוקען. שפּעטער האָב איך פון דעם צוגעגרייט אַ אידישע איבער־זעצונג; אָבער זיא איז נאָך קיין מאָל ניט געדרוקט געוואָרען. דיא ערצעהלונג ווערט דאָ אַלזאָ אַרויסגעגעבען צום ערשטען מאָל.

א. ק.

JUN 26 1935

דיא נשמה יתירה

און

פּענני׳ם חתנים

פון

אב. קאהאן